

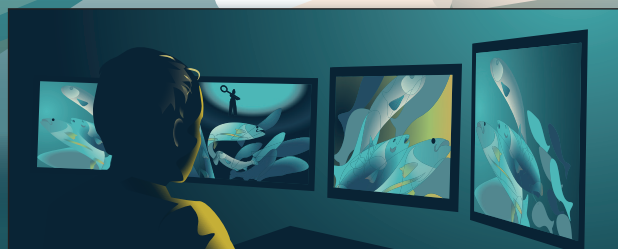
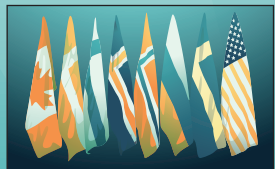
DET KONGELIGE
UTENRIKSDEPARTEMENT

Meld. St. 9

(2020–2021)

Melding til Stortinget

Mennesker, muligheter og norske interesser i nord

DET KONGELIGE
UTENRIKSDEPARTEMENT

Meld. St. 9

(2020–2021)

Melding til Stortinget

Mennesker, muligheter
og norske interesser i nord

Innhold

1	Innledning	7	3.3.6	Verdensarvområder i Nord-Norge	48
1.1	Overordnete mål	8		Helhetlig forvaltning av et miljø i rask endring	48
1.2	Kort tilbakeblikk. Hva bygger meldingen på?	9	3.4	Helhetlig forvaltning av naturen i Nord-Norge	49
1.3	Hva har vi erfart etter 2011 – og hvilke hovedsaker utgjør rammene nå?	10	3.4.1	Helhetlig forvaltning av norske havområder	49
1.4	Hovedlinjer i norsk nordområde- politikk for årene framover	13	3.5	Regjeringen vil	50
2	Norsk utenriks- og sikkerhets- politikk i nord	18	4	Samfunnsutviklingen i nord	52
2.1	Det folkerettslige rammeverket	20	4.1	Framtid i nord: ungdom, mangfold, utdanning og attraktive jobber	54
2.1.1	Stabilitet og forutsigbarhet	20	4.1.1	De unges perspektiv	54
2.1.2	Havretten	20	4.1.2	Kultur gir attraktivitet, nærings- utvikling og samarbeid over grensene	55
2.1.3	Norske maritime områder	21	4.1.3	Mangfold i nord	58
2.1.4	Norges landegrenser i nord	22	4.1.4	Den andre verdenskrigen i nord - historie og identitet	59
2.2	Nordområdenes strategiske betydning	22	4.1.5	Tilgang på utdanning og arbeidskraft	60
2.3	Norsk sikkerhetspolitikk	24	4.2	Kraftsentre: By- og tettsteds- politikk i Nord-Norge	64
2.4	NATO	25	4.2.1	Nasjonal strategi for små byer og større tettsteder	64
2.5	USA	25	4.2.2	Lokalisering av statlige arbeidsplasser og offentlige institusjoner	65
2.6	Russland	26	4.2.3	Boligpolitikk	65
2.7	Norden	28	4.3	Lokale og regionale myndigheter som bærebjelker i samfunns- utviklingen	66
2.8	Barentssamarbeidet	29	4.3.1	Kommunestruktur og kvalitet i kommunale tjenester	66
2.9	Arktisk råd	30	4.3.2	Kvalitet i grunnopplæringen	69
2.10	EU	31	4.3.3	Kvalitet i helse- og omsorgssektoren	70
2.11	Kina	31	4.3.4	Innovasjon og digitalisering	71
2.12	Urfolk	32	4.3.5	Fylkeskommunenes forsterkede samfunnsutviklerrolle	72
2.13	Regjeringen vil	34	4.3.6	Sametingets samfunnsutvikler- rolle	73
3	Klima og miljø i nordområdene	36	4.3.7	Planlegging for bærekraftig samfunns- og næringsutvikling	74
3.1	Klimaendringene skaper nye utfordringer i nord	37	4.3.8	Ivaretagelse av natur og kulturmiljø i arealforvaltningen ...	76
3.1.1	Utslippsreduksjon i nord	37	4.3.9	Særlig om arealinngrep og dialog med samiske interesser	76
3.1.2	Varmere og surere hav	38	4.3.10	Konsultasjonsordningen med Sametinget	77
3.2	Klimatilpasning og veien mot lavutslippssamfunnet	39			
3.2.1	Klimatilpasning	40			
3.2.2	Klimarisiko	41			
3.2.3	Grønn omstilling gir gode muligheter for vekst i nord	42			
3.3	Press på miljøet i nordområdene ..	42			
3.3.1	Tap av naturmangfold	43			
3.3.2	Marin forsøpling og spredning av mikroplast	44			
3.3.3	Globale avtaler om miljøgifter har hatt positiv effekt i nord	46			
3.3.4	Nordnorske kulturmiljø	47			
3.3.5	Utvalgte kulturlandskap i jordbruket	47			

4.3.11	Kvenenes rett til effektiv deltakelse	77	5.7.3	Nord-Norges bioressurser og ny næringsutvikling	116
4.4	Regjeringen vil	78	5.7.4	Havforskning er med på å realisere havnæringenes potensial	117
5	Næringsliv og kompetanse	80	5.7.5	Landbruks- og matfaglige forskningsinstitutter sterkt til stede	119
5.1	Næringsstruktur og sysselsetting	83	5.7.6	Kunnskap om klima og miljø er strategisk viktig	119
5.1.1	Næringsstruktur og næringers bidrag til økonomien	83	5.8	Små og mellomstore bedrifter	119
5.2	Overordnede trender gir rammer for næringsutvikling	85	5.9	Satsing på entreprenørskap	120
5.2.1	Omstilling og digitalisering	85	5.10	Tilgang på kompetanse i næringslivet	121
5.2.2	Bærekraftig produksjon	86	5.10.1	Behovet for kompetanse i bedriftene	121
5.3	Næringsutvikling basert på regionale fortrinn	87	5.10.2	Hva gjøres for å bedre tilgangen på kompetent arbeidskraft?	122
5.3.1	Hav- og kystnæringene – stort potensial for økt verdiskaping og vekst	87	5.10.3	Flere muligheter for kompetansesamarbeid	123
5.3.2	Vekstpotensial for fiskeri- og havbruksnæringene	89	5.10.4	Fylkeskommunene i Nord-Norge har fått økt strategisk ansvar for kompetanseutviklingen	124
5.3.3	Petroleumsvirksomhetens betydning	93	5.10.5	Styrket samarbeid mellom høyere utdanningsinstitusjoner og arbeidslivet	124
5.3.4	Vindkraft til havs	96	5.10.6	Universitets- og høyskolesektorens betydning for landsdelens framtid	124
5.3.5	Potensial for vekst i maritime næringer og nye transportruter til havs åpner for nye muligheter	96	5.10.7	Strukturreform skal styrke høyere utdanning i Nord-Norge... ..	124
5.3.6	Utviklingspotensial for grønn kraftintensiv industri	97	5.10.8	Instituttsektoren	126
5.3.7	Mineralnæringen i nord og det grønne skiftet	98	5.10.9	Moderne bygg tilpasset behov i universitets- og høyskolesektoren	126
5.3.8	Reiselivsnæringen – utvikling av økt bærekraft og helårsturisme ...	99	5.11	Regjeringen vil	127
5.3.9	Bærekraftige naturopplevelser	102	6	Infrastruktur, transport og kommunikasjon	130
5.3.10	Landbruk	103	6.1	På veien til lavutslippssamfunnet..	131
5.3.11	Reindrifft	105	6.2	Konseptvalgutredning om transportsystemet i Nord-Norge ..	133
5.3.12	Næringsutvikling i samiske områder	106	6.3	Veinettet og veitransport	133
5.3.13	Forsvarets tilstedeværelse og betydning for samfunns- og næringsutvikling	107	6.4	Jernbane	135
5.3.14	Rominfrastruktur	108	6.4.1	Oftotbanen	135
5.4	Omstilling og vekst fordrer tilgang til kapital	110	6.4.2	Nordlandsbanen	136
5.5	Nordnorske eksportbedrifter skal sikres god markedsadgang ...	112	6.4.3	Jernbaneforbindelse med Finnmark	137
5.6	Omstilling i kommuner eller regioner med vesentlig fall i sysselsetningen	112	6.5	Sjøtransport	137
5.7	Forskning og innovasjon for bærekraftig vekst i nord	112	6.5.1	Grønn skipsfart	137
5.7.1	Økt samarbeid mellom næringsliv og forskning og mer FoU	113	6.5.2	Tiltak for effektiv, sikker og miljøvennlig sjøtransport	137
5.7.2	Samarbeid og kompetanse gir vekst	115	6.5.3	Beredskap mot akutt forurensning	138
			6.5.4	Senter for oljevern og marint miljø	138

6.5.5	Fiskerihavner	139	7.6	Helseberedskap	159
6.6	Lufttransport i nord	139	7.7	Matvareberedskap	160
6.6.1	Kortbanenettet	140	7.8	Beredskap mot akutt forurensning	161
6.6.2	Planlegging av nye lufthavner	141	7.9	Petroleumsvirksomhet – sikkerhet og beredskap	162
6.7	Statens nullvekstmål i byene – byveksttaler	141	7.10	Kommunikasjon og meteorologiske tjenester	162
6.8	Internasjonalt samarbeid	142	7.10.1	Høyfrekvent radiosamband i nordområdene	162
6.9	Energiforsyningen i Nord-Norge	142	7.10.2	Arbeid for bredbåndsdekning i Arktis	162
6.9.1	Kraftproduksjon	143	7.10.3	Meteorologiske tjenester	163
6.9.2	Forsyningsikkerhet	143	7.11	Sentrale beredskapsressurser i nord	164
6.9.3	Perspektiver for kraftforsyningen i Nord-Norge	143	7.11.1	Helikopterberedskap	164
6.10	Elektronisk kommunikasjon	144	7.11.2	Andre beredskapsressurser fra Forsvaret	165
6.10.1	Bredbåndstilgang	144	7.11.3	Beredskapsressurser for petroleumsvirksomheten	166
6.10.2	Mobile tjenester	145	7.11.4	Statlig slepeberedskap	166
6.10.3	Sikkerhet og beredskap i ekomnettene	145	7.11.5	Ny redningsskøyte i Vardø	166
6.11	Regjeringen vil	146	7.12	Nordisk samarbeid om sammenheng og beredskap	166
7	Samfunnssikkerhet	148	7.13	Regjeringen vil	166
7.1	Samordning av aktører og innsats	150	8	Økonomiske og administrative konsekvenser	168
7.1.1	Hovedredningssentralen	150	Referanseliste	169	
7.1.2	Politiet	150	Vedlegg		
7.1.3	Kystverket	151	1	En nordområdepolitikk for ungdom	172
7.1.4	Sivlforsvaret	151			
7.1.5	Fylkesmannen	151			
7.1.6	Brann- og redningsvesenet	153			
7.1.7	Frivillige ressurser	153			
7.2	Flom og skred	153			
7.3	Sikkerhet til sjøs	154			
7.4	Utredning om beredskaps- messige utfordringer med cruisetraffikk	157			
7.5	Internasjonalt samarbeid og øvelser	158			

Digitalt vedlegg:

En nordområdepolitikk for ungdom

DET KONGELIGE
UTENRIKSDEPARTEMENT

Meld. St. 9

(2020–2021)

Melding til Stortinget

Mennesker, muligheter og norske interesser i nord

*Tilråding fra Utenriksdepartementet 27. november 2020,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Solberg)*

1 Innledning

Figur 1.1

1.1 Overordnede mål

Nordområdepolitikken handler både om det internasjonale bildet i Arktis, forholdet til våre nabo-land i Barentsregionen og på Nordkalotten og utviklingen i Nord-Norge. Norske interesser i Arktis må hevdes gjennom et sterkt, livskraftig og kompetent Nord-Norge. Derfor er økonomi og samfunnsutvikling i landsdelen et nasjonalt anliggende, med et rikt ressursgrunnlag som bidrar til økonomisk vekst i hele landet.

Regjeringens nordområdepolitikk skal være langsiktig, og sentrale budskap fra Meld. St. 7 (2011–2012) *Nordområdene* og fra *Nordområdestrategi – mellom geopolitikk og samfunnsutvikling* (2017) videreføres. Regjeringens overordnede mål for politikken i nord er:

- Fred, stabilitet og forutsigbarhet
- Internasjonalt samarbeid og rettsorden
- Helhetlig og økosystembasert forvaltning
- Økt jobb- og verdiskaping
- Tettere samvirke mellom næringsliv og kunnskapsinstitusjoner
- Boattraktivitet og velferd

Boattraktivitet, jobb og verdiskaping gjennom økt samarbeid mellom næringsliv, forsknings- og utdanningsinstitusjoner er utpekt som sentrale satsingsområder for regjeringens nordområdepolitikk, og vektlegges spesielt i denne meldingen.

Nordområdepolitikken bygger på en lang tradisjon med ivaretagelse av Norges interesser i nord gjennom et bredt internasjonalt samarbeid. Mye har endret seg siden forrige stortingsmelding om nordområdene ble lagt fram for ni år siden. Den geopolitiske situasjonen har blitt mer krevende. Klimaendringene fortsetter å påvirke miljø- og livsgrunnlaget i økende grad. Parisavtalen har trådt i kraft, og Norge har satt seg som mål å bli et lavutslippssamfunn innen midten av dette århundret. Demografisk utvikling, urbanisering og digitalisering har stor betydning for den samfunnsmessige og økonomiske utviklingen i nord.

Globalt observeres økende interesse og engasjement for utviklingen i Arktis fra stadig flere aktører, og mange har meninger om hvordan den framtidige utviklingen i våre nordområder kan eller bør bli. Mot denne bakgrunnen forblir nordområdene Norges viktigste strategiske ansvarsområde. Regjeringen vil videreføre et bredt og offensivt internasjonalt samarbeid i nord og engasjement på globale arenaer der nordområdene er tema. Regjeringen vil også tilrettelegge for lokalt og regionalt samarbeid over grensene i nord. Det beste grunnlaget for å hevde norske interesser i

nord er en solid og varig positiv utvikling for befolkningens livsgrunnlag i Nord-Norge.

Regjeringen vil legge til rette for at det kan skapes nye lønnsomme arbeidsplasser og at befolkningen sikres offentlige tjenester av god kvalitet. Det er behov for å bedre tilgangen til kvalifisert arbeidskraft både i offentlig og privat sektor. Skatte- og avgiftspolitikken skal stimulere til ny vekst, og regjeringen skal gi bedriftene trygghet slik at de kan delta i det europeiske markedet. Ambisiøse mål for en kunnskapspolitikk fra grunnskole til universitet er avgjørende.

Ni prosent av Norges innbyggere lever i nord, og vi er dermed det landet i verden hvor størst andel av befolkningen bor nord for polarsirkelen. Landsdelen utgjør 35 prosent av norsk fastlandsareal. Her finner vi også noen av våre fremste kompetansmiljøer innen blant annet havforskning, fiskeri- og ressursforvaltning, klima- og miljøforskning, arktisk innovasjon og bærekraftig havbasert næringsliv. For nordmenn er nordområdene både et hjem og et livsgrunnlag.

Norges havsatsing er et prioritert område for regjeringen og viktig i nordområdepolitikken. Havpolitikken er beskrevet i regjeringens oppdaterte havstrategi *Blå muligheter* (2019), og i Meld. St. 22 (2016–2017) *Hav i utenriks- og utviklingspolitikken* og i Meld. St. 20 (2019–2020) *Helhetlige forvaltningsplaner for de norske havområdene*. Bruk av havet gjennom generasjoner har gitt oss verdifull erfaring og kunnskap. Sterke norske fagmiljøer besitter unik kompetanse om hvordan vi skal ivareta et godt havmiljø, samtidig som vi sikrer verdiskaping basert på våre havressurser. Dette gjør Norge til en ettertraktet samarbeidspartner i både politiske og faglige havspørsmål internasjonalt.

Denne meldingen redegjør for nasjonale satsinger og planer av særlig stor viktighet i nord. Samtidig vil ikke offentlig sektor alene kunne løse en del komplekse og langsiktige utfordringer som ofte har sammenheng med større trender, herunder fraflytting og demografiske endringer. Ikke alle forventninger til statlig involvering kan innfris. Regjeringen kan tilrettelegge for vekst, men i mange henseender er landsdelens ressursmiljøer innenfor politikk, forskning og næringsliv avgjørende for å realisere potensialet for bærekraftig vekst og utvikling.

Meldingen gir ikke en oppstilling av alt som kan tenkes å være relevante politiske satsinger eller tiltak for eller i nordområdene. Regjeringens mål og ambisjoner i denne nordområdemeldingen vil derfor også bli fulgt opp i videre sektor- og budsjettprosesser. En stortingsmelding kan ikke for-

Figur 1.2 Flere miljøer i Tromsø arbeider med marin bioprospektering, her fra UiT Norges arktiske universitet.

Foto: Jon Terje Hellgren Hansen, UiT Norges arktiske universitet

skuttere disse, men setter like fullt rammer og retning for regjeringens videre nordområdepolitikk.

Kunnskapsgrunnlaget for meldingen er i stor grad innhentet i dialog med fylkeskommuner, kommuner, Sametinget og sentrale aktører innen næringsliv, organisasjoner og kunnskapsinstitusjoner i nord. Et eget ungdomspanel, nedsatt spesielt for meldingen, har gitt sine innspill. Alle disse samtalepartnerne har bidratt med perspektiver på sentrale utfordringer og muligheter i nord. Felles forståelse av de strategiske utviklingstrekkene i nordområdene er vesentlig for å få til en målrettet politikk og innsats. Et økonomisk og samfunnsmessig bærekraftig Nord-Norge er viktig. Dette har bred forankring og står sentralt i denne meldingen.

Hvert av meldingens kapitler har en innledning som redegjør for regjeringens overordnede ambisjoner på de ulike områdene. Kapitlene avsluttes med en oversikt over satsinger og tiltak.

FNs bærekraftsmål vil fortsatt være en viktig ramme for oppfølging og videreutvikling av nordområdepolitikken, jamfør regjeringens nordområdestrategi.¹

¹ Nordområdestrategi – mellom geopolitikk og samfunnsutvikling (2017)

I 2015 ble 2030-agendaen med de 17 bærekraftsmålene vedtatt av alle FNs medlemsland. Bærekraftsmålene ser miljø, økonomi og sosial utvikling i sammenheng. Regjeringen har vedtatt at bærekraftsmålene utgjør det politiske hovedsporet for å ta tak i vår tids største nasjonale og globale utfordringer.

Forpliktelsene overfor FNs bærekraftsmål er vårt felles ansvar. Norge har lang tradisjon for å drive forsvarlig og bærekraftig ressursforvaltning og næringsvirksomhet, og det er svært positivt at både bedrifter, kunnskapsinstitusjoner og offentlig sektor i nord har satt bærekraft tydelig på agendaen. I sum gir det et solid grunnlag for at våre felles veivalg for framtidig utvikling i nordområdene skal legge til rette for økt aktivitet innenfor bærekraftige rammer.

For å sikre en målrettet, godt forankret innsats har regjeringen igangsatt arbeid med en nasjonal arbeidsplan for bærekraftsmålene. Planen vil legges fram som en stortingsmelding våren 2021.

1.2 Kort tilbakeblikk. Hva bygger meldingen på?

De to foregående nordområdemeldingene – *Muligheter og utfordringer* (2005–2006) og *Visjoner og virkemidler* (2011–2012), har som titlene viser vurdert norske interesser opp mot ulike framtidsperspektiver. Denne meldingen bygger videre på hovedsatsingsområdene i regjeringens rapport *Nordkloden* (2014) og regjeringens nordområdestrategi (2017), men tilpasses også nye faktorer.

Granavolden-plattformen fra 2019 slår fast at:

«Regjeringen vil føre en offensiv nordområdepolitikk, der de lange linjene i nordområdepolitikken videreføres. Regjeringens visjon er at nordområdene skal være en fredelig, skapende og bærekraftig region. Dette krever et samspill mellom utenriks- og innenrikspolitikk. Internasjonalt samarbeid er viktig for å utløse det fulle potensialet for vekst og en forutsetning for å hevde Norges interesser i nordområdene. Regjeringen vil følge opp nordområdestrategien, med vekt på internasjonalt samarbeid, næringsutvikling, kunnskap, infrastruktur, miljøvern, sikkerhet og beredskap.»

Definisjoner og avgrensninger

Arktis: I denne meldingen defineres Arktis som hav- og landområdene mellom Nordpolen og polarsirkelen. Dette er den vanligste definisjonen

av Arktis (av praktiske grunner velger vi å følge fylkesgrensen og definerer hele Nordland som en del av Arktis). I dette området er det et bredt samarbeid mellom de arktiske statene, som involverer aktører på en rekke områder som blant annet klima og miljø, fiskeri samt forskning og næringsliv. Området er preget av store ulikheter med hensyn til befolkning, næringsliv og tilgang til åpent hav.

Nordområdene: Begrepet nordområdene har sitt utspring i de politiske satsingene som fant sted gjennom de to forrige meldingene og flere påfølgende strategidokumenter. Den geografiske definisjonen av nordområdene er land- og havområdene fra Sør-Helgeland i sør til Grønlandshavet i vest og Petsjorahavet (det sørøstlige hjørnet av Barentshavet) i øst. Begrepet er særlig forbundet med ivaretagelse av norske interesser gjennom ulike satsinger og grenseoverskridende samarbeid på Nordkalotten og i Barentsregionen.

Nord-Norge: Tradisjonelt har man ikke omtalt vår nordligste landsdel som Arktis, da dette begrepet har vært forbundet med polare områder. I henhold til utviklingen av norsk arktis- og nordområdepolitikk, kombinert med økt internasjonal oppmerksomhet, er det nå etablert praksis å omtale Nord-Norge som del av både Arktis og nordområdene. Samtidig skiller de klimatiske forholdene i den norske delen seg betydelig fra andre deler av Arktis som følge av Golfstrømmen, herunder både hva gjelder temperatur og isutbredelse.

I denne meldingen omtales Svalbard når ansvarsområder på øygruppen er spesielt nært knyttet til kapasiteter på fastlandet, som for eksempel innen polar- og havforskning, meteorologi og beredskap. Regjeringens Svalbard-politikk er lagt frem i en egen melding, Meld. St. 32 (2015–2016) *Svalbard*.

1.3 Hva har vi erfart etter 2011 – og hvilke hovedsaker utgjør rammene nå?

Globale trender har innvirkning på utviklingen i nordområdene, og de siste årene har vist i hvor stor grad uventede faktorer kan påvirke vår situasjon.

Norge står overfor en vesentlig mer krevende utenriks- og sikkerhetspolitisk situasjon enn i 2011. Internasjonal politikk er i større grad preget av stormaktsrivalisering, mer nasjonalisme og press mot etablerte samarbeidsinstitusjoner og verdier. Denne meldingen er skrevet i en tid der koronapandemien har ført verden inn i en histo-

risk krise. Det er vanskelig å si i hvilken grad pandemien vil påvirke norsk økonomi på lang sikt. Verdens klima- og miljøproblemer har økt til tross for globale juridisk forpliktende avtaler som Parisavtalen og andre verdensomspennende politiske initiativer. Globale produksjons-, handels- og forbruksmønstre har ikke endret seg nok til å kunne stoppe dramatiske temperaturstigninger i Arktis. Urbanisering fører til at arbeidstakere, og spesielt de yngre, søker inn mot byer og tettsteder for å være del av større sosiale og kompetanseutviklende miljøer.

Krevende utenriks- og sikkerhetspolitisk situasjon i nord. Godt grensenært samarbeid

Arktis og nordområdene er i dag i all hovedsak en fredelig og stabil region, preget av muligheter, samarbeid og overholdelse av internasjonal rett. Dette er et resultat av en bevisst politikk fra de arktiske statene, og Norge har vært en betydelig pådriver. Regjeringen arbeider målbevisst og bidrar med betydelige midler inn i samarbeidet med våre naboer i nord – både gjennom Arktisk råd, Barentsrådet og andre samarbeidsordninger som Nordlig dimensjon, EUs regionale programmer i nord og det nordiske samarbeidet. Formålet er å legge til rette for en god utvikling i regionen og å løse felles utfordringer gjennom dialog og samarbeid. Fred, stabilitet og godt samarbeid kan imidlertid ikke tas for gitt. Vi ser også noen utviklingstrekk som, dersom de forsterkes, kan utfordre dagens situasjon.

De siste årenes forverrede sikkerhetspolitiske utvikling både regionalt og globalt krever en bevisst og aktiv politikk. Optimismen som varte de første tiårene etter Berlin-murens fall er erstattet med større realisme etter Russlands ulovlige annekasjon av Krim og vedvarende aggresjon i Øst-Ukraina.

I Norges umiddelbare nærområder står vi overfor et Russland som i de siste ti årene har økt sin militære evne betydelig. Omfanget og kompleksiteten i russiske øvelser i våre nærområder øker. Kombinert med en mer selvhevdende holdning i utenrikspolitikken, har dette i sum skapt usikkerhet om landets intensjoner. Selv om Russlands militære kapasiteter ikke er rettet primært mot Norge, utgjør landet en strategisk utfordring for Norge og det vestlige sikkerhetsfellesskapet. Det anstrengte forholdet mellom stormaktene og mellom Russland og NATO påvirker rammene for vår nordområdepolitikk.

Globale utviklingstrekk har konsekvenser for norsk sikkerhetspolitikk og forsterker behovet for situasjonsforståelse og kunnskap. Det militære

aktivitetsnivået i nordområdene øker, både på alliert og russisk side. Store og til dels nye aktører som Kina legger økt vekt på sine interesser i Arktis, blant annet knyttet til forskning og infrastrukturprosjekter. Det kreves bevisst og aktiv innsats for å sikre forståelse og respekt for norske synspunkter og interesser. Vi kan ikke utelukke at globale spenninger og stormaktsrivalisering også kan få mer konkrete virkninger i våre nordområder til tross for at vi i dag anser Arktis som preget av stabilitet og samarbeid.

Klima og miljøendringene påvirker livsgrunnlaget

De norske nordområdene er preget av storslått natur og rike naturressurser på land og i havet. Samtidig skaper økende menneskelig aktivitet nye utfordringer og økt risiko i nord. Miljøet i nordområdene påvirkes hovedsakelig av globale og regionale faktorer som klimaendringer, havforsuring og tilførsler av miljøgifter.

Tiltak for å begrense de globale klimaendringene er derfor det viktigste vi kan gjøre for å ta vare på miljøet i nord. Klimaendringene har allerede hatt stor effekt i Arktis. Vi ser mindre sjøis, mindre is og snø på land, tining av permafrosten, endringer i nedbørmengder og økt forekomst av skogbranner. De arktiske økosystemene er i sterk endring. Utviklingen i de samlede globale utslippene av klimagasser vil være avgjørende for hvor store endringene blir på sikt. Parisavtalen og målet om at Norge skal bli et lavutslippssamfunn innen 2050 er en viktig ramme for utviklingen i nordområdene.

Sammen med klimaendringene er tap av naturmangfold den andre store globale miljøutfordringen i vår tid. Selv om vi fortsatt har store uberørte områder, påvirker naturinngrep og ødeleggelse av leveområder også mange arter og økosystemer i nordområdene. Samtidig er det viktig å framholde de resultater vi har oppnådd, som innen bærekraftig fiskeriforvaltning gjennom samarbeid med Russland. Torskebestanden i Barentshavet er i dag verdens største, og en viktig ressurs for matforsyningen til spesielt Europa.

Vi må tilpasse oss de endringene vi vet vil komme. Rammene for samfunnsutviklingen i nordområdene må ta høyde for at klimaendringene skaper økt aktivitet, nye utfordringer og ny risiko. Dette krever godt internasjonalt samarbeid. Både Arktisk råd, Barentsrådet og Nordlig dimensjon arbeider med disse utfordringene. Norge vil legge vekt på miljøsamarbeid med Russland også i årene framover, herunder om havforsøpling. På den annen side medfører utviklingen

store behov for nye bærekraftige teknologiske løsninger, noe som muliggjør jobb- og verdiskaping.

EUs samarbeidsprogram Interreg gir grenseoverskridende samarbeidsmuligheter og bidrar til dialog mellom Europakommisjonen og lokalsamfunn, næringsliv og kunnskapsinstitusjoner i nord. Regjeringen slutter fullt opp om EUs European Green Deal og de foreslåtte tiltakene for å etablere moderne arbeidsplasser og transportløsninger i nordområdene, som også skal bidra til utslippsreduksjoner.

Urbanisering som global trend – befolkningsnedgang i nord

Verden over ser man en sterk trend i retning av urbanisering, med tilflytting fra distrikter til byer med større muligheter for utdanning og arbeid og et bredere tjenestetilbud. Av dette følger til tider polariserte verdidebatter om satsinger på sentra versus distrikter og om ulike utfordringer knyttet til urbanisering og desentralisering.

Siden tidlig på 1970-tallet har den nordnorske befolkningsandelen gått ned. Det har riktignok vært en befolkningsvekst i landsdelen før man i 2019 fikk en netto nedgang i Nord-Norge. I tillegg har fødselstallene gradvis falt. En vesentlig grunn til nedgangen er at det kommer færre arbeidsinnvandrere enn for få år siden. Nå er imidlertid mer grunnleggende demografiske og økonomiske utviklingstrekk kommet tydeligere til syne.

Det er ikke gitt at tradisjonelle virkemidler er effektive i møte med de utfordringene vi står overfor. Regjeringen mener det bør rettes mer oppmerksomhet mot utvikling, vekstkraft og attraktivitet i byene og de større tettstedene, som virkemiddel for regional utvikling. Disse regionene vil være viktige vekstsentre i nord fordi de har større bredde av næringslivsrettet kompetanse.

Jobber må skapes og videreutvikles gjennom kunnskap. Derfor har regjeringen over flere år tildelt store midler til økt studiekapasitet ved universiteter og høyskoler i hele landet, som gjør høyere utdanning mer tilgjengelig også i distriktene. Regjeringen har lagt til rette for fleksible utdanningstilbud for å løfte kompetanse lokalt og regionalt, også i nord.² Det har blitt tildelt betydelige midler til studietilbud som gjør høyere utdanning mer tilgjengelig i distriktene.

² Fleksibel utdanning omfatter de studietilbudene som i Norsk senter for forskningsdata Database for statistikk om høyere utdanning (DBH) er registrert utenfor campus, det vil si kategoriene desentralisert og nettbasert utdanning. Tilbudene kan være nettbasert, samlingsbasert med nettstøtte, desentralisert og/eller som deltidstilbud.

Figur 1.3 Kystvakten bidrar gjennom aktivitet og internasjonalt samarbeid med USA og Russland til sikre, avklarte og forutsigbare forhold på grensen, og gjennom sin beredskapsinnsats til trygg ferdsel på havet i nord.

Foto: Kystvakten

Teknologisk utvikling gir muligheter og utfordringer i nord

Digitalisering og ny teknologi har de siste årene bidratt til store endringer i samfunnet og økonomien. Nye teknologier som kunstig intelligens kan utnyttes i større grad, og fysiske enheter, sensorer og forskjellige typer utstyr kobles til internett. Endringene påvirker alle politikkområder og sektorer. Dette har betydelige implikasjoner for Norge som et av verdens mest digitaliserte land. Mulighetene med ny teknologi gjør også digital infrastruktur til en sentral forutsetning for innovasjon og utvikling i alle sektorer.

Teknologiutviklingen gir nye muligheter for konkurransekraft og velferd i nord. Digitale tjenester og kommunikasjonsteknologi kan i større grad veie opp for ulemper knyttet til lange avstander og bidra til å øke den økonomiske aktiviteten. Automatisering av skipsoperasjoner kan gjøre det lettere å operere i nord.

Data blir viktigere for verdiskaping, forsvar og beredskap. For Norge kan geografisk plassering gi fordeler ved tilgang til unike og tidsriktige data. Satellittdata fra nordområdene gir muligheter for innovasjon og nye digitale tjenester. Kunstig intelligens gjør det mulig å utnytte bedre store datamengder fra satellittobservasjoner til å identifisere nye teoretiske sammenhenger. Det arbeides

blant annet med løsninger for mer eksakt og raske varsling om havis³ og innsikt i forhold som påvirker klimaendringene og bærekraftig ressursutnyttelse.

Endrete forutsetninger for økonomisk vekst

Næringslivet i nord hadde i perioden 2008–2018 sterkere vekst enn resten av landet. Nord-Norge møter imidlertid utfordringer grunnet forholdsvis små kapitalmiljøer, og delvis mangel på kompetanse og arbeidskraft. Et annet utviklingstrekk er konsekvensene av globale klima- og miljøutfordringer for noen av våre viktigste ressursbaserte næringer, samtidig som nye muligheter skapes for bærekraftig teknologi- og næringsutvikling i nord. Dette gjelder ikke bare de som lever i nord, men generelt for eksport og jobb- og verdiskaping i hele landet. Sikker og framtidrettet samferdsel og kommunikasjon vil være avgjørende for utviklingen av samfunnet og næringslivet i nord.

Norge er et land med en åpen økonomi, og norsk arbeidsliv trenger gode og forutsigbare rammebetingelser. Tilløp til økt proteksjonisme

³ <https://partner.sciencenorway.no/arctic-ocean-technology-uit-arctic-university/artificial-intelligence-could-revolutionize-sea-ice-warnings/1697447>

Figur 1.4

globalt skaper større grad av uforutsigbarhet. Samtidig setter EØS-avtalen avgjørende rammevilkår for eksportbedriftene, i tillegg til en rekke viktige bilaterale handelsavtaler.

I likhet med næringslivet i hele landet, opplever bedrifter i nord store konsekvenser av koronapandemien. Denne berører hele bredden av næringslivet, men har ikke minst rammet reiselivsnæringen, som sysselsetter en større prosentandel i nord enn på landsbasis. Reiselivsnæringen har også vært spesielt viktig for et variert arbeidsmarked og for å opprettholde attraktive tjeneste- og kulturtilbud, som gjerne er større enn det lokale befolkningstall tilsier.

1.4 Hovedlinjer i norsk nordområdepolitikk for årene framover

Fast og forutsigbar linje i nord: En mer krevende utenriks- og sikkerhetspolitisk situasjon i nord krever at vi viderefører en fast og forutsigbar linje og et styrket og troverdig forsvar i samarbeid med våre allierte og partnere. Den sikkerhets- og forsvarspolitiske betydningen av nordområdene øker, og regjeringen satser på Forsvaret i Nord-Norge. En betydelig del av Forsvarets operative struktur er lokalisert i landsdelen. Norge har lang erfaring med – og gode resultater fra – å balansere våre interesser i nord. Regjeringen vil videre-

føre og forsterke samarbeid og tillitsbygging gjennom konkrete tiltak og prioriteringer.

Formidle at samarbeid virker: I takt med at den internasjonale interessen for Arktis øker, ser man en forsterket tendens til å beskrive Arktis som et konfliktpreget område. Kunnskapsnivået harmonerer i mange slike tilfeller ikke med engasjementet. Scenarier preget av interesse-motsetninger vektlegges ensidig, mens samarbeidsordninger som har virket over tiår blir ignorert eller betegnet som utdaterte. Regjeringen vil at norske kunnskapsinstitusjoner skal fortsette å bidra til at den internasjonale debatten om Arktis er basert på fakta og gode analyser, og ikke på myter. Slik kan norske forsknings- og kunnskapsaktører delta i arbeidet med å fremme norske interesser i nord.

Folkeretten gjelder: Arktis framstilles til tider som et uregulert eller sågar lovtomt område. Effekter av issmeltingen for land utenfor Arktis anføres av enkelte som grunn til å se på Arktis som et globalt fellesanliggende («what happens in the Arctic doesn't stay in the Arctic»). Dette brukes som argument for at ikke-arktiske stater også har en generell rett til å ta del i forvaltningen av Arktis. Regjeringen vil fortsatt bidra til å korrigere dette bildet ved å vise til folkeretten og arbeid innenfor gjeldende rammeverk og samarbeidsstrukturer som Arktisk råd. Ikke-arktiske staters rettigheter, interesser og muligheter avhenger av hva de ønsker å gjøre i hvilket jurisdiksjonsom-

Figur 1.5 Arctic Frontiers er en av de viktigste internasjonale plattformene for fremme av norske posisjoner i Arktis. Her er utenriksminister Ine Eriksen Søreide i dialog med blant annet Alaska-senator Lisa Murkowski, BBC-journalist Stephen Sackur, sametingspresident Aili Keskitalo, Finlands tidligere finansminister Katri Kulmuni og direktør for Bjerknessenteret Tore Furevik.

Foto: Arctic Frontiers

råde. Det er grunnleggende enighet om disse prinsippene blant Arktisk råds medlemsland.

Klima- og miljø i Arktis – en bred norsk tilnærming: Den raske oppvarmingen av Arktis er bekymringsfull av to grunner. Det er både en fare for arktiske arter og økosystemer som er avhengige av is og snø, og en fare for lokalsamfunn og urfolks levemåte og kultur. Utviklingen skyldes først og fremst økningen i de globale klimagassutslippene, ikke menneskelig aktiviteter i Arktis. Utviklingen forsterker betydningen av Paris-avtalen og behovet for oppfølging og gjennomføring. Regjeringen vil omstille norsk økonomi og bidra til at Norge blir et lavutslippssamfunn før midten av århundret, og fortsette å bistå andre land med å kutte sine utslipp. På den måten kan norsk innovasjon og teknologiutvikling i nordområdene bidra til globale utslippskutt.

Utslipp av svart karbon (sot) har spesielt stor oppvarmingseffekt på is og snø nær utslippskildene, og Norge samarbeider med de andre arktiske landene om å redusere disse utslippene. Regjeringen vil fortsette å bygge opp norske ressurser innen sikkerhet og beredskap, slik at de er rustet for å møte krevende forhold som følger av klima- og miljøendringene. Regjeringen vil også styrke forskningen i universitets- og instituttsektoren samt det internasjonale forskningssamarbeidet, for eksempel gjennom avtalen om internasjonalt

forskingssamarbeid fra 2016 under Arktisk råd.

FNs bærekraftsmål angir en retning for nordområdepolitikken. Regjeringen skal legge til rette for at Nord-Norge skal være en av Norges mest skapende og bærekraftige regioner og for at fagmiljøene i nord kan bidra til å akselerere dette arbeidet. Det finnes sterke industri- og forskningsmiljøer langs den nordnorske kysten som kan utvikle, teste og markedsføre nye fornybare løsninger basert på arktisk beliggenhet og konkurransefortrinn. Nord-Norge har store fornybare energiresurser og normalt sett et overskudd av fornybar energi. Dette gir et godt utgangspunkt for elektrifisering av marine og maritime næringer; båter, havner og havbruk. Nord-Norge har både ressurser og kompetanse som vil bidra til EUs European Green Deal, herunder blågrønn teknologi og omstilling. Dette vil ha betydning for både norsk og europeisk næringsliv og sysselsetting i årene framover.

Regjeringens havsatsing legger særlig vekt på globalt lederskap, rene og rike hav, næringsutvikling, kunnskap og teknologi og god forvaltning. Det er et overordnet mål for satsingen at den skal bidra til størst mulig samlet verdiskaping i havnæringene. Norge har tatt en lederrolle i globale havspørsmål og er en pådriver for globalt samarbeid. Vi har tilgang til verdens nest lengste kystlinje

(etter Canada) og store havområder. Flere av våre viktigste hav- og polarforskningsinstitusjoner er lokalisert i nord, med verdensledende kompetanse om havmiljøet og bærekraftig forvaltning av marine ressurser.

Norge har gode systemer for å sikre god miljøtilstand og økt produktivitet av marine ressurser. Vi vil fortsette å dele viktige erfaringer og kompetanse med land som ønsker å bygge opp en bærekraftig havøkonomi. Regjeringen har tatt initiativ til et høynivåpanel for en bærekraftig havøkonomi (High-level panel for a Sustainable Ocean Economy – havpanelet), som består av stats- og regjeringssjefer fra 14 kyststater verden over, og som ledes av Norges statsminister og Palaus president.

Jobb- og verdiskaping er et overordnet innenrikspolitisk mål i norsk nordområdepolitikk. Når denne meldingen legges fram står verden imidlertid i en helsemessig og økonomisk krise som følge av korona-pandemien. Den setter press på offentlige finanser, men gjør det også nødvendig å akselerere omstilling.

Havbruks- og fiskerinæringen har Europa som et stort marked, og en tilnærmet samlet industri i Nord-Norge har understreket EØS-avtalens betydning. Nordland er et av Norges største industri- og eksportfylker, og i Troms og Finnmark utgjør eksporten en stor andel av verdiskapingen. Målet er at de marine ressursene skal bidra til å sikre arbeidsplasser og næringsutvikling som kommer kystsamfunnene i nord til gode. EØS-avtalen gjør Norge til del av regelverket for mattrygghet i EU og EØS. Dette er av avgjørende betydning for adgangen til det europeiske markedet for norsk fisk.

Regjeringen vil legge til rette for tettere samarbeid mellom arbeids- og næringsliv og høyere utdanning for å skape attraktive arbeidsplasser i nord. I den sammenheng er det viktig å styrke samarbeidet med våre nordiske naboer, som ligger høyt på internasjonale rangeringer over forsknings- og innovasjonsdrevet næringslivsutvikling.

En annen fellesnevner for næringsutviklingen i nordområdene er at potensialet for vekst og utvikling ligger i evne til innovasjon og utnyttelse av de teknologiske mulighetene. Vi står samtidig overfor grunnleggende utfordringer knyttet til befolkningsutviklingen i Nord-Norge og behovet for å sikre den kompetansen som er nødvendig for å kunne utnytte landsdelens potensial. Dette krever nye løsninger og en offensiv satsing på sterke miljøer i nord.

Under arbeidet med denne meldingen har flere aktører vist til at næringslivet i nord mangler tilgang til kapital. Regjeringen har flere tiltak for å sikre lønnsomme prosjekter tilgang på kapital, og vil

blant annet opprette et fond med statlige og private midler som forvaltes fra Nord-Norge. Tiltakene vil følges opp av en utredning om kapitaltilgangen i nord og effekten av tiltakene som settes i verk.

Styrking av byer, tettsteder og deres omland: For å lykkes med et sterkt, livskraftig og kompetent Nord-Norge, må det være attraktivt å investere framtiden sin i nord. Regjeringen vil fremme byer og tettsteder som gir gode vilkår for mennesker, næringsvirksomhet og miljø i hele landet. Nordnorske byer og tettsteder har viktige roller som lokale og regionale kraftsentra. Derfor har regjeringen tatt initiativ til en nasjonal strategi for små byer og større tettsteder.

Et solid kultur- og idrettsliv har alltid vært sentralt for boattraktivitet i nord. Arbeidet med å fremme og understøtte utviklingen av et mangfoldig kulturliv, fra store prosjekter som Bodø som europeisk kulturhovedstad 2024, til småskalaaktiviteter og tiltak lokalt, kan gi verdifulle resultater langt utover den enkelte kulturopplevelsen og dens egenverdi. Arrangementer som Barents Spektakel, Riddu Riddu-festivalen, Festspillene i Nord-Norge og Tromsø internasjonale filmfestival bidrar til å underbygge Nord-Norge som en attraktiv landsdel. Dette gjelder også innen idretten, med blant annet Arctic Race of Norway, Finnmarksløpet og Offroad Finnmark. Dette er en medvirkende grunn til at regjeringen støtter Narviks søknad om alpin-VM i 2027.

Innenfor Barentssamarbeidet gjennomføres en rekke kulturprosjekter som er av stor verdi for befolkningen i nord. Dette gjelder også idrettsarrangementer som Barents games. Det grenseoverskridende kultursamarbeidet bidrar til utviklingen i Barentsregionen og til gode og åpne relasjoner mellom folkene. Flere av EUs Interregprogrammer i nord prioriterer natur- og kulturarv. En viktig del av kulturdimensjonen er også nordnorsk historie som del av vår felles nasjonale kulturarv, fra oldtid til tusen år gamle handelsruter langs kysten til andre verdenskrig og gjenoppbyggingsårene.

Lede an i den teknologiske utviklingen: Teknologiutvikling har vært og er et sentralt mål for norsk nordområdepolitikk, og er avgjørende for å nå samtlige av våre andre mål i nord. Norge har spesielt gode forutsetninger for å ta i bruk nye teknologier på områder der vi allerede har sterke miljøer, slik som helse, olje og gass, energi, maritim og marin næring og innen offentlig sektor.

For å utnytte mulighetene med nye teknologier i nord må vi satse på kompetansebygging og forskning, utvikle den digitale infrastrukturen og legge til rette for datadeling. Virkemidler som sti-

Figur 1.6 Andøya Space tilbyr et bredt spekter av infrastruktur tjenester for forskning og teknologitesting, herunder oppskyting av sonderaketter, slipp av forskningsballonger og test av missil- og raketeknologi.

Foto: Trond Abrahamsen, Andøya Space

mulerer til satsing rundt sterke miljøer som Bodø, Tromsø og Alta vil være viktig for å lede an i den teknologiske utviklingen i nord. De lokale kunnskaps- og kompetansemiljøene utgjør et godt utgangspunkt med forståelse for mulighetene og utfordringene som teknologien potensielt kan løse i nord.

I Nord-Norge vil økt tilgang på data om havet, rommet, klima og helse gi nye muligheter til bærekraftig utnyttelse av naturressursene og økt verdiskaping. Det skal legges til rette for deling av data innenfor og på tvers av bransjer og sektorer for datadrevet innovasjon.

Effektivisering av offentlig forvaltning i nord: Kommunereformen førte ikke til noen vesentlige endringer av kommunestrukturen i Nord-Norge. Per 1. januar 2020 er det 80 kommuner i landsdelen, kun syv færre enn før kommunereformen. Fylkesmennene i de nordligste fylkene mener at samlet antall kommuner i nord bør ned. Manglende kompetanse og kapasitet i kommunene til å planlegge for areal-, nærings- og samfunnsutvikling er en stor utfordring for den økonomiske

og demografiske utviklingen. Flere steder er det behov for å oppdatere både regionale og kommunale planer for bærekraftig jobb- og verdiskaping. Styrking av planutdanningen ved universitetene i nord vil være viktig for å øke denne kompetansen.

Regjeringen mener at det fortsatt er for mange små og sårbare kommuner og behov for flere sammenslåinger. Større kommuner vil ha bedre forutsetninger for å kunne ivareta ansvaret for en helhetlig og bærekraftig samfunns- og næringsutvikling og dermed tiltrekke seg motiverte og kompetente arbeidstakere. Regjeringen viderefører de gode og forutsigbare økonomiske virkemidlene for kommuner som ønsker å gå sammen. Samtidig vil Kommunal- og moderniseringsdepartementet støtte opp om fylkesmennenes arbeid med å legge til rette for mer systematisk samarbeid mellom kommuner i Nord-Norge, for å sikre gode tjenester til innbyggerne og videre utvikling for næringslivet.

Med regionreformen har fylkeskommunen fått et større ansvar for oppgaver og virkemidler

Figur 1.7

som er viktige for å legge til rette for flere arbeidsplasser, vekstkraft og bosetting. Fylkeskommunene har et avgjørende samfunnsansvar som tilrettelegger av et godt samarbeid mellom videregående opplæring, fagskoler og nøkkelindustrier for å møte regionale kompetansebehov.

Samferdsel og kommunikasjon: Utvikling av transportsystemet, med infrastrukturtiltak og grensekryssende forbindelser, vil være blant de mest betydningsfulle tiltakene for nordområdene i årene som kommer. Dette skal stimulere til regional utvikling og skape nye muligheter for viktige næringer. Transportsystemet skal utvikles på en miljømessig bærekraftig måte, med vekt på å begrense klimagassutslipp og bedre sikkerhet og tilgjengelighet for alle.

Flere store utbyggingsprosjekter i nord er prioritert i *Nasjonal transportplan 2018–2029*. For brukerne av transportsystemet er det viktig med en godt vedlikeholdt infrastruktur, tilstrekkelig kapasitet på fergene, åpne fjelloverganger og et pålitelig rutetilbud på de regionale lufthavnene. Det videre arbeidet tar blant annet utgangspunkt i transportstrategien for Nordland og Troms og Finnmark: *Fra Kyst til marked*.

De elektroniske kommunikasjonsnettene (ekomnettene) – infrastrukturen som gir tilgang til bredbånd, mobiltjenester og internett – bærer stadig større verdier for samfunnet og utgjør en

grunnleggende infrastruktur som er viktig for brukere i forskjellige virksomheter, både i offentlig og privat sektor. Regjeringen vil vektlegge utvikling av en robust og sikker ekominfrastruktur for å styrke jobb- og verdiskapingen både i ressursbaserte og tjenesteytende næringer.

En styrket nasjonal urfolksidentitet og -kultur: Urfolksdimensjonen står sentralt i norsk nordområdepolitikk. Den samiske kulturen er en verdifull del av vår nasjonale historiske arv. De siste årene har vi sett at samisk kunst og kultur har fått økt oppmerksomhet og anerkjennelse både nasjonalt og internasjonalt. Regjeringen vil i samråd med Sametinget se på nye måter å styrke samisk kultur, kulturnæringer og reiseliv. Dette vil kunne ha positive ringvirkninger for jobb- og verdiskaping i hele landet. Som urfolk har samene rett til å bli konsultert i saker som kan få direkte betydning for dem.

En styrket kvensk/norskfinsk identitet og kultur: Kvener/norskfinner har en lang tilknytning til landet og har satt sitt preg på den historiske utviklingen i nordområdene. Kvenske organisasjoner og miljøer arbeider i dag for revitalisering av kvensk språk og kultur. Kvensk språk har status som minoritetsspråk i Norge. Regjeringen vil legge til rette for å utvikle kvensk språk og kvensk/norskfinsk kultur og samfunnsliv.

2 Norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk i nord

Figur 2.1

En helt sentral oppgave for nordområdepolitikken er å ivareta norske utenriks- og sikkerhetspolitiske interesser i nord. Granavolden-plattformen framhever at grenseoverskridende utfordringer som klimaendringer, miljø og ressursforvaltning, samt helse og sikkerhet krever internasjonalt samarbeid.

Arktis og nordområdene er i dag en fredelig og stabil region. Kontakten mellom de arktiske landene preges av samarbeid og overholdelse av internasjonal rett. Dette er et resultat av målbevisst arbeid over lang tid. Norge bidrar med betydelige ressurser for å styrke det bilaterale og multilaterale samarbeidet med våre naboland i nord for å løse felles utfordringer. Regionale samarbeidsstrukturer som Arktisk råd, Barentsrådet, Nordlig dimensjon og grenseoverskridende EU-

programmer har stor betydning for tillitsbyggende kontakt og prosjektsamarbeid. Dette gjelder også det grensenære samarbeidet med Russland i nordområdene. Kulturdimensjonen er en viktig og integrert del av nordområdepolitikken, og bidrar til gode og åpne relasjoner mellom folkene i Barentsregionen.

De siste årene har det imidlertid vært en forverret utenriks- og sikkerhetspolitisk utvikling, både globalt og i våre nærområder. Dette er vi nødt til å forholde oss til. Norge har som et lite land med en åpen økonomi og en geografisk og strategisk utsatt posisjon interesse av en rettsbasert internasjonal orden og forpliktende samarbeid. Vi støtter derfor opp om sterke multilaterale institusjoner som gir mest mulig forutsigbarhet.

Figur 2.2 Barentsrådet er viktig for kontakt mellom landene i nord. Norge gir høy prioritet til formannskapet i Barentsrådet 2019-2021 med vekt på helse, folk til folk og kunnskap. Samarbeid over grensene, der regionale aktører og urfolk bidrar aktivt, har stor betydning for tillitsbygging og stabilitet.

Foto: Utenriksdepartementet

Det er viktig at vi fra norsk side fortsetter å følge tett med på den overordnede geopolitiske situasjonen så vel som den militære aktiviteten. Russland fortsetter å utvikle sin militære evne, og nye våpensystemer tilføres og testes i nord. Videre gjenopprettes russiske militære baser og sivile støttepunkter langs hele den arktiske kystlinjen. Vi kan ikke utelukke at utviklingstrekk eller hendelser i andre deler av verden kan få militære konsekvenser også i våre nære nordområder som vil påvirke norsk og alliert sikkerhet direkte. Store og til dels nye aktører som Kina legger økende vekt på sine interesser i Arktis.

Korrekt situasjonsforståelse og tilpasset respons på geopolitiske utfordringer vil ikke bare være svært viktig for norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk, men også for Norges næringspolitikk, handelsforbindelser, økonomi og til syvende og sist samfunnsutviklingen i nord. Skipsfart og energispørsmål er andre sentrale tema i den internasjonale debatten om Arktis som krever en grundig og kunnskapsbasert tilnærming. Alle disse spørsmålene omtales i senere kapitler i meldingen.

Klimaendringene og lettere tilgang til naturressurser medfører økt internasjonal interesse for Arktis og økt menneskelig aktivitet. Det er ikke alltid slik at andre land, inkludert tradisjonelt nære samarbeidspartnere, har de samme perspektivene på Arktis og nordområdene som oss. Fra norsk side legger vi stor vekt på å kommunisere at forskningsbasert kunnskap er styrende for vår politikk. Norsk internasjonalt nordområdediplomati er viktig for å sikre en informert, vitenskapelig basert og helhetlig tilnærming til forholdene i nord. Regjeringen arbeider systematisk i mange ulike fora med å skape internasjonal forståelse for norske posisjoner og perspektiver. For Norge er det viktig å påpeke at nordområdene er hjem for en betydelig del av vår befolkning, og at vi vil fortsette å skape bærekraftige jobber og verdier i landsdelen.

Klimaendringene i Arktis skyldes først og fremst globale utslipp og forbruksmønstre. Regionale utslippsreduksjoner er derfor ikke tilstrekkelige for å løse problemene. Det er også behov for en global og raskere omstilling til lavutslippssamfunn. Regjeringens politikk skal styrke Norges

konkurranseskraft, skape grønn vekst og nye grønne jobber samtidig som utslipp av klimagasser reduseres. Norge meldte vinteren 2020 som tredje land i verden inn forsterkede klimamål under Parisavtalen til FN. Norges forsterkede klimamål vil innebære en reduksjon på minimum 50 prosent og opp til 55 prosent reduksjon av klimagassutslipp innen 2030 sammenlignet med 1990-nivå. Norge ønsker å kutte sine klimagassutslipp i samarbeid med EU og arbeider for at EUs samlede ambisjonsnivå skal økes tilsvarende. Gjennom Høynivåpanelet for en bærekraftig havøkonomi jobbes det også med å synliggjøre hvordan bærekraftige havnæringer kan bidra til en reduksjon i klimagassutslipp. Dette kan vise vei for andre land, inkludert de store utslippsslandene.

2.1 Det folkerettslige rammeverket

2.1.1 Stabilitet og forutsigbarhet

Avklarte regler og stabile rammevilkår er avgjørende for fredelig samarbeid mellom land, økonomisk utvikling og næringsvirksomhet, bærekraftig forvaltning og vern av natur og miljø. En grunnleggende forutsetning for de arktiske statenes felles mål om stabilitet og forutsigbarhet er at folkeretten og de folkerettslige spillereglene respekteres av alle stater. Dette er tilfellet i Arktis.

FNs havrettskonvensjon av 1982 utgjør det folkerettslige rammeverket for alle havområder, også Arktis. Konvensjonen fastsetter rettigheter og plikter for blant annet navigasjonsfrihet, marine vitenskapelige undersøkelser og utnyttelse og beskyttelse av det marine miljø og ressursene der, avgrensning av maritime områder og fastsettelse av yttergrensene for kontinentalsokkel og annen bruk av havet.

De fleste generelle verdensomspennende traktater og instrumenter gjelder i Arktis. Eksempler er instrumenter som er forhandlet fram i Den internasjonale sjøfartsorganisasjonen (IMO), FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO), Den internasjonale organisasjonen for sivil luftfart (ICAO), Den internasjonale havbunnsmyndigheten, Konvensjonen om biologisk mangfold (CBD) og Parisavtalen.

Arktis består nesten uten unntak av uomstridte nasjonale områder samt noen havområder utenfor nasjonal jurisdiksjon. Regionen karakteriseres av vilje til fredelig samarbeid og løsning av omstridte spørsmål i samsvar med folkerettslige prinsipper.

2.1.2 Havretten

Gjennom Ilulissat-erklæringen i 2008 bekreftet de fem kyststatene til Polhavet, Canada, Danmark, Russland, USA og Norge at havretten angir rammeverket for forvaltning av aktivitet i Polhavet. Denne ministererklæringen utgjorde et viktig bidrag til avklaringen av de folkerettslige rammene i Arktis innen blant annet miljøvern, forskning, fastsettelse av kontinentalsokkelens yttergrenser og skipsfart. Kyststatene forpliktet seg også til en ordnet løsning av eventuelle overlappende krav på hav- og kontinentalsokkelområder. Understrekningen av at havretten gjelder i Polhavet skaper et ryddig og forutsigbart forhold mellom kyststatene. Samtidig er dette et signal til resten av verden om at kyststatene er seg sitt ansvar bevisst.

Ved en reduksjon i isdekket i Polhavet i tiårene framover, kan fiske i dette området bli mulig. I oktober 2018 ble avtalen for å hindre uregulert fiske i internasjonal del av Polhavet undertegnet av de fem kyststatene til Polhavet og fjernfiskeaktørene EU, Island, Japan, Kina og Sør-Korea. Avtalen forbyr ikke fiske i den internasjonale delen av Polhavet, men partene forplikter seg til ikke å starte slikt fiske før et vedtak om dette er fattet i et fiskeriorgan. Avtalen skriver seg inn i eksisterende internasjonalt rammeverk for staters rettigheter og plikter på det åpne hav. Samspill mellom den nye avtalen og Den nordøst-atlantiske fiskerikommisjonen (NEAFC), Den blandete norsk-russiske fiskerikommisjon og Det internasjonale råd for havforskning (ICES) vil bli særlig viktig for Norge. Norge ratifiserte avtalen i juni 2020.

En rekke globale avtaler innen blant annet fiskeri, skipsfart og miljø konkretiserer rettigheter og plikter i alle havområder. Disse gjelder også i nordområdene. FN-avtalen om fiske på det åpne hav av 1995 gir utdypende regler for fiskeriforvaltningen utenfor 200 milssonene. Denne avtalen inneholder også prinsipper for ressursforvaltning, som førevar-tilnærmingen. Avtalen vektlegger bilaterale og regionale ordninger for samarbeid om forvaltningen av fiskeriene i internasjonale havområder. I vår region er NEAFC, som har forvaltningskompetanse som strekker seg helt opp til Nordpolen, Den blandete norsk-russiske fiskerikommisjon og Den nord-atlantiske sjøpattedyrkommisjonen, NAMMCO, viktige samarbeidsorganer.

MARPOL-konvensjonen av 1973, med tillegg, regulerer og forebygger ulike typer skipsforurensing av både vann og luft. Den internasjonale konvensjonen om sikkerhet for menneskeliv til sjøs (SOLAS-konvensjonen) fra 1974 gir viktige glo-

bale regler for sjøsikkerheten. Denne utfylles igjen av Den internasjonale konvensjonen om søk og redning (SAR-konvensjonen) fra 1979. SAR-konvensjonen utgjør også rammeverket for samarbeid om søk og redning i nordområdene. Denne konvensjonen ble i 2011 fulgt opp med en egen SAR-avtale for Arktis mellom de åtte medlemmene av Arktisk råd.

IMO's polarkode, som trådte i kraft 1. januar 2017, har bindende regler for skip som opererer i polare farvann. Koden stiller særskilte sikkerhetskrav til skip og mannskap, og til beskyttelse av miljøet.

OSPAR-konvensjonen av 1992 har omfattende regler om beskyttelse av det marine miljø i det nordøstlige Atlanterhavet, inkludert deler av Arktis.

Pågående FN-forhandlinger om en ny havrettslig avtale om beskyttelse og bærekraftig bruk av naturmangfold utenfor nasjonal jurisdiksjon (BBNJ-avtalen) vil også være relevant for nordområdene. Prosessen tar sikte på å styrke rammeverket for internasjonal havforvaltning blant annet gjennom regler om bruk av områdebaserte tiltak, herunder marine verneområder og konsekvensanalyser. Norge arbeider for at avtalen skal finne sin plass i den etablerte havrettsstrukturen og virke sammen med eksisterende sektorielle og regionale organer som IMO, NEAFC, OSPAR, NAMMCO og Arktisk råd.

2.1.3 Norske maritime områder

Norske 200-milssoner

I samsvar med havrettskonvensjonen har Norge suverene rettigheter ut til 200 nautiske mil fra grunnlinjen når det gjelder utforskning, utnyttelse og forvaltning av de levende og ikke-levende naturressursene.

I 1976 opprettet Norge en økonomisk sone ut til 200 nautiske mil utenfor Fastlands-Norge. Med hjemmel i lov om økonomisk sone av 1976 ble det i 1977 opprettet en fiskevernsone utenfor Svalbard. Fiskerisonen ved Jan Mayen ble deretter opprettet i 1980.

Norsk kontinentalsokkel

Norge utøver suverene rettigheter over kontinentalsokkelen for det formål å undersøke sokkelen og utnytte dens naturforekomster. Ingen kan utnytte petroleums- og mineralforekomster eller sedentære arter på norsk kontinentalsokkel uten samtykke fra Norge.

Kontinentalsokkelen strekker seg minst like langt ut som 200-milssonene utenfor Fastlands-Norge, Svalbard og Jan Mayen. I Smutthavet, Smutthullet og nord for Svalbard går sokkelen også utenfor 200 nautiske mil. Kontinentalsokkelkommisjonen i New York bekreftet dette gjennom en anbefaling i 2009.

Avgrensning av havområder

Der den økonomiske sonen og/eller kontinentalsokkelen overlapper med en annen stats tilsvarende områder, er det nødvendig å inngå avgrensingsavtaler. I nordområdene har Norge avgrensingsavtaler med Island, Danmark (Grønland) og Russland. Det er også undertegnet avtaler med Island og Danmark (Færøyene) for sokkel i Smutthavet.

Etter omfattende forhandlinger ble det i 1980 inngått avtale med Island om opprettelse av en forlikskommisjon for avgrensningen av kontinentalsokkelen ved Jan Mayen.

Forhandlingene med Danmark om avgrensningen i området mellom Jan Mayen og Grønland pågikk fra 1980 til 1988, da Danmark anla sak for Den internasjonale domstol i Haag. Domstolen trakk en linje som i utgangspunktet delte det omstridte området i midten, men linjen ble justert ut ifra de store forskjellene i kystens lengde mellom Grønland og Jan Mayen. Dette resulterte i at Norge fikk 57 prosent av det omdiskuterte området, mens Danmark fikk 43 prosent. Avtale om avgrensning ble deretter inngått i 1995.

Avgrensningen i et mindre havområde mellom Jan Mayen, Grønland og Island ble avklart i 1997 etter forhandlinger mellom partene. Med dette var hele utstrekningen av fiskerisonen ved Jan Mayen avklart.

I 2006 ble det inngått avtale mellom Norge og Danmark sammen med Grønlands landsstyre om avgrensningen i havområdet mellom Grønland og Svalbard.

I oktober 2019 undertegnet Norge to avtaler om avgrensning av kontinentalsokkelen utenfor 200 nautiske mil mellom Norge, Island og Færøyene i den sørlige delen av Smutthavet med henholdsvis Island og Danmark sammen med Færøyene.

Sjøgrensen mot Russland i Varangerfjordområdet ble fastsatt ved overenskomst mellom Norge og Sovjetunionen i 1957. Norges sjøterritorium ble med virkning fra 2004 utvidet fra 4 til 12 nautiske mil, og det ble etablert en tilstøtende sone ut til 24 nautiske mil. I 2007 ble Norge og Russland enige om en avgrensingslinje på til sammen 73 km i Varangerfjordområdet.

Boks 2.1 Norge i Polhavet

I 2009 bekreftet FNs kontinentalsokkelkommissjon Norges krav om sokkelen utenfor 200 nautiske mil nord for Svalbard og inn i Polhavet. Kunnskapen om denne delen av sokkelen er begrenset. Et nytt tverrfaglig konsortium kalt GoNorth har som formål å utvikle et program for forskning av Polhavet. Prosjektet er lansert som et nasjonalt løft og samler nasjonale og internasjonale polare forskningsmiljøer i én organisasjon. Fagmiljøene i nord er sentrale partnere i konsortiet. Forskningsprogrammet vil bidra med kunnskap som er viktig for forvaltning av miljø og naturressurser i nord. Prosjektet vil bidra til ny kartlegging av norske havområder, gi bedre grunnleggende og anvendt kunnskap av relevans for forvaltning og næringsliv. Prosjektet vil også bidra til å markere norske interesser i området. GoNorth har mottatt tilsagn fra regjeringen til å videreutvikle prosjektet.

Etter omfattende forhandlinger gjennom 40 år ble overenskomst mellom Norge og Russland om maritim avgrensning og samarbeid i Barentshavet og Polhavet undertegnet i 2010 og trådte i kraft juli 2011. Avtalen fastsetter selve avgrensningslinjen og at det gode fiskerisamarbeidet skal fortsette som før. I tillegg fastslår avtaleteksten at partene skal samarbeide om utvinning av eventuelle grenseoverskridende petroleumsforekomster.

2.1.4 Norges landegrenser i nord

Ny grenseavtale med Russland

Den norsk-russiske landegrensen strekker seg fra Varangerfjorden til grensemerket Krokfjellet, hvor den norsk-russiske, den norsk-finske og den finsk-russiske grense møtes. Grensen ble ettersett i perioden 2009-2018, og ny grenseavtale som gir en detaljert og oppdatert beskrivelse av grensen basert på moderne teknologi, trådte i kraft 8. februar 2019.

Grensekryssende reindrift

Da konvensjonen av 1972 mellom Norge og Sverige om reinbeite utløp i 2005, ble den såkalte Lappekodisillen fra 1751 igjen det gjeldende retts-

grunnlaget for regulering av grensekryssende reindrift mellom Norge og Sverige. I 2009 ble det framforhandlet en ny norsk-svensk reinbeitekonvensjon, som ble undertegnet av de ansvarlige ministrene. Siden den gang har ratifisering av konvensjonen vært til vurdering.

Ny reingjerdekonvensjon mellom Norge og Finland ble iverksatt fra 1. januar 2017. Konvensjonens formål er å regulere ansvarsfordeling når det gjelder oppføring og vedlikehold av gjerder og andre tiltak for å hindre at rein kommer over grensen som i utgangspunktet er stengt for grensekryssende reindrift, samt regulere oppfølgingen når rein likevel krysser grensen. Gjerdene skal støtte opp om reieneiernes vokteplikt, slik at det så langt som mulig unngås at rein kommer inn på det andre rikets område.

Nordisk samekonvensjon

Norge, Sverige og Finland forhandlet fram en tekst til en nordisk samekonvensjon i 2016. Et overordnet mål med konvensjonen er at samene skal kunne bevare, utøve og utvikle sin kultur, sine språk og sitt samfunnsnivå med minst mulig hinder av landegrensene.

Sametingene i de tre landene hadde innflytelse og var involvert gjennom hele prosessen og fram til forhandlingene ble sluttført. Samisk parlamentarisk råd har siden fremmet ønske om enkelte endringer i teksten. Regjeringen mener den foreliggende konvensjonsteksten er et godt resultat og går ikke inn for gjenåpning av forhandlingene. Regjeringen er rede til å arbeide videre med saken med sikte på undertegning og ratifikasjon, og har invitert Sametinget til å gi sin tilslutning til det paraferte konvensjonsutkastet, slik at dette arbeidet kan starte.

2.2 Nordområdenes strategiske betydning

Stabiliteten i Arktis har lenge vært relativt upåvirket av konflikter i andre områder. Globale utviklingstrekk medfører imidlertid økt internasjonal interesse for regionen og større fokus på Norges strategiske beliggenhet. De senere års sikkerhetspolitiske utvikling og ismeltingen i Polhavet spiller også inn. Det kan heller ikke utelukkes at økt spenning andre steder kan få følger for situasjonen i nord. Dette understreker behovet for situasjonsforståelse og kunnskap og framhever sterke nordnorske samfunn som kjerneanliggender i vår nordområdepolitikk.

Figur 2.3 Regjeringen fortsetter satsingen på Forsvaret og styrker beredskapen og forsvarsevnen i nord. Militærøvelser sammen med allierte er viktig for vår sikkerhet.

Foto: Forsvaret

Samarbeidet på mange viktige områder i Arktis er velfungerende. Samtidig er utviklingen innenfor det forsvars- og sikkerhetspolitiske området krevende. Dette er i hovedsak en konsekvens av russisk militær modernisering og økt aktivitet i nord. Russlands generelt forverrede forhold til NATO og vestlige land som følge av annekasjonen av Krim og involveringen i det østlige Ukraina spiller også inn.

Nordområdenes store militærstrategiske betydning etter andre verdenskrig skyldes særlig plasseringen av Russlands kjernefysiske gjengjeldelseskapasitet på Kola-halvøya. For Russland er det en grunnleggende interesse å beskytte denne kapasiteten og sikre den isfrie seilingsruten fra Kola og ut i det nordlige Atlanterhavet og Norskehavet. I tillegg er havområdene i Arktis et viktig operasjonsområde for atommaktenes strategiske ubåter, blant annet som følge av muligheten for å operere under isdekket.

Russland har bygget ut sin sivile og militære infrastruktur i Arktis. Landet har innfaset nye militære kapasiteter som gir styrket reaksjonsevne og forbedret evne til å ramme mål over lengre avstander og med større presisjon. I tillegg er evnen til å utnytte et bredere spekter av virkemidler i end-

ring. Særlig den nye generasjonen strategiske ubåter, nye missilprogram og styrkingen av det såkalte bastionforsvaret for å beskytte landets strategiske kapasiteter fram til GIUK-linjen (Grønland, Island, UK) kan ha stor betydning for NATOs evne til å holde sjøveiene over Nord-Atlanteren åpne og tilgjengelige for alliert forsterkning av Europa i en krisesituasjon.

Russisk styrkeoppbygging og militær modernisering kan utfordre norsk og allierte lands sikkerhet direkte. Dette har medført økt interesse fra USA og andre allierte for å være mer til stede i nord for å følge utviklingen på russisk side. USA har i den senere tid gjennomført regelmessige flygninger med strategiske bombefly over Barentshavet, og for første gang siden 1980-tallet gjennomførte overflatefartøyer fra den amerikanske og britiske marinen i 2020 operasjoner i området. Alliert aktivitet og nærvær, også i nord, er positivt fordi norsk sikkerhets- og forsvarspolitikker baserer seg på støtte fra allierte land i krise og krig. Slik støtte krever kunnskap om regionen og hva som kreves for å operere her. Norske og allierte styrker må derfor trene og øve i og utenfor Norge. Samtidig er det viktig at militær aktivitet gjennomføres på en måte som samlet sett bidrar

til økt sikkerhet og fortsatt stabilitet i regionen. Norge er derfor opptatt av å bidra til å redusere spenningsnivået gjennom forutsigbarhet og åpenhet om aktiviteten.

Klimaendringer i form av ismelting i Polhavet medfører at Russlands, Canadas og USAs nordlige kystlinjer gradvis mister noe av den naturlige beskyttelsen som helårsisen inntil nylig har gitt dem. Utviklingen kan resultere i endrede trusselvurderinger og dermed militærstrategiske disposisjoner.

Ismeltingen åpner også for mer kommersiell aktivitet i Arktis. Omfanget av denne aktiviteten må fortløpende vurderes. Det er ikke gitt at en eventuell betydelig økning i kommersiell aktivitet i seg selv påvirker de sikkerhetspolitiske og militære forholdene i regionen negativt.

Det avtegner seg et todelt bilde når det gjelder skipsfart i Arktis: transittvolumet mellom Asia og Europa gjennom Nordøstpassasjen forblir lavt inntil videre, mens destinasjonstrafikken øker. Russiske og kinesiske ambisjoner om å frakte mer gods gjennom Nordøstpassasjen har bidratt til fornyet internasjonal oppmerksomhet om både mulige fordeler og ulemper ved bruk av denne ruten sammenlignet med tradisjonelle handelsruter. Russland har også tatt grep for å regulere ferdsel av utenlandske fartøy. En diskusjon om utviklingen av Nordøstpassasjen har politiske, rettslige, økonomiske og miljømessige aspekter.

Den videre utviklingen avhenger i stor grad av at alle relevante aktører også i framtiden legger til grunn og støtter opp om havretten som gjeldende folkerettslig regime i Polhavet som i alle andre havområder.

Norske interesser i Arktis og nordområdene må hevdes gjennom et livskraftig og kompetent Nord-Norge. Det er av nasjonal, sikkerhetspolitisk betydning at det bor folk i nord, og at samfunnene er sterke og robuste. Jobb- og verdiskaping i landsdelen behandles inngående i egne kapitler i denne meldingen.

2.3 Norsk sikkerhetspolitikk

Balansen mellom avskrekking og beroligelse overfor Sovjetunionen, og deretter Russland, har gjennom mange tiår vært en sentral komponent i norsk sikkerhetspolitikk. Norsk forsvar og avskrekking hviler på et godt nasjonalt forsvar og på allierte forsterkninger i tilfelle krise og krig. Våre retningslinjer for utenlandsk militær aktivitet på norsk territorium og annen beroligelsespolitikk overfor Russland bidrar til forutsigbarhet og

lavspenning. Disse lange linjene i vår sikkerhetspolitikk ligger fast, men justeres i takt med den sikkerhetspolitiske utviklingen.

Forsvarets kontinuerlige bidrag til suverenitetshevdelse, myndighetsutøvelse og situasjonsforståelse i nord er en viktig del av regjeringens nordområdepolitikk. Vi styrker vårt nærvær i nordområdene gjennom investering i strategisk evne. Særlig viktig er F-35 kampfly, P-8 maritime patruljefly og nye ubåter. Disse kapabilitetene vil forbedre vår evne til situasjonsforståelse og suverenitetshevdelse i fred og til forsvar i krig. Flere av våre nærmeste allierte anskaffer også disse kapasitetene, og dette bidrar til å styrke evnen til å operere sammen.

Alliert øving og trening i nord er i tråd med norsk basepolitikk slik den har vært praktisert siden Norge ble medlem av NATO. Denne aktiviteten signaliserer solidaritet mellom allierte land. Det legges vekt på å styrke Forsvarets evne til å planlegge for, ta imot og operere sammen med allierte styrker i nord, samtidig som vi viderefører og styrker norsk tilstedeværelse og aktivitet i regionen. Alliert tilgang til gode trenings- og øvingsområder i nord og samvirke med norske styrker og annen vertslandsstøtte er viktige elementer i denne satsingen. Samtidig er det viktig å påvirke og sette rammer for alliert militær aktivitet i våre nærområder slik at vi ikke skaper økt spenning. Balansen mellom disse to hensynene vil måtte vurderes og tilpasses i takt med endringene i den sikkerhetspolitiske situasjonen.

Det stadig mer komplekse sikkerhetspolitiske trusselbildet innebærer at både statlige og ikke-statlige aktører bruker sammensatte virkemidler, som innebærer et bredt spekter av både militære og sivile handlinger i en målrettet, fiendtlig kampanje. Aktiviteten utføres gjerne på en måte som er vanskelig å definere som et angrep, og som skaper usikkerhet om hvem som står bak. Digitale nettverksoperasjoner, desinformasjon, sabotasje og fordekte oppkjøp av kritisk infrastruktur kan være eksempler på virkemidler som inngår i en hybrid kampanje. Målet er ofte å undergrave tilliten til myndighetene, skape usikkerhet og forvirring samt å aktivt påvirke befolkning, beslutningstakere og beslutningsprosesser.

Vår evne til å motstå sammensatte trusler krever god koordinering og informasjonsdeling på tvers av samfunnssektorer. I tillegg til situasjonsforståelse knyttet til internasjonale forhold som påvirker Norge utenfra, er det også viktig å følge tett hvordan disse forholdene kommer til uttrykk i Norge, herunder i nord. Det er særlig Politiets sikkerhetstjeneste som følger opp trusselbildet

nasjonalt med fokus på aktører som kan utgjøre en trussel i Norge. Nasjonal sikkerhetsmyndighet har en særskilt rolle når det gjelder utvikling av tiltak for å ivareta nasjonale sikkerhetsinteresser. Samlet sett spiller Norge på et bredt spekter av virkemidler i vårt forebyggende arbeid for å ivareta nasjonal sikkerhet.

2.4 NATO

NATO er avgjørende for Norges sikkerhet. Alliansens artikkel 5 om kollektivt forsvar forplikter allierte til å bistå norske myndigheter i forsvaret av Norge. Siden 2014 har NATOs medlemsland styrket den samlede forsvars- og avskrekkingsevnen. De allierte har økt sine forsvarsbudsjetter. Alliansen har også utviklet planverk for krise og krig og styrket kommandostrukturens evne til å lede store operasjoner, også i Nord-Atlanteren.

NATOs ansvarsområde strekker seg helt til Nordpolen. Det er svært viktig at NATO har god situasjonsforståelse i nordområdene for å kunne ivareta ansvaret for kollektivt forsvar også i denne regionen i tilfelle krise eller krig. Alliansens nye konsept for forsvar og avskrekking legger til rette for dette på en god måte. Norge har lenge arbeidet for å øke oppmerksomheten om Nord-Atlanteren i NATO og framheve betydningen av den maritime dimensjonen og transatlantiske forsterkninger for alliert sikkerhet. Dette vil også være viktig i årene framover.

Norge har i tillegg vært en pådriver for en kommandostruktur med styrket evne til å planlegge og lede kollektivt forsvar, inkludert i våre nærområder. Særlig viktig er opprettelsen av den allierte felleskommandoen i Norfolk på den amerikanske østkysten som blant annet skal ha ansvar for beskyttelse av forsyningslinjene over Nord-Atlanteren. Felleskommandoen er delvis integrert i den amerikanske marinens 2. flåte og deler ledelsesstruktur og stabselementer med denne. Dette øker samarbeidet og koordineringen ytterligere, og styrker kommandostrukturens evne til å utføre sine oppgaver. Utarbeidelsen av et alliert planverk (GRP) for forsvaret av Island, Norge og de nordlige havområder er også et viktig element for å trygge norsk sikkerhet i nord.

2.5 USA

Et sterkt transatlantisk samhold er viktig både for USA og Europa. USA er vår nærmeste allierte. Både innenfor rammen av NATO og bilateralt har

vi et omfattende sikkerhets- og forsvarspolitisk samarbeid. De siste årene har det vært økt amerikansk oppmerksomhet rundt sikkerhetspolitiske aspekter i nordområdene. USAs deltakelse i ulike typer øvelser illustrerer dette. Norsk tilrettelegging for slik deltakelse er derfor viktig, og Norge har tett bilateral dialog med våre allierte om gjennomføring av alliert militær aktivitet i nord. Slik tilrettelegger vi for felles situasjonsforståelse. Vi har et langvarig og svært godt samarbeid med USA på en lang rekke områder, herunder om arktiske spørsmål. Som arktiske nasjoner samarbeider Norge og USA tett om nordområdespørsmål, både bilateralt og multilateralt gjennom Arktisk råd.

Samarbeidet innenfor Arktisk råd forblir sentralt, og det er positivt at man fra amerikansk side tydelig prioriterer denne arenaen, blant annet gjennom aktiv deltagelse i rådets arbeidsgrupper.

Samarbeidet med USA om aktuelle maritime saker i Arktis er tett, som for eksempel prosessen i FNs sjøfartsorganisasjon IMO med å innføre forbud mot tungolje i Arktis.

Det er regelmessig myndighetsdialog med ulike deler av det politiske miljøet i USA og hyppig besøksutveksling og studiereiser til Norge fra sentrale amerikanske arktismiljøer. Flere amerikanske kongressdelegasjoner har besøkt våre nordområder de senere årene. USA har styrket sin deltagelse på den årlige Arctic Frontiers-konferansen i Tromsø. Den amerikanske vektleggingen av Arctic Frontiers som både møteplass og faglig relevant arena vil kunne gi muligheter for nærmere dialog mellom norske og amerikanske aktører.

En rekke av universitetene og forskningsmiljøene i Norge har langvarige og sterke samarbeidsprosjekter med amerikanske forsknings- og forvaltningsmiljøer. Norske og amerikanske aktører samarbeider også på lokalt nivå innenfor Arctic Mayors' Forum, et samarbeid mellom ordførere i arktiske kommuner ledet fra Tromsø der også Sør-Varanger og Bodø deltar. Det er også etablert godt bilateralt urfolkssamarbeid mellom Norge og USA.

USA har på relativt kort tid forsterket oppmerksomheten om den strategiske dimensjonen i Arktis. Denne utviklingen kan i stor grad tilskrives Kinas økte globale ambisjoner, inkludert i Arktis. Russlands modernisering, herunder økt militær tilstedeværelse, og tettere sino-russisk samarbeid i Arktis, er også medvirkende årsaker. Dette har blant annet bidratt til utviklingen av nye arktisstrategier i det amerikanske forsvaret og diskusjoner om behovet for å øke den militære tilstedeværelsen i regionen. Utbygging av maritim og militær infrastruktur i Alaska og nye isbrytere, i

Figur 2.4 Til venstre: Prosjektet AlaskaNor har som målsetting å styrke kunnskap om blå næringslivsmuligheter i Alaska og Nord-Norge, og er finansiert av Utenriksdepartementet og Nordland fylkeskommune. Til høyre: Nordnorsk Kunstmuseum har gjennom flere år samarbeidet med Anchorage Museum i Alaska. Her fra åpning av utstillingen «View From Up Here» om hverdagen for mennesker i nord.

Foto: Nordområdesenteret, Nord universitet (bilde til venstre), Nordnorsk kunstmuseum (bilde til høyre)

tillegg til betydningen av amerikansk tilstedeværelse på for eksempel Grønland og Island, er andre elementer i dette.

På alliert side tilpasser vi vår felles sikkerhetspolitiske forståelse og forsvarsevne til en sikkerhetspolitisk situasjon i stadig endring. Med vår geografiske beliggenhet kan Norge bidra med verdifull kunnskap og erfaringer om både den geopolitiske utviklingen og klimaspørsmål i Arktis overfor relevante miljøer i USA. Videre fortsetter Norge å formidle viktigheten av internasjonal rett, multilateralt samarbeid og betydningen av en god balanse mellom avskrekking og beroligelse i nord. Hyppig besøksutveksling både på militær og sivil side er av stor felles nytte og bidrar til å øke kompetansen om nordområdene og vår samforståelse av utfordringer og muligheter i Arktis.

2.6 Russland

Forholdet til Russland står sentralt i norsk utenrikspolitikk og er en viktig dimensjon i nordområ-

depolitikken. Russlandspolitikken skal bidra til å opprettholde fred, stabilitet og forutsigbarhet, ikke minst i nord. Norges politikk overfor Russland skal ivareta både norske interesser bilateralt og våre sikkerhetspolitiske behov.

Norge har de siste 30 årene utviklet et bredt samarbeid med Russland i nord på områder som fiskeri, forskning, miljø, søk og redning, atomikkerhet, helse, utdanning, næringsliv, energi og ikke minst kultur-, folk til folk- og urfolkssamarbeid. De fire bilaterale kommisjonene på områdene næringssamarbeid, fiskeriforvaltning, atomikkerhet og miljø arbeider med mange nordområde relevante saker.

Samtidig som vi på de fleste områder har et velfungerende samarbeid med Russland i nord, er sikkerhetspolitisk stabilitet og respekt for folkeretten av fundamental betydning for et lite land som Norge. Som et resultat av Russlands folkerettsbrudd i Ukraina har Norge suspendert det bilaterale militære samarbeidet med Russland, med unntak av samarbeidet på områder av særlig betydning for sikkerhet til sjøs, i luftrommet og for stabiliteten i nord. Den direkte linjen mellom

Figur 2.5 Forholdet til Russland er en viktig faktor i norsk utenrikspolitikk. Det praktiske bilaterale samarbeidet med Russland videreføres på områder av felles interesse. Her fra frigjøringsmarkeringen i Kirkenes 25. oktober 2019.

Foto: Barentssekretariatet

Forsvarets operative hovedkvarter (FOH) og den russiske Nordflåten, samvirket knyttet til kystvakt og grensevakt, samarbeidet om søk og redning, samt mekanismene i *Incidents at Sea*-avtalen (INCSEA) er opprettholdt. Det har de senere år vært forhandlinger mellom norsk og russisk side om en tilleggsprotokoll til INCSEA-avtalen. Videre ble det i 2019 enighet om å etablere en kommunikasjonskanal mellom forsvarsledelsene i Oslo og Moskva for å kunne bidra til forhindring av misforståelser og uønskede hendelser knyttet til militær aktivitet. Slik videreutvikling av den bilaterale kontakten på forsvarssiden er særlig viktig i dagens situasjon.

Norge samarbeider godt med Russland om nordområdene i multilaterale regionale fora som Arktisk råd, Barentsrådet og Nordlig dimensjon. Norge og Russland har en felles interesse i å arbeide for næringsutvikling i Arktis. Fiskerisamarbeidet i Barentshavet er kanskje det beste eksemplet på norsk-russisk praktisk samarbeid til gjensidig nytte. Landingene er verdt om lag ti mrd. kroner på hver side årlig. Fiskerisamarbeidet har vært

avgjørende for å sikre en bærekraftig forvaltning av fiskebestandene i våre nordlige havområder.

Det norsk-russiske atomsikkerhetssamarbeidet, som er forankret i den bilaterale atomsikkerhetskommisjonen, har resultert i et tryggere nærrområde i over 25 år. Samarbeidet inkluderer beredskap og øvelser, miljøovervåking, sikring av atomanlegg og sikker håndtering av nukleært og radioaktivt materiale. Norge er opptatt av dialog med russiske myndigheter om risiko og konsekvensvurderinger av økt trafikk av reaktordrevne fartøy og annen aktivitet i nordområdene. Dette gjelder også lokalisering og kunnskap om tilstanden til dumpede og sunkne radioaktive objekter i Arktis. Norge har vært en pådriver for et bredt internasjonalt engasjement for å løse de store atomsikkerhetsutfordringene i Nordvest-Russland blant annet innenfor Nordlig dimensjon.

Atomsikkerhetssamarbeidet med Russland styres gjennom regjeringens handlingsplan for atomsikkerhet og miljø fra 1995. Norge har siden da brukt om lag to mrd. kroner på tiltak for å

redusere risikoen for alvorlige ulykker og radioaktiv forurensning og hindre at nukleært og annet radioaktivt materiale kommer på avveier.

Norge legger stor vekt på miljøvernssamarbeidet med Russland. Den viktigste rammen for dette er den bilaterale miljøkommisjonen. Norge og Russland har felles interesser av å bevare ressurser og miljø i grenseområdene, i Barentshavet og de nordlige havområdene. Samarbeidet om et godt kunnskapsgrunnlag for en helhetlig økosystembasert forvaltning av Barentshavet er svært vellykket.

Som en oppfølging av delelinjeavtalen mellom Norge og Russland, ble det i 2018 under energidialogen mellom de to land inngått en avtale om innsamling av seismiske data fram til og langsmed avgrensningsslinjen på kontinentalsokkelen i Barentshavet og Polhavet. Avtalen trådte i kraft 21. august 2019.

Prosjektsamarbeidet mellom Norge og Russland bidrar til gjensidig forståelse og til å styrke Barentsregionen. Det gis en årlig bevilgning på om lag 165 mill. kroner til ulike prosjekter. Barentssekretariatet har en nøkkelrolle i det praktiske samarbeidet mellom norsk og russisk del av Barentsregionen gjennom å forvalte Utenriksdepartementets tilskuddsmidler og praktisk bistå prosjektaktører.

På kulturområdet er det utstrakt kontakt over grensen, blant annet forankret i bilaterale avtaler nasjonalt og regionalt, og finansiert med bidrag fra Utenriksdepartementet og Kulturdepartementet. Kulturprogrammet *BarentsKult* bidrar til å realisere nyskapende kunst- og kulturfaglige samarbeidsprosjekter i norsk og russisk del av Barentsregionen. Programmet er den viktigste finansieringskilden for norsk-russiske kunst- og kulturprosjekter, og finansieres av Utenriksdepartementet, Kulturdepartementet, Nordland og Troms og Finnmark fylkeskommuner.

Grenseoverskridende samarbeid mellom regionale og lokale myndigheter bidrar til å styrke tillit og dempe spenninger.

2.7 Norden

Norges nordiske naboer er våre viktigste samarbeidspartnere i nordområdene, og vi deler en felles kulturarv. Sett i et bredere geopolitisk bilde har de nordiske landene sammenfallende interesser. Våre nordiske naboland er aktive og konstruktive støttespillere i regionale samarbeids-

strukturer som Nordisk ministerråd, Arktisk råd, Barentsrådet, Østersjørådet og Nordlig dimensjon. Det finnes likevel potensial for å styrke det politiske samarbeidet om Arktis i nordisk krets.

Sverige la fram sin Arktis-strategi i september 2020, og Danmark, Island og Finland planlegger å legge fram sine strategier i 2021. Selv om vinklingen og betoningen kan variere, er alle de nordiske landene opptatt av å føre en kunnskapsbasert nordområdepolitikk. Sverige, Finland og Danmark har som EU-medlemmer en viktig rolle i å formidle kunnskap om Arktis i EU.

Økt kunnskapsutvikling og erfaringsdeling med våre nærmeste naboer styrker utviklingen på hele Nordkalotten. For norske fylkeskommuner og kommuner som grenser til Sverige, Finland og Russland bygger det grenseregionale samarbeidet på lange og gode tradisjoner for tett grenseoverskridende kontakt.

Norden er det området i Europa med flest grensekryssende tjenester som omfatter tre eller flere land. Europakommisjonen har kommet med anbefalinger for nedbygging av grensehindre for de nordlige regionene i Sverige, Finland og Norge.⁴ De viktigste prioriteringene er bedre samferdsel langs øst-vest akse, integrering av arbeidsmarkedene og felles digitale offentlige tjenester.

De arktiske regionene i Norden kjennetegnes av gode universiteter, forskningsinstitutter og andre kunnskapsinstitusjoner. Samarbeidet mellom de fem store arktiske universitetene i Norge, Sverige og Finland (Arctic5) er særlig viktig. Ringvirkningene er store, ikke bare for utdanning og tilgang på kompetent arbeidskraft, men også for forskning, utvikling, verdiskaping og innovasjon.

Samarbeid med Sverige og Finland er særlig viktig for kultursektoren i Nord-Norge. Eksempelvis arbeider og samarbeider samiske kunstnere mye over landegrensene. En utadrettet og internasjonalt orientert kultursektor, ikke minst gjennom Barentssamarbeidet, betyr mye for lokale aktører i nord.

Nordisk ministerråds fireårige arktiske samarbeidsprogram (2018–2021) støtter opp under prosjekter rettet mot FNs bærekraftsmål. Regjeringen vil styrke informasjonen og ha dialog med fylkeskommunene om det nordiske samarbeidsprogrammet for Arktis. Regionalt nordområdeforum vil være nyttig i denne sammenheng.

⁴ European Commission (2019)

Figur 2.6

Nordisk forsvars- og sikkerhetspolitisk samarbeid i nord

Utviklingen i våre nærområder har i de siste årene også ført til en styrking av det sikkerhetspolitiske samarbeidet i Norden. Dette preges av høy tillit, fortrolighet og felles verdier. Mens samarbeidet tidligere primært var begrunnet med økonomiske besparelser, er det nå våre felles sikkerhetspolitiske utfordringer som er den avgjørende drivkraften. Danmark, Finland og Sverige har den senere tid blitt mer opptatt av den strategiske betydningen av nordområdene. For Norge er det nordiske samarbeidet et viktig supplement til, og ikke en erstatning for NATO-samarbeidet. Mens Norge støtter Sverige og Finland i deres samarbeid med NATO, er disse to landene i kraft av sitt EU-medlemskap sentrale støttespillere for Norge i vårt sikkerhetspolitiske samarbeid med EU.

Det er også riktig å se utviklingen i nordområdene og Østersjøen i en felles strategisk kontekst på grunn av geografisk nærhet og naboskapet med Russland. Under det norske formannskapet i *Nordic Defence Cooperation* (NORDEFECO) i 2018 ble det vedtatt en ny ambisiøs visjon med konkrete delmål, som i 2020 følges opp under dansk formannskap. Visjonen slår fast at de nordiske landene skal være i stand til «samarbeid i fred, krise og konflikt». De nordiske landene samarbeider stadig mer om trening og øving. Det var meget solid nordisk deltagelse under NATO-øvelsen *Trident Juncture* høsten 2018. Forsvarets Brigade Nord deltok under øvelsen *Northern Wind* 2019 i Nord-Sverige, og norske kampfly øver jevnlig med svenske og finske fly over Nordkalotten gjennom *Cross Border Training*-ordningen som bruker baser i Bodø, Luleå og Rovaniemi. Samtreningen er videreutviklet til storøvelsen *Arctic Challenge Exercise*, som har blitt Europas største flyøvelse og

hvor også allierte land deltar. Norge, Sverige og Finland inngikk høsten 2020 en intensjonsavtale om styrket samarbeid om operasjonsplanlegging. Avtalen går ut på å tilrettelegge for samarbeid om operativt planverk mellom de tre landene med sikte på koordinering av operasjoner på Nordkalotten. Regjeringen vil videreføre disse samarbeidsordningene med våre nordiske naboland.

2.8 Barentssamarbeidet

Gjennom sin betydning for fylkene, Sametinget og en rekke aktører innenfor de ulike fagområdene, har Barentssamarbeidet en sentral posisjon i nordområdepolitikken. Regjeringen tillegger samarbeidet stor vekt. Dynamikken mellom det nasjonale og det regionale nivået representert gjennom henholdsvis Barentsrådet og Regionrådet er samarbeidets styrke.

Verdien av Barentssamarbeidet ligger i stor grad i den stabile og ukontroversielle innretningen med forutsigbarhet og gode relasjoner på en rekke saksfelt. Et felles ønske fra medlemmene Norge, Russland, Sverige, Finland, Danmark, Island og EU om å bevare den konstruktive atmosfæren har preget Barentsrådet også de senere år.

Barentsrådets administrative sekretariat ligger i Kirkenes. Barentssamarbeidet dekker blant annet fagområdene miljø, helse, urfolk, utdanning og forskning, infrastruktur, næringsliv, beredskap, sikkerhet og folk-til-folk samarbeid. Kultur er en egen stor og viktig dimensjon innenfor Barentssamarbeidet. Norge deltar aktivt i alle arbeidsgruppene under Barentsrådet og Barents regionråd.

Norge har siden Barentssamarbeidet ble innledet i 1993 brukt betydelige ressurser på prosjekt-

samarbeidet. Ti norske departementer, flere direktorater og underliggende etater er involvert i samarbeidet. Urfolkssamarbeidet er en egen viktig arena innenfor Barentssamarbeidet som bidrar til dialog og kontakt mellom landene i Barents-regionen. Urfolksarbeidsgruppen møter fast på rådsmøter og møter i Barentsrådets embetsgruppe.

Norges formannskap i Barentsrådet 2019–2021 har gitt en anledning til å revitalisere samarbeidet og sette dagsorden for Barentsspørsmål. Gjennom formannskapsprioriteringene helse, folk til folk og kunnskap har Norge bidratt til styrking av samarbeidet. En task force under norsk ledelse arbeider for etablering av en finansieringsmekanisme under Barentsrådet. Norge har under formannskapet framhevet regionenes rolle i Barentssamarbeidet. Det er tett dialog med fylkene og Sametinget om Barentsspørsmål. Gjennom Norges formannskap har også ungdom blitt framhevet som viktig tema. Samarbeidsprogrammet *Children and Youth At Risk in the Barents region* (CYAR) er utformet for å styrke arbeidet med utsatte barn og unge.

2.9 Arktisk råd

I Arktisk råd har de åtte medlemslandene (Canada, Danmark, Finland, Island, Norge, Russland, Sverige og USA) og de seks urfolksorganisasjonene som er representert i rådet etablert et godt og konstruktivt samarbeid. Arktisk råds mandat omfatter i første rekke miljø, klima og bærekraftig økonomisk utvikling. Mandatet omfatter ikke sikkerhetspolitikk. Dette har bidratt til at Arktisk råd i stor grad har vært uberørt av skiftende konjunkturer i den globale sikkerhetspolitiske utviklingen. Arktisk råd har sitt eget administrative sekretariat i Tromsø.

Det islandske formannskapet i Arktisk råd (2019–2021) prioriterer hav, klima, energispørsmål og bærekraftig utvikling i arktiske lokalsamfunn. Disse prioriteringene samsvarer godt med norsk politikk. Norge er en aktiv deltaker i alle arbeidsgruppene under Arktisk råd og har en ledersrolle i en rekke prioriterte prosjekter, blant annet innen klimaendringer i Arktis og marin forsøpling. Etter Island vil Russland overta formannskapet (2021–2023), før det er Norges tur (2023–2025). Forberedelsene til det norske formannskapet er i gang og innebærer nær kontakt med øvrige medlemsland. Regjeringen vil også ha god dialog om forberedelsene med fylkeskommunene i nord.

Boks 2.2 Sterkt faglig samarbeid i Arktisk råd

Det faglige arbeidet i Arktisk råd har blitt betydelig styrket gjennom årene. Ikke minst har rådets vurderinger av klimaendringer og miljøgifter i Arktis fått stor anerkjennelse og betydning for arbeidet med internasjonale miljøkonvensjoner. Bevaring av arktisk biodiversitet, helhetlig havforvaltning, beredskap og pilotprosjekter for å redusere forurensning står også sentralt i rådets arbeid. De arktiske statene har også benyttet Arktisk råd som en arena for å ta initiativ til bindende avtaler, blant annet om søk og redning i Arktis. Det konkrete arbeidet foregår i seks arbeidsgrupper:

- Handlingsprogram mot forurensning i Arktis (*Arctic Contaminants Action Program*)
- Overvåking og vurdering av det arktiske miljøet (*Arctic Monitoring and Assessment Programme*)
- Bevaring av arktisk fauna og flora (*Conservation of Arctic Flora and Fauna*)
- Beredskap og forebygging av ulykker (*Emergency Prevention, Preparedness and Response*)
- Beskyttelse av det marine miljø (*Protection of the Arctic Marine Environment*)
- Bærekraftig utvikling (*Sustainable Development Working Group*).

Dialog og åpenhet er en stor styrke i den politiske kontakten mellom medlemslandene i Arktisk råd. Det er i medlemslandenes interesse at denne dialogen fortsetter, også i saker med ulike oppfatninger. Det faglige arbeidet pågår i Arktisk råds seks arbeidsgrupper. Dette gjelder også det faglige arbeidet som omhandler klimaspørsmål. Urfolk har en viktig stemme i Arktisk råd gjennom urfolksorganisasjonene som deltar i rådets arbeid. Det er viktig og verdifullt at ulike urfolksperspektiv til enhver tid kommer til syne i diskusjoner og prosjekter Arktisk råd gjennomfører. Det nære samarbeidet med Samerådet og de øvrige fem urfolksorganisasjonene som deltar i rådets arbeid er viktig for dialogen innenfor Arktisk råd.

Det er i dag 13 observatørland til Arktisk råd. I tillegg ble EU i prinsippet tatt opp som observatør i 2013, men en formell godkjenning av observatørsøknaden gjenstår. I påvente av dette bidrar EU i

Arktisk råds arbeid på lik linje med de andre observatørene. Vedtak i Arktisk råd fattes ved konsensus. Etter Arktisk råds vedtekter er det bare ministrene som kan ta stilling til nye observatørsøknader. Regjeringen vil arbeide for at Norge har regelmessig kontakt med Arktisk råds observatørland og oppfordrer dem til aktiv deltakelse i rådets arbeidsgrupper.

2.10 EU

Norge og EU deler grunnleggende interesser i Arktis som fred og stabilitet, bærekraftig utvikling, forskning og respekt for folkeretten. EU er også en viktig samarbeidspartner for Norge innen fiskeri-, forsknings- og miljøsam arbeid i Arktis. EØS-avtalen er av sentral betydning for nordnorsk eksport og for tilgang på arbeidskraft i viktige industri- og servicenæring og dermed viktig for jobb- og verdiskaping i landsdelen.

Arktis har fått økt oppmerksomhet de siste årene både i EU og blant medlemslandene. Interessen knytter seg særlig til klimaspørsmål og sikkerhetspolitikk. I september 2020 kunngjorde kommisjonspresident Ursula von der Leyen at Kommisjonen og Høyrepresentanten for utenriksaker og sikkerhetspolitikk vil komme med en felles meddelelse i 2021 om EUs Arktis-politikk.

Norge er i tett dialog med EU om Arktis. Vi bidrar aktivt til at EUs politikk i størst mulig grad er basert på kunnskap og fakta om forholdene i nord. Vi prioriterer også dialog med Finland, Danmark og Sverige som i egenskap av å være arktiske medlemsland er i en unik posisjon til å gi EUs Arktis-politikk faglig substans.

Klima og miljø, bærekraftig utvikling og internasjonalt samarbeid står sentralt i EUs Arktis-politikk, med særlig vekt på forskning, vitenskap og innovasjon. Norge støtter en videreføring av hovedtrekkene i denne politikken og stiller oss bak EUs to politiske hovedsatsinger framover, Europas grønne giv og digitalisering.

Regjeringen har besluttet deltakelse i EUs programmer for regionalt territorielt samarbeid (Interreg) i perioden 2021–2027. Interreg-programmet *Nordlig Periferi og Arktis* omfatter hele det nordiske Arktis, med blant annet Nordvest-Russland og deler av Canada som observatører og er et viktig verktøy for EUs Arktis-engasjement.

Norge deltar i 2020, sammen med EU, de nordiske landene og fylkeskommunene, i utformingen av tre nye Interreg-programmer i nord: *Kolarctic* der Russland også deltar, *Sverige-Finland-*

Norge, og *Nordlig Periferi og Arktis*. Europakommisjonen ønsker gjennom disse programmene å støtte spesielt opp om satsinger som er 1) innovative/smarthe og 2) grønne og klimavennlige. I utarbeidelsen av Interreg *Sverige-Finland-Norge* deltar også Sametinget.

EUs *Horisont Europa*-program er en av de viktigste finansieringsmekanismene for arktisk forskning. *Erasmus*-programmet legger rammen for mye av utdannings samarbeidet i nordområdene. Regjeringen tar sikte på at Norge skal delta i begge disse programmene i perioden 2021–2027.

Nordlig dimensjon

Den nordlige dimensjon (ND) ble opprettet i 1999 på finsk initiativ for å knytte EU tettere til det regionale samarbeidet i nordområdene. EU, Island, Norge og Russland deltar som fire likeverdige partnere. Det praktiske samarbeidet foregår innenfor de fire partnerskapene miljø, helse, transport/logistikk og kultur. Miljøpartnerskapet har gitt tydelige resultater, og Norge har investert betydelig i atomprosjektene.

ND har etter 2014 vært preget av begrenset politisk dialog på grunn av det forverrede forholdet mellom EU og Russland etter Ukraina-krisen, men aktiviteten i partnerskapene opprettholdes.

Stortinget deltar aktivt i Nordlig dimensjons parlamentarikerforum, et format som bidrar til å opprettholde kontinuiteten i ND. Forumet ble arrangert i Bodø i 2019 og hadde god deltagelse fra Russland, Island, EU og medlemslandene.

Regjeringen vil fortsette å bidra til opprettholdelse av dialog og praktisk samarbeid i Nordlig dimensjon.

2.11 Kina

Kina har i de senere årene økt sin oppmerksomhet om Arktis og publiserte blant annet sin første arktisstrategi i 2018. Landet ble tatt opp som observatør i Arktisk råd i 2013. Klima- og polarforskning og økonomiske interesser, inkludert skipsfart, blir framhevet som viktige prioriteringer for det kinesiske arktisengasjementet.

Arktis inngår i kinesiske myndigheters prosjekt «Belt and Road Initiative», som blant annet gjennom investeringer søker å styrke Kinas globale innflytelse og sikre støttepunkter for handel og økonomiske og politiske interesser.

Norge støtter samarbeid med Kina og andre ikke-arktiske land basert på respekt for Folkeretten og innenfor eksisterende samarbeidsstrukturer.

Figur 2.7 Nettverksprosjekter og gjestekunstneropphold styrker internasjonalt samarbeid og gir muligheter for kunstnere i nord. Riddu Riđđu-festivalen i Kåfjord er Europas fremste kulturarena og møteplass for nye stemmer innenfor urfolksskunst og -kultur. Festivalen gir kompetansebygging, økt boattraktivitet for ungdom og ringvirkninger til næringslivet lokalt. Prosjektet «Årets nordlige folk», som støttes av Utenriksdepartementet, styrker det internasjonale nettverket mellom urfolksskunstnere og har skapt økt internasjonal interesse for samiske utøvere.

Foto: Barentssekretariatet

rer. Norge støtter kinesisk deltagelse i Arktisk råds arbeidsgrupper, spesielt innenfor klima- og miljøspørsmål, hvor det er viktig at store utslippssland som Kina bidrar til løsninger.

Dialogen mellom norske og kinesiske polarforskningsmiljøer har lange tradisjoner, men også dette samarbeidet fikk en ny giv med besøksutvekslinger og avtaleinngåelser fra 2017 i forbindelse med normaliseringen av de bilaterale forbindelsene. Regjeringen er opptatt av at Norge fører en helhetlig og tydelig politikk overfor Kina også i nordområdene og har regelmessig dialog med lokale og regionale aktører om det kinesiske engasjementet.

I november 2019 ble den bilaterale nordområdedialogen på embetsnivå mellom Kina og Norge gjenetablert. Det er positivt å ha en regulær møtearena med Kina der Norge kan fremme norske nordområdeposisjoner og samtidig få større kjennskap til kinesiske interesser og ambisjoner.

Kinesisk interesse for særlig Grønland og Island har bidratt til betydelig oppmerksomhet

om Beijings ambisjoner i Arktis. Det er viktig at debatten om Kina i Arktis er faktabasert og nyanisert.

2.12 Urfolk

I dag bor det omtrent fire millioner mennesker i det sirkumpolare Arktis, hvorav om lag ti prosent er urfolk. Det er mellom 40 og 90 urfolksspråk som snakkes i Arktis, avhengig av metodene som brukes til å klassifisere språk og dialekter.⁵ Det tradisjonelle samiske bosetningsområdet Sápmi strekker seg over områder i Norge, Sverige, Finland og Russland. Som et urfolk i alle fire nasjonene arbeider det samiske folk, dets parlamenter, organisasjoner og institusjoner grenseoverskridende mellom Norge, Sverige, Finland og Russland. Sametingene i Norge, Sverige og Finland

⁵ Ságastallamin – Arctic Indigenous Languages: <http://site.uit.no/sagastallamin/>

Boks 2.3 Internasjonalt reindriftssenter

Internasjonalt reindriftssenter ble etablert i 2005 for å styrke det internasjonale reindriftssamarbeidet og en bærekraftig reindrift i nordområdene. Senteret bidrar til å ivareta reindriftens tradisjonelle kunnskaper og fremme kunnskap om og forståelse for reindriften. Sammen med Verdensforbundet for reindriftsfolk og University of the Arctic har senteret initiert prosjekter for folk-til-folk samarbeid, kunnskapsutvikling og lokal kompetansebygging. Senteret samarbeider tett med reindriftsutøvere, institusjoner og organisasjoner i Russland, Kina, Mongolia, Nord-Amerika og Norden, og fremmer nye kunnskapsstrategier for urfolkssamarbeid i nordområdene.

I Arktisk råd har senteret en lederrolle i prosjektet *EALLU*, hvor formålet er å dokumentere, urfolks matkultur og tradisjonelle kunnskaper, som grunnlag for økonomisk utvikling, resiliens

og tilpasning til klimaendringer. Prosjektet inkluderer utdanningsprogrammet *Food Innovation Leadership* i samarbeid med universiteter i Norge, Russland og Nord-Amerika. Videre bidrar senteret i Arktisk råds utvikling av metoder for deltakende miljøobservasjoner i samspill med aktører i Alaska.

I samarbeid med Harvard University utvikler senteret et eget internasjonalt kursprogram *Training of Future Arctic Indigenous Leaders*. Deltakelse i programmet skal gi urfolks ungdom kompetanse innen ledelse, resiliens, klimatilpasning og krisehåndtering. Som en del av FNs miljøprogram leder senteret også et prosjekt om nomadisk resiliens og tradisjonell kunnskap. Senterets arbeid fokuserer også på hvordan telekommunikasjon og digitale løsninger kan benyttes i kontakten mellom urfolkssamfunn i nordområdene.

startet i 2007 en felles satsing på å effektivisere det grenseoverskridende språksamarbeidet. Dette resulterte i et felles normeringsorgan for samiske språk, Sámi Giellagáldu, og er et godt eksempel på samarbeid om samiske interesser på tvers av grenser i nord. Språksamarbeid er viktig når vi ser at bruken av urfolksspråk har gått ned i de fleste urfolkssområdene, og flere språk står i fare for å dø ut i de neste tiårene.

Urfolk deltar aktivt i Arktisk råd, i Barentsrådet og Barents regionråd. Samerådet er en av seks urfolksorganisasjoner som møter fast i Arktisk råd. I Barentssamarbeidet har samene en sentral plass i arbeidsgruppen for urfolk. Regjeringen har god dialog med Sametinget og samiske organisasjoner og institusjoner om deltagelsen i Arktisk råd, Barentssamarbeidet samt andre fora og i bilateral sammenheng.

Det er viktig at urfolk og lokalsamfunn får innflytelse i det internasjonale klimaarbeidet, for å demonstrere sin rolle og løfte fram betydningen av tradisjonell kunnskap og egne klimatiltak. Sametinget konsulteres i de norske forberedelsene til de internasjonale klimaforhandlingene og er ofte del av den norske delegasjonen. Sametinget har deltatt aktivt i opprettelsen av en egen plattform for urfolk og lokalsamfunn i klimaforhandlingene.

Boks 2.4 Økt kunnskap om nord

Arctic Frontiers, Tromsø internasjonale filmfestival (TIFF), og Nordlysfestivalen arrangeres hvert år i januar-februar i Tromsø. Utenriksdepartementet støtter et program for internasjonal presse som ønsker å dekke konferansen, film- og musikkfestivalen. Målet er å skape økt oppmerksomhet om viktige temaer knyttet til kultur, samfunnsutvikling, forskning og politikk samt å øke kunnskapen om Arktis og nordområdene. På denne måten fremmes norsk kultur og norske interesser i viktige land, og viser hvordan kultursamarbeidet spiller sammen med den økonomiske og politiske dialogen i regionen.

Urfolkssamarbeid over landegrensene i Arktis er viktig for å videreutvikle kunst og kultur, språk, næringer og samfunnsliv. Erfaringsutvekslinger om tradisjonell kunnskap, klimaendringer og beskyttelse av natur og miljø er en del av samarbeidet. I dette inngår også dialog med EU om urfolksspørsmål. EUs finansierings-

verktøy *Interreg*, herunder særlig *Interreg Sápmi*, er et viktig verktøy for å styrke samisk samarbeid over landegrensene. Samisk reiseliv, kreative næringer og samisk språk er blant viktige satsingsområder.

2.13 Regjeringen vil

- Videreføre en politikk som tilrettelegger for sikkerhet, stabilitet og interessebasert samarbeid i nordområdene.
- Videreføre og styrke norsk innsats for å sikre internasjonal forståelse for norske posisjoner og perspektiver, og understreke at Nord-Norge er hjem for en betydelig del av vår befolkning og viktig for nasjonal jobb- og verdiskaping.
- Fortsette å bidra til en kunnskapsbasert internasjonal Arktis-debatt, herunder gjennom samarbeid og dialog med de andre arktiske statene.
- Innad i Norge aktivt informere om den samfunnsmessige, økonomiske og sikkerhetspolitiske betydningen av et sterkt Nord-Norge for å sikre nasjonal oppslutning om nordområdepolitikken.
- Videreføre og styrke dialog mellom nasjonalt og regionalt nivå for felles problemforståelse av internasjonale spørsmål, herunder med fylkeskommunene og Sametinget gjennom Regionalt nordområdeforum.
- Bruke Utenriksdepartementets del av finansieringsordningen *Arktis 2030* til å fremme norske utenriks- og sikkerhetspolitiske interesser i nord.
- Vektlegge formidling av norske budskap på arktiskonferanser ute og hjemme – bruke Arctic Frontiers, Kirkeneskonferansen og High North Dialogue for å fremme våre interesser.
- Støtte Arctic Frontiers sitt utadrettede arbeid mot et internasjonalt publikum, herunder amerikanske miljøer gjennom årlig bevilgning på 1,5 mill. kroner over en periode på tre år.
- Vektlegge fortsatt tett og regelmessig dialog med amerikanske myndigheter om nordområdene og legge til rette for besøks- og erfaringsutveksling med amerikanske miljøer, blant annet under Arctic Frontiers og gjennom Arctic Mayors' Forum.
- Videreføre og utvikle samarbeid med amerikanske og andre allierte lands styrker om øving og trening i nord som meget viktige bidrag til forsvaret av Norge.
- Tilrettelegge for og søke medinnflytelse på gjennomføring av alliert militær aktivitet i Arktis.
- Ferdigstille etableringen av et jegerkompani ved Garnisonen i Sør-Varanger.
- Innføre kampluftvern i Hæren som gir helt nødvendig luftvernbeskyttelse for norske militære styrker i Troms og Finnmark fylke.
- Støtte opp om det bilaterale samarbeidet med Russland over grensene i nord.
- Styrke dialogen med det regionale nivået og aktører innenfor de ulike sektorene om samarbeider med Russland i nordområdene.
- Støtte Norsk-russisk handelskammers etablering av en ny stilling i Kirkenes fra 2021, med sikte på å synliggjøre og utvikle det grensekryssende nærings samarbeidet og støtte opp om næringsdimensjonen i Barentssamarbeidet.
- Styrke informasjonen og ha dialog med fylkeskommunene om det nordiske samarbeidsprogrammet for Arktis.
- Støtte opp om grensenært samarbeid og nedbygging av grensehindre på Nordkalotten gjennom dialog med fylkeskommuner, kommuner i nord og Sametinget.
- Støtte Barentssamarbeidet og arbeidet i Arktisk råd; vektlegge det regionale samarbeidet for utvikling og stabilitet, og involveringen av fylkene, Sametinget og relevante nordområdeaktører gjennom deltagelse i disse rammene.
- Prioritere Barentssamarbeidet politisk og gjennom støtte til prosjektaktivitet sammen med regionalt nivå for å sikre koordinert norsk engasjement i Barentssamarbeidet.
- Styrke det internasjonale Barentssekretariatet i Kirkenes sin kapasitet til å bistå med barentsaktivitet for ungdom og urfolk med årlig 1 mill. kroner over tre år.
- Støtte opp om samarbeids- og utvekslingsprogram, nettverksbygging og folk-til-folk-samarbeid på ulike kulturarenaer i nord.
- Fortsette å stimulere den internasjonale interessen for kulturscenene i Nord-Norge slik at kulturaktørene i nord får flere internasjonale muligheter og bredere internasjonal kontaktflate.
- Arbeide for at Arktisk råd forblir det viktigste mellomstatlige samarbeidsforumet i regionen, at rådets mandat forblir uendret og den norske formannskapsperioden 2023–2025 bidrar til å styrke arbeidet i Arktisk råd.
- Gjennom Arktisk råd styrke det arktiske samarbeidet innen hav og klima, og fremme en bærekraftig næringsutvikling i Arktis som

- kombinerer bruk og vern til beste for mennesker og lokalsamfunn.
- Støtte opp om virksomheten i Arktisk råds arbeidsgrupper, som leverer omfattende kunnskap om naturmiljø og bærekraftig utvikling i Arktis.
 - Videreføre dialogen med EU og sentrale medlemsland om EUs Arktis-politikk.
 - Følge opp og bidra til *European Green Deal*, EUs grønne vekststrategi, som også blir viktig for Norge; få fram nordområdenes relevans for målsettingene og tiltakene i denne samt bidra til å styrke norsk eksportverdi.
 - Videreføre Norges deltakelse i det europeiske samarbeidsprogrammet *Interreg VI* for programperioden 2021–2027, herunder programmene *Kolarctic*, *Sverige-Finland-Norge* og *Nordlig Periferi og Arktis*.
 - Fortsette dialogen med Kina om Arktis og støtte opp om faglig samarbeid med Kina på områder av felles interesse.
 - Bidra til å utvikle og styrke internasjonalt urfolkssamarbeid og fremme norske budskap i disse rammene.
 - Støtte et internasjonalt delegatprogram til Riddu Riddu-festivalen årlig med 1 million kroner over en periode på tre år.

3 Klima og miljø i nordområdene

Figur 3.1

Klimaendringene er spesielt raske og merkbare langt nord, og er den klart største trusselen mot natur og naturmangfold i Arktis.⁶ Dette må møtes gjennom samarbeid og innsats lokalt, regionalt, nasjonalt og globalt. Tiltak for å begrense klimaendringene globalt er det viktigste for å ta vare på det arktiske miljøet.

Samfunnsutviklingen i nordområdene må ta høyde for at klimaendringene skaper nye utfordringer i nordområdene, men også muligheter for bærekraftig jobb- og verdiskaping. Derfor er fylkeskommunenes og kommunenes arbeid med klimatilpasning viktig. Vekst og utvikling i landsdelen må fortsatt skje på en måte som styrker

Norges konkurransekraft og skaper grønn vekst, samtidig som utslipp av klimagasser reduseres.

Tap av naturmangfold er den andre store miljøutfordringen i vår tid. Menneskelig aktivitet i kombinasjon med klimaendringene fører til økt press på naturen i nordområdene. For å nå FNs bærekraftsmål må disse miljøutfordringene møtes på en aktiv måte. Strenge miljøkrav til ny virksomhet, beskyttelse av sårbar og verdifull natur og solid miljøkunnskap er grunnleggende for norsk nordområdepolitikk. Regjeringen vil sikre en god og helhetlig forvaltning av all aktivitet i våre nordområder, slik at denne foregår innenfor miljømessig forsvarlige rammer.

Kaldt klima, lange avstander og en økonomi som for en stor del er basert på naturressurser gjør landsdelen sårbar for konsekvensene av glo-

⁶ CAFF (2013)

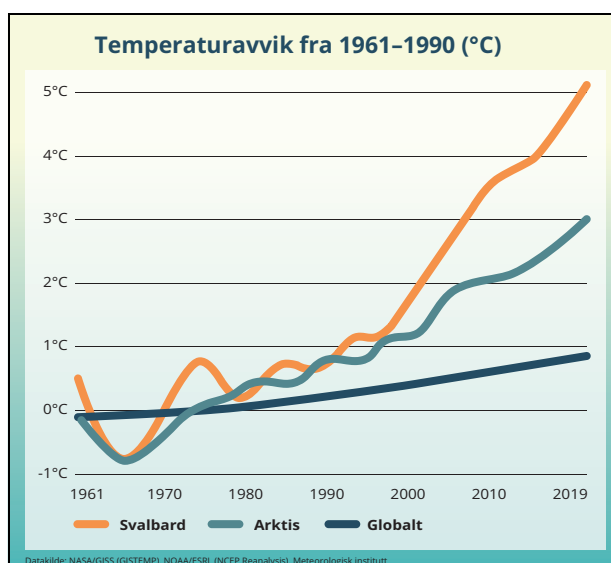
bal oppvarming. Klimaendringene vil kunne endre forutsetningene for flere næringer. Dette forsterker behovet for grønn omstilling i nordområdene. Lavutslippsløsninger og teknologisk innovasjon gir gode muligheter for grønn vekst i Nord-Norge, ikke minst innen havnæringene.

Forsknings- og utviklingsmiljøer i Nord-Norge bidrar med strategisk viktig kunnskap om klima og miljø i nordområdene, som er grunnleggende for god miljø- og ressursforvaltning. Slik kunnskap er også avgjørende for samfunnsplanlegging, grønn næringsutvikling og beredskap i nord. Dette omtales nærmere i andre kapitler i meldingen.

3.1 Klimaendringene skaper nye utfordringer i nord

Klimaendringene kan få dramatiske konsekvenser for samfunn og naturmangfold i nordområdene. I Nord-Norge er klimaendringene allerede tydelig merkbare. Vi opplever mer og kraftigere nedbør og endringer i nedbørsmonster. Nye områder blir utsatt for skred og flom, og belastningen på kulturmiljøet øker.

Oppvarmingen av Arktis er mer enn dobbelt så hurtig som det globale gjennomsnittet. Gjennomsnittlig årsmiddeltemperatur i Arktis har økt med 2,7 grader fra 1971 til 2017. Temperaturstigningen er størst om vinteren, og skjer spesielt raskt på Svalbard og i havområdene rundt.⁷ På Svalbard har årsmiddeltemperaturen økt med hele 3–5 gra-

Figur 3.2 Temperaturutvikling globalt, i Arktis og på Svalbard.

Kilde: Meteorologisk institutt

der i samme periode.⁸ I Nord-Norge har temperaturen vært jevnt varmere enn normalen fra 1985 og fram til i dag, og nedbøren har økt, særlig de siste 20 årene. Vi har sett en økning av hetebølger og kraftig nedbør, samt oppvarming av havet.

Oppvarmingen har store effekter i hele Arktis: mindre sjøis, smelting av snø og isbreer, oppvarming av permafrost, endring i nedbør og økt forekomst av skogbranner. Alt dette fører til at de arktiske økosystemene er i rask endring, og at leveområdene for arktiske arter krymper.

Det forventes at gjennomsnittstemperaturen i Norge vil øke mer enn det globale gjennomsnittet. I Nord-Norge blir oppvarmingen enda høyere. Deler av Finnmark kan få en oppvarming på over 6 grader fram mot 2100 sammenlignet med perioden 1971–2000.⁹ På Svalbard kan temperaturøkningen i samme periode bli hele ti grader.

I Nordland, Troms og Finnmark forventes det at klimaendringene i tiden framover vil føre til økning i kraftig nedbør, flom og skred. På Svalbard forventes det at økt årstemperatur og årsnedbør vil medføre flere hendelser med kraftig nedbør, økt forekomst av skred og tining av permafrost. Utfordringene dette skaper for samfunnssikkerheten i nord omtales i kapittel 7.

Klimapolitikken i tiden framover vil være avgjørende for hvor alvorlige klimaendringene i nordområdene vil bli. Ifølge FNs klimapanel kan vi forvente mye større konsekvenser for miljø og samfunn hvis de høye utslippene fortsetter, og risikoen vil være betydelig høyere ved to graders oppvarming enn ved 1,5 grad. Med en vellykket global klimapolitikk kan vi fortsatt begrense omfanget av klimaendringene i nordområdene, men dette vil kreve store og raske kutt i de globale utslippene av klimagasser. FNs klimapanel viser at klimaendringene kan få alvorlige konsekvenser for kystsamfunn og i Arktis.¹⁰ For å beholde Arktis slik vi kjenner det i dag, er det avgjørende at verden klarer å oppfylle Parisavtalens mål om reduksjon av klimagassutslipp.

3.1.1 Utslipsreduksjon i nord

Klimautfordringen kan bare løses gjennom globalt samarbeid, men Norge må også kutte egne utslipp betydelig, raskt og tilstrekkelig. Regjeringen vil redusere klimagassutslipp i samsvar med nasjonale mål og internasjonale forpliktelser. For

⁷ AMAP (2017a), AMAP (2019)

⁸ NCCS (2019a)

⁹ NCCS (2016), NCCS (2019b)

¹⁰ IPCC (2018), IPCC (2019)

å oppnå dette vil det være nødvendig å kutte utslipp i alle sektorer, og i alle deler av landet.

Norges klimamål for 2030 under Parisavtalen er å redusere utslippene med minst 50 prosent og opp mot 55 prosent sammenlignet med 1990. Regjeringen vil samarbeide med EU for å oppfylle dette målet. Fram mot 2050 ønsker regjeringen å gjøre Norge til et lavutslippssamfunn, hvor klimagassutslippene reduseres med 90–95 prosent. Regjeringen vil at Norge fortsatt skal være en pådriver i det internasjonale klimaarbeidet, vise vei og bidra til å utvikle teknologiske løsninger som gjør det mulig for verden å nå temperaturmålene i Parisavtalen.

Regjeringen vil at kommunene, fylkeskommunene og staten skal stimulere til og bidra til reduksjon av klimagassutslipp, gjennom planlegging og øvrig myndighets- og virksomhetsutøvelse. For å utløse lokale klimatiltak har regjeringen etablert *Klimasats*. Dette er en støtteordning for kommuner og fylkeskommuner som vil kutte utslipp av klimagasser og bidra til omstilling til lavutslippssamfunnet. Mer enn 90 prosjekter i Nordland, Troms og Finnmark har fått støtte gjennom *Klimasats* siden 2016. Disse prosjektene omfatter blant annet etablering av ladeinfrastruktur, anskaffelse av elektriske tjenestebiler, fossilfrie bygge- og anleggsplasser i Tromsø, kartlegging av utslippsreducerende tiltak i Bodø havn og klimasatsing i kystfiskehavner. Gjennom den øremerkede hurtigbåtsatsingen i *Klimasats* er det også tildelt midler til prosjekt for hydrogenbåt i Troms og Finnmark. Denne hurtigbåtsatsingen er videreført og styrket med til sammen 100 mill. kroner i 2020.

Enova er et av regjeringens viktigste verktøy for å redusere norske utslipp av klimagasser og utvikle framtidens energisystem. Siden 2013 er bevilgningene til Enova økt betydelig, og i 2019 ble det opprettet et nullutslippsfond for å få fart på utviklingen av grønn næringstransport både på sjø og land. Nord-Norge har ligget etter resten av landet på elbilområdet, blant annet på grunn av manglende hurtiglademuligheter. Enova gir støtte til ladeinfrastruktur i Troms og Finnmark, slik at det nå blir enklere å kjøre elektrisk i dette fylket. Enova støtter prosjekter til elektrifisering av havbruksnæringen, både gjennom å koble forflåter til landstrøm og gjennom utslippsreducerende tiltak på fartøy. Gjennom Enova er det også gitt tilsagn for å støtte satsingen på elferger i Nordland, Troms og Finnmark. Dette beskrives nærmere i kapittel 6.

I nordområdene bidrar svart karbon (sot) og metan sterkt til oppvarmingen, i tillegg til karbon-

dioksid (CO₂). I motsetning til CO₂ forsvinner disse kortlevde klimadrivere ganske raskt fra atmosfæren, slik at utslippskutt gir raskere effekt. Utslipp av sot har spesielt stor oppvarmingseffekt på is og snø nær utslippskildene. Derfor vil reduksjon av sotutslipp i nordområdene ha spesielt stor effekt. Dette vil være et viktig bidrag til å motvirke klimaendringer i Arktis på kort sikt.

De arktiske landene står for 10 prosent av de globale utslippene av svart karbon, men dette forårsaker hele 30 prosent av oppvarmingseffekten fra svart karbon i Arktis.¹¹ Norge samarbeider med de andre arktiske landene om å redusere utslipp av svart karbon, og har vært en sterk pådriver i Arktisk råds arbeid med kortlevde klimadrivere. I 2017 fastsatte Arktisk råd et kollektivt mål for svart karbon. Målet sier at de samlede arktiske utslippene av svart karbon skal reduseres med 25–33 prosent innen 2025, sammenlignet med nivået i 2013. Svart karbon er ikke regulert internasjonalt, og det regionale målet under Arktisk råd er det første av sitt slag. Arktisk råd har også utviklet konkrete politikk anbefalinger som identifiserer mulige tiltak for å redusere utslipp av svart karbon og metan, og gjennomfører pilotprosjekter som viser potensialet for utslippskutt.

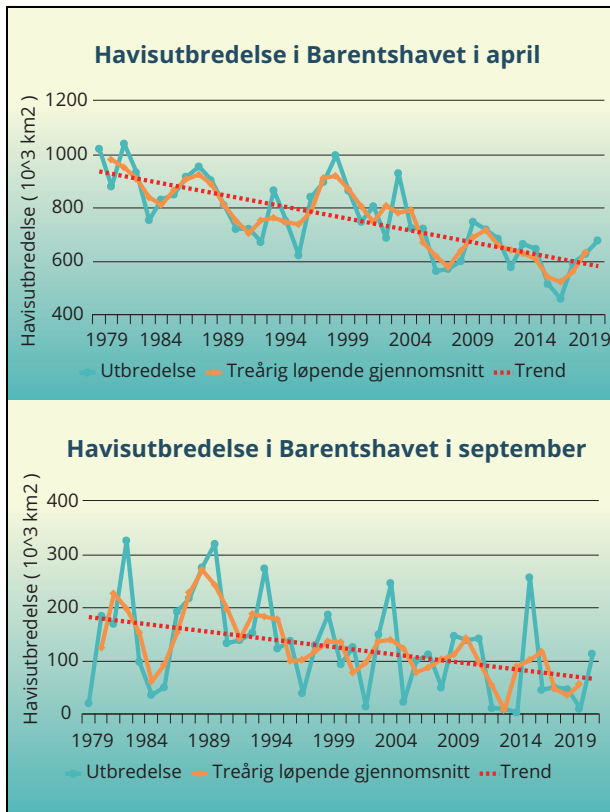
Norge har allerede gjennomført en rekke tiltak for å redusere egne utslipp av svart karbon og har lavere utslipp enn de store arktiske landene, både totalt og per innbygger.¹² Selv om målet ikke spesifiserer hvor mye hvert land skal kutte, ligger Norge godt an til å redusere våre utslipp av svart karbon med mer enn 25 prosent innen 2025. For å bidra til ytterligere utslippskutt, har Norge særlig fokus på å redusere utslipp av svart karbon fra vedfyring.

3.1.2 Varmere og surere hav

Knapt noen naturtyper på kloden endrer seg så raskt som havisen i Arktis. FN's klimapanel viser til at verdenshavene er på vei inn i en ny tilstand som følge av menneskeskapte klimaendringer, med både stigende temperaturer og surere havvann. I de polare havområdene skjer oppvarmingen enda raskere enn i andre deler av verdenshavene. Varmere hav fører til store endringer i de marine økosystemene. Dette ser vi tydelig i norske havområder, særlig lengst nord. Havisen i de arktiske havområdene har minket kraftig de siste

¹¹ AMAP (2015)

¹² Arctic Council (2019)

Figur 3.3 Trender for havisutbredelse i Barentshavet.

Kilde: Norsk Polarinstitutt/MOSJ

tiårene. Isdekket er også blitt tynnere, med mindre tykk flerårsis.

Spesielt i Barentshavet har temperaturen steget raskt, samtidig som sjøisen trekker seg tilbake. Dette fører til at arktiske arter, fra isalger til isbjørn, fortrennes nordover. Arktiske fiskearter som polartorsk har fått et mer begrenset leveområde, og den finnes nå stort sett bare i et lite område lengst nord i Barentshavet.¹³ Flere arter kan etter hvert forsvinne fra norske farvann. Samtidig har atlantiske arter som torsk og hyse økt i mengde og utbredelse. De senere årene har torsken til tider spredt seg helt øst og nord i Barentshavet.

Klimaendringene vil påvirke havet i stadig større grad, særlig hvis utslippene fortsetter å øke. FNs klimapanel viser til at fangstpotensialet for verdens fiskerier kan synke med opptil 25 prosent mot slutten av dette århundret hvis utslippene ikke reduseres. I nordområdene kan produktiviteten øke, men på lengre sikt er det fare for

at denne økningen kan bli forbigående som følge av at den globale oppvarmingen svekker den norske atlantehavsstrømmen.

Endringene i havmiljøet forsterkes av havforsuring, som skyldes at havet blir surere når det tar opp CO₂ som slippes ut til atmosfæren. De nordlige havområdene er spesielt utsatt for havforsuring, fordi kaldt vann tar opp mer CO₂ enn varmt vann. De rike forekomstene av kaldtvannskoraller langs norskekysten er særlig sårbare når havet blir surere.

I nordområdene kan vi forvente at havforsuring i framtiden kan påvirke store deler av det marine økosystemet, og at kombinasjonen av oppvarming og forsuring vil få stor betydning. Ifølge FNs klimapanel utgjør dette en risiko for fiskerierne i Arktis som kan få betydning både for økonomi og samfunn i vår egen region og for den globale forsyningen av fisk og sjømat. Modellberegninger viser at kombinasjonen av havforsuring og økt havtemperatur gir økt risiko for kollaps i arktiske fiskebestander og fiskerier, og indikerer at torskefisket i Barentshavet kan bli redusert med inntil 80 prosent innen år 2100 hvis CO₂-utslippene fortsetter å øke. Disse beregningene er basert på laboratorieforsøk og er så langt ikke bekreftet av dokumenterte effekter på livet i havet.¹⁴ Dette er riktignok usikre beregninger, men de understreker at effektene av klimaendringer og havforsuring er spørsmål av stor interesse for tradisjoner og livsgrunnlag i nord.

3.2 Klimatilpassning og veien mot lavutslippssamfunnet

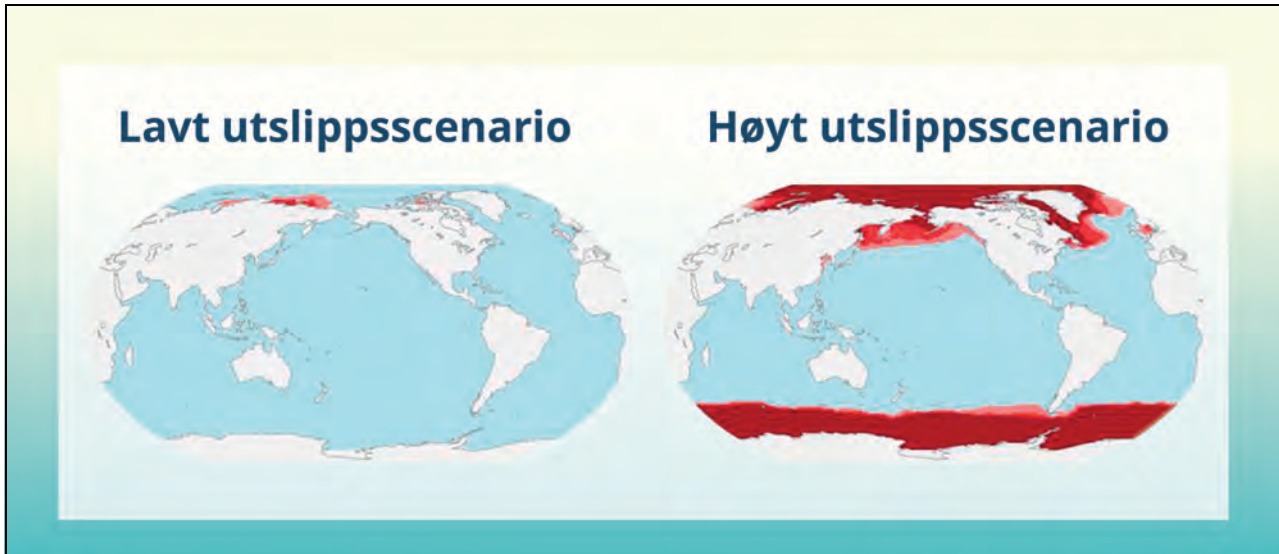
Klima- og miljøutfordringene krever omstilling til et samfunn hvor vekst og utvikling skjer innenfor naturens tålegrenser, på en måte som bidrar til reduserte utslipp av klimagasser. Dette gir nye muligheter og nye utfordringer for nordområdene.

Store deler av den nordnorske økonomien er basert på bærekraftig utnyttelse av naturressurser, og er derfor sårbar for de negative konsekvensene av oppvarming. Klimaendringene vil endre forutsetningene for mange viktige næringer i landsdelen, som fiskeri, havbruk, skipstrafikk og reiseliv. Reindriften er også spesielt sårbar for klimaendringer.

Samtidig kan landsdelens rike naturressurser, kombinert med høy kompetanse, være viktige konkurransefortrinn i overgangen til lavutslipps-

¹³ Meld. St. 20 (2019–2020) *Helhetlige forvaltningsplaner for de norske havområdene — Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten, Norskehavet, og Nordsjøen og Skagerrak*

¹⁴ AMAP (2018a)

Figur 3.4 Forventet global fordeling av havforsuring mot slutten av århundret.

Rød farge indikerer områdene med størst forventet havforsuring. Lave klimagassutslipp (RCP2.6) til venstre og høye utslipp (RCP8.5) til høyre.

Kilde: FNs klimapanel

samfunnet. Nord-Norge har gode forutsetninger for å skape nye arbeidsplasser og økonomisk vekst, samtidig som vi reduserer utslippene av klimagasser. Nordområdene har et stort potensial for blågrønne synergier gjennom bærekraftig utnyttelse av ressurser fra hav og land i tråd med regjeringens strategi for bioøkonomi. Dette beskrives nærmere i kapittel 5.

møte utfordringene ved framtidige klimaendringer. Kunnskap om konsekvensene av uvær, flom og skred må enda bedre inn i kommunenes planlegging, og klimatiltak må ses i sammenheng med arealplanlegging, transporttilbud og næringsutvikling. For nordnorske kommuner er konsekvensene av klimaendringer for havbaserte næringer spesielt viktig. Havbaserte næringer er utsatt for klima-

3.2.1 Klimatilpasning

Hvor store konsekvensene av klimaendringene vil bli for Nord-Norge, avhenger av samfunnets evne til å redusere sårbarhet gjennom tilpasning til klimaendringene. For eksempel kan en kommune gjennomføre tiltak som forbedrer evnen til å håndtere uønskede lokale konsekvenser som overvann, flom og skred. For å redusere kostnader og begrense risiko er det nødvendig med styrket innsats for klimatilpasning. Regjeringen vil bidra til at samfunnet forberedes på og tilpasses klimaendringene gjennom kommunal, fylkeskommunal og statlig planlegging. Dette må gjennomføres parallelt med utslippsreducerende tiltak, og det er viktig å planlegge for løsninger som både reduserer utslippene og reduserer risiko og sårbarhet som følge av klimaendringer.

Regjeringen har som mål at samfunnet skal forberedes på og tilpasses klimaendringene. Vi må ligge i forkant og forebygge, framfor å reparere. Klimatilpasning må være en vesentlig del av offentlig planlegging, slik at vi står bedre forberedt til å

Boks 3.1 Klimaprofil for Nordland, Troms og Finnmark

Norsk klimaservicesenter har som mål å gi et godt beslutningsgrunnlag for klimatilpasning i Norge. Norsk klimaservicesenter er et samarbeid mellom Meteorologisk institutt, Norges vassdrags- og energidirektorat, NORCE og Bjerknessenteret. Klimaservicesenteret har utarbeidet klimaprofiler for alle norske fylker og for Longyearbyen.

Klimaprofilene for Nordland, Troms og Finnmark fra 2016 viser at disse fylkene særlig må tilpasse seg en økning i kraftig nedbør, flom og skred som vil tilta vesentlig i intensitet og hyppighet og føre til mer overvann. Det forventes flere og større regnflommer, og faren for jord-, flom- og sørpeskred vil øke. Kystnære samfunn i Nord-Norge må tilpasse seg økt stormflonivå som følge av havnivåstigning.

risiko, og omfanget av virkningene avhenger blant annet av framtidige klimagassutslipp, klimasystemets følsomhet og lokale forhold langs norskekysten.¹⁵ I Meld. St. 20 (2019–2020) *Helhetlige forvaltningsplaner for de norske havområdene* varsler regjeringen at kunnskapsgrunnlaget for klimatilpasning av marine næringer og samfunnssektorer som er avhengige av havet skal videreutvikles. Klimaendringer vil også kunne gi forbedrede muligheter for matproduksjon, både i havet og på land. I klimatilpasningen bør det også legges til rette for at økt bærekraftig sjømatproduksjon realiseres.

I *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019–2023*, forventer regjeringen at fylkeskommuner og kommuner legger vekt på klimatilpasning og samfunnsikkerhet i sin planlegging. Det skal også vektlegges å redusere utslipp av klimagasser, inkludert utslipp fra arealbruksendringer, mer effektiv energibruk og miljøvennlig energiomlegging. Flere tiltak skal sørge for at klimatilpasning blir godt ivaretatt på kommunalt og regionalt nivå. Gjennom endringer i plan- og bygningsloven er det klargjort at klimatilpasning skal være en del av planleggingen. Statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning skal sikre at kommunene og fylkeskommunene prioriterer arbeidet med å redusere klimagassutslipp, og bidra til at klimatilpasning hensyntas i planlegging etter plan- og bygningsloven. Retningslinjene skal også bidra til avveining og samordning når utslippsreduksjon og klimatilpasning berører eller kommer i konflikt med andre hensyn eller interesser.

Gjennom innvirkning på naturressursgrunnlaget for samenes næringsaktivitet kan klimaendringene skape sårbarhet for samisk kultur. Det er dokumentert at klimaendringene vil ha store konsekvenser for reindriften, men hvordan klimaendringer virker på andre former for tradisjonelle samiske næringsaktiviteter er ikke godt dokumentert. Sametinget har som målsetning at samiske næringer og samisk kultur er robuste ovenfor klimaendringer, og at urfolksrettigheter vektlegges når avbøtende tiltak og tilpasninger til klimaendringer planlegges. Sametinget er opptatt av at det må konkretiseres hva klimaendringer vil bety for samisk kultur, reindrift, utmarksbruk, næringsutøvelse og samfunnsnivå, og vektlegger at samiske forsknings- og kunnskapsmiljøer engasjeres i klimaarbeidet.

For å styrke arbeidet med forebygging, klimatilpassing og beredskap i nordområdene vil

regjeringen etablere en værradar på Rássegál-várri i Kautokeino kommune. Klimaframskrivninger viser at nedbøren i Finnmark vil øke betydelig, og en værradar på Finnmarksvidda vil gi bedre overvåking og varsling av ekstremvær og flom i dette området. En værradar kartlegger nedbør og vind i sanntid, og gjør det mulig å oppdage og varsle farlige værphenomener tidlig. En radar på Finnmarksvidda vil gi viktig informasjon til bruk i værvarslingen for disse områdene, og gjøre det mulig å lage et nåvarsel for nedbør de nærmeste 90 minuttene. Dette vil være viktig for flysikkerheten, særlig for ambulanseflyvninger, og for trafikksikkerheten på værutsatte veistrekninger som den nordlige delen av E8. Dette er en veistrekning som har stor betydning for næringslivet, spesielt for sjømatnæringen. Radaren vil også forbedre grunnlaget for NVEs flomvarsling.

3.2.2 Klimarisiko

Nord-Norge vil kunne oppleve større utslag av klimaendringer enn resten av landet. Dette utgjør en risiko for økonomien, nå og i framtiden.

Klimarisikoutvalget har vurdert klimarelaterte risikofaktorer og deres betydning for norsk økonomi, jamfør NOU 2018: 17 *Klimarisiko og norsk økonomi*. Havbruks- og fiskerinæringen står overfor risiko knyttet til fysiske klimaendringer, som skade på kaier, fartøy og oppdrettsanlegg. Dette er spesielt relevant for Nord-Norge. For havbruksnæringen er det risiko knyttet til endrede vekstforhold og økt hyppighet av sykdommer. Som en del av forvaltningsplanarbeidet vil regjeringen gjennomføre en risikoanalyse for de norske havområdene om direkte og indirekte virkninger av klimaendringer på marine økosystemer. Den fysiske risikoen knyttet til klimaendringene i nordområdene beskrives nærmere i kapittel 7.

I tillegg vil landsdelens økonomi påvirkes av global klimapolitikk og teknologiutvikling ved overgangen til et lavutslippssamfunn, såkalt overgangsrisiko. For naturkapitalen i nordområdene, som fossil energi, oppdrett og fiskeri, er det også overgangsrisiko til stede.

Det er viktig å gjøre gode vurderinger av hvordan lavutslippsutviklingen vil påvirke lønnsomheten og risikoen til langsiktige investeringer, både i privat og offentlig sektor. Slik blir risikoen for feilinvesteringer redusert. Statlig planlegging bør ta hensyn til klimarisiko, og det er viktig at kommunene legger tilstrekkelig vekt på klimarisiko i sin arealplanlegging.

¹⁵ Arnberg m.fl. (2020).

3.2.3 Grønn omstilling gir gode muligheter for vekst i nord

Rike naturressurser og god kompetanse innen blant annet teknologi, bioteknologi, maritime fag og fiskerifag gir Nord-Norge konkurransefortrinn i overgangen til lavutslippssamfunnet. Samtidig bidrar lange avstander og kaldt klima til et energi- og transportkrevende samfunn.

Det er gode muligheter for grønn vekst i nordnorske næringer som fornybar energi, industriproduksjon med lave utslipp, fiskeri og havbruk. Regjeringen vil bidra til dette ved å satse på grønn teknologi og legge til rette for utvikling av ny grønn industri. Teknologisk innovasjon og investeringer i lavutslippsløsninger kan skape nye muligheter for vekst og flere lønnsomme arbeidsplasser. Grønn omstilling kan dermed være lønnsomt og bidra til ny utvikling i nordområdene. Dette omtales nærmere i kapittel 5.

Et grønt og konkurransedyktig lavutslippssamfunn som skaper verdier og arbeidsplasser i Nord-Norge krever et næringsliv som satser på null- og lavutslippsløsninger, og samlede gode rammebetingelser som legger til rette for slik satsing. Regjeringens strategi for grønn konkurransekraft har som mål at det grønne skiftet skal medvirke til ny verdiskaping. Målrettet satsing på klima og miljø i offentlig finansiert forskning, innovasjon og teknologiutvikling er en hovedprioritet. Regjeringen har skalert opp forskningsinnsatsen for omstilling til lavutslippssamfunnet, og vil prioritere utvikling av teknologi og løsninger for det grønne skiftet. Regjeringens satsing på grønn konkurransekraft skal legge til rette for næringsutvikling med vekt på maritim sektor og fornybar energi. Dette er sektorer hvor det er gode utviklingsmuligheter og potensiale for vekst i Nord-Norge.

Havnæringene er helt sentrale for verdiskapingen i nord. Fiskeri- og havbruksnæringene er blant de viktigste framtidsnæringene for Norge, og en bærekraftig vekst innen disse sektorene vil skape lønnsomme arbeidsplasser i alle deler av landet.

Sjøtransport har spesielt stor betydning i Nord-Norge. Omstillingen i denne sektoren skjer svært raskt, og her er Norge helt i front globalt når det gjelder å utvikle og ta i bruk null- og lavutslippsteknologi. Regjeringen har ambisjoner om å halvere utslippene fra innenriks sjøfart og fiske innen 2030, og vil stimulere til utvikling av null- og lavutslippsløsninger i alle fartøyskategorier i tråd med regjeringens handlingsplan for grønn skipsfart fra 2019. Gjennom å utvikle nye null- og lavut-

slippsløsninger for maritim transport kan Norge gi et viktig bidrag til det globale klima- og miljøarbeidet. Satsingen på grønn skipsfart kan samtidig skape muligheter for vekst og arbeidsplasser langs hele norskekysten. I 2020 har regjeringen styrket innsatsen for økt bruk av null- og lavutslippsløsninger i fylkeskommunale ferje- og hurtigbåtsamband og grønn flåtefornyelse av lasteskip. Innen 2022 vil rundt 80 ferger ha installert batterier, og det er også planer om å investere mer i hydrogendrevne ferger. Dette er et resultat av at staten og fylkeskommunene har stilt miljøkrav i anbud, kombinert med støtte fra Enova. Denne satsingen beskrives nærmere i kapittel 6.

Internasjonalt samarbeid er en forutsetning for å bevare en god klima- og miljøtilstand i nordområdene. Norge er en pådriver for høye globale ambisjoner for klima og miljø, og bidrar aktivt til Europas grønne omstilling. EUs nye grønne giv, European Green Deal, innebærer et taktskifte i EUs oppfølging av FNs bærekraftsmål og Parisavtalen. European Green Deal omfatter en rekke tiltak som favner flere sektorer, som transport, energi, landbruk, bygg og industri. Dette skal sikre overgangen til en klimavennlig og sirkulær økonomi som ivaretar miljø og naturmangfold og samtidig fremmer Europas konkurransekraft. Store deler av politikikutviklingen vil skje på områder som er omfattet av EØS-avtalen. Regjeringen vil medvirke aktivt til politikk- og regelverksutvikling under European Green Deal i tråd med norske interesser.

Regjeringens ambisjon er å være en aktiv og relevant partner for EU i klimapolitikken. I nordområdene har vi unike erfaringer fra kunnskapsbasert blågrønn omstilling som resten av Europa vil kunne dra nytte av, og som kan bidra til å fremme norske løsninger og teknologi, og styrke vår konkurransekraft.

3.3 Press på miljøet i nordområdene

Miljøet i nordområdene påvirkes både av globale prosesser og av lokal aktivitet. Storskala påvirkning som klimaendringer, havforsuring og tilførsler av miljøgifter skyldes de samlede globale utslippene av klimagasser og forurensning som i all hovedsak slippes ut utenfor regionen. Den lokale påvirkningen kommer først og fremst fra ulike typer arealbruk og inngrep knyttet til utbygging av infrastruktur. Det finnes også lokale og potensielle kilder til forurensning, som skipsfart, landtransport, petroleumsaktivitet og industrivirk-somhet. Klimaendringer, inngrep og økt press på

Figur 3.5 Klimaendringene er den desidert største trusselen mot naturmangfoldet i nord. Uten raske utslippskutt kan mange arter og økosystemer etter hvert forsvinne fra store deler av Arktis. På dette bildet får en terneunge mat.

Foto: Geir Wing Gabrielsen, Norsk Polarinstitutt

areal er også en utfordring for å ivareta kulturmiljø i nordområdene.

3.3.1 Tap av naturmangfold

På verdensbasis skjer ødeleggelse av natur og utryddelse av arter i en hastighet man aldri har sett tidligere.¹⁶ Arealbruk som ødelegger og stykker opp artenes leveområder er den viktigste påvirkningsfaktoren, samtidig som påvirkningen fra klimaendringene øker raskt. I de relativt tynt befolkede nordområdene er endringene i arealbruk mindre gjennomgripende. Den samlede belastningen som følge av infrastruktur, næringsvirksomhet og ressursutnyttelse fører likevel til et økt press på arter og økosystemer i nord, og dette forsterkes av klimaendringene.

Et nytt globalt rammeverk for naturmangfold under konvensjonen om biologisk mangfold skal etter planen vedtas i 2021. I forbindelse med nasjo-

nal gjennomføring av rammeverket vil regjeringen vurdere tiltak for nordområdene.

Klimaendringene er den desidert største trusselen mot naturmangfoldet i nord. Uten raske utslippskutt kan mange arter og økosystemer etter hvert forsvinne fra store deler av Arktis. Som følge av temperaturstigningen vil en del arktiske arter og økosystemer trekke nordover, samtidig som sørligere arter øker eller etablerer seg i Arktis. Dette endrer også forholdene for andre arter i næringskjeden. Et eksempel er lundefugl som påvirkes av endret tilgang på fisk. Noen arktiske arter står i fare for å forsvinne.¹⁷ Det gjelder særlig arter som isbjørn og ringsel, som er helt avhengige av sjøis.

Omtrent en tidel av verdens samlede isbjørnbestand finnes i det nordlige Barentshavet. Dette er samtidig det området i Arktis hvor havisen har trukket seg mest tilbake de siste 40 årene. I Norge er isbjørnen totalfredet, og mange av de

¹⁶ IPBES (2019)

¹⁷ CAFF (2017)

viktigste leveområdene ligger innenfor verneområdene på Svalbard. Norge bruker betydelige ressurser på forskning og overvåking av isbjørnbestanden. Det er utarbeidet en nasjonal handlingsplan for bevaring av isbjørn, med vekt på bedre overvåking av bestanden i Barentshavet. Siden denne bestanden vandrer mellom norsk og russisk område omfatter planen også samarbeid med Russland. Områder med stabil sjøis i fjordene på Svalbard har blitt viktigere for isbjørnen, og det er derfor iverksatt nye tiltak for å skjerme disse områdene mot forstyrrelser fra ferdsel. Regjeringen har også startet arbeidet med å utvide Nordenskiöld Land nasjonalpark, slik at parken vil omfatte Van Mijenfjorden og landområdene rundt fjorden. Dette er et svært viktig isbjørnområde på vestkysten av Svalbard.

For å styrke samarbeidet om bevaring av isbjørnen og dens leveområder i Arktis ble det i 1973 inngått en egen avtale mellom de fem isbjørnlandene Norge, Russland, USA, Canada og Grønland/Danmark. Under dette samarbeidet er det utarbeidet en felles handlingsplan for bevaring av isbjørn, med vekt på tiltak som kan bidra til bevaring av bestandene i en situasjon der klimaendringer og tap av havis er blitt en hovedtrussel, samtidig som aktivitet og ferdsel i mange av isbjørnens leveområder øker. Norge har ledet dette arbeidet de siste to årene, og var vertskap for partsmøtet under Isbjørnavtalen i Longyearbyen i 2020. Som en oppfølging av partsmøtet vil den norske handlingsplanen bli revidert. En ny telling av isbjørnbestanden i samarbeid med Russland i 2023 vil også bli vurdert. Norge skal også lede en arbeidsgruppe som skal jobbe med å redusere konflikter mellom isbjørn og mennesker. Regjeringen ser samarbeidet om bevaring av isbjørn som viktig for Norge og vil fortsatt være en pådriver i dette samarbeidet.

Naturtyper som er særegne for nordområdene er også truet av klimaendringene. Naturtypene «polar havis» og «arktisk steppe» er definert som kritisk truet, hovedsakelig på grunn av klimaendringer. Isbreer er vurdert som sårbare. Også mange naturtyper i fjellet er utsatt. Palsmyr er en annen naturtype som er i tilbakegang. Palser er torvhauger som har en iskjerne av permafrost i seg gjennom hele året. Palsmyrene er viktige hekkeområder og rasteplasser for mange forskjellige fugler, og lokalt har de stor betydning for multebærplukking. Når isen tiner kan hele palsen kollapse og danne et krater, som et synkehull. Palsmyrene i Nord-Norge kan forsvinne helt de neste hundre årene.

Nordområdene er regnet som et av de aller viktigste områdene for sjøfugl i verden. Om lag 5,5 mill. sjøfuglpar hekker i norske ansvarsområder. Fuglefjellene ligger på rekke og rad oppover langs kysten, fra Lovund i Nordland til Hjelmsøy i Finnmark. 90 prosent av de norske fuglefjellene befinner seg fra Lofoten og nordover, med Røst og den store hekkebestanden av lunde som det største langs fastlandskysten. Mange sjøfugler har hatt en stor bestandsnedgang, og Stortinget har derfor bestemt at det skal vedtas en handlingsplan for sjøfugl for å koordinere tiltak som kan forbedre tilstanden for norske sjøfuglbestander. Dette blir et viktig strategi- og planleggingsverktøy for å samkjøre og koordinere tiltak på dette området. Handlingsplanen skal legges fram i første halvdel av 2021.

Foreløpig er det få fremmede arter som har spredd seg i Arktis, men det forventes større spredning av fremmede arter som følge av varmere klima og større aktivitet, ikke minst i de nordlige havområdene. Fremmede, potensielt skadelige arter sprer seg fra naboland, slik tilfellet er med kongekrabbe og pukkellaks, eller gjennom innførsel i for eksempel ballastvann. Fremmede marine organismer kan være svært krevede og nærmest umulig å bekjempe når de først har etablert seg. Forebyggende tiltak og tidlig oppdagelse er derfor viktig. I august 2020 kom regjeringen med en tiltaksplan for bekjempelse av fremmede skadelige organismer. Som et ledd i oppfølgingen av denne planen skal det utvikles tiltakspakker for ulike sprednings- og innførselsveier for fremmede skadelige organismer. Det er behov for et bedre samlet kunnskapsgrunnlag for å identifisere tiltak rettet mot marine organismer.

3.3.2 Marin forsøpling og spredning av mikroplast

Marin forsøpling og spredning av mikroplast er et økende miljøproblem i nordområdene. Plastavfall og mikroplast er påvist i alle deler av det arktiske havmiljøet, fra strender til sjøbunnen. Mikroplast er også påvist i havis. Globalt er de største kildene til marin forsøpling land uten tilfredsstillende avfallshåndtering, men i Arktis ser havbaserte aktiviteter ut til å være en hovedkilde. Undersøkelser tyder på at over halvparten av alt marint avfall i Arktis kommer fra fiskerisektoren.¹⁸ Dette omfatter garn, bøyer og annet søppel fra fiskeriaktivitet. For norske havområder generelt har fiskeri, havbruk og skipsfart vært identifisert som

¹⁸ PAME (2019)

Figur 3.6 Forsknings- og utviklingsmiljøer i Nord-Norge bidrar med strategisk viktig kunnskap om klima og miljø i nordområdene. Slik kunnskap er grunnleggende for god miljø- og ressursforvaltning, samfunnsplanlegging, klimatilpasning og beredskap i nord.

Foto: Akvaplan Niva, NILU og Helge M. Markusson, Framsenteret.

de største kildene til marin forsøpling. Data viser at fiskeridredskap som driver i land på Svalbard stammer fra norske og utenlandske fartøyer i Barentshavet. Plastavfall og mikroplast transporteres også til Arktis med havstrømmene fra andre deler av verden.

Arbeidet mot marin forsøpling er et høyt prioritert område for regjeringen, og innsatsen og bevilgningene har økt vesentlig de seneste årene. Regjeringen vil videreføre en ambisiøs politikk mot marin forsøpling og mikroplast, både nasjonalt, regionalt og internasjonalt. Norge er ledende i arbeidet mot marin forsøpling og mikroplast i FN's miljøforsamling, og arbeider for en ny global avtale om marin forsøpling. Regjeringen har også opprettet et bistandsprogram som skal bistå utviklingsland i å forebygge og redusere marin forsøpling. For nordområdene kan dette på sikt føre til reduserte tilførsler med havstrømmene. Regionalt er Norge en pådriver for arbeidet under Arktisk råd med en handlingsplan mot marin forsøpling og mikroplast i Arktis.

Etter initiativ fra Norge er det etablert et aktivt norsk-russisk samarbeid om marin forsøpling. Samarbeidet skal øke kunnskapen om hva som er

kildene til forsøpling og mikroplast i Barentshavet, hvor store mengder det utgjør og hva som kan være effektive tiltak. Norge og Russland skal dele erfaringer og utveksle kunnskap om metoder og tiltak. Norske midler har bidratt til utvikling av samarbeid mellom forsknings- og kunnskapsmiljøer, næringsliv (inkludert fiskerinæringen) og myndigheter. Et eksempel er tiltak for å forebygge marin forsøpling fra fiskerisektoren og redusere tap av utstyr, som er et prosjekt gjennomført av Nordlandsforskning i samarbeid med norske og russiske fiskeriorganisasjoner og fiskerifaglige skoler. Prosjektet har fått støtte gjennom regjeringens tilskuddsordning Arktis 2030.

I 2020 er prosjektet *Fishing for litter* utvidet til elleve havner, inkludert tre havner i Nord-Norge: Stamsund, Tromsø og Båtsfjord. I disse havnene kan fiskere levere avfall de får opp fra havet gratis, og avfallet kartlegges og resirkuleres der det er mulig. Miljødirektoratet har utredet en ordning som er til vurdering i Klima- og miljødepartementet for å legge til rette for at fiskere og andre skal kunne levere eierløst marint avfall i havnene uten ekstra kostnader.

Figur 3.7 Arbeidet mot marin forsøpling er et høyt prioritert område for regjeringen, og innsatsen og bevilgningene har økt vesentlig de seneste årene.

Foto: Ann Kristin Balto, Norsk Polarinstitutt

3.3.3 Globale avtaler om miljøgifter har hatt positiv effekt i nord

De lokale forurensningskildene i nordområdene er forholdsvis små sammenlignet med andre regioner, men det tilføres likevel betydelige mengder langtransporterte forurensninger utenfra, gjennom havstrømmer, luftstrømmer og elver. Dette har for eksempel ført til en opphopning av miljøgifter som kvikksølv og PCB i rovdyr på toppen av næringskjeden. Til tross for dette er Arktis fortsatt et av de minst forurensede områdene i verden.

Forurensning som hovedsakelig skyldes virksomhet utenfor nordområdene må reguleres gjennom regionale og globale avtaler, men kunnskap om effektene på det arktiske miljøet har hatt stor betydning i arbeidet med slike avtaler. Dette gjelder ikke minst den globale kvikksølvkonvensjonen (Minamata-konvensjonen). Arktisk råd har vært en viktig bidragsyter til utviklingen av inter-

nasjonale miljøavtaler ved å dokumentere effektene på det arktiske miljøet.

Arktisk råds vurderinger av forurensning¹⁹ viser at nivåene av mange miljøgifter i Arktis er på vei nedover, og at de internasjonale konvensjonene for å begrense utslipp av langtransportert forurensning har hatt stor effekt på det arktiske miljøet. I noen tilfeller gir nivåene likevel grunn til bekymring, og det er fortsatt høye nivåer av miljøgifter som kvikksølv og PCB i arktiske arter som isbjørn, hvithval, spekkhogger og flere sjøfuglarter. Nivåene av de tungt nedbrytbare miljøgiftene som omfattes av Stockholmkonvensjonen om persistente organiske forurensninger er stort sett nedadgående. Det har vært en betydelig nedgang i nivåer av DDT og PCB. Nivåene av bly er også redusert i de fleste arktiske land, inkludert Norge.

Samtidig som nivåene av mange tradisjonelle miljøgifter er på vei nedover, er det stadig nye kje-

¹⁹ AMAP (2014), AMAP (2017b), AMAP (2018b), UNEP (2019)

mikalier som blir utviklet og tatt i bruk. Noen av disse har egenskaper som gjør at de kan transporteres med vann og luft over lange avstander og ha potensielle skadevirkninger for mennesker og dyr i Arktis. Det er særlig grunn til bekymring når det påvises nye stoffer i Arktis uten at det finnes lokale kilder, fordi det viser at stoffene har potensielle til å spre seg globalt. Bromerte flammehemmere, klorerte parafiner, perfluorerte stoffer (PFAS) og ftalater er eksempler på slike stoffer. Vi har begrenset informasjon om mange av disse kjemikaliene og deres potensielle virkninger på dyrelivet i Arktis. Overvåking av nye miljøgifter vil gi økt kunnskapsgrunnlag og kan gi grunnlag for å vurdere enkelte av stoffene under relevante globale avtaler eller reguleringer. Det er viktig at denne kunnskapen blir formidlet videre til regionale og globale miljøavtaler, slik at disse kan ta høyde for utfordringene i nordområdene. Regjeringen vil videreføre samarbeidet med de andre arktiske landene på dette feltet.

Mange steder langs norskekysten er sjøbunnen betydelig forurenset av miljøgifter fra tidligere tiders aktivitet, og det er utarbeidet en nasjonal handlingsplan for opprydding i forurenset sjøbunn. Tromsø, Harstad og Hammerfest er prioriterte områder i Nord-Norge. Regjeringen vil fortsette arbeidet med å rydde opp i massene på sjøbunnen i havne- og fjordområder som er sterkt forurenset av miljøgifter. Tromsø og Harstad ble ferdig oppryddet i 2012 og 2014, og Hammerfest kommune og Hammerfest Havn KF planlegger nå en opprydding i Hammerfest havneområde. Den samlede statlige støtten til oppryddingen, som vil foregå over tre år, er beregnet til 128 mill. kroner. Oppryddingen skal samkjøres med bygging av ny havneterminal, hurtigrute- og fiskerikai og planer for farledsutdyping. Dette vil gi både miljø- og samfunnsnytte. Hele tiltaket, inkludert ny kai, er beregnet å koste om lag 439 mill. kroner. Kostnaden fordeler seg mellom Hammerfest kommune, Hammerfest Havn KF, Troms og Finnmark fylkeskommune, Miljødirektoratet og Kystverket.

3.3.4 Nordnorske kulturmiljø

I Nord-Norge har store deler av befolkningen opp gjennom historien hentet sitt inntektsgrunnlag fra næringer knyttet til sjøen. Fiskevær i Lofoten og Hamningberg i Troms og Finnmark er eksempler på den unike kombinasjonen av ressursutnyttelse av naturen og kulturarv. I slike kulturmiljø inngår kulturminner som en del av en større helhet. Meld. St. 16 (2019–2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken* tydeliggjør kulturmiljøfeltet som en viktig

del av klima- og miljøpolitikken. Tolv norske kulturmiljø er så langt fredet etter kulturminneloven, blant annet Skoltebyen kulturmiljø som er et viktig kulturmiljø for den østsamiske historien. Fredningsprosessen for Henningsvær kulturmiljø startet opp i 2019.

Andre verdenskrig har satt sterke spor i Nord-Norge, blant annet gjennom utbyggingen av kystfort, spor etter fangeleire og gjenreisningsarkitektur etter krigen.

Samiske og kvenske kulturminner og kulturmiljøer vitner om en rik og variert historie, med vekt på samspill med naturen og er en del av en levende tradisjon. Prosjektet *Registrering av automatisk fredete samiske bygninger* har gitt ny kunnskap om samisk bygningsarv og innspill til bevaringsprogrammet for samiske kulturminner. Kvenske kulturminner er en del av det prioriterte temaet nasjonale minoriteter i Riksantikvarens fredningsstrategi.

Nordnorsk fartøyvernsenter og båtmuseum (NNFA) i Gratangen har en viktig rolle for vedlikehold av fartøy, kvalitet på restaureringer og istandsettinger og for å spre kompetanse innen tradisjonshåndverk.

Et endret klima med mer nedbør, tining av permafrost, flom og skred kan ødelegge kulturminner og kulturmiljø, og endre bevaringsforholdene for arkeologiske kulturminner og for bygningsarven. Det internasjonale samarbeidsprosjektet *Adapt Northern Heritage* har som formål å fremme bedre forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer i nord i et endret klima. Prosjektet utvikler veiledning for risiko- og sårbarhetsvurderinger av kulturminner og kulturmiljøer, og for planlegging av tilpasningstiltak.

Regjeringen prioriterer å legge til rette for vern gjennom bruk. Et av de nye nasjonale målene er å ta vare på et mangfold av kulturmiljø som grunnlag for opplevelse, kunnskap og bruk. I mange tilfeller er den opprinnelige bruken borte. Utfordringen blir dermed å finne ny bruk, slik at kulturmiljø, bygninger og anlegg ikke forfaller og uten at de kulturhistoriske verdiene ødelegges. Slik bruk kan også bidra til den grønne omstillingen i nord.

3.3.5 Utvalgte kulturlandskap i jordbruket

Kulturlandskapene i jordbruket er formet gjennom langvarig og kontinuerlig tradisjonell bruk, og er en viktig kilde til kunnskap om byggeskikk, håndverk, skjøtselsmetoder og kulturhistoriske verdier. Satsingen *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* ivaretar store verdier knyttet til kulturmiljø,

Figur 3.8 Verdensarvområder i nord: Vegaøyene i Nordland består av femten øyvær. Siden middelalderen har sanking av egg og dun fra de ville ærfuglene vært en viktig del av næringsgrunnlaget og fremdeles holdes tradisjonen i hevd. I Alta finner vi over tre tusen bergkunstfigurer, det største antallet i Nord-Europa.

Foto: Visit Vega og Ingvild Telle, Alta Museum

naturmangfold og jordbruk, og skal sikre langsiktig forvaltning av et utvalg landskapsområder fra hele landet. Ordningen er basert på frivillig samarbeid og lokalt engasjement, og er etablert av landbruks- og miljømyndighetene. Fra 2020 forvaltes tilskuddsordningen av kommunene. Utvalgte kulturlandskap i Nordland er Engan-Ørnes og Kjelvik, Blomsøy-Hestøy og Skålvær, Engeløya, og Røst. Skårfvággi/Skardalen, Skallan-Rå, Goarahat og Sandvikhalvøya og Sää'msjidd/Skoltebyen/Kolttakylä er utvalgte områder i Troms og Finnmark.

3.3.6 Verdensarvområder i Nord-Norge

Tre av Norges åtte verdensarvområder ligger nord i landet:

- Vegaøyene i Nordland består av femten øyvær. Siden middelalderen har sanking av egg og dun fra ærfugl vært en viktig del av næringsgrunnlaget på Helgelandskysten, og fremdeles holdes tradisjonen med dunsanking i hevd på flere øyer i verdensarvområdet.
- Bergkunsten i Alta er mellom 6000 og 2000 år gamle, og gir innsikt i datidens menneskers liv og deres oppfatning av verden. Her finner vi over tre tusen bergkunstfigurer, det største antallet i Nord-Europa.
- Struves meridianbue var den første stor-skalerte, vitenskapelige oppmålingen i Europa,

som ble gjennomført i perioden 1816–1852. Oppmålingen er enestående i omfang og kvalitet og representerer et viktig element i geovitenskapens historie. Meridianbuen strekker seg gjennom ti land, fra Svartehavet til Hammerfest, og fire av målepunktene ligger i Finnmark.

For å kunne regnes som en del av verdensarven, må området ha unike kultur- og/eller naturhistoriske verdier og oppfylle strenge krav til forvaltning. Regjeringen har høye ambisjoner for forvaltning av verdensarvområdene og har som mål at områdene skal utvikles til fyrtårn for god natur- og kulturminneforvaltning. Miljødirektoratet og Riksantikvaren utvikler nå en metode for klimasårbarhetsvurdering av verdensarvområder. Regjeringen er opptatt av verdiskaping og videreutvikling av eksisterende og nye bærekraftige næringer for å bidra til levende samfunn og beskyttelse av verdensarvverdiene.

3.4 Helhetlig forvaltning av et miljø i rask endring

Regjeringens mål for forvaltning av naturen i nordområdene er en treffsikker og klimatilpasset forvaltning, styrking av kommunenes arbeid med naturmangfold gjennom bærekraftig areal- og res-

sursbruk, styrket innsats for truet natur og bevaring av et representativt utvalg av naturen i nord. Dette er i tråd med naturmangfoldmeldingen, Meld. St. 14 (2015–2016) *Natur for livet*, som blant annet redegjør for hvordan vi skal ta vare på naturmangfoldet i polarområdene. Det er et nasjonalt mål at negativ menneskelig påvirkning og risiko for påvirkning på miljøet i polarområdene skal reduseres. Forvaltningen må ta hensyn til at klimaendringene gjør mange arter og naturtyper i nordområder mer sårbare, både på land og til havs.

3.4.1 Helhetlig forvaltning av naturen i Nord-Norge

De to viktigste årsakene til at den samlede belastningen på mange økosystemer i nordområdene øker er klimaendringer og at leveområder for dyr og planter blir berørt av ulike typer inngrep og arealbruk. Selv om presset på naturen fra inngrep og arealbruk er mindre i Nord-Norge enn lengre sør i landet, er graden av påvirkning økende også i nord. Det er derfor viktig å begrense den samlede negative påvirkningen som følge av inngrep knyttet til blant annet transport, industri, energi og landbruk.

Som oppfølging av naturmangfoldmeldingen vil regjeringen utvikle konsepter for helhetlige forvaltningsplaner for norsk natur. Målet er at alle påvirkninger skal ses i sammenheng, og at forvaltningen skal bli økosystembasert. Den første vurderingen av den økologiske tilstanden for økosystemet høyarktisk tundra (Svalbard) og Barentshavet gjennomføres i perioden 2020–2021. Dette er et viktig skritt på veien mot et mer helhetlig kunnskapsgrunnlag for en økosystembasert naturforvaltning av nordområdene.

En helhetlig forvaltning av den nordnorske naturen er avgjørende for utviklingen i miljøtilstanden, og for å lykkes med å forene god miljøforvaltning med andre samfunnshensyn og arealbruksinteresser. Bevaring av naturmangfold sikrer robuste økosystem og gjør nordnorsk natur bedre rustet mot klimaendringer. En helhetlig arealforvaltning innebærer bruk av ulike virkemidler der særlig kommunal- og regional arealplanlegging gjennom plan- og bygningsloven står sentralt, jmf. kapittel 4.

Områdevern i medhold av naturmangfoldloven er et viktig virkemiddel for å ta vare på den aller mest verdifulle naturen. I verneområdene skal bruk både bygge opp under verneverdiene og gi grunnlag for verdiskaping. Naturreservater, nasjonalparker og andre verneformer bidrar til å ta vare på både nasjonale og internasjonale natur-

verdier. Områdevern er et effektivt, tverrsektorielt virkemiddel som skal hindre at verdifull natur blir ødelagt eller stykket opp av inngrep som kan skade eller ødelegge naturmangfoldet. 15 prosent av landarealet i Nordland og Troms og Finnmark er vernet i medhold av naturmangfoldloven. I tillegg er 65 prosent av Svalbards landområder vernet som nasjonalparker og store naturreservater for å ta vare på de store områdene med i hovedsak uberørt, arktisk natur som finnes der. I Nordland, Troms og Finnmark er det til sammen 18 nasjonalparker. Den nyeste er Lofotodden, som ble opprettet i 2019. Nasjonalparkene er særlig viktig i reiselivssammenheng. Dette er nærmere omtalt i kapittel 5.

Arktis karakteriseres av arter som trekker over store områder, både til lands og til vanns. Mange av disse artene har grenseoverskridende bestander og er avhengige av økosystemer som dekker flere land. Flere arktiske trekkende arter er truet av overutnyttelse og ødeleggelse av leveområder langs trekkrutene utenfor Arktis. Internasjonalt samarbeid, herunder i Arktisk råd, er en forutsetning for å bevare disse artene og deres leveområder. Også innen det norsk-russiske havmiljøsam arbeidet har vi i lang tid hatt et konstruktivt samarbeid med Russland om det faglige grunnlaget for økosystembasert forvaltning av Barentshavet.

3.4.2 Helhetlig forvaltning av norske havområder

Formålet med forvaltningsplanene for norske havområder er å legge til rette for verdiskaping gjennom bærekraftig bruk, og samtidig opprettholde miljøverdiene i havområdene. Våren 2020 la regjeringen fram Meld. St. 20 (2019–2020) *Helhetlige forvaltningsplaner for de norske havområdene*. Meldingen omfatter Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten, Norskehavet, Nordsjøen og Skagerrak.

Det norske systemet med forvaltningsplaner for havområdene gir et godt utgangspunkt for å møte utfordringene knyttet til økt aktivitet og raske klima- og miljøendringer som preger havområdene i nord. Forvaltningsplanene ser viktige havnæringer som fiskeri og havbruk, skipsfart og petroleumsvirksomhet i sammenheng med hensynet til miljøet og økosystemene i havet. Klimaendringenes betydning for de nordlige havområdene omtales spesielt. Meldingen ser også på forutsetningene for framtidige næringer som vindkraft til havs, mineralvirksomhet på havbunnen, karbonlagring under havbunnen og produksjon av

hydrogen. I lys av forventet vekst i nye næringer til havs vil regjeringen vurdere om det kan være enkelte havområder hvor mange kryssende hensyn gjør seg gjeldende.

Blant tiltakene i meldingen er en ny definisjon av grensen for iskantsonen som et særlig verdifullt og sårbart område i Barentshavet og som områdespesifikk ramme for petroleumsvirksomheten. Et annet tiltak er utvidelse av området der det ikke vil være tillatt med leteboring i hekketiden for sjøfugl, ut til 100 km fra grunnlinjen utenfor kysten av Troms og Finnmark. Dette tiltaket vil bli vurdert på nytt når arbeidet med ny avgrensning av særlig verdifulle og sårbare områder er ferdigstilt. Boretidsbegrensningene i området fra 65 til 100 km rundt Bjørnøya som ble innført i forbindelse med 24. konsesjonsrunde er videreført i forvaltningsplanen. Øvrige rammer for petroleumsvirksomhet i Barentshavet og Norskehavet er videreført.

BarentsWatch er et åpent informasjonssystem som samler, utvikler og deler informasjon om norske kyst- og havområder. BarentsWatch har utviklet et digitalt kartverktøy til bruk i arbeidet med de norske forvaltningsplanene for de norske havområdene, og for å gjøre kartbasert informasjon og kunnskap allment tilgjengelig. Kartverktøyet viser naturressurser, miljøverdier, næringsaktiviteter, planer og reguleringer, marine basisdata og referansedata på en helhetlig måte. Dette vil understøtte god arealforvaltning i havområdene og være til nytte for involverte myndigheter, næringsinteresser, interesseorganisasjoner og allmennheten. En videre utvikling av arealverktøyet kan forenkle og effektivisere arbeidet for etater som er involvert i den nasjonale havforvaltningen.

FNs klimapanel understreker at klimatilpassning av forvaltningen i stor grad dreier seg om å redusere andre typer påvirkning, som arealbruk, forurensning og høsting. Marine verneområder og andre arealbaserte bevaringstiltak kan være effektive verktøy for å ta vare på arealer med viktige økosystemer og naturverdier. Målet er at områdene skal forvaltes slik at disse verdiene ivaretas for framtiden. Det vil kreve at påvirkninger kan reguleres, og at det gjennomføres målrettede bevaringstiltak der dette er nødvendig. Restriksjoner på aktivitet skal stå i forhold til formålet med vernet eller beskyttelsestiltaket.

I juni 2020 vedtok regjeringen de første tre marine verneområdene i Troms og Finnmark: Ytre Karlsøy, Rossfjordstraumen i Senja og Rystraumen i Tromsø. Samtidig ble det opprettet fire nye verneområder i Nordland: Kaldvåg fjorden og

Innhavet i Hamarøy, Karlsøyfjorden i Bodø, Nordfjorden i Rødøy og Innervisten i Vevelstad. Saltstraumen marine verneområde ble opprettet i 2013.

Regjeringen vil videreføre arbeidet med etablering av marine verneområder og marine beskyttede områder og utarbeide en helhetlig nasjonal plan for marine verneområder. Regjeringen vektlegger bruk og vern i vernede områder også ved å hensynta verdiskaping og næringsvirksomhet som ikke er i strid med formålet med vernet.

3.5 Regjeringen vil

- Sikre en god og helhetlig forvaltning av all aktivitet i våre nordområder, slik at den bidrar til størst mulig samlet verdiskaping innenfor miljømessig bærekraftige rammer.
- Bidra til at klimatilpassning blir tatt hensyn til i alle ledd av samfunnsplanleggingen i nordområdene.
- Redusere klimagassutslippene i samsvar med nasjonale mål og internasjonale forpliktelser.
- Videreføre satsinger som bidrar til reduksjon av klimagassutslipp i nordområdene.
- Videreføre satsingen på klimavennlige hurtigbåter i 2021, og øke rammetilskuddet til fylkeskommunene i 2021 for å støtte opp om innfasingen av lav- og nullutslippsferger på fylkesveisambandene.
- Utvikle et mer helhetlig kunnskapsgrunnlag for en økosystembasert naturforvaltning av nordområdene, der for eksempel Coastwatch kan bidra.
- Videreføre overvåkingen av klimaendringer og havforsuring i nordlige havområder.
- Vektlegge en klimatilpasset forvaltning av marine ressurser og marint mangfold, slik at bærekraftige bestander og økosystemtjenester i størst mulig grad kan opprettholdes under endret klima, og naturlige karbonlagre beholdes.
- Videreføre arbeidet med marine verneområder og marine beskyttede områder.
- Videreutvikle Fram – nordområdesenter for klima- og miljøforskning for å framskaffe strategisk kunnskap for forvaltning av et miljø i rask endring.
- Forbedre værvarsling, beredskap og varsling av ekstremvær og flom gjennom å etablere en værradar på Finnmarksvidda.
- Prioritere arbeidet med opprydding i forurenset sjøbunn i Hammerfest havneområde.

- Videreutvikle kunnskapsgrunnlaget for klimatilpasning i marine næringer og samfunnssektorer som er avhengig av havet. Gjennomføre, som en del av forvaltningsplanarbeidet, en risikoanalyse for de norske havområdene av direkte og indirekte virkninger på de marine økosystemene og eventuelt andre hensyn under ulike utslippsscenarier.
- Være en pådriver i miljøsam arbeidet innen Arktisk råd, i det bilaterale miljøsam arbeidet med Russland og i det globale arbeidet med å begrense utslipp av klimagasser og miljøgifter som truer miljøet i Arktis.
- Videreføre det arktiske samarbeidet om nettverk av verneområder og økosystembasert forvaltning under Arktisk råd, og det norsk-russiske samarbeidet om det faglige grunnlaget for økosystembasert forvaltning av Barentshavet.
- Støtte opp om Arktisk råds kollektive mål om å redusere de samlede arktiske utslippene av svart karbon.
- Være en pådriver for arbeidet i Arktisk råd med en handlingsplan mot marin forsøpling og mikroplast i Arktis.

4 Samfunnsutviklingen i nord

Figur 4.1

Et uttalt mål for regjeringens nordområdepolitikk er å bidra til økt boattraktivitet og velferd i Nord-Norge. I tillegg følger regjeringen opp målene fra *Nordområdestrategien* (2017) om å bedre tilgangen til kunnskap og kompetanse, samt kvaliteten i hele utdanningsløpet.

Dette kapitlet handler om særskilte problemstillinger knyttet til samfunnsutviklingen i nord, og det beskriver grep i offentlig sektor som kan bidra til livskraftige og bærekraftige samfunn. De unges syn på hva som bidrar til at man vil leve og bo i nord, er viktig i denne sammenhengen. Regjeringen har etablert et ungdomspanel for nordområdemeldingen som har gitt regjeringen råd om utvikling av en nordområdepolitikk for fremtiden. Flere perspektiver i dette kapitlet baserer seg på innspill fra ungdomspanelet. Kul-

tur, idrett og mangfold, tilgang på utdanning gjennom fleksible løsninger og kompetent arbeidskraft løftes fram som viktige forutsetninger for boattraktivitet og verdiskaping. Urfolks og minoriteters språk, kultur og næringsgrunnlag må ivaretas. Regjeringen ønsker å kartlegge kompetansesituasjonen og behovet for kunnskap og kompetanse om samisk språk og kultur.

Samfunnsvitenskapelig forskning om nord i nord bidrar til å utvikle kunnskap som understøtter fortsatt bærekraftig nærings- og samfunnsutvikling i landsdelen. Omstilling og innovasjon er grunnleggende for å styrke bo- og næringsattraktiviteten. Digitalisering anses som avgjørende for å bidra til en effektiv og innovativ offentlig sektor. Livskraftige byer og tettsteder er viktige forutsetninger for regional vekst og verdiskaping. Regje-

Figur 4.2 Unge må selv bidra aktivt til å påvirke og bygge lokalsamfunn, og derfor har det vært viktig å lytte til ungdom. Ungdomspanelet til denne meldingen har gitt ærlige og innsiktsfulle innspill.

Foto: Statsministerens kontor

ringen vil fremme byer og tettsteder som gir gode vilkår for mennesker, næringsvirksomhet og miljø i hele landet. Nordnorske byer og tettsteder er en viktig del av denne satsingen.

Kvalitet og tilgangen på kompetanse i kommunesektoren må bli bedre. Derfor fortsetter arbeidet for kommunesammenslåing, samtidig som vi må se mulighetene for økt samarbeid mellom kommuner for å sikre utvikling og tjenester av god kvalitet. Landsdelen er preget av store avstander og spredt bosetting. Regjeringen vil fortsatt satse på utdanningsinstitusjonene i Nord-Norge, samtidig som det legges til rette for økt satsing på fleksible studietilbud slik at folk har bedre tilgang på utdanning nærmere bosted og arbeidsplasser.

Regjeringen vil legge til rette for bærekraftig næringsutvikling, gjennom planlegging skal også hensynet til urfolksinteresser avveies på en god måte. Regjeringen tar sikte på å legge frem lovforslag om endringer i sameloven slik at loven får et eget kapittel om konsultasjoner. Regjeringens politikk og statens øvrige forpliktelser overfor urfolk og nasjonale minoriteter, og deres rett til medvirkning, ligger fast.

Regjeringen viderefører tiltakssonen for Finnmark og Nord-Troms. Målet med tiltakssonen, som ble opprettet i 1990, er å bidra til å gjøre området attraktivt for bosetting, arbeid og næringsvirksomhet, jamfør boks 4.1.

Boks 4.1 Tiltakssonen i Nord-Troms og Finnmark

Tiltakssonen for Finnmark og Nord-Troms ble opprettet som et distriktpolitisk virkemiddel i 1990, på bakgrunn av en negativ utvikling i folketall og næringsliv på slutten av 1980-tallet. Innenfor tiltakssonen i Finnmark og Nord-Troms er fritak for arbeidsgiveravgift det fremste virkemidlet. I tillegg kommer redusert personskatt (3,5 prosent lavere enn i resten av landet), fritak for avgift på elektrisk kraft for husholdninger og offentlig forvaltning, og nedskrivning av studielån. Ordningen utgjorde i 2019 4,1 mrd. kroner. En evaluering fra 2012 viser at særlig de personrettede tiltakene har god effekt. (Angell m.fl. 2012)

Boks 4.2 Befolkning og demografisk utvikling

Nord-Norge har hatt positiv befolkningsutvikling gjennom store deler av 2000-tallet men har fra 2019 opplevd nedgang. Årsaken til nedgangen er i all hovedsak at innvandringen er redusert slik at den ikke lenger oppveier for innenlands utflytting fra landsdelen. I tillegg har fødselstallene gradvis falt og var i 2019 rekordlave, særlig i mindre sentrale områder.

Byer som Bodø, Tromsø og Alta har opplevd befolkningsoppgang gjennom hele 2000-tallet. Den siste femårsperioden har også flere mindre sentrale kommuner opplevd god befolkningsutvikling, særlig på grunn av sterk jobb- og verdiskaping i privat sektor. Mange unge flytter tilbake til hjemregionen etter endt utdanning andre steder, men en god del blir værende i det arbeidsmarkedet de utdannet seg i.

Det er i dag 80 kommuner i landsdelen. Om lag 45 prosent av befolkningen bor i 70 kommu-

ner med lav sentralitet (sentralitet 5 og 6, jamfør SSBs indeks), som betyr at de har lang reiseavstand til større arbeidsmarkeder og til private og offentlige tjenester.

Landsgjennomsnittet for antall sysselsatte per pensjonist er i dag 3,5, mens det for Nord-Norge er 3,1. Framskrivninger fra SBB viser at antall sysselsatte per pensjonist for Nord-Norges kan synke til 1,9 i 2040, og til 1,6 i de mindre sentrale kommunene (sentralitet 5 og 6).

SSBs framskrivninger fra august 2020 (Gleditsch, Thomas og Syse 2020) stipulerer at Troms og Finnmark vil vokse med om lag 8 000 innbyggere i perioden fram til 2050, mens Nordland vil få en svak nedgang med 4 000 færre innbyggere. Halvparten av kommunene i landsdelen stipuleres å ha flere innbyggere i 2050 enn i dag. Framskrivningene er imidlertid preget av stor usikkerhet.

4.1 Framtid i nord: ungdom, mangfold, utdanning og attraktive jobber

4.1.1 De unges perspektiv

En grunnleggende forutsetning for bærekraftige samfunn i nord, er at ungdom og unge voksne investerer framtiden sin der. De unge må derfor være med på å forme både dagens og framtidens samfunn. Fra og med høsten 2019 har alle kommuner og fylkeskommuner plikt til å opprette et ungdomsråd, jamfør kommuneloven. Rådene skal være ungdommenes talerør overfor politikere og beslutningstakere, og de skal ha en rådgivende rolle for kommunen og fylkeskommunen. Rådet skal representere ungdomsinteresser i kommunen eller fylket, og de har rett til å uttale seg i alle saker som gjelder ungdom. Ungdomsrådet kan også ta opp egne saker.

Ungdomspanel for framtidens nordområdepolitikk

Regjeringen har etablert et ungdomspanel for nordområdemeldingen som skal gi regjeringen råd om utvikling av en nordområdepolitikk for framtiden. Ungdommene peker blant annet på kultur og idrett, god infrastruktur, fleksible utdanningsløsninger, mangfold og økt kunnskap

om og mer eierskap til Nord-Norge nasjonalt som viktige faktorer. De ønsker også å bli mer involvert i internasjonalt arbeid. Andre sentrale innspill er å integrere den samiske befolkningens levemåte som en naturlig del av norsk identitet og kultur, og å anerkjenne reindrift som en viktig framtidsnæring for å sikre flere unge reindriftseiere. Ungdommene ber også om bedre tilrettelegging for unge gründere og bedre tilgang til kapital for disse. Regjeringen vil imøtekomme ungdommenes innspill om økt medvirkning for unge gjennom en nordområdekoordinator for ungdom ved Sekretariat for regionalt nordområdeforum. Ungdommene ber om større bevissthet omkring rasisme og mobbing, samt tiltak for mental helse. Ungdomspanelet har også trukket fram betydningen av å framsnakke Nord-Norge og alle mulighetene for unge i nord, ikke bare for de som allerede bor i landsdelen, men også for mulige tilflyttere.

Regjeringen støtter opp om en rekke internasjonale nettverk og programmer som legger til rette for samarbeid mellom unge mennesker på tvers av landegrensene i nord. Dette bidrar til å utvikle kunnskap, relasjoner og tillit for framtida. Regjeringen vil videreutvikle mulighetene for kontakt og samarbeid mellom ungdom blant annet gjennom Barentssamarbeidet og EUs program-

Figur 4.3

mer som Interreg og Erasmus+. Satsinger som kan bidra til aktive og attraktive kunnskapsmiljøer og arbeidsplasser i nord, er viktige i dette arbeidet. Norge følger opp ungdomsdimensjonen i Barentssamarbeidet og arbeider for at gode pågående utvekslingsprosjekter for ungdom kan løftes fram og styrkes. Dette er en prioritering for Norges formannskap i Barentsrådet 2019–2021 (se kapittel 2).

Boks 4.3 Samarbeid og elevutveksling fremmer yrkesfagene i Barentsregionen

Kolarctic-prosjektet *Arctic Skills* har som mål å bidra til økt status og stolthet over yrkesfagsutdanning i Barentsregionen. Konkurranser i yrkesferdigheter, elevutveksling og samarbeid mellom læresteder og med privat næringsliv vil gi økt oppmerksomhet på yrkesfag i nord, og det gir lærings- og erfaringsoverføring for deltakerne. Prosjekteier er Kirkenes videregående skole.

Kilde: <http://arcticskills.com/>

4.1.2 Kultur gir attraktivitet, næringsutvikling og samarbeid over grensene

Et bredt og mangfoldig kulturtilbud bidrar til å styrke steders attraktivitet, og det er en viktig faktor for å styrke opplevelsen av fellesskap, identitet og livskvalitet. Tilgang på både kultur- og naturopplevelser har stor betydning for valg av bosted. I tillegg bidrar kultur og kreative næringer i Nord-Norge til verdiskaping som genererer investeringer og arbeidsplasser.

Nordnorsk og samisk kulturliv er utadrettet og bidrar til å synliggjøre og profilere landsdelen internasjonalt. Kultursektoren i Nord-Norge styrker det internasjonale samarbeidet og skaper gode og åpne relasjoner mellom folkene i Arktis.

Kulturelle møteplasser og nettverksarenaer for urfolk er sentralt i dette arbeidet. Arktisk filharmon, urfolksfestivalen Riddu Riddu-festivalen, Samisk påskefestival i Kautokeino, Internasjonalt samisk kulturpolitikk (ISFI), Tromsø internasjonale filmfestival, Internasjonal Samisk Filminstitutt og Arctic International Film Fund, Festspillene i Nord-Norge, Kulturfestivalen Barents Spektakel i Kirkenes, Hålogaland teater, Nordland teater, det samiske nasjonalteatret Beaivváš samt Nordnorsk kunstmuseum er eksempler på nyskapende bidragsytere til internasjonalt kultursamar-

Figur 4.4 Kultur er viktig for samfunnsutviklingen i nord og betyr mye for unge. Den nordlige landsdelen har fostret en rekke profilerte musikere. Dette bildet er fra en konsert med den nordnorske artisten Ida Maria under festspillene i Harstad.

Foto: Roger Hennum, Festspillene

beid. Den norsk-initierte internasjonale kulturkonferansen *Arctic Arts Summit* er en viktig diskusjonsarena mellom de arktiske landene om kulturens rolle for utvikling i nord. Også innenfor idretten pågår det et utbredt samarbeid: Barents Games, Finnmarksløpet, Offroad Finnmark, Arctic Winter Games, samt Arctic Race of Norway er eksempler på dette.

Det bilaterale kultursamarbeidet med Nordvest-Russland har en lang historie. Det er inngått bilaterale samarbeidsavtaler både på nasjonalt og regionalt nivå. Regjeringen støtter det bilaterale samarbeidet i nord blant annet gjennom bidrag til kulturprogrammet Barentskult sammen med Nordland og Troms og Finnmark fylkeskommuner.

Nord-Norge har et rikt og variert kulturliv med aktører på høyt profesjonelt nivå som skaper kultur av høy kvalitet for et bredt og kvalitetsbevisst publikum. Satsing på kultur og utvikling av kreative næringer spiller en viktig rolle i utvikling og omstilling i nord. Et godt utviklet kunst- og kulturliv er et grunnleggende samfunnsgode, og det er spesielt viktig for framtiden til unge mennesker i nord. Det handler både om å sikre et attraktivt tilbud i landsdelen og å understøtte kreativitet og kunstnerisk utfoldelse.

Kulturfeltet utgjør ikke bare store veletablerte institusjoner. Kulturlivet handler også om

Boks 4.4 Bodø Europeisk kulturhovedstad 2024

Bodø er første by nord for polarsirkelen som har fått status som Europeisk kulturhovedstad. Dette gir en unik mulighet til å knytte regionen enda nærmere Europa, samtidig som det vil øke kunnskap og forståelse for Arktis og nordområdene ute i Europa.

Bodø2024 har pekt ut fem strategiske satsingsområder: Barn og ungdom, samarbeid og kapasitetsbygging, publikumsutvikling, by- og samfunnsutvikling og ytringsfrihet. Fisk som regionens viktigste naturressurs, bærekraftig utvikling, samiske tradisjoner og minoriteters innvirkning på den arktiske kulturen står også sentralt.

EU ønsker med utnevning av Bodø som europeisk kulturhovedstad å løfte fram Arktis og Nordområdene. Statusen som Europeisk kulturhovedstad gir nye muligheter for jobb- og verdiskaping i hele Nord-Norge. Bodø2024 har som mål å bli den mest miljøvennlige kulturhovedstad noensinne.

Figur 4.5 Bodø har hatt god økonomisk utvikling og befolkningsvekst de siste årene, og har gjennomgått store forandringer. I 2024 er Bodø første by nord for polarsirkelen som blir Europeisk kulturhovedstad.

Foto: Utenriksdepartementet

opplevelse, mestring, kreativitet, identitet, møteplasser, nettverk, videreføring av tradisjonell kunnskap og immateriell kulturarv, kompetanseutvikling og læring. Dette skjer også i skolen og

på fritiden, i amatørvirksomhet og frivillighet som foreninger og lag, kulturskoler, kor og korps. Regjeringen ønsker å tilrettelegge for å skape og produsere kultur, på amatørnivå blant unge og eldre, så vel som på høyt internasjonalt nivå i profesjonelle institusjoner. Det gjelder bidrag til å formidle kulturuttrykk i alle former, fra små festivaler og scener på mindre steder, til større arenaer som museer og kulturbygg i byer og regionsentra.

Ett eksempel er Riddu Riddu-festivalen i Manndalen i Kåfjord i Troms som har utviklet seg til en kulturarena som får fram nye stemmer innenfor urfolksskulturen. Den samler årlig et stort publikum til opplevelser av samisk og internasjonal urfolksskulturen. Festivalen gir kompetansebygging blant stedets unge som jobber med å planlegge og gjennomføre festivalen, ringvirkninger i form av næringsvirksomhet og den styrker urfolks stemmer. I sum bidrar den til å synliggjøre Manndalen og Kåfjord som et attraktivt sted. I tillegg er det en rekke festivaler som for eksempel Rootsfestivalen i Brønnøysund, Verket i Mo i Rana, Parken i Bodø, Varangerfestivalen og Nord-

Boks 4.5 Arktisk Filharmoni; to byer, ett orkester

Arktisk Filharmoni er et orkester bestående av Bodø Sinfonietta og Tromsø Symfoniorkester. Orkesteret leverer musikkopplevelser på høyt nivå til publikum i de to byene og andre steder i regionen – både som to orkestre og sammen som filharmonisk orkester eller i operaproduksjoner. Gode konsertarenaer er en premiss for kunstnerisk og publikumsmessig utvikling. Det nye Stormen kulturhus (2018) er base for øvelse og konserter for den Bodø-baserte delen av orkesteret, mens den Tromsø-baserte delen av orkesteret holder til i byens kulturhus (1985).

Boks 4.6 Kulturell og kreativ næring søker sammen

Hermetikken Kultur næringshage samler 78 nettverksbedrifter innen kunst, kultur, kreativitet og sosialt entreprenørskap under ett og samme tak i Vadsø og i et digitalt nettverk som dekker store deler av Troms og Finnmark fylke. Næringshagen har fire ansatte som bistår bedriftene med råd og veiledning.

19 samiske kunstnere, 11 av dem i Kautokeino, inngår i kunstnerkollektivet Dáiddadállu og omfatter aktører innen mange ulike kulturuttrykk. Alle medlemmene har tilknytning til Kautokeino men har samtidig et utstrakt internasjonalt engasjement. Dáiddadállu organiserer både faglige tilbud og sosiale arrangementer. Kollektivet utgjør et viktig kompetansesenter lokalt i Kautokeino, i Finnmark og i Sápmi.

Kilde: <https://hermetikken.no/> og <http://daiddadallu.com/>

land Musikkfestuke, som er viktige for et rikt kulturliv i nord.

4.1.3 Mangfold i nord

Samisk kultur og språk

Samisk språk en del av den felles kulturarven i Norge, og sameloven slår fast at samisk og norsk er likeverdige språk. Samisk kunst og kultur representerer stemmer og erfaringer som utgjør en del av fortellingen om Norge. De er av stor verdi for samfunnet og den pågående vitaliseringen av samisk språk og kultur. Samiske institusjoner, kunstnere og utøvere er helt sentrale i formidlingen av samisk kunst, kultur, levende kulturarv og historie i Norge – på tvers av landegrensene i Sápmi og ellers internasjonalt. Samiske kulturinstitusjoner har en viktig samfunnsrolle, er ofte nav, fyrtårn og møteplasser lokalt og regionalt og tilbyr kompetansearbeidsplasser i distriktene. Kunst og kultur er det beste utgangspunktet for å etablere og videreføre kommunikasjon mellom mennesker og folkegrupper, jamfør Meld. St. 8 (2018–2019) *Kulturens kraft. Kulturpolitikk for framtida*.

Sametinget driver en aktiv og selvstendig kulturpolitikk, men utviklingen og ivaretagelsen av

samisk kultur og kulturarv er også et ansvar hos det offentlige på alle forvaltningsnivå og hos aktører i kulturlivet. I dag tildeles midler til samiske språk- og kulturtiltak først og fremst over Sametingets budsjett. Det gis også fylkeskommunale og statlige tilskudd til formålene, og staten medvirker og finansierer byggeprosjekter som gjelder samiske kulturbygg. Samiske institusjoner, kunstnere og kulturutøvere kan også søke tilskudd fra nasjonale ordninger som Statens kunstnerstipend, Kulturrådet, Norsk kulturfond og Norsk filminstitutt. Sametinget og Kulturdepartementet gir tilskudd til Internasjonalt Samisk Filminstitutt (ISFI). ISFI har som formål å opprettholde og utvikle den samiske filmkulturen. Virksomheten tilbyr kompetanseutvikling og tilskudd til produksjon og distribusjon av samisk film med samisk språk for samiske filmarbeidere og produsenter i Norge, Sverige, Finland og Russland.

Kunnskap om og kompetanse på det samiske kunst- og kulturfeltet i kultursektoren er en forutsetning for å sikre at samisk kunst og kultur får en representativ plass i norsk kulturliv, jamfør Meld. St. 8 (2018–2019). Kulturdepartementet understreker overfor underliggende etater og større kulturinstitusjoner at de skal medvirke til at kunst- og kulturuttrykk til samer og nasjonale minoriteter i større grad kan bli en del av kulturlivet i hele Norge.

Regjeringen har besluttet at samlokalisering av det samiske nasjonalteateret Beaivváš og Samisk videregående skole og reindriftsskole skal ligge til grunn for videre planlegging av nye lokaler for de to virksomhetene i Kautokeino. I revidert nasjonalbudsjett 2020 ble det bevilget 6 mill. kroner til forprosjektering av et samlokalisert nybygg. I tillegg er det i regjeringens forslag til statsbudsjett for 2021 foreslått en bevilgning på 13 mill. kroner til prosjektering. På oppdrag fra Kunnskapsdepartementet og Kulturdepartementet har Statsbygg satt i gang forprosjektfasen i 2020.

De tre mest utbredte samiske språkene i Norge er nordsamisk, sørsamisk og lulesamisk. Bevaring og utvikling av de samiske språkene er viktig for den enkelte språkbruker, for den samiske befolkningen og for nasjonen vår som helhet. Regjeringen og Sametinget vurderer nå forslagene som ble fremmet av samisk språkutvalg (NOU 2016: 18 *Hjertespråket – Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk*).

Digitalisering kan bidra til å styrke de samiske språkene. Digitale hjelpemidler kan gjøre det raske og enklere å oversette materiale til samiske språk og dermed gjøre det rimeligere å oppdatere

tekster. Verktøy som tastatur, korrekturprogram og oversetterprogram, vil gjøre det enklere å bruke samisk skriftspråk. Det jobbes med utvikling av samisk språkteknologi ved UiT Norges arktiske universitet. Samtidig opplever mange at økt digitalisering gir utfordringer. Viktige fysiske språkarenaer forsvinner, en del offentlig informasjon er ikke lenger tilgjengelig på samisk og det finnes fortsatt maskin- og programvare som ikke støtter samiske tegn. Regjeringen har løftet disse problemstillingene i den årlige meldingen til Stortinget om samisk språk, kultur og samfunnsliv som i 2020 har tema digitalisering, jmfør Meld. St. 31 (2019–2020) *Samisk språk, kultur og samfunnsliv*.

Kvensk kultur og språk

Kvensk har status som minoritetsspråk i Norge, og det har også vern gjennom den europeiske minoritetsspråkpakten som Norge ratifiserte i 1993. Kvensk språk har i dag få språkbrukere og regnes som truet, men det pågår en aktiv innsats for å revitalisere språket. Regjeringen lanserte i januar 2018 *Måltrettet plan 2017–2021 – videre innsats for kvensk språk*. Formålet med planen er å bidra til å styrke kvensk språk i barnehage, skole, høyere utdanning og i det offentlige rom. Det er også etablert en egen tilskuddsordning for kvensk språk og kultur.

Ett av tiltakene i *Måltrettet plan 2017–2021 – videre innsats for kvensk språk* var å tydeliggjøre i opplæringsloven at elever med kvensk/norskfinsk bakgrunn har rett til opplæring i kvensk som andrespråk, på lik linje med finsk. Opplæringsloven ble endret i august 2019 slik at kvensk og finsk nå er sidestilt i loven. I forslag til helhetlig

språklov foreslår regjeringen å lovfeste kvensk som ett av tre nasjonale minoritetsspråk i Norge og pålegge det offentlige å verne og fremme kvensk. Målet er at lovfesting skal danne et grunnlag for videre arbeid med styrking av kvensk språk.

Kvensk språk er også en viktig del av den kvenske immaterielle kulturen, som i sang, fortellertradisjon, navn, begreper i naturen og i kvenske håndverkstradisjoner. Videre er flere av de kvenske/norskfinske tradisjonene videreført gjennom for eksempel saunatradisjonen og i folketroen.

I dag finnes tilskuddsordninger forvaltet av Troms og Finnmark fylkeskommune, til kvensk kultur og språk, og det blir tildelt midler gjennom Kulturrådets og Kulturfondets tilskuddsordninger. Kulturdepartementet gir faste tilskudd til Kvensk institutt og avisen Ruijan Kaiku. Flere museer som dokumenterer, formidler og forsker på kvensk kultur, mottar også tilskudd over Kulturdepartementets budsjett.

4.1.4 Den andre verdenskrigen i nord - historie og identitet

Forskere og forfattere har i de seneste årene bidratt til at Nord-Norge får en stadig mer sentral plass i vår nasjonale forståelse av krigsårene. I 1941 angrep Tyskland Sovjetunionen over en bred front. De nordlige områdene av denne grunnleggende fronten under andre verdenskrig, kalles Nordfronten. Hitler la stor vekt på det nordlige Norge i sin strategiske prioritering. På det meste sto den tyske okkupasjonsmakten med ca. 150 000 soldater i Nord-Norge. Under den tyske tilbake-

Figur 4.6 Til venstre: Fra kampene mellom britiske og tyske sjøkrigskrefter på havnen i Narvik 10. april 1940. Til høyre: Narvik under tysk flyangrep 1. juni 1940: Innbyggerne rømte byen og gjemte seg i fjellsprekker og huler. Her er en 5 år gammel jente sammen med mor og bestemor.

Figur 4.7

trekningen steg tallet til om lag 330 000, men da for en kortere periode.

Ungdomspanelet for nordområdemeldingen har spesielt vektlagt viktigheten av å få fram en dypere og bredere nasjonal forståelse av krigshandlingene i nord, og pekt på hva dette har å si for deres historieforståelse og identitet. UiT Norges arktiske universitet har i de siste årene forsket på den andre verdenskrig i et nordområdeperspektiv, og historikerne der leder to forskningsprosjekter om temaet. Det ene av dem, "Den andre verdenskrigen i nord", har som mål å gi et helhetlig bilde av krigs- og okkupasjons erfaringene i nord. Forskningen skal høsten 2021 presenteres gjennom et sammenfattende trebinds bokverk. Prosjektet bygger på forskningsressurser i historiemiljøene ved UiT og andre institusjoner i Norge, stipendiatmidler og et betydelig finansielt bidrag fra forretningsmannen Trond Mohn.

Arkivstudier i USA og europeiske hovedsteder viser den betydning nordområdene ble tillagt av både tysk og alliert side under den andre verdenskrigen. Rike mineral- og naturressurser i nord var strategiske mål for Tyskland. Norskekysten og havområdene utenfor var av stor betydning for sjøkrigen. Kysten var både en livline for tyske forsyninger til Nordfronten og et matfat for sivile og soldater. Hitler var fast bestemt på at denne kysten skulle forsvares mot et eventuelt angrep fra Storbritannia. Konvoitrafikken fra Storbritannia og USA gjennom de arktiske havområdene var også en viktig forutsetning for Sovjetunionens krigsinnsats.

Denne omfattende krigsinnsatsen skapte krigserfaringer. Øst-Finnmark var utsatt for bom-

bing i lange perioder. Sivil ferdsel langs kysten, som nordmenn var vant til, ble farlig. Tysklands tvungne retrett mot slutten av krigen medførte store lidelser i nord. Hitlers ordre om tvangsevakuerer ble en meget tung påkjenning for den nordnorske befolkningen. Okkupasjonen hadde også vist at et sterkt sivilsamfunn kunne stå imot nazifiseringsforsøk fra okkupasjonsregimet, i Nord-Norge som ellers i landet. Motstand nyttet. Også på politisk og militært nivå skapte krigen erfaringer, og mange av disse ble videreført inn i etterkrigstiden. Under den kalde krigen ble nordområdene igjen gjenstand for stormaktens interesser, og også i dag har nordområdene også en vesentlig strategisk betydning. Bearbeiding av historiske erfaringer som har preget sikkerheten og velferden til hele nasjonen er et arbeid som stadig må gjøres på nytt, av nye generasjoner.

4.1.5 Tilgang på utdanning og arbeidskraft

Andelen unge med videregående utdanning har økt både i Nordland og i Troms og Finnmark de siste årene. Som i resten av landet, har det også vært en betydelig økning i andelen med høyere utdanning.²⁰ Samtidig er det flere i aldergruppen 25–29 år som kun har grunnskoleutdanning sammenlignet med landet for øvrig.

Gjennom flere år har den registrerte arbeidsledigheten vært relativt lav i landsdelen, med unntak av enkelte områder. Samtidig er mangel på kompetent arbeidskraft i offentlig og privat sektor en stor utfordring. Arbeidslivet endrer seg raskt

²⁰ Statistisk sentralbyrå: <https://www.ssb.no/statbank/table/08921/>

Figur 4.8 Tilgang på utdanning og arbeidskraft er en viktig forutsetning for et bærekraftig velferdssamfunn. Her fra statsministerens besøk på bedriften NOFI utenfor Tromsø.

Foto: Statsministerens kontor

og stiller økende krav til kompetanse. Stadig flere jobber krever formell utdanning, gjerne kombinert med spisskompetanse. Samtidig blir det stadig færre jobber som ikke krever formell utdanning, og konkurransen om disse jobbene blir sterkere. Uten fullført og bestått videregående opplæring, risikerer unge å møte betydelige problemer med å oppnå en stabil tilknytning til arbeidslivet.

Meld. St. 14 (2019–2020) *Kompetansereformen – Lære hele livet* har som mål at ingen skal gå ut på dato som følge av manglende kompetanse, og at arbeidslivet skal få tilgang til den kompetansen det har behov for. Meldingen inneholder flere tiltak rettet mot å tette gapet mellom hva arbeidslivet trenger og den kompetansen arbeidstakerne har.

Næringslivet i nord rapporterer om utfordringer med å rekruttere arbeidskraft med relevant utdanning og kompetanse. Det samme gjør mange kommuner. En undersøkelse av de mindre sentrale kommunene i Nord-Norge (sentralitet 5 og 6) viser at det er de minste og minst sentrale kommunene som har størst utfordringer med rekruttering.²¹ Kommunene trekker fram små

fagmiljøer, avstand til utdanningsinstitusjoner og generell bostedsattraktivitet som viktige årsaker til at det er krevende å rekruttere. Kommunene får færre kvalifiserte søkere når de utlyser stillinger med krav om høyere utdanning og/eller lang arbeidserfaring. Dette gjelder særlig psykologer, ansatte i helse, pleie og omsorg, ansatte innenfor plan og bygg og ansatte i pedagogisk-psykologisk tjeneste (PTT). Det er lettere å få kvalifiserte søkere til stillinger i barnehage og skole.

Mange kommuner peker på at det er enklere å få personer med god tilknytning til kommunen eller landsdelen til å søke jobb, enn å tiltrekke seg personer utenfra. En hel del kommuner har iverksatt egne tiltak for å bedre rekrutteringen til kommunale stillinger – både for å tiltrekke seg søkere, men også for å beholde arbeidskraft.²² Nordnorske kommuner velger dessuten å tilby særlige ordninger for å rekruttere og beholde leger.²³ En økt sentralisering av utdanningstilbud oppleves som særlig uheldig for rekrutteringssituasjo-

²¹ Oslo Economics (2020)

²² Oslo Economics (2020)

²³ Ipsos og Samfunnsøkonomisk Analyse AS (2018)

Figur 4.9

nen.²⁴ Kommunene etterlyser flere desentraliserte tilbud som gir mulighet for å kombinere jobb og studier. Dette oppleves som en viktig forutsetning for å lykkes med å rekruttere og beholde arbeidskraft, og det gjelder blant annet utdanning innen sykepleie, andre helse- og omsorgsfag og lærerutdanning.

Fleksible studie- og utdanningstilbud²⁵

Det er et mål for regjeringen at alle skal ha tilgang til utdanning uavhengig av om man bor i nærheten av et studiested eller ikke. Mange voksne som trenger mer kompetanse, er i arbeid og har kanskje familie. De har begrensede muligheter til å studere på heltid på campus. Tilgang til desentraliserte, nettbaserte og samlingsbaserte studietilbud gjør at både voksne og unge slipper å flytte for å ta utdanning.

Nord universitet, UiT Norges arktiske universitet og Samisk høgskole har til sammen en rekke fleksible studietilbud med nettbaserte løsninger og lokal praksis. Det gjelder blant annet grunnskolelærerutdanning, barnehagelærerutdanning, sykepleierutdanning, vernepleierutdanning og utdanning i paramedisin. Nord universitet tilbyr fra høsten 2021 et nytt fleksibelt studietilbud

innenfor sykepleie for distriktene i Nordland og Trøndelag. Studietilbudet har kommet i stand gjennom et samarbeid mellom universitetet og fylkesmennene i henholdsvis Nordland og Trøndelag. VID vitenskapelige høgskole har som mål å opprette et desentralisert studietilbud i sykepleie på Helgeland fra høsten 2021. Tilbudet er resultat av et samarbeid mellom høgskolen, Helgelands-sykehuset og tre kommuner på Helgeland.

Regjeringen har gjennom Direktoratet for internasjonalisering og kvalitetsutvikling i høyere utdanning (Diku) og Kompetanse Norge blant annet lagt til rette for ordninger der institusjoner kan søke om midler for å utvikle og tilby fleksible utdanninger. Dette omfatter desentraliserte, nettbaserte og samlingsbaserte og/eller deltidsutdanninger både for grunnutdanninger og videreutdanninger. Ordningene som er en del av Utdanningsløftet 2020, ble styrket med ekstra midler våren 2020 på grunn av konsekvensene av koronapandemien. I 2020 er det blant annet tildelt om lag 100 mill. kroner til fleksible utdanningstilbud gjennom Diku og 100 mill. kroner til nettbaserte tilbud på alle utdanningsnivå gjennom Kompetanse Norge og Diku. UiT Norges arktiske universitet, Nord universitet og VID vitenskapelige høgskole er gjennom ordningen for fleksible utdanningstilbud i Diku blitt tildelt midler til flere prosjekter til å utvikle og gi fleksible studietilbud i Nord-Norge tilpasset behov i arbeidslivet.

Som en del av kompetansereformen, har regjeringen opprettet *Kompetanseprogrammet* som forvaltes av Kompetanse Norge. Kompetanseprogrammet består av tre programområder:

²⁴ Oslo Economics (2020)

²⁵ Fleksibel utdanning omfatter de studietilbudene som i NSDs Database for statistikk om høyere utdanning (DBH) er registrert utenfor campus. Det vil si kategoriene desentralisert og nettbasert utdanning. Tilbudene kan være nettbasert, samlingsbasert med nettstøtte, desentralisert og/eller som deltidstilbud.

Boks 4.7 Eksempler på fleksible utdanningstilbud i Nord-Norge

I 2020 ble det tildelt om lag 100 mill. kroner gjennom Diku til utvikling og drift av fleksible utdanningstilbud. Flere prosjekter i Nord-Norge fikk støtte, herunder:

- Studietilbud i AkvafleKS ved Nord universitet
- Flexibel barnehagelærerutdanning i Troms og Nordland ved UiT Norges arktiske universitet.
- Studietilbud i økt konkurranseevne gjennom grønn omstilling ved UiT Norges arktiske universitet
- Desentralisert samlingsbasert sykepleierutdanning på Helgeland fra høsten 2021 ved VID vitenskapelige høyskole
- Flexibelt studietilbud innenfor sykepleie for distriktene i Nordland og Trøndelag fra høsten 2021 ved Nord universitet.

Boks 4.8 Flexibel videreutdanning på Helgeland

Nord universitet har mottatt midler til utvikling av fleksibel videreutdanning i samarbeid med Kunnskapsparken Helgeland, Rana utviklingsselskap, Ranaregionens næringsforening og SINTEF Helgeland til utvikling av studiet *Digital og bærekraftig næringsutvikling*, om digital forretningsforståelse. Nord universitet har også fått tilskudd til prosjektet *Digital transformasjon i min virksomhet*. Prosjektet er et samarbeid mellom Kunnskapsparken Helgeland, Verdal næringsforum, Namdal næringsforening og Ranaregionen. Tema er digital beslutningstaking, digital innovasjon og forretningsmodellering.

- tilskudd til fleksible videreutdanningstilbud, som skal utvikles i tett samarbeid med arbeidslivet og kombineres med tilnærmet full jobb,
- treparts bransjeprogram for kompetanseutvikling, for henholdsvis kommunal helse- og omsorgssektor og industri- og byggenæringen.

Sett i lys av folketallet har Norge en desentralisert struktur innenfor høyere utdanning som letter tilgangen på kompetanse i arbeidslivet. Det finnes en tydelig, positiv sammenheng mellom kandidaters studiested og hvor nyutdannede kandidater finner sin første jobb.²⁶ En studie av sykepleierstudenter i Finnmark viste for eksempel at 92,5 prosent av studentene tok seg arbeid i fylket etter endt utdanning, og de var fortsatt i jobb der 3–5 år etter.²⁷

Universitetene og høyskolene har ansvar for å dimensjonere studietilbudene sine i tråd med samfunnets behov. Dialog med arbeidslivet er en viktig del av dette arbeidet. På regionalt nivå er samarbeid mellom de høyere utdanningsinstitusjonene og fylkeskommunene viktig for å fremme samsvar mellom arbeidslivets etterspørsel etter kompetanse og arbeidskraft, og hvilke studietilbud institusjonene tilbyr. Fylkeskommunene skal

gjennom den regionale kompetansepolitikken legge til rette for at flere kvalifiserer seg til arbeid, og at bedrifter og offentlig virksomhet får tak i den arbeidskraften de trenger.

Studiesentre

Studiesentre, og andre former for regionale kompetansekontorer eller kurs- og kompetansesentre, har vokst fram i Nord-Norge og i landet for øvrig. Hovedmålgruppen er voksne med behov for utdanning og kompetanseutvikling. Tilbudene er rettet mot både individer, kommuner og bedrifter. Det er i dag flere fylkeskommuner og kommuner som støtter oppstart eller aktiviteter ved studiesentre eller lærersentra. Dette er også i tråd med fylkeskommunenes forsterkede rolle i kompetansepolitikken. Studiestedene kan ikke på selvstendig grunnlag opprette tilbud innenfor høyere utdanning, men de bygger på tett samarbeid med et universitet eller en høyskole. Slike sentre, som for eksempel Studiesenteret Midt-Troms AS, spiller en viktig rolle i å gjøre utdanning tilgjengelig i distriktene.

Tiltak på utdanningsområdet for å motvirke følgene av korona-pandemien

Korona-pandemien har hatt stor påvirkning på høyere utdanning også i Nord-Norge. Søkningen til høyere utdanning gjennom Samordna opptak økte våren 2020 til et nasjonalt rekordnivå. Ved UiT Norges arktiske universitet var økningen i

²⁶ Carneiro, Liu and Salvanes (2018), Røberg (2014)

²⁷ Nilsen, Huemer and Eriksen (2012)

antall førstevalgsøkere i 2020 på 25 prosent sammenlignet med 2019. Nord universitet hadde en nedgang på 2,9 prosent i samme perioden. For å legge til rette for flere studenter i høyere utdanning høsten 2020, har regjeringen på bakgrunn av Stortingets behandling av revidert nasjonalbudsjett for 2020 tildelt midler til 4 000 nye studieplasser og 250 rekrutteringsstillinger. Gjennom den økte utdanningskapasiteten prioriteres helse-, lærer- og teknologiutdanninger, samt juridiske, økonomiske og administrative fag. Nord universitet ble tildelt midler til 160 studieplasser, herav 70 til helse- og sosialfag og 30 til lærerutdanningene. UiT Norges arktiske universitet ble tildelt midler til 372 studieplasser, herav 77 til helse- og sosialfag og 60 til lærerutdanninger. Samisk høgskole ble tildelt midler til 10 nye studieplasser. I tillegg ble Nord universitet og UiT Norges arktiske universitet tildelt midler til henholdsvis 10 og 23 rekrutteringsstillinger. Samisk høgskole mottok midler til én rekrutteringsstilling. Alle rekrutteringsstillingene skal prioriteres mot helse- og sosialfag og mot lærerutdanninger.

Korona-pandemien har gitt økt ledighet og mange permitterte. Mange permitterte eller arbeidsledige har lav utdanning. Regjeringen lanserte derfor Utdanningsløftet 2020 som er en satsing på kompetansetiltak og større kapasitet i utdanningene på alle nivå. Muligheten for og tilgang på fleksible utdanningstilbud vil være viktig framover og ordningene omtalt over er derfor en sentral del av Utdanningsløftet 2020.

Som et tiltak for å motvirke konsekvensene av korona-pandemien, bevilget Stortinget ekstra midler til treparts bransjeprogram for kompetanseutvikling i 2020 jamfør Kompetanseprogrammet. Det ble opprettet nye bransjeprogrammer i næringer som ble hardt rammet av krisen. Tilbudene i bransjeprogrammene er nettbaserte og derfor tilgjengelige uavhengig av deltakernes bosted. Nordland fagskole gir tilbud om reiselivsutdanning. I samarbeid med Fagskulen i Sogn og Fjordane gir skolen tilbud om to kurs for elektro-, automasjon-, kraft- og fornybarnæringen. Fagskolen i Troms har opprettet et kurs for anleggsbransjen.

Tilgang på arbeidskraft med samisk språk- og kulturkompetanse

Kompetanse i og kunnskap om samisk språk og kultur vil i årene framover være avgjørende for utviklingen av det samiske samfunnet. Mangelen på samiskspråklig personell i offentlig sektor er en utfordring. Sametinget har påpekt behov for en

kartlegging av kompetansesituasjonen i det samiske samfunnet knyttet til framtidige behov for arbeidskraft, jamfør Meld. St. 31 (2018–2019). Kommunal- og moderniseringsdepartementet vil sammen med relevante fagdepartementer igangsette konsultasjoner med Sametinget hvor målsetningen er å kartlegge kompetansesituasjonen og behovet for kunnskap og kompetanse om samisk språk og kultur.

Kvalifisering av flyktninger og innvandrere til regionale arbeidsmarkeder

Fylkeskommunene har fått ansvar for å bidra til at flyktninger og innvandrere kvalifiseres til å møte regionale behov for arbeidskraft. De skal utarbeide strategiske kompetanseplaner, hvor det også framgår hvordan innvandrere kan kvalifiseres for å møte arbeidskraftbehovene i regionen. Slike planer er også relevante for bosetting av flyktninger, slik at flere kan bosettes i områder der de kan komme i arbeid og få tilbud om nødvendig utdanning og kompetanseheving. Videre har Kunnskapsdepartementet foreslått å forskriftsfeste fylkeskommunenes ansvar for å legge til rette for at innvandrere kan etablere virksomheter og at fagutdannede og høyt kvalifiserte innvandrere kvalifiseres i arbeidslivet. God integrering av innvandrere og flyktninger kan bidra til å dekke arbeidskraftbehov både i privat og offentlig sektor.

Kompetanse og arbeidskraft over landegrensene

Internasjonalt samarbeid kan bidra til å møte rekrutteringsutfordringer. EØS-avtalen har stor betydning for tilgangen på kompetent arbeidskraft i Nord-Norge. Andre grensekryssende samarbeid i nord gjennom nordiske og europeiske programmer og bilateralt samarbeid bidrar også til kompetanseutvikling og arbeidsmobilitet som kan gi økt tilgang på arbeidskraft. Slike problemstillinger tas opp videre i arbeidet med utforming av nye Interregprogrammer.

4.2 Kraftsentre: By- og tettstedspolitik i Nord-Norge

4.2.1 Nasjonal strategi for små byer og større tettsteder

Regjeringen vil fremme byer og tettsteder som gir gode vilkår for mennesker, næringsvirksomhet og miljø i hele landet. Attraktive byer og tettsteder har viktige funksjoner, tiltrekker seg folk og virksomheter og bidrar til regional balanse. Kompakte

og trivelige byer og tettsteder med gode fysiske omgivelser, et levende sentrum, gode og varierte boliger, et bredt vare- og tjenestetilbud, og kultur- og fritidstilbud, er viktige av flere grunner. Et attraktivt regionsenter kan styrke tilgangen på arbeidskraft i hele bo- og arbeidsmarkedsregionen. Regionsenteret kan også være viktig for tilveksten av nye bedrifter og for utviklingen av nye vekstnæringer i regionen. Effektive og bærekraftige transportløsninger i og rundt byene og tettstedene er en sentral forutsetning for et velfungerende regionsenter.

Politikk for byer og tettsteder er i første rekke et lokalt og regionalt ansvar, der kommuner og fylkeskommuner har ansvar for mange av virkemidlene. Samtidig er flere samfunnsutfordringer så komplekse at de krever felles innsats. Mange kommuner mangler nødvendig kapasitet og kompetanse, blant annet innen planlegging, for å få til positiv vekst og utvikling for hele regionen.

Regjeringen vil utarbeide en nasjonal strategi for små byer og større tettsteder. I arbeidet med strategien vil det legges vekt på at byer og tettsteder i større grad må være kraftsentre som bidrar til vekst og utvikling i områdene rundt. Godt samspill mellom byer og tettsteder og omlandet er avgjørende.

Nord-Norge er kjennetegnet av mange små byer og tettsteder som er viktige for utvikling og vekst i landsdelen. Sammenliknet med landet for øvrig, er det store avstander mellom byene i Nord-Norge. Det gjør at et tettsted i Troms og Finnmark kan ha samme funksjoner for innbyggere og næringsliv som en større by i sør. Avstanden til neste by eller senter gjør at tilbudet innen handel, offentlige tjenester, utdanningstilbud, kultur og rekreasjon vil ha ekstra stor betydning for befolkning og næringsliv i og omkring disse tettstedene. Strategien vil bygge på lokale behov og forutsetninger, og den vil dermed ta hensyn til slike særtrekk i nord.

4.2.2 Lokalisering av statlige arbeidsplasser og offentlige institusjoner

Et hovedformål med den statlige lokaliseringspolitikken er å medvirke til å utvikle robuste arbeidsmarkeder i alle deler av landet og å sikre befolkningen god tilgang til statlige tjenester. Lokalisering av statlige virksomheter og etater er et av regjeringens sterkeste virkemidler for å bidra til utvikling i arbeidsmarkedene i byer og tettsteder. Ved nyetablering eller omlokalisering av statlige virksomheter bør et av lokaliseringsoveralternativene som utredes, ligge i Nord-Norge.²⁸ Hvilke lokali-

seringsalternativer som skal utredes, skal avklares med Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

Regjeringen vil prøve ut en ny modell for «Statens Hus» gjennom en pilotordning der mindre avdelinger av statlige etater samarbeider tettere med hverandre og skaper et større statlig fagmiljø på mindre steder. Pilotene skal teste ut forsterket samarbeid mellom etatene innenfor områder som for eksempel rekruttering, IKT, utnyttelse av tverrsektoriell kompetanse og felles samhandling med kommuner og fylkeskommune. Regjeringen ønsker å se om dette kan gjøre det lettere å beholde og rekruttere nødvendig kompetanse i distriktene. Dette vil også gi ny kunnskap om hva som er viktige faktorer for å lykkes med å lokalisere statlige virksomheter på mindre steder. En av pilotene vil lokaliseres i Narvik kommune.

4.2.3 Boligpolitikk

Tilgang på egnede boliger er viktig for den enkeltes livskvalitet, utvikling av næringslivet og muligheten til å levere gode velferdstjenester. Enkelte kommuner har små, usikre eller stagnerende boligmarkeder. Dette er i stor grad distriktskommuner som har lave boligpriser og svak prisvekst. Mange av disse kommunene har lav boligbygging, noe som gir lite fornyelse av boligmassen. Den laveste boligbyggingen er i de minst sentrale strøkene i Innlandet, etterfulgt av Nord-Norge. Boligmassen i Nord-Norge består hovedsakelig av eneboliger, tomannsboliger og småhus i rekke eller kjede.

Liten tilgang på egnede boliger kan ha betydning for om folk etablerer seg eller blir boende på et sted. Kommunal- og moderniseringsdepartementet utreder nå i hvilken grad liten tilgang på boliger er et problem for arbeidsgivere i distriktsområder for rekruttering av arbeidskraft.²⁹ Hensikten er å få kunnskap om hvor stort problemet er, for hvilke arbeidsgivere og hvilke typer boliger dette gjelder, samt vurderinger av hvilke tiltak som eventuelt bør settes inn.

Bruktboligprisene i distriktene er ofte lavere enn byggekostnadene. I slike tilfeller vil bankene ofte kreve at låntaker stiller med mer egenkapital slik at banken får tilstrekkelig sikkerhet for lånet. Boliglånsforskriften setter grenser for belånings-

²⁸ Veileder for utredning i tråd med *Retningslinjer for lokalisering av statlige arbeidsplasser og statlig tenesteproduksjon*.

²⁹ Oppdrag gjennomføres av Samfunnsøkonomisk Analyse AS og skal være ferdig innen utgangen av 2020.

Figur 4.10 Tromsø er et viktig vekstsenter i nord. Som vertsby for Framsentret, UiT Norges arktiske universitet, sekretariatene for Arktisk råd og Arktisk økonomisk råd samt Arctic Frontiers og Arctic Mayors' Forum er Tromsø Norges arktiske hovedstad.

Foto: Audun Rikardsen

grad i forhold til boligens markedsverdi. Forskriften åpner for at bankene har noe fleksibilitet i kravet til belåningsgrad. Utenfor Oslo kan inntil ti prosent av en banks innvilgede lån avvike fra kravene i forskriften.

Husbanken rapporterer at private banker i ulik grad finansierer nye boliger i distriktene. Dette markedet dekket primært av lokale sparebanker som har som en del av sin strategi, å bidra til utvikling av lokalsamfunnet. Ett av formålene med Husbankens låneordning er gjennom finansiering av boliger, å støtte opp under boligbygging i distriktene. I forskrift om lån fra Husbanken åpnes det for at krav til belåningsgrad kan fravikes i områder der private banker i liten grad finansierer nybygging. For startlån kan det gjøres unntak fra noen krav i regelverket hvis boligsituasjonen hindrer mulighetene til å opprettholde et arbeidsforhold eller hindrer utvikling av det lokale næringslivet. Kommunal- og moderniseringsdepartementet vil be Husbanken sørge for at adgangen til å ta distriktpolitiske hensyn i långivningen blir bedre kjent og styrke kunnskapen om hvordan ordningene praktiseres.

4.3 Lokale og regionale myndigheter som bærebjelker i samfunnsutviklingen

En bærekraftig samfunnsutvikling i nord krever innsats fra mange ulike aktører og forvaltningsnivåer. Det krever også godt samspill mellom aktørene. Kommuner og fylkeskommuner har ansvar for lokal og regional planlegging, sentrale velferdstjenester og virkemidler som påvirker samfunns- og næringsutviklingen i nord.

4.3.1 Kommunestruktur og kvalitet i kommunale tjenester

Kommunereformen førte til den største endringen i kommunestrukturen i Norge siden 1960 tallet, men strukturen i Nord-Norge ble i liten grad påvirket. Av 47 nye kommuner i kommunereformen, kom fem av disse i nord.

Selv om flere kommuner har hatt en befolkningsvekst det siste tiåret, har urbaniseringen på lengre sikt hatt sterk betydning for befolkningsstrukturen i landsdelen. Siden 1980 har 65 av dagens 80 kommuner opplevd befolkningsnedgang, og bare 14 har hatt en befolkningsvekst.

Figur 4.11 Den viktigste ressursen i nord er menneskene som skal utvikle framtidens næringsliv og utnytte mulighetene for bærekraftig vekst og lønnsomme arbeidsplasser. Her fra Vadsø, et viktig senter for befolkningen øst i Troms og Finnmark.

Foto: FotoKnoff, Sven-Erik Knoff

Kommunene Tromsø, Alta og Bodø har hatt en sterk økning i innbyggertallet med til sammen 61,4 prosent. Det vil si at de øvrige 77 kommunene til sammen har hatt en befolkningsnedgang på nesten 44 000 innbyggere siden 1980. Befolkningsnedgangen i store deler av landsdelen sammenfaller med økningen i andelen eldre i kommunene, og befolkningsframskrivninger tyder på at situasjonen vil bli enda mer krevende for flere kommuner. Tallene viser i tillegg at befolkningsveksten i landsdelen samlet sett er mindre enn veksten i antall innvandrere og barn av innvandrere. Uten innvandring i denne perioden, ville befolkningsutviklingen i fylket vært enda svakere, og de små kommunene ville hatt færre innbyggere.

Regjeringen erkjenner at store avstander og arktisk klima kan gjøre det krevende å få til samenslåing i enkelte områder av landsdelen. Blant annet kan lang og krevende reisevei gjøre det vanskelig å få til demokratisk representasjon fra alle delene av en ny kommune. Samtidig må det pekes på at dette langt fra gjelder alle kommunene i landsdelen, men det er særlig i tidligere Finnmark og Nordland hvor man finner enkelte kommuner med svært store avstander til nærmeste nabokommune.

De daværende fylkesmennene i Troms og Finnmark skrev i sin tilråding til Kommunal- og moderniseringsdepartementet høsten 2016 at det på lang sikt burde bli betydelig færre kommuner i fylket for å sikre gode og likeverdige tjenester for alle innbyggerne. Fylkesmannen i Troms og Finnmark beskriver i sin årsrapport for 2019 hvordan disse utviklingstrekkene fortsetter å gjøre hverdagen krevende for kommunene. Fylkesmannen har fått utarbeidet rapporter³⁰ som viser at mange av kommunene sliter med å rekruttere og opprettholde tilstrekkelig kompetanse over tid, og kommunedirektører og ordførere ga tilbakemeldinger om at de er bekymret for om innbyggernes rettsikkerhet ivaretas. Det pekes på fellestrekk som fraflytting av ungdom og økning i antall eldre, ensidig og sårbart næringsliv og svakheter i grunnleggende infrastruktur. Flere pekte også på sårbarheter som manglende fagkompetanse for å løse lovpålagte velferdsoppgaver.

I sin årsrapport for 2019 skriver Fylkesmannen i Nordland at fylket opplever en sterk demografisk ubalanse med nedgang i folketall i de fleste kommuner, foruten noen større regionsenterkommuner. I tillegg til utfordrende geografi

³⁰ Vinsand (2018 og 2019a)

med økende infrastrukturutfordringer, gir dette totalt sett et utfordringsbilde for kommunene som ikke er bærekraftig for framtiden. Fylkesmannen skriver også at det i Nordland er flere kommuner som ikke klarer å levere alle lovpålagte tjenester til sine innbyggere. I en rapport fra 2020 konkluderes med at det er en forvaltningskrise for de minste kommunene i fylket.³¹

Dette er utfordringer som ikke går over av seg selv og som kommunene må ta hensyn til når de planlegger utviklingen av sine lokalsamfunn. Regjeringen mener derfor at det også i Nord-Norge er nødvendig å få til flere kommunesammenslåinger, selv om det i enkelte områder vil kunne være krevende. I disse områdene arbeider fylkesmannen godt med de aktuelle kommunene for bedre å sikre gode tjenester til innbyggerne i kommunen, blant annet gjennom interkommunalt samarbeid.

Interkommunalt samarbeid

Interkommunalt samarbeid er svært vanlig både i Norge og i andre land. En kartlegging fra 2013 viser at det var om lag 850 formelle interkommunale samarbeid i Norge.³² Interkommunalt samarbeid vil alltid være et supplement til gjeldende kommunestruktur og oppgavefordeling, og det foregår på mange ulike områder og i ulike former.

Kommuneloven slår fast at kommunene kan velge å utføre oppgaver gjennom interkommunalt samarbeid. Videre gir kommuneloven regler for ulike samarbeidsformer som kommunene kan velge, og som er tilpasset forskjellige typer samarbeid, med tanke på både hva det samarbeides om og omfanget av samarbeidet. Kommunene er ikke forpliktet til å velge en av samarbeidsformene som er regulert av kommuneloven; det følger av loven at samarbeid kan foregå på alle måter det er rettslig adgang til. Enkelte særlover gir staten anledning til å pålegge kommunene å samarbeide når det anses påkrevd for en forsvarlig løsning av kommunens oppgaver. Dette gjelder blant annet folkehelseloven, helse- og omsorgstjenesteloven og brann- og eksplosjonsvernloven. Disse bestemmelsene er imidlertid lite i bruk.

Interkommunalt samarbeid har både positive og negative sider. Blant annet vil det kunne bidra til bedre ressursutnyttelse gjennom stor-driftsfordeler og bedre tilgang til nødvendig kompetanse for å sikre gode tjenester. Samtidig

reiser interkommunalt samarbeid noen problemstillinger. Dette gjelder blant annet praktiske utfordringer knyttet til samarbeid, og koordinering mellom det interkommunale samarbeidet og andre deler av kommunens tjenester. Det er også mer prinsipielle innvendinger knyttet til at kommunestyrene bare indirekte styrer samarbeidene, og at det derfor blir lengre avstand til innbyggerne. Regjeringen mener disse svakhetene innebærer at kommunesammenslåing i mange tilfeller vil være et bedre alternativ enn et omfattende interkommunalt samarbeid på mange ulike områder.

Fylkesmannen har i oppdrag å veilede kommunene om muligheter og begrensninger i reglene for interkommunalt samarbeid, og skal ha god og oppdatert kompetanse knyttet til regelverket for dette, jmfør Virksomhets- og økonomiinstruks for 2020.

Mye tyder på at mange kommuner i nord samarbeider mindre med hverandre enn kommuner i andre deler av landet, og at det er et betydelig potensial for gjøre mer, i tillegg er rom for å etablere mer langsiktige samarbeid med faste partnere innenfor dagens regler for interkommunalt samarbeid.³³ Fylkesmennene bistår i arbeidet med å få på plass mer systematisk samarbeid mellom enkelte kommuner i landsdelen, som kan være en god midlertidig løsning for å sikre gode tjenester til innbyggerne og en bedre utvikling av lokalsamfunnene der det på kort sikt er for krevende å få til sammenslåing. Kommunal- og moderniseringsdepartementet vil støtte Fylkesmannen i Nordland og Fylkesmannen i Troms og Finnmark med å legge til rette for mer systematisk samarbeid mellom kommuner i Nord-Norge for å sikre gode tjenester til innbyggerne og videre utvikling for næringslivet.

Inntektssystemet bidrar til et likeverdig tjenestetilbud

I inntektssystemet blir alle kommuner og fylkeskommuner ivaretatt gjennom utjevning av forskjeller i utgiftsbehov og gjennom utjevning av skatteinntekter. I tillegg inneholder inntektssystemet en rekke regionalpolitiske tilskudd som er politisk begrunnet, for å styrke ulike grupper av kommuner. Dette gjelder blant annet distriktstilskudd Nord-Norge til kommunene og Nord-Norge-tilskudd til fylkeskommunene.³⁴ Kommuner i tiltakssonen med småkommunetillegg får tilskudd etter forhøyet sats. Kommunene og fylkes-

³¹ Vinsand (2020)

³² Sletnes m.fl. (2013) og Leknes m.fl. (2013)

³³ Vinsand (2019b), Fylkesmannen i Nordland (2019) og Fylkesmannen i Troms og Finnmark (2019)

Figur 4.12 Kunnskap og læring er et kjerneanliggende i nordområdepolitikken. Introduksjon av vitenskap og teknologi fra tidlig alder er viktig for å sikre god kompetanse i framtidens nordområder. Her fra Arctic Frontiers Science for Kids på Vitensenteret i Tromsø.

Foto: Arctic Frontiers

kommunene i Nord-Norge ligger dermed vesentlig over landsgjennomsnittet for frie inntekter per innbygger, etter at det er korrigert for forskjeller i utgiftsbehov.

Nytt inntektssystemutvalg som ble utnevnt våren 2020, skal foreta en helhetlig gjennomgang av inntektssystemet for kommunene, inkludert regionalpolitiske tilskudd. Regjeringen vil, inntil inntektssystemutvalget har kommet med sin utredning, ikke gjøre endringer i distriktstilskudd Nord-Norge.

4.3.2 Kvalitet i grunnsopplæringen

Læreres kompetanse har stor betydning for elevens læring. Nord-Norge har en høyere andel ukvalifiserte i undervisningsstillinger enn resten av landet. Skoleåret 2019/20 var det 590 ukvalifiserte ansatte i undervisningsstillinger. Dette utgjør 7,9 prosent av alle ansatte i undervisningsstillinger i landsdelen. Andelen ukvalifiserte i landet som helhet ligger på 5,4 prosent dette skoleåret.

For å styrke kvaliteten i grunnskoleopplæringen, har regjeringen iverksatt flere tiltak. De fleste er universelle, rettet mot skole, lærerutdanning, lærerrekuttering og videreutdanning for lærere, men det er også tiltak spesielt for de nordligste fylkene.

³⁴ Tilskuddene gis med et likt beløp per innbygger, og er differensiert slik at de nordligste kommunene har høyest sats. Kommuner med under 3 200 innbyggere får også et småkommunetillegg, differensiert ved distriktsindeksen, som sier noe om samfunnsmessig utvikling. Kommuner i tiltakssonen med småkommunetillegg får tilskudd etter forhøyet sats.

Flere ordninger for sletting av studielån skal stimulere til at lærere tar jobb i Nord-Norge. Det gjelder lærere som tar jobb i tiltakssonen (se boks 5.1), lærere med grunnskolelærerutdanning som tar jobb i Nord-Norge og lærere med 60 studiepoeng i samisk eller kvensk språk. Nord universitet har etablert en egen sør- og lulesamisk grunnskolelærerutdanning (GLU). Regjeringen har i 2020 økt den årlige tildelingen til Nord universitet med fem mill. kroner til å styrke fagmiljøene i sør- og lulesamisk, og det planlegges en sør- og lulesamisk barnehagelærerutdanning fra 2021. UiT Norges arktiske universitet har fått i oppdrag å tilby lærerutdanning med kvensk som andrespråk og kvensk som videreutdanning for lærere.

I perioden 2017 til 2020 har institusjonene i Nord-Norge mottatt til sammen 16,5 mill. kroner til studentrekruttering og kvalifisering av tilsatte uten fullført lærerutdanning. Nord universitet og UiT Norges arktiske universitet satte høsten 2019 i gang en forsøksordning for at de med påbegynt, men ikke fullført, lærerutdanning kan fullføre utdanningen. Samisk høgskole har fått midler til å utrede og rekruttere til ordningen. Ordningen skal vare til 2025. Regjeringen har finansiert et nasjonalt rekrutteringsprosjekt ved Høgskulen på Vestlandet med totalt 11 mill. kroner i 2019 og 2020. Kunnskapsdepartementet har gitt føring om at universitetene i Nord-Norge skal inkluderes i prosjektet.

Oppfølgingsordningen innebærer at kommuner som over tid har svake resultater på sentrale områder i opplæringen, etter et gitt indikatorsett, får tilbud om statlig støtte og veiledning. Om lag to tredjedeler av kommunene som identifiseres ved hjelp av indikatorsettet, ligger i Troms og Finnmark, Nordland eller i Trøndelag. Oppfølgingsordningen gir tilpasset støtte der det legges vekt på at det er kommunene selv som skal sørge for at det er god kvalitet i barnehage og skole. Kommunene får ulike tilbud om støtte, alt etter behovet. For noen kommuner er det aktuelt å velge å motta veiledning fra det statlige tiltaket Veilederkorps i sitt lokale kvalitetsutviklingsarbeid.

I den statlige strategien for videreutdanning for lærere – *Kompetanse for kvalitet* – prioriteres i studieåret 2020/21 søknader i matematikk, engelsk, norsk, samisk og norsk tegnspråk. Alle søknader fra tidligere Finnmark fylke blir prioritert, og staten dekker 75 prosent av kommunenes utgifter (opp til 25 000 kroner per lærer) til reise og opphold for lærerne under videreutdanningen. Søknader fra kommuner i oppfølgingsordningen, der de fleste er fra de nordligste fylkene, vil også

Figur 4.13 Det overordnede målet for helse- og omsorgstjenestene er å sikre at innbyggerne får et likeverdig og faglig godt tjenestetilbud. Her fra en øvelse med medisinstudenter på Universitetssykehuset i Nord-Norge.

Foto: Universitetssykehuset Nord-Norge

bli prioritert i videreutdanningstilbud i Kompetanse for kvalitet.

I Finnmark er det opprettet regionale videreutdanningstilbud for lærere, og UiT Norges arktiske universitet har laget en femårsplan for regionale tilbud der fagene norsk, engelsk og matematikk inngår. Det har også vært en økning av antall rent nettbaserte tilbud i Utdanningsdirektoratets studiekatalog, noe som ifølge fylkesmannen også møter noe av behovet i Finnmark.

I forbindelse med Revidert nasjonalbudsjett 2019 ble det bevilget et ekstra tilskudd til Sametinget på 10 mill. kroner til samiske læremidler. I budsjettet for 2020 ble det bevilget 15 mill. kroner til oversetting, tilpassing og utvikling av digitale læremidler på samisk.

4.3.3 Kvalitet i helse- og omsorgssektoren

Det overordnede målet for helse- og omsorgstjenestene er å sikre at innbyggerne får et likeverdig og faglig godt tjenestetilbud som er helhetlig, sammenhengende og tilpasset den enkeltes behov.

Kommunene og Helse Nord RHF skal sørge for at en befolkning på om lag 480 000 innbyggere i fylkene Nordland og Troms og Finnmark og på Svalbard får nødvendige helse- og omsorgstje-

nester og spesialisthelsetjenester. Store deler av nordområdene består av distriktskommuner, og distriktskommunene har generelt utfordringer knyttet til rekruttering og stabilitet av personell i tjenestene. Dette innebærer naturlig nok en kvalitets- og tilgjengelighetsutfordring som forsterkes av den demografiske utviklingen.

De fylkesvise utviklingssentrene for sykehjem og hjemmetjenester (USHT) i nord skal være pådriverne for kunnskapsbasert praksis, tilby ulike metoder og verktøy for å utvikle et lærende miljø og være en ressurs i utviklings- og implementeringsarbeid for kommunene. De skal også bidra til at brukere og pårørende er aktivt med i disse prosessene. USHT i Karasjøk er gitt ansvar for den samiske befolkningen i Finnmark. Helse Nord RHF har som det første regionale helseforetak, opprettet en egen rådgiverstilling for samiske helsetjenester. Dette er gjort for å utvikle likeverdige spesialisthelsetjenester og tilrettelegge tjenestetilbudet for den samiske befolkningen i nord og utvikling av tjenestene nasjonalt.

Helse Nord har et særlig ansvar for å sørge for likeverdige spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen i hele landet. Helse Nord har i august 2020 lagt frem et strategidokument

for spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen.

For å oppnå god tilgjengelighet, er spesialisthelsetjenesten desentralisert med mange små og mellomstore sykehus, og ett stort sykehus (universitetssykehus i Tromsø). Denne strukturen krever systematisk samarbeid mellom sykehusene og et nært samarbeid med primærhelsetjenesten. Dette må fungere som et helhetlig helssystem. I nord er det svært viktig at man er langt fremme i å bruke ny teknologi og innovative løsninger som kan understøtte dette. Med bakgrunn i dette behovet samt lang erfaring og kompetanse innen telemedisin og e-helse, ble Nasjonalt senter for e-helseforskning opprettet i 2016 i Tromsø. Senteret er underlagt Helse Nord RHF. Oppgavene til senteret inkluderer forskning og utredning, herunder følgeforskning og metodevurdering av e-helse-tiltak.

Digitale løsninger bidrar til kompetansebygging og -spredning på tvers av geografi og på tvers av nivåene i helsetjenesten. Tilbud om fjernundervisning og bruk av eLæringsressurser gjør det mulig å tilby helsefaglig utdanning også i områder uten høyskoler og universiteter. Videobaserte tolketjenester er viktig i flerspråklige områder. Ved hjelp av teknologi kan deler av pasientbehandlingen flyttes hjem til pasienten. Digital hjemmeoppfølging, videokonsultasjoner og nettbaserte behandlingsprogram kan ha særlig stor verdi i områder med store avstander, og det bidrar til å sikre et likeverdig tilbud. Digital hjemmeoppfølging, basert på blant annet pasientrapporterte opplysninger, kan bidra til mer differensiert og tilpasset tjenestetilbud og spare pasienter og pårørende for belastninger ved reise.

Utbruddet av korona-pandemien i 2020 har bidratt til at bruken av digitale verktøy for både kommunikasjon og pasientbehandling, har skutt fart. Bruk av digitale verktøy gir også nye muligheter for samhandling mellom spesialisthelsetjenesten og kommunal helse- og omsorgstjeneste, innad i tjenestene og mellom helse- og omsorgstjenester og andre samfunnssektorer. Bruk av kommunikasjonsteknologi er nå tatt inn som et viktig tiltak i Barents helseprogram. Helse Nord RHF har samarbeidsavtaler med regioner i Nord-vest Russland, Finland og Sverige.

I familievern, barnevern og det kommunale krisesentertilbudet er det behov for mer kompetanse om samisk språk og kultur. Det er behov for å gi veiledning til tjenestene og å utvikle kunnskapsbasert metodikk og verktøy tilpasset samiske barn og familier. Regionalt samisk kompetansesenter (RESAK) har hatt ansvar for å

styrke og utvikle et likeverdig behandlingstilbud til den samiske befolkningen innen det statlige barne- og familievern i Barne-, ungdoms- og familieetaten, region nord. Regjeringen har foreslått i statsbudsjett for 2021 å øke bevilgningen med 10 mill. kroner for å videreutvikle RESAK til et nasjonalt samisk kompetansesenter som får i oppgave å drive veiledning til både kommunalt og statlig barnevern, familievern og det kommunale krisesentertilbudet i hele landet. Med forslaget har regjeringen lagt til rette for et mer likeverdig tjenestetilbud til samiske barn og familier og å styrke tilliten til hjelpeapparatet i den samiske befolkningen.

4.3.4 Innovasjon og digitalisering

Nord-Norge trenger en effektiv og innovativ offentlig sektor. Innovasjon i offentlig sektor er en av regjeringens hovedstrategier for å løse utfordringene som samfunnet vil møte i årene framover, jmf. Meld. St. 30 (2019–2020) *En innovativ offentlig sektor – Kultur, ledelse og kompetanse*.

Det meste av innovasjonsarbeidet som blir gjennomført i kommunene, blir finansiert over kommunens egne budsjetter. Det finnes også nasjonale støtteordninger for innovasjon og digitalisering. En nylig gjennomført undersøkelse viser imidlertid at distriktskommuner og kommuner i Nord-Norge i mindre grad enn andre kommuner deltar i slike ordninger,³⁵ og gjerne som partnere fremfor som hovedsøker, og som oftest i ordninger som er særlig tilpasset regionale utfordringer og behov. Departementene vurderer tiltak i lys av undersøkelsen.

Digitalisering og ny teknologi gjør det mulig å løse oppgavene i offentlig sektor på nye og bedre måter. God digital infrastruktur, kunstig intelligens, 5G og den store framveksten av data åpner nye muligheter for at offentlig sektor kan tilby bedre og mer sammenhengende digitale tjenester til innbyggerne. Regjeringen vil at offentlig sektor skal utnytte mulighetene digitalisering og ny teknologi gir for innovasjon. Regjeringen vil arbeide for én digital offentlig sektor på tvers av forvaltningsnivåene, utnytte mulighetene kunstig intelligens gir for å løse oppgavene på nye måter og legge til rette for datadrevet innovasjon. Digital sikkerhet er en grunnleggende forutsetning for å opprettholde tilliten til offentlig sektors digitale løsninger. Løsninger skal derfor ivareta krav til både sikkerhet og til den enkeltes personvern på en god måte.

³⁵ Brandtzæg m.fl. (2020)

Figur 4.14 Nordnorsk design- og arkitektursenter (NODA) har som formål å utvikle fagkompetanse på et viktig område for samfunnsutviklingen i nord.

Foto: NODA

Regjeringen mener offentlig sektor har et stort potensial for å effektivisere og skape bedre tjenester gjennom digitalisering. Kunstig intelligens (KI) er en del av dette. Offentlig sektor vil i framtiden bruke kunstig intelligens til å levere mer treffsikre og brukertilpassede tjenester, øke samfunnsnyttene av egen virksomhet, effektivisere drift og arbeidsprosesser og redusere risiko. Bruk av KI i offentlig sektor er imidlertid fortsatt i en tidlig fase. En undersøkelse viser at mange virksomheter fortsatt befinner seg i en planleggings- eller testfase der de prøver å finne ut hva KI kan brukes til i deres virksomhet. De store statlige virksomhetene har kommet lengst, men det finnes enkelte kommuner som har satt i gang prosjekter med robotisert prosessautomatisering (RPA)³⁶ og samtaleroboter.

Innovative offentlige anskaffelser er et godt virkemiddel for innovasjon. Bodø kommune og Troms og Finnmark fylkeskommune har mottatt midler gjennom Innovasjon Norges program for innovasjonspartnerskap til innovative anskaffelser. Bodø kommune skal gjøre blålysetatene smartere gjennom innsamling og deling av data. Troms og Finnmark fylkeskommune ønsker et system for effektiv deteksjon og varsling av skred over vei.

Innvolvering av innbyggere kan også fremme innovasjon. Træna kommune i Nordland med under 500 innbyggere vant i 2018 Kommunal- og moderniseringsdepartementets innovasjonspris for sin innovasjonskultur og samspillet med kom-

munens innbyggere. Tromsø kommune har utforsket innbyggerinvolvering i politiske prosesser og saksganger, i samarbeid med Nordnorsk design og arkitektursenter (NODA).

Digitalisering kan inngå som et perspektiv i de nye interregprogrammene i perioden 2021–2027. Som del av Interreg-programmet Kolarctic, arbeider prosjektet *Disruptiv Informasjonsteknologi i Barents* med utvikling av innovativ teknologi innenfor transport og kommunikasjonssystemer. Arbeidet blir utprøvd og forankret i Barentsregionen. Prosjektet vil jobbe med digitale løsninger for SmartID, SmartWaste, SmartRoad/veivedlikehold og ConnectedDeer for å bedre trafikksikkerhet for reinsdyr på veiene. Norsk partner er UiT Norges Arktiske universitet i Narvik.³⁷

4.3.5 Fylkeskommunenes forsterkede samfunnsutviklerrolle

Med regionreformen har regjeringen styrket de nordligste fylkeskommunenes rolle i nordområdepolitikken. Fylkeskommunen er gitt en bred samfunnsutvikler- og planleggingsrolle med økt ansvar for koordinering og utvikling i eget fylke. Gjennom sitt ansvar for videregående opplæring, fagskoler, regionale forskingsfond, tilskuddsordninger, infrastruktur og kompetanse- og næringsutvikling har fylkeskommunene oppgaver med stor betydning for utviklingen i nordområdene. Fylkeskommunene har gjennom rollen som regional utviklingsaktør og planmyndighet ansvar for å se arealforvaltningen og samfunns- og næringsutviklingen i sammenheng, og å gi strategisk retning for innsatsen fra kommunene, regional stat og andre aktører med betydning for utviklingen i nord.

Med regionreformen har fylkeskommunen også fått et økt ansvar for at innbyggerne har den kompetansen samfunnet og næringslivet etter spør lokalt og regionalt. Regjeringen har forsterket fylkeskommunens ansvar for å tilrettelegge for og tilby relevant utdanning tilpasset lokale og regionale behov. Fylkeskommunene har også fått et større ansvar på integreringsfeltet, herunder ivareta flyktningers og innvandreres behov for en opplæring som møter regionale behov for arbeidskraft, jamfør Prop. 89 L (2019–2020) *Lov om integrering gjennom opplæring, utdanning og arbeid (integreringsloven)*.

Fylkeskommunene i nord har god erfaring med samarbeid over landegrensene, og de ivaretar også et viktig internasjonalt perspektiv i sin

³⁶ Robotisert prosessautomatisering er spesielt nyttig ifm arbeidsintensivt kunnskapsarbeid, og håndterer repetitive og regelbaserte store oppgaver spesielt godt.

³⁷ <http://www.dit4bears.org/>

Figur 4.15 Det er regelmessig dialog mellom regjeringen, fylkeskommunene og Sametinget om nordområdepolitikken. Her fra et frokostmøte om nordområdemeldingen og Barentssamarbeidet.

Foto: Eilen Bruun Zakariassen, Nordland fylkeskommune

utøvelse av samfunnsutviklerrollen. Internasjonalt samarbeid, gjennom blant annet Interreg, bidrar til utvikling av relasjoner og tillit over landegrensene, tilgang til kompetanse, bedre tilgang til handel og tjenester og større markeder for lokale bedrifter. De aller fleste norske kommunene i nord som grenser til Sverige, Finland og Russland, er også distriktskommuner og ofte kommuner innenfor forvaltningsområder for samisk språk/kommuner med samisk befolkning. For slike kommuner vil grenseregionalt samarbeid være naturlig. Fylkeskommunene er også en partner for staten i gjennomføringen av nasjonal politikk innenfor det europapolitiske området.

Regionalt nordområdeforum

For å styrke en helhetlig tilnærming til nordområdepolitikken, tok regjeringen høsten 2016 initiativ til opprettelse av Regionalt nordområdeforum. Forumets faste medlemmer er politisk ledelse i Utenriksdepartementet, Nærings- og fiskeridepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Nordland fylkeskommune, Troms og Finnmark fylkeskommune og Sametinget. Andre relevante departementer og aktører deltar avhengig av saksområde.

Formålet med forumet er å ha tett dialog og samarbeid om videreutvikling av den nasjonale og regionale nordområdepolitikken, bidra til felles eierskap til nordområdepolitikken og samordning med annen nasjonal og regional innsats i Nord-Norge. Forumets sekretariatsfunksjon ble som del av regionreformen, overført til Troms og

Finnmark fylkeskommune i Vadsø. Sekretariat for Regionalt nordområdeforum jobber for alle forumets medlemmer. Samtidig skal sekretariatet bidra til et sterkere regionalt eierskap til arbeidet med forumet. Regionalt nordområdeforum har vært viktig for arbeidet med denne meldingen. Regjeringen vil også aktivt bruke forumet til å informere om og forankre arbeidet med Interreg-programmene i nord. Sekretariatet vil styrkes med en prosjektstilling over tre år der blant annet en koordinatorfunksjon for ungdomssamarbeid vil inngå. Dette er i tråd med anbefalinger fra ungdomspanelet til nordområdemeldingen.

4.3.6 Sametingets samfunnsutviklerrolle

Som samenes folkevalgte organ, er Sametinget regjeringens viktigste premissleverandør og dialogpartner i samepolitiske spørsmål. Regjeringen bygger videre på de institusjonelle og rettslige rammene som allerede er lagt for samepolitikken. Siden etableringen av Sametinget i 1989, har det skjedd en betydelig utvikling av rammevilkårene for Sametingets stilling og handlingsrom. I tråd med intensjonen i sameloven og i forarbeidene til denne, har Sametinget gradvis fått økt innflytelse i saker som angår den samiske befolkningen. Gjennom sine virkemiddelordninger rettet blant annet mot kultur, språk, næringer og opplæring, bidrar Sametinget til vekst og utvikling i ulike lokalsamfunn, også i de som tradisjonelt ikke oppfattes som samiske områder.

Sametinget har lang tradisjon, god erfaring og inngående kjennskap til samarbeid over lande-

Figur 4.16

grensene i nord. Gjennom samarbeidet mellom sametingene i Finland og Sverige og arbeidet i Samisk parlamentarisk råd, bidrar Sametinget til økt samarbeid over landegrensene. Samisk parlamentarisk råd bidrar til samordning av den politiske behandlingen av saker som angår samer og til utviklingen av praktiske samarbeidsformer mellom sametingene.

4.3.7 Planlegging for bærekraftig samfunns- og næringsutvikling

Som nevnt i innledningen til dette kapitlet er kunnskap og kompetanse i nord om nord vesentlig for å understøtte en bærekraftig samfunnsutvikling. I den sammenheng er strategisk samfunns- og arealplanlegging det viktigste styringsverktøyet for kommuner og fylkeskommuner. Dette gjelder også små kommuner. Planleggingen skal avveie hensyn og avklare konflikter, avveie bruk og vern av ressurser, samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver, samt samtidig sikre åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for alle berørte.

Mange kommuner i Nord-Norge har utdatert planverk, og det er et behov for å oppdatere både regionale og kommunale planer. Kommunal- og moderniseringsdepartementet samarbeider med blant annet UiT Norges arktiske universitet og KS om utvikling og gjennomføring av tilbud om etter- og videreutdanning innen offentlig planlegging. Områder i nord der det er særlige utfor-

dringer i den kommunale planleggingen, vektlegges særskilt. Manglende planfaglig kompetanse og kapasitet svekker kommunenes evne til langsiktig, strategisk samfunnsplanlegging og helhetlig arealplanlegging. Bedre veiledning fra regionalt nivå vil styrke kommunal kompetanse og kapasitet. Det pågår et arbeid i samarbeid med utdanningsinstitusjonene for å øke utdanningskapasiteten i offentlig planlegging. At flere kommuner velger å slå seg sammen, vil gjøre det mer mulig å skape sterkere fagmiljøer på planområdet. Framdriften i planarbeidet varierer, men alle kommunene i nord bør ha oppdaterte kommuneplaner innen 2023. Regjeringen arbeider for bedre og raskere arealplanlegging og har forenklet og forbedret plan- og bygningsloven og saksbehandlingen.

Planlegging forutsetter medvirkning fra de som planen angår og er viktig for å få fram kunnskap og berørte interesser, herunder også grupper som krever spesiell tilrettelegging, som eldre, funksjonshemmede, barn og unge. Medvirkning er dessuten viktig for integrering. Digitale verktøy gjør det enklere å følge planprosessen og å gi og følge innspill.

En naturressursbasert økonomi er avhengig av tilgang til arealer for å nyttiggjøre seg naturressursene. Bærekraftig bruk og vern av arealer er derfor en viktig forutsetning for økt verdiskaping i Nord-Norge. Økende aktivitet og utvikling av nye næringer som havbruk og vindkraft til havs, vil kreve god planlegging, også

utenfor virkeområdet til plan- og bygningsloven, og at det legges premisser for sameksistens mellom nye og allerede eksisterende næringer. En fortsatt samordning av arealbruk til havs vil være viktig for å legge til rette for næringsvirksomhet til havs.

For næringslivet er det viktig at kommunene har oppdaterte arealplaner som gir grunnlag for rask og forutsigbar behandling av byggesøknader og private reguleringsforslag. God infrastruktur, tilbud og kvalitet på boliger og offentlige tjenester er også viktig for næringslivet, og det krever gjennomtenkte strategier i kommuneplanene. Mange kommuner har mangelfull plankompetanse- og kapasitet, og bør styrke planressurser knyttet til større næringsetableringer, jamfør plan- og bygningsloven § 3.3.

Fylkeskommuner og kommuner har et viktig ansvar for å mobilisere for en felles innsats for omstilling, vekst og bærekraftig utvikling. Regionale og kommunale samfunns- og arealplaner er et viktig verktøy for en slik mobilisering.

Regjeringen mener at regionale eller interkommunale arealplaner bør brukes til å se større områder i sammenheng og å avklare spørsmål som går på tvers av kommunegrensene. Eksempler på dette kan være avklaring av senterstruktur, regionale næringsområder, utbygging i fjellområder eller åpning av arealer for akvakultur i sjø gjennom helhetlig kystzoneplanlegging. Behovet for ivaretagelse av verdifulle naturområder bør i mange tilfeller vurderes og avklares på tvers av kommunegrensene.

Fylkeskommunene har en viktig rolle i å støtte opp om og veilede kommunene i arbeid med planer for kystnære områder, og Kommunal- og moderniseringsdepartementet ga i 2020 ut en ny veileder om planlegging i sjø. Regjeringen forventer at fylkeskommunene og kommunene avsetter tilstrekkelig areal til vekst i havbruksnæringen gjennom oppdaterte planer som også ivaretar miljøhensyn og andre samfunnsinteresser. Strategier for utvikling av havbruk utenfor kysten bør også inngå i disse planene.

Sametingets planveileder som ble fastsatt av Sametinget i 2010, er et verktøy for å sikre naturgrunnlaget for samisk kultur, næringsutøvelse og samfunnsniv. Veilederen er laget for å rettlede kommuner, fylkeskommuner og andre som utarbeider planer etter plandelen i plan- og bygningsloven. Sametingets planveileder revideres i 2020. Samtidig revideres også retningslinjene for endret bruk av utmark i Finnmark som Sametinget vedtok i 2007.³⁸

Boks 4.9 Fylkeskommunene i Nord-Norge er pådrivere for bærekraftig bruk av kystsonen

Nordland og Troms og Finnmark fylkeskommuner har i lengre tid oppmuntret til utvikling av interkommunale kystzoneplaner. I Troms og Finnmark er det så langt utarbeidet to kystzoneplaner. *Kystplan Tromsøregionen* omfatter kommunene Tromsø, Karlsøy, Balsfjord, Lyn-gen og Målselv. Kystzoneplan for Midt- og Sør-Troms omfatter kommunene Senja, Dyrøy, Sørreisa, Harstad, Ibestad, Tjeldsund og Gratangen. Kystzoneplan for Varanger er under utarbeidelse.

I Nordland sørger Kystplan Helgeland for like krav og bestemmelser i kommunene Bindal, Sømna, Vega, Vevelstad, Herøy, Dønna, Leirfjord, Nesna, Træna, Lurøy og Rødøy. Det er tilsvarende initiativer underveis for Ofoten og Salten.

Reindriften er en sårbar og arealavhengig næring i nord. Regjeringen forventer at fylkeskommunene og kommunene legger vekt på å bevare naturgrunnlaget for samisk kultur og næringsutvikling.³⁹ Planleggingen skal sikre reindriftens arealer samtidig som hensynet til reindriften veies opp mot andre samfunnsinteresser.

Smart spesialisering

Alle regioner har særegne muligheter og ulike forutsetninger for næringsutvikling. Både regjeringen, OECD og EU anbefaler å utnytte disse forskjellene og skreddersy politikken til hver region. Smart spesialisering handler om å bygge videre på den kompetansen, det næringslivet og de ressursene som allerede er til stede i regionen, for å utvikle nye nisjer og næringsområder. For å sikre politisk involvering og god medvirkning bør prosessen kobles til regionale planprosesser. Metoden bygger på analyser og dialog om fortrinn og muligheter, som identifiserer sterke næringsområder som er sterke i regionen, og på hvilke området det fins ressurser i form av institusjoner og forvaltning.

³⁸ Sametinget (2020a) og Sametinget (2020b)

³⁹ Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019–2023.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet la i 2018 fram en veileder i Smart spesialisering som metode for regional næringsutvikling.

Nordland fylkeskommune benytter Smart spesialisering til å undersøke nye næringsmuligheter på områder der man allerede har fortrinn. Troms og Finnmark fylkeskommune har arbeidet med prosesser for smart spesialisering før sammenslåingen og tar nå arbeidet inn i felles strategier og planer.

4.3.8 Ivaretagelse av natur og kulturmiljø i arealforvaltningen

Nord-Norge har store natur- og kulturmiljøverdier som er verdifulle ressurser for næringer som reiseliv og reindrift, og som har stor betydning for velferd, identitet og friluftsliv, jmfør kapittel 3. Disse ressursene kan også brukes i utviklingen av bærekraftige og attraktive byer og lokalsamfunn og bidra inn i arbeidet med friluftsliv og folkehelse. En stor andel av Norges gjenværende, større sammenhengende natur- og friluftsområder i fjell og utmark, finnes i Nord-Norge. Slike områder er avhengig av en langsiktig sikring og forvaltning. Regionale og interkommunale planer kan være nyttige verktøy her. For å lykkes med en bærekraftig arealpolitikk, er det vesentlig at all arealbruk ses i sammenheng. For å finne gode løsninger, er det derfor viktig med tverrsektorielt samarbeid, både i overordnet planlegging og i enkeltsaker.

Arealendringer har økende betydning som påvirkningsfaktor for truet natur i Nord-Norge, blant annet som følge av ny infrastruktur knyttet til transport, industri, energi og bosetting. Det er derfor viktig at kommuner og fylkeskommuner vurderer virkninger for naturmangfoldet ut fra den samlede belastningen. Dette omfatter også vektlegging av økologiske og landskapsmessige sammenhenger på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Regjeringen legger stor vekt på å ivareta truet natur og at økosystemene sikres god tilstand. Kommunene har et særlig stort ansvar for å bidra til dette i sin planlegging, blant annet ved å sikre utvalgte naturtyper etter naturmangfoldloven.

Kulturminner og kulturmiljøer kan brukes som en ressurs i samfunnsutviklingen, og bidra til å bygge opp om et steds identitet og egenart. Å forvalte historiske kulturmiljøer og inkludere historisk bebyggelse i by- og stedsutviklingen, kan bidra til folks tilhørighet, helse og livskvalitet. Det er derfor viktig at kulturmiljøforvaltningen deltar i planarbeid og byutviklingsprosjekter.

4.3.9 Særlig om arealinngrep og dialog med samiske interesser

Regjeringen har som mål at vekst og verdiskaping skal eksistere side om side med de samiske tradisjonelle næringer som reindrift, fiske, landbruk og utmarksnæringer. Noen ganger kommer imidlertid ny næringsvirksomhet i konflikt med samiske næringsinteresser. Regjeringen er opp-tatt av at man finner løsninger som bidrar til å redusere interessekonflikter og eventuelle etterfølgende rettsprosesser. Det gjør man best ved å legge til rette for beslutningsprosesser der kunnskap, samt tidlig og god dialog mellom alle involverte parter, danner grunnlaget for de vedtak som fattes.

Plan- og bygningsloven og konsekvensutredningsforskriften inneholder flere bestemmelser som skal bidra til å sikre at også samiske interesser ivaretas, og sørge for at vesentlige virkninger for samisk natur- og kulturgrunnlag blir utredet. Der reindriftsinteresser eller områder med stor betydning for samisk utmarksnæring blir berørt, skal de samlede virkninger av planer og tiltak innenfor det aktuelle reinbeitedistriktet eller berørt område, vurderes. Naturmangfoldloven slår også fast at myndighetene skal legge vekt på *«kunnskap som er basert på generasjoners erfaringer gjennom bruk av og samspill med naturen, herunder slik samisk bruk, og som kan bidra til bærekraftig bruk og vern av naturmangfoldet»*, når beslutninger tas, jmfør § 8 andre ledd.

Regjeringen legger vekt på at tiltak og planlagte arealinngrep, både på land og i sjø, skal bygge på gode utredninger som blant annet redegjør for hvordan samiske interesser vil kunne bli påvirket. Det er derfor viktig at ansvarlige utredere, både i konsekvensutredningsprosesser (KU) og konseptvalgutredninger (KVU) som berører samiske interesser, har kompetanse om samiske næringer. I saker som berører reindriften, må utrederne ha nødvendig dialog med reinbeitedistriktene slik at deres vurderinger og kunnskap om bruk av områdene kommer med i utredningene. Når eventuelle konflikter blir avdekket på et tidlig stadium, vil det bidra til at partene lettere kan finne gode løsninger og eventuelle avbøtende tiltak. Det er en målsetting at reindriften tradisjonelle driftsform skal opprettholdes. Med hensyn til involvering av reindriften i vindkraftsaker, er det foreslått tiltak for å styrke medvirkning og til forbedring av konsesjonsutredningene, jmfør Meld. St. 28 (2019–2020) *Vindkraft på land – Endringer i konsesjonsbehandlingen*.

Reindriftens arealbrukskart er en del av det offentlige kartgrunnlaget, og det skal brukes av reindriftsnæringen, offentlig forvaltning og utbyggere. Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) forvalter reindriftskartene for Landbruksdirektoratet, og kartene er tilrettelagt i innsynsløsningen Kilden. Reinbeitedistriktene skal selv sørge for ajourhold av kartdataene, og fylkesmannen skal kvalitetssikre endringer før de publiseres. Ved å henvende seg til fylkesmannen, kan tiltakshavere og andre få informasjon om når reindriftskartet sist er oppdatert.

I forbindelse med arealinngrepssaker, avholdes det ofte flere møter mellom reindriftsutøvere, myndigheter og utbyggere. I slike prosesser kan det være et problem at reindriftsutøverne ofte er få og at medvirkning krever både tid og kompetanse. Innhenting av profesjonell bistand til slike prosesser og veiledning fra regional planmyndighet gjennom for eksempel regionalt planforum, har vist seg å kunne lette dialogen mellom de ulike partene og fremme løsninger som er akseptable også for reindriften. I forbindelse med vindkraftsaker har regjeringen foreslått at tiltakshaver skal ha ansvar for å aktivt tilrettelegge for tilstrekkelig medvirkning fra reindriften på et tidlig stadium. Det kan for eksempel innebære at reindriften får bistand med den rådgivning konsesjonsmyndighetene finner nødvendig, jmf. Meld. St. 28 (2019–2020).

Regjeringen vil se nærmere på tiltak som på en helhetlig måte kan bidra til å sikre reindriftsutøvere nødvendig bistand i møte med myndigheter og utbyggerinteresser. Regjeringen utarbeider nå en ny temaveileder om planlegging i reindriftsområder som også omfatter konsekvensutredninger for reindriften. Ny veileder vil være ferdig i løpet av 2020.

4.3.10 Konsultasjonsordningen med Sametinget

Som urfolk har samene rett til å bli konsultert i saker som kan få direkte betydning for dem. Konsultasjoner skal sikre at samiske interesser kommer tidlig inn i prosessene og at Sametinget har mulighet til å påvirke beslutningene. Denne ordningen fungerer slik at Sametinget og staten skal gå inn i konsultasjonene med mål om å komme til enighet, men det er fortsatt myndighetene som skal ta den endelige avgjørelsen.

Det er regjeringens erfaring at konsultasjonsordningen både har styrket Sametinget som en representativ stemme for det samiske folk og bidratt til å øke bevisstheten og kunnskapen om samiske spørsmål i regjeringen og statsforvaltningen.

Høsten 2018 fremmet regjeringen Prop. 116 L (2017–2018) *Endringer i sameloven mv. (konsultasjoner)* som en oppfølging av samerettsutvalgets anbefalinger i NOU 2007: 13 *Den nye sameretten*. I proposisjonen foreslo Kommunal- og moderniseringsdepartementet et eget kapittel i sameloven om konsultasjoner. Forslaget skal legge til rette for mer effektive og bedre konsultasjoner mellom offentlige myndigheter og Sametinget eller andre berørte samiske interesser. Stortinget vedtok i mai 2019 å sende proposisjonen tilbake til regjeringen og anmodet regjeringen om å sende forslaget til endringer i sameloven ut på alminnelig høring, før saken fremmes for Stortinget til ny behandling. Bakgrunnen var at det hadde gått lang tid siden samerettsutvalgets utredning var på høring. I tråd med Stortingets anmodning sendte regjeringen høsten 2019 saken på høring sammen med utkast til veileder, med høringsfrist 29. februar 2020. Departementet har vurdert høringsinnspillene og tar sikte på å legge frem lovforslaget på nytt for Stortinget i løpet av våren 2021.

4.3.11 Kvenenes rett til effektiv deltakelse

Da Norge ratifiserte Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter i 1999, ble kvenene/norskfinnene definert som en nasjonal minoritet i Norge. I tråd med Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonal minoriteter, artikkel 15, skal partene skape de forutsetninger som er nødvendige for at personer som tilhører nasjonale minoriteter, sikres effektiv deltakelse i det kulturelle, sosiale og økonomiske liv og offentlige anliggender, særlig de som berører dem. Myndighetene har bidratt til å styrke nasjonale minoriteters egne organisasjoner, blant annet gjennom drifts- og prosjekttilskudd til organisasjonene, slik at de selv har mulighet til å delta og påvirke i saker som angår dem. Dialogen mellom myndighetene og kvenenes organisasjoner skjer i Kontaktforum mellom nasjonale minoriteter og sentrale myndigheter, og ved kontakt i konkrete spørsmål som kvenene/norskfinnene er opptatt av.

Figur 4.17

4.4 Regjeringen vil

- Styrke Sekretariat for Regionalt nordområdeforum med en treårig prosjektstilling med ansvar for blant annet koordinering av ungdomsarbeid som oppfølging av ungdomspanelet til meldingen, totalt tre mill. kroner.
- Videreutvikle mulighetene for kontakt og samarbeid mellom ungdom på tvers av landegrensene, blant annet gjennom Barentssamarbeidet og EUs programmer som Interreg og Erasmus+.
- Bidra med inntil 100 mill. kroner, fordelt over årene 2022–2024 til Bodø som europeisk kulturhovedstad i 2024.
- Fortsette å stimulere den økte internasjonale interessen for kulturscenene i Nord-Norge.
- Bidra til Arctic Arts Summit som en sentral internasjonal arena for fremme av kulturfeltets bidrag til utvikling i nordområdene.
- Støtte Altas idrettssatsing med 500 000 kroner over en treårsperiode, inkludert Barents Games i Alta i 2022.
- Støtte etablering av et Tandberg-museum i Bodø med én mill. kroner.
- Igangsette konsultasjoner med Sametinget hvor målsetningen er å kartlegge kompetansesituasjonen og behovet for kunnskap og kompetanse om samisk språk og kultur.
- Styrke satsingen på fleksible studietilbud gjennom Diku.
- Støtte opp om samarbeid mellom regionalt nærings- og arbeidsliv, kommuner, fylkeskommuner og universiteter og høyskoler som stimulerer til fleksible studietilbud.
- Utarbeide en strategi for små byer og større tettsteder, der de overordnede målene for regional- og distriktpolitikken legges til grunn.
- Opprette en pilot for «Statens hus» i Narvik, der mindre avdelinger av statlige etater samarbeider tettere med hverandre og skaper et større statlig fagmiljø på stedet.
- Utrede i hvilken grad lav tilgang på boliger er et problem for arbeidsgivere i distriktsområder for rekruttering av arbeidskraft.
- Sørge for at adgangen til å ta distriktpolitiske hensyn i långivningen blir bedre kjent, og styrke kunnskapen om hvordan ordningene praktiseres.
- Støtte Fylkesmannen i Nordland og Fylkesmannen i Troms og Finnmark sitt arbeid med å legge til rette for mer systematisk samarbeid mellom kommuner i Nord-Norge, for å sikre gode tjenester til innbyggerne og videre utvikling for næringslivet.
- Arbeide for én digital offentlig sektor på tvers av forvaltningsnivåene, utnytte mulighetene kunstig intelligens gir for å løse oppgavene på

- nye måter, og legge til rette for datadrevet innovasjon.
- Støtte kvalitetsutvikling av opplæringen i kommuner i Nord-Norge, gjennom oppfølgingsordningen og ordningen med Veilederkorps.
 - Utvikle Regionalt samisk kompetansesenter til et nasjonalt samisk kompetansesenter. Senterets årlige budsjetttramme er i forslag til statsbudsjett 2021 økt til 10 mill. kroner.
 - Styrke plankompetanse og -kapasitet slik at alle kommuner kan få oppdaterte kommuneplaner.
 - Se nærmere på tiltak som på en helhetlig måte kan bidra til å sikre reindriftsutøvere nødvendig bistand i møte med myndigheter og utbyggerinteresser.
 - Utarbeide en ny temaveileder om planlegging i reindriftsområder, som også omfatter konsekvensutredninger for reindriften.
 - Ta sikte på å legge frem lovforslag om endringer i sameloven, slik at loven får et eget kapittel om konsultasjoner. Hensikten er å legge til rette for mer effektive og bedre konsultasjoner mellom offentlige myndigheter og Sametinget eller andre berørte samiske interesser.

5 Næringsliv og kompetanse

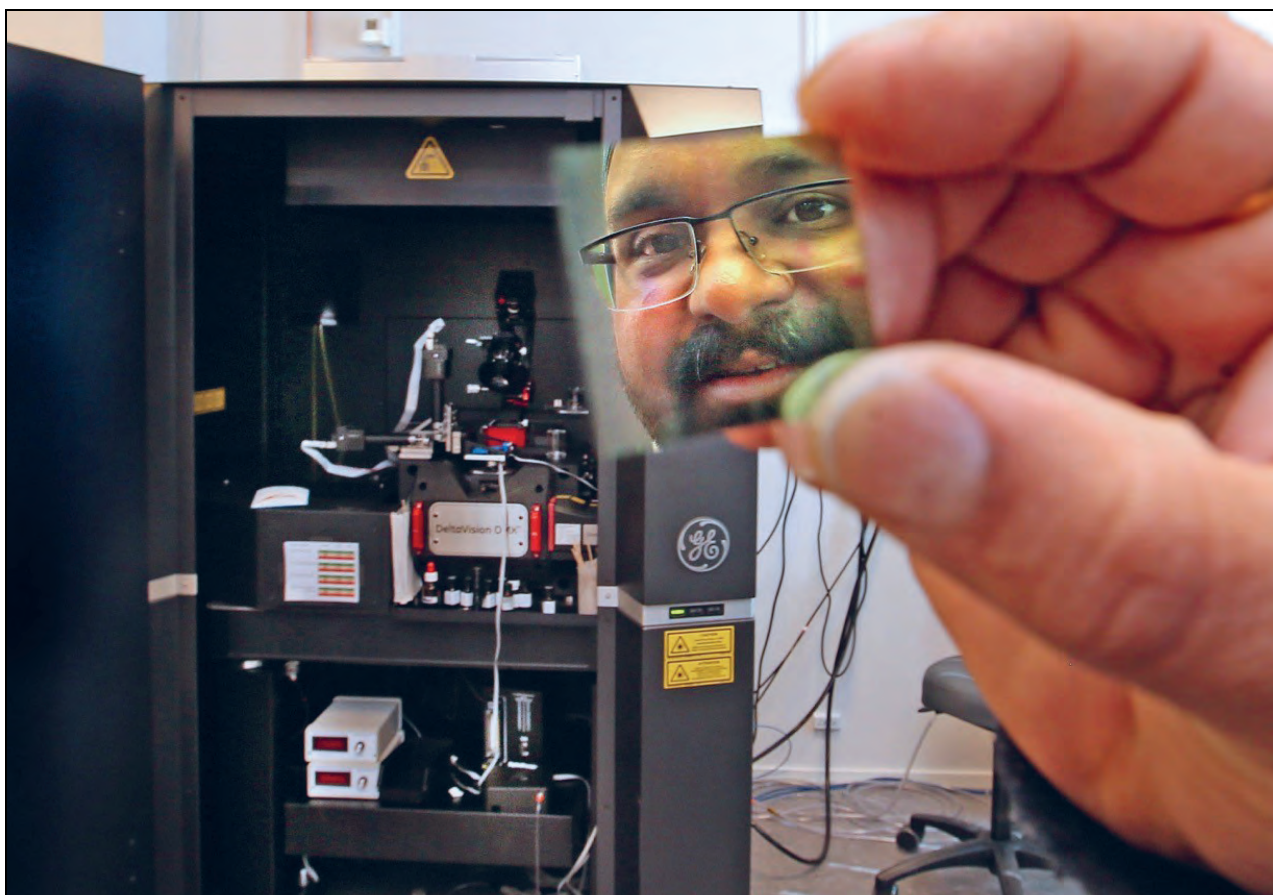
Figur 5.1

Den økonomiske veksten i de nordnorske fylkene har vært høyere enn veksten i den samlede fastlandsøkonomien i perioden 2008–2018 med om lag to prosent gjennomsnittlig vekst, mot noe under to prosent for hele landet. Nord-Norge sto for 8,5 prosent av samlet verdiskaping i fastlands-Norge i 2018.⁴⁰ Næringslivet i nord presterer godt og det nordnorske næringslivet gir et betydningsfullt bidrag til velferd og bosetting i landsdelen. Nye arbeidsplasser må i stor grad komme i privat sektor, og det lokale eierskapet er viktig. Regjeringen vil legge til rette for at nordnorsk næringsliv i årene framover kan ytterligere realisere sitt potensiale.

⁴⁰ KMDs beregninger, basert på SSBs tabell 11713 *Fylkesfordelt nasjonalregnskap*.

Flere lønnsomme private arbeidsplasser betyr økte skatteinntekter som kan brukes til bedre skoler, mer omsorg i eldreomsorgen og utvikling av lokalsamfunnene. Regjeringens målsetning for utvikling av framtidens næringsliv i nord er økt samlet bærekraftig verdiskaping, ved å fremme lønnsomme arbeidsplasser og grønn konkurransekraft både i eksisterende og nye næringer.

Næringslivet i landsdelen har stolte tradisjoner. Det er gjort et solid arbeid av eiere og ansatte i landsdelens bedrifter over lang tid. Regjeringens utgangspunkt er å bygge videre på det fundamentet som er skapt for å utnytte mulighetene for fortsatt bærekraftig og lønnsom vekst. Dette gjelder innenfor et bredt spekter av næringer; havnæringer, maritim sektor, petroleum, grønn kraftint-

Figur 5.2 Satsing på innovasjon og idéutvikling står sentralt i nordområdene i framtiden. Her fra Norinnova Technology transfer, Balpreet Singh som driver med Nanochip Imaging.

Foto: Norinnova

siv industri, mineraler, landbruk, reiseliv, rominfrastruktur og tjenesteytende næringer.

Nord-Norges rikdom og framtidige utviklingspotensial er nært knyttet til naturressursene. Verden etterspør varer fra Nord-Norge og det er god grunn til å anta at de rike naturressursene fortsatt vil være drivere for økt verdiskaping og utvikling av landsdelen. Det er muligheter for å skape større verdier både på land og til havs, og å øke ringvirkningene ved å samarbeide i flere ledd i verdikjeden.

Regjeringens samlede politikk er viktig og avgjørende for utvikling av næringslivet i nord. Satsingen på for eksempel næringsfremmende skattelettelser, forskning og innovasjon, forenklinger for næringslivet, offentlige anskaffelser og konkurransepolitikken er av stor betydning for utviklingen av næringslivet i landsdelen. Regjeringen viderefører ordningen med redusert arbeidsgiveravgift som er særlig fordelaktig i Nord-Norge.

Samtidig er en tilpasset innsats til næringslivets utfordringer og muligheter innenfor en

rekke innsatsområder viktig og nødvendig for å bidra til å utløse potensialet for økt verdiskaping. I dette kapitlet redegjøres det for en rekke slike innsatsområder og tiltak som i sum er et betydelig bidrag til å fremme fortsatt sterk verdiskaping i nord.

Handel og god markedsadgang har fremmet omstilling, vekst og lønnsomme arbeidsplasser i Nord-Norge. EØS-avtalen har spilt en helt sentral rolle for nordnorsk eksport, og derigjennom for arbeidsplasser og velferd. Det er også en klar sammenheng mellom samferdsel og næringsutvikling. En landsdel preget av store avstander er avhengig av et pålitelig, effektivt og miljøvennlig transportsystem. Kapittel 6 beskriver derfor regjeringens satsing på infrastruktur, transport og kommunikasjon i landsdelen.

De aller fleste bedriftene i nord er små og mellomstore, og de har stor betydning for bosetting og velfungerende byer og lokalsamfunn. Et velfungerende og attraktivt Nord-Norge trenger et mangfold av næringer. Verdikjedene knyttet til sjømat, reiseliv og landbruk er eksempler på bidrag

til dette. Olje- og gassvirksomheten og utbygginger på sokkelen gir betydelige muligheter for bedrifter og industrien på fastlandet. Det fremmer også utvikling kunnskapsbasert næringsstruktur i Nord-Norge. Johan Castberg-feltet som er under utbygging, vil ytterligere styrke næringen i landsdelen og gi flere nye arbeidsplasser. Andre funn i Barentshavet, inklusive Wisting-funnet, er i sen planleggingsfase. Endelige investeringsbeslutninger vil fremme videre næringsutvikling.

Nord-Norge har lang tradisjon for å drive forsvarelig og bærekraftig ressursforvaltning og næringsvirksomhet. Klimavennlig og bærekraftig produksjon av varer og tjenester vil være et sentralt element i utviklingen av alle deler av næringslivet. Bedriftene må derfor fortsette å investere i ny teknologi og effektiv produksjon og ha insentiver til å fortsette å levere og utnytte mulighetene for bærekraftig vekst i den internasjonale konkurransen. Regjeringen vil fortsatt

legge til rette for innovasjon, entreprenørskap og nyetableringer i nord og bidra til et velfungerende kapitalmarked.

Den viktigste ressursen i nord vil alltid være menneskene som skal utvikle framtidens næringsliv. Det krever god kompetanse på alle nivå i bedriftene, og at de ansatte får muligheter til vedlikehold og utvikling av sin kunnskap. En hovedutfordring for videre vekst i næringslivet i nord er tilgang på arbeidskraft med god og relevant kompetanse. En kompetent og produktiv arbeidsstyrke, et godt utdanningssystem og et fleksibelt system for etter- og videreutdanning er avgjørende for landsdelens langsiktige evne til bærekraftig vekst. En tettere kopling mellom næringsliv, forsknings- og kunnskapsinstitusjoner er viktig for å realisere vekst i nord. Fraflytting og befolkningsnedgang er en trussel mot samiske språk, kultur- og levemåte. Det er derfor viktig å finne gode løsninger som kan tilrettelegge for nye arbeidsplasser også i samiske områder.

Boks 5.1 Differensiert arbeidsgiveravgift gir store fordeler for næringslivet

Differensiert arbeidsgiveravgift innebærer at satsene varierer etter hvor virksomheten er lokalisert. Satsene er lavere i distriktene enn i sentrale strøk. Landet er delt inn i syv ulike arbeidsgiveravgiftssoner. I Tiltakssonen i Nord-Norge er arbeidsgiveravgiften 0 prosent, mot 14,1 prosent som er full sats i sentrale strøk. Resten av Nord-Norge har 5,1 prosent, med unntak av Bodø og Tromsø, som har 7,9 prosent.

Den differensierte arbeidsgiveravgiften er det mest omfattende distriktspolitiske virkemiddelet i Norge. Differensiert arbeidsgiveravgift virker ved at den reduserer kostnaden ved å ansette personer i distriktene direkte. Ordningen er forutsigbar fordi den er automatisk tilgjengelig for alle bedrifter i distriktene, med unntak av visse sektorer. Differensiert arbeidsgiveravgift virker ved å favorisere bruk av arbeidskraft framfor andre innsatsfaktorer som for eksempel maskiner og transporttjenester, og ved å favorisere bruk av arbeidskraft i distriktene framfor i sentrale strøk. Avgiftslettelsen kan også veltes over i høyere lønn, og på denne måten kan subsidien fungere som en direkte bosettingsstøtte for å bo og arbeide i distriktene.

Korona-pandemien

Korona-utbruddet har rammet også nord-norsk næringsliv. Det skaper usikkerhet, og det kan ta tid før landsdelens samlede næringslivsaktivitet vil være tilbake på samme nivå som før utbruddet. Økningen i arbeidsledigheten var under den mest krevende tiden våren 2020 noe mindre enn landsgjennomsnittet, men bedriftene i nord opplevde likevel lavere etterspørsel og redusert omsetning. Flere bedrifter i Nord-Norge måtte permittere ansatte og nedbemanne. Også i Nord-Norge ble reiseliv, transport og ulike tjenestenæringer og handel relativt mest rammet. Sjømatnæringen har vært robust, men er heller ikke upåvirket av pandemien. Industrien og bygg- og anleggsnæringen har hovedsakelig lyktes med å holde produksjonen i gang selv om den samlede produksjonen er redusert. NAVs hovedtall om arbeidsmarkedet i oktober 2020 viser at andelen helt ledigmeldte og delvis ledigmeldte, målt som andel av arbeidsstyrken, både i Nordland og Troms og Finnmark er lavere enn for landsgjennomsnittet.

Forskjeller i næringsstruktur mellom kommuner hadde betydning for hvor hardt utbruddet rammet lokalt. Kommuner med høy aktivitet innen reiseliv og tjenesteytende næringer ble påvirket mest negativt. Som for landet øvrig var det i byer med stor andel av tjenesteytende næringer og kommuner der reiselivsnæringen står sterkt at utbruddet fikk størst negative konsekvenser. I den fasen norsk økonomi er inne i nå, vil noen næringer kunne oppleve vekst, mens

andre fortsatt vil kunne ha utfordringer fordi norsk og internasjonal etterspørsel har falt eller oljeprisen er lavere enn tidligere. Enkelte næringer er fortsatt pålagt restriksjoner som begrenser muligheten til aktivitet. Pandemien har blant annet gitt betydelige utfordringer for nordnorsk reiselivsnæring, som er viktig for landsdelen. Omfanget av nasjonale smitteverntiltak og reiserestriksjoner internasjonalt vil påvirke situasjonen for næringen.

Nord-Norge har en høyere eksportandel enn landsgjennomsnittet. Aktivitetsnivået i eksportrettede næringer i nord slik som sjømatindustrien og prosessindustrien vil framover i betydelig grad være avhengig av utviklingen i den globale økonomien og tilbuds- og etterspørselsforhold innenfor ulike markeder. Regjeringen har høsten 2020 lagt frem en eksportbehandlingsplan som bistår norsk næringsliv gjennom og etter koronakrisen, og legger til rette for at flere konkurransedyktige næringer skal eksportere varer og tjenester som etterspørres i verdensmarkedene

Regjeringen har fulgt utviklingen nøye og fremmet omfattende tiltak, ikke minst overfor reiselivsnæringen, for å dempe de langsiktige skadevirkningene for næringslivet, hindre unødvendige nedleggelse og for å få flest mulig i arbeid. Regjeringen la frem senest i november 2020 forslag for Stortinget om en ny kompensasjonsordning for bedrifter med stort omsetningsfall, og en særskilt ordning som dekker noe av utgiftene bedrifter har når utenlandsk arbeidskraft må ha innreisekarantene. Det er bevilget betydelige midler til det næringsrettede virkemiddelapparatet. Veien ut av krisen handler i stor grad om å legge til rette for at privat næringsliv kan skape flere jobber og få permitterte tilbake i aktivitet, slik at arbeidsledigheten ikke biter seg fast.

Korona-pandemien representerer et tilbakefall og ekstra utfordringer også for næringslivet i nord. Det endrer derimot ikke det framtidige potensialet for bærekraftig vekst og nye lønnsomme arbeidsplasser innenfor landsdelens næringsliv. Tiden framover må brukes til å lære, fornye og legge grunnlaget for fortsatt grønn og bærekraftig vekst.

5.1 Næringsstruktur og sysselsetting

Fra å være dominert av fiskerinæringen, har Nord-Norge utviklet en betydelig næringsmessig diversifisering over tid. Nord-Norges fortrinn i betydelige naturressurser gir samtidig gode muligheter for eksport av varer som verden etter-

spør. Landsdelen har større eksportandel per sysselsatt enn gjennomsnittet for norske regioner,⁴¹ og gir dermed et verdifullt bidrag til norsk økonomi.

5.1.1 Næringsstruktur og næringers bidrag til økonomien

Tjenestesektorens andel av nordnorsk fastlandsøkonomi vokser, mens primærnæringene og sekundærnæringene gradvis avtar. Over tid har dette bidratt til en betydelig omstilling. Det er grunn til å tro at denne utviklingen vil fortsette. Bildet er likevel ikke helt det samme i Nordland som i Troms og Finnmark.

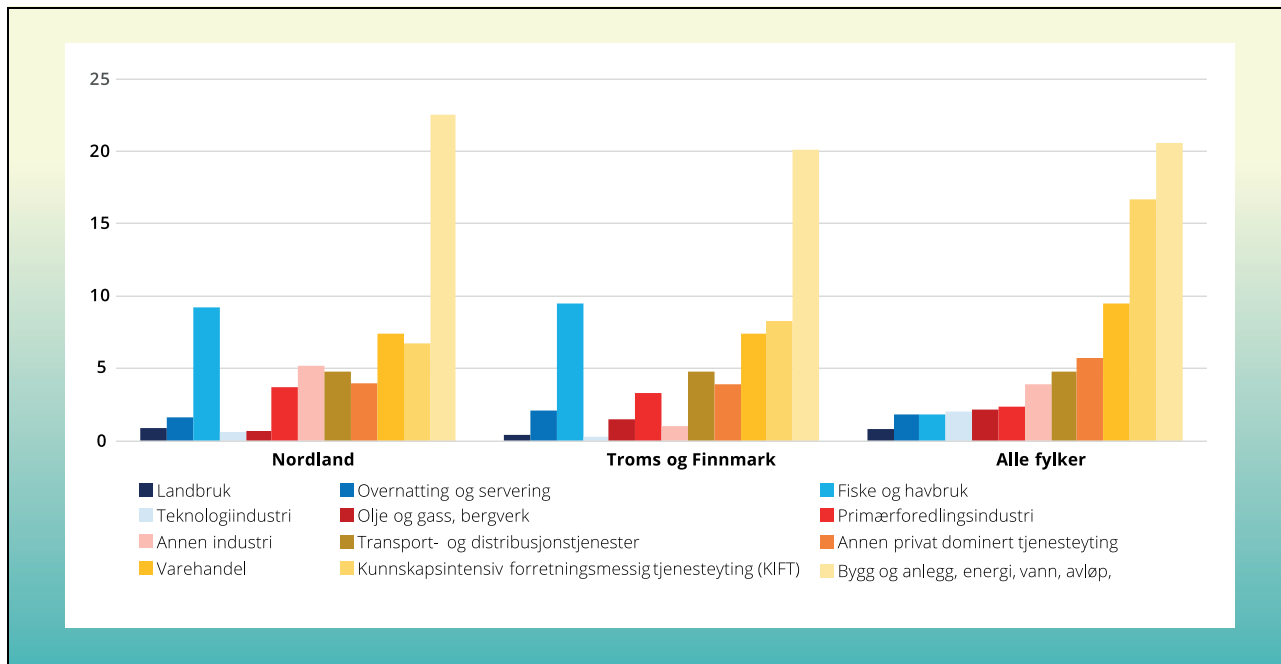
Figur 5.3 viser forskjellige næringsgrupperingers andel av bruttoproduktet i 2018 for de nordnorske fylkene, og for alle fylkene samlet.⁴² Det inkluderer ikke petroleumsaktiviteten på sokkelen, men baserer seg på fastlands-Norges verdiskaping i hvert fylke for alle næringene. Bruttoproduktet i hvert fylke inkluderer dermed kun andelen av bergverk, olje og gass som ikke henføres til sokkelen.

I tillegg er noe av tjenestene knyttet til olje og gass henført til fastlandsfylkene, men da i all hovedsak til Rogaland. En vesentlig andel av verdiskapingen innenfor fiskeri og havbruk finner sted i landsdelen, og betydningen av naturressurser avspeiles også i at andelen foredlingsindustri er vesentlig høyere enn i landet for øvrig. Når det gjelder annen industri enn primærforedlingsindustrien, er verdiskapingen særlig konsentrert til Nordland, mens olje og gass har fått økt betydning i Troms og Finnmark. Landsdelen har en vesentlig mindre andel av verdiskapingen knyttet til kunnskapsintensiv forretningsmessig tjenesteyting (KIFT) enn landsgjennomsnittet, men samtidig er dette det området som sannsynligvis vil vokse mest i årene framover. Regional byutvikling med større miljøer av tjenesteytende næringer, universiteter og høyskoler gir muligheter for framtidig næringsutvikling.

Utviklingen i henholdsvis Nordland og Troms og Finnmark er noe ulik innenfor enkelt næringer. I Troms og Finnmark er både veksten og vekstbidraget fra fiske og oppdrett vesentlig større enn i

⁴¹ Fjose m.fl. (2020)

⁴² Offentlig dominert tjenesteyting er stor del av økonomien i både Nordland og Troms og Finnmark, og næringene offentlig administrasjon og forsvar, undervisning og helse- og sosialtjenester utgjorde samlet henholdsvis 32 og 37 prosent av bruttoproduktet i de respektive fylkene i 2018. I figuren er disse næringene utelatt, for å få et tydeligere bilde av næringslivet. Figuren viser hvordan det resterende bruttoproduktet fordelte seg på navngitte næringer.

Figur 5.3 Næringenes andel av bruttoprodukt, etter fylker. 2018. Prosent (eksklusiv offentlig administrasjon, undervisning og helsetjenester).

Kilde: SSB tabell 11713. Beregninger: KMD

Nordland, og det samme gjelder for næringsmiddelindustrien og bygg og anlegg, om enn i mindre grad. I Troms og Finnmark har teknologiindustri hatt god vekst årlig med 4,6 prosent i perioden 2008–2018, og denne utviklingen kan ses i sammenheng med petroleumsvirksomheten, ikke minst i Hammerfest. I Nordland er det varehandel, primærforedlingsindustri samt annen privat tjenesteyting som har størst årlig vekst. Det er i Troms og Finnmark at veksten samlet har vært høyest i perioden.

Utviklingen i sysselsettingen

Den registerbaserte sysselsettingsstatistikken fra SSB viser at utviklingen i landsdelen har vært positiv de siste årene fram mot 2020 og før virusutbruddet, og at sysselsettingen samlet sett gikk oppover i årene etter finanskrisen. Det er byene og de mest sentrale kommunene i landsdelen som har hatt den mest positive utviklingen i sysselsettingen, mens det er større variasjoner blant de mindre sentrale kommunene i nord. I Nordland gikk sysselsettingen tilbake i de minst sentrale kommunene, et trekk man for øvrig også finner i andre fylker. I Troms og Finnmark har veksten i de minst sentrale kommunene derimot vært positiv, om enn svak. Samlet sett har sysselsettingsveksten i Troms og Finnmark vært sterkere enn den er i Nordland.

Den positive sysselsettingsutviklingen avspeiles også i at arbeidsledigheten over lengre tid har vært relativt lav i landsdelen. Mobiliteten blant arbeidsledige varierer, og på landsbasis er flytting vanligst i Finnmark. Dette henger sammen med færre muligheter for å pendle og finne annet yrke i nærområdet.⁴³ Denne type arbeidsmarkeder, som det finnes mange av i Nord-Norge, er mer sårbare ved nedleggelse.

Den største prosentvise økningen i sysselsettingen har kommet i næringer som bergverksdrift og olje- og gassutvinning, forretningsmessig, teknisk og personlig tjenesteyting, eiendomsdrift, bygg- og anlegg, jordbruk og fiske og overnattings- og serveringsvirksomhet. Næringer som transport og lagring, elektrisitet, vann og renovasjon, finansiering og forsikring, samt offentlig administrasjon har heller hatt en negativ utvikling de siste årene.

Som ellers i landet, er de fleste foretakene små, og i Nord-Norge har nær ni av ti færre enn ti ansatte, og står for 20 prosent av sysselsettingen i landsdelen. Det er få store foretak med mer enn 250 ansatte, men disse sysselsetter så vidt over ti prosent. Om lag 1,6 prosent har 50 eller flere ansatte, og disse står for litt over 37 prosent av sysselsettingen.

⁴³ Kann m.fl. (2018)

5.2 Overordnede trender gir rammer for næringsutvikling

5.2.1 Omstilling og digitalisering

Nord-Norge er en landsdel med store avstander, tilgang til rike naturressurser, kaldt klima, lav befolkningstetthet og til dels også tynne næringsmiljøer. Digitalisering og teknologiske endringer gir grunnlag for utvikling av nye varer og tjenester ved å kople industrielt framstilte varer med leveranse av tjenesteyting. Digitalisering handler også om å effektivisere produksjonen, og skape og utvikle nye forretningsmodeller i bedriftene. Dette gjelder også næringene som er framtreddende i Nord-Norge. Ny teknologi gir økte muligheter for lokal produksjon. Utviklingen går raskt, og nye krav til produkt- og tjenesteutvikling gjør små- og mellomstore bedrifter konkurranseutsatte. Mange er underleverandører til større bedrifter og inngår i regionale verdikjeder. Tilgang på medarbeidere med tilstrekkelig kompetanse er en viktig forutsetning for at næringslivet og den enkelte bedrift skal lykkes med digitalisering.

I Nord-Norge vil den voksende tilgangen på data om havet, rommet og klima, gi nye muligheter til bærekraftig utnyttelse av naturressursene og økt verdiskaping. Allerede i dag kan kunstig intelligens gjøre analyser som er for store og kompliserte for oss mennesker. Kunstig intelligens (KI) er en samlebetegnelse på informasjonsteknologi der maskinlæring og -resonnering og robotikk står sentralt. Norge kan ta en ledende posisjon i bruk av kunstig intelligens, spesielt innenfor områder der vi allerede har gode forutsetninger og sterke miljøer, slik som helse, olje og gass, energi, maritim og marin næring og offentlig sektor. Regjeringen vil at Norge skal utnytte innovasjonskraften som ligger i bruk av kunstig intelligens. Derfor har regjeringen i 2020 lagt fram en nasjonal strategi for kunstig intelligens. Tilgang til god infrastruktur, datadeling, forskning og kompetansebygging skal gi et godt utgangspunkt for økt innovasjon og verdiskaping – også for små, men teknologisk avanserte virksomheter. Regjeringen ønsker å bidra til at digitalisering, automatisering og ny teknologi kan komme hele næringslivet til nytte.

Figur 5.4 Dualog selger digitale løsninger som sikrer at kommunikasjon fungerer pålitelig og sikkert mellom skip og land. En betydelig del av selskapets tjenester omhandler cybersikkerhet. Dualogs løsninger er installert på mer enn 4 000 skip i internasjonal handelsflåte.

Foto: Dualog

Boks 5.2 Små og mellomstore bedrifter satser på digitalisering og teknologi

Digitalisering og teknologi gir muligheter for nye forretningsmuligheter, økt konkurransekraft og mer bærekraftig produksjon for hele bredden av næringslivet. Barel AS i Kirkenes produserer belyningsutstyr, og har sett et økende behov for smarte digitale løsninger for å bli mer konkurransedyktig og framtidsrettet. De har inngått en innovasjonskontrakt med Aker BP. Prosjektet er delfinansiert av Innovasjon Norge Arktis og reduserer vedlikehold til belysning av olje- og gassinntallasjoner. TAG Sensors AS i Rana har utviklet og produserer sensorer for å overvåke temperaturen til mat og medisiner, og har fått støtte blant annet fra EUs rammeprogram for forskning og innovasjon, *Horisont 2020*, i alt tre ganger. Bedriften er en av få i verden som leverer en komplett løsning for temperaturovervåking. Løsningen inneholder blant annet en sensor som kobles opp mot en skylagringstjeneste. Selskapet er alle-

rede store innen sjømatnæringen i Norge og satser mot mat- og medisinindustrien internasjonalt. Havbruksloggen AS i Bodø utvikler og drifter komplekse kontroll og vedlikeholdssystemer for oppdrettsnæringen, både nasjonalt og internasjonalt. Nordkontakt AS med hovedkontor i Bodø er en ingeniørbedrift som satser på teknologi med automasjon, informasjonsteknologi og sensorteknologi som sentrale fagfelt. Selskapet leverer produkter fra enkle komponenter til ferdige idriftsatte anlegg til en stor bredde av kunder i hele landet. Grovfjord Mek. Verksted har 100 års erfaring med motorreparasjoner, ombygging og nybygging av båter og satser på teknologi og innovasjon for å være konkurransedyktig. Selskapet kunne i 2017 sjøsette verdens første batteridrevne røkerbåt og har nylig levert en elektrisk miljøbåt spesialdesignet for oppsamling av flytende søppel i Indre Oslofjord.

Mulighetene i digitalisering omfatter hele bredden av næringslivet. Samtidig har landsdelen lyktes med å utvikle solide IT-miljøer. Eksempler på dette er blant annet veksten i IT-næringen i Bodø, med DIPS-konsernet som en av Norges ledende leverandører av e-helse til norske sykehus, og til kommunehelsemarkedet. I Helgeland er det et sterkt digitalt miljø ved Brønnøysundregistrene som yter sentrale tjenester for næringslivet og offentlig sektor i hele landet. I Alta har Smart Construction Center som visjon å være en ledende innovasjonsarena for å bistå med utviklingen av den heldigitale bygg-, anleggs- og eiendomsnæringen. Dette viser at det over tid vokser fram sterke kompetansemiljøer i nord som både leverer tjenester som Norge trenger, og samtidig bidrar til næringsutviklingen i landsdelen.

Offentlige myndigheters løpende arbeid for å gjøre forvaltningen mer brukervennlig ved hjelp av blant annet digitalisering og forenkling er viktig for bedriftene. Det omfatter også offentlige myndigheter, som regulerer og fører tilsyn med næringene. Regjeringens strategi for digitalisering av offentlig sektor skal bidra til å gjøre hverdagen enklere og mer effektiv for næringsdrivende og forvaltning.

5.2.2 Bærekraftig produksjon

Det er et mål for regjeringen at Norge skal bli et lavutslippssamfunn i 2050, og Norge har under Parisavtalen forpliktet seg til å halvere klimagassutslippene i 2030 sammenlignet med nivået i 1990. Veien til lavutslippssamfunnet krever stor omstilling der vi må redusere utslippene. Samtidig er det av stor betydning at næringsutviklingen og verdiskapingen i bedriftene opprettholdes. Effektiv bruk av ressursene og et konkurransedyktig næringsliv er derfor også avgjørende for å lykkes med omstillingen. Regjeringen vil fortsette å legge til rette for omstilling til det grønne skiftet, ved bruk av teknologi og kunnskap i bedriftene i nord.

Forbrukere og virksomheter etterspør stadig mer klimavennlige varer og tjenester. Det gir muligheter for vekstbedrifter i nord som leverer produkter og løsninger med liten klima- og miljøbelastning.

Med stor tilgang til fornybare naturressurser og rent hav har Nord-Norge gode konkurransefortrinn for bærekraftig produksjon. Det finnes også flere eksempler på satsinger på grønn konkurransekraft innenfor mange næringer i landsdelen. For eksempel bidrar prosessindustrien i nord både ved å kutte utslipp selv, men også ved at de

Boks 5.3 Mo-Industripark – Grønn industriklynge med verdensambisjoner

Med om lag hundre bedrifter, rundt 2 500 ansatte, et samlet energiforbruk tilsvarende tre Altakraftverk, og et vannverk med leveringskapasitet på 2 700 liter i sekundet, er Mo Industripark et industrielt tyngdepunkt for prosessindustrien i Nord-Norge. Her produseres metaller og mineraler som verden trenger. Det er et unikt industrielt økosystem der bedriftene utnytter hverandres material- og energistrømmer. På sin ferd gjennom vannkretsløpet i parken utnyttes det samme vannet opp til fire ganger. Bedriftene satser i det grønne skiftet. Klyngens utgangspunkt er at det er få regioner i verden som har de samme forutsetninger til å møte den

globale etterspørselen etter metaller og mineraler og samtidig innfri skjerpede krav til miljøfotavtrykk. Målet er å bli en grønn industripark i verdensklasse. Mo Industripark er langt fremme i energigjenvinning og sirkulær økonomi. I parken gjenvinnes årlig rundt 400 GWh, som tilsvarer årlig energiforbruk til nesten 24 000 husstander. Co-gass utnyttes til oppvarming, høyttemperert røykgass går til fjernvarme og oppvarmet kjølevann går til smoltproduksjon. Planene framover er også ambisiøse, og er blant annet knyttet til hydrogenproduksjon, biokarbon og batteriteknologi og initiativer innen akvakultur- og hydroponi (vannkultur).

er en del av større verdikjeder nasjonalt og internasjonalt slik som bygg- og anlegg, transport- og energisektoren. Dette kan gi industrien muligheter for å øke sin eksport samtidig som den bidrar til reduserte klimagassutslipp ved bruk av fornybar energi og satsing på grønne løsninger.

Størsteparten av Norges havområder ligger i nordområdene. Med sterk kompetanse og kunnskap om havbruk, er det muligheter til å bygge nye verdikjeder innen de marine næringer. For havbruksnæringen blir bærekraftige føringredienser en nøkkel både for framtidig vekst og verdiskaping. God utnyttelse av marin biomasse kan gi muligheter for å øke matproduksjon og gi nye næringsutviklingsmuligheter. Tilsvarende kan biomasse fra skog og biprodukter fra husdyrbruket brukes som kilde til proteinråvare i kraftfôrproduksjonen og næringsutvikling. Nordnorske forskningsmiljøer har også mye aktivitet innen dette feltet.

5.3 Næringsutvikling basert på regionale fortrinn

En vesentlig del av næringslivet i nord baserer sin næringsvirksomhet på regionale fortrinn som for eksempel nærhet til rike naturressurser, spektakulær natur og tilgang til store land- og havarealer. Det gir grunnlag for et bredt spekter av næringsmuligheter og betydelig samlet verdiskaping og velferd i landsdelens byer, tettsteder og mange mindre kommuner. Havnæringer, maritim sektor, petroleumsnæringen, kraftintensiv

industri, mineraler, reiseliv, landbruk og reindrift er eksempler på næringer som utnytter slike regionale fortrinn og som også bidrar til ringvirkninger for annet næringsliv. Disse næringene kan også gi unge mennesker både karrieremuligheter og spennende utfordringer til å bygge og utvikle framtidens arbeidsplasser i landsdelen.

5.3.1 Hav- og kystnæringene – stort potensial for økt verdiskaping og vekst

Nord-Norge er i særstilling når det gjelder tilgang på havressurser, med 60 prosent av det norske sjøarealet innenfor grunnlinjen og over 80 prosent av norske havområder nord for polarsirkelen.⁴⁴ I dag er om lag 20 prosent av arbeidsplassene i Nord-Norge i havnæringene.⁴⁵ Landsdelen har kompetanse og lang erfaring med å høste fra havressursene, og havnæringene er store verdiskapere med utsikt til fortsatt betydelig vekst.

I «Verdiskaping i næringene» viser Faglig Forum at det har vært vekst i havnæringene i nord.⁴⁶ Tabell 5.1 viser noen av verdiene det norske samfunn får fra havområdene Norskehavet og Barentshavet-Lofoten, fra næringene som har sin virksomhet i og i tilknytning til disse havområdene. Det vises til nærmere omtale av tallene i Meld. St. 20 (2019–2020) *Helhetlige forvaltningsplaner for de norske havområdene*. I SINTEFs

⁴⁴ Breimo m. fl. (2018)

⁴⁵ DNV GL (2019)

⁴⁶ Faglig forum for norske havområder (2019a) og Faglig forum for norske havområder (2019b)

Figur 5.5

Tabell 5.1 Sammenstilling av verdiskaping i de fire havbaserte næringene nasjonalt og i forvaltningsområdene. Bruttoprodukt oppgitt i mrd. kroner (i løpende priser)

Næringer	Barentshavet-Lofoten		Norskehavet		Nasjonalt		
	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2019
Sjømat	11,9	21,4	12,3	20,3	33,1	57,9	64,7
Petroleum	21,2	25,3	143,9	112	596,6	478,5	566,8
Sjøfart	1,3	1	4,1	4,6	32,2	40,7	39,8
Turisme ¹	2,4	3,7	2,5	4	32,2	45,4	
	36,8	51,4	162,8	140,9	694,1	622,5	671,3

¹ Tall for turisme ikke tilgjengelig for 2019

Kilde: SSB

mulighetsstudie pekes det samtidig på et betydelig vekstpotensial fram mot 2040 for olje og gass, fiskeri, havbruk, maritim næring og nyere havnæringer som havvind, havbunnsmineraler og nye marine arter. OECD anslår at den globale havøkonomien vil kunne dobles innen 2030 sammenliknet med 2010, og skape mange arbeidsplasser. Med en voksende verdensbefolkning vil behovet for energi, sjømat, sjøtransport og mineraler øke.

Med sine naturlige fortrinn er det grunn til å tro at havnæringene vil være viktige for framtidig utvikling av også deler av øvrig næringsliv i landsdelen. Samarbeid om kompetanse- og teknologioverføring mellom havnæringene og øvrig næringsliv kan over tid gi betydningsfulle bidrag til ytterligere verdiskaping, innovasjon og lønnsomme arbeidsplasser.

Figur 5.6 Fiskeriindustrien i nord representerer betydelige verdier for norsk økonomi. Kunnskap og moderne teknologi gjør at vi kan kombinere sunn havforvaltning og verdiskaping.

Foto: Nofima

5.3.2 Vekstpotensial for fiskeri- og havbruksnæringene

Fiskerinæringen og sjømatindustrien har alltid vært viktig i nord, og nordområdene står sentralt i fiskeripolitikken og i fiskeriforvaltningen. De senere årene har også havbruksnæringen fått stadig økt betydning, og den har fortsatt potensial for vekst. Hele 55 prosent av ny produksjonskapasitet i lakseoppdrett som ble tildelt gjennom auksjonen i 2020 gikk til Nord-Norge (Helgeland og nordover). Små oppdrettere økte også sin relative andel av ny vekst gjennom deltakelse i auksjonen. I 2019 ble over halvparten av all fisk som ble landet i Norge, landet i nord, og over 40 prosent av all oppdrettsfisk som ble solgt, kom fra nord.

Sjømatnæringen bidrar til verdiskaping langs hele kysten, og er et viktig bidrag til verdens tilgang til proteiner som produseres med lavt klimavtrykk. Fangstvolumet i fiskeriene begrenses av fiskebestandenes produksjonsevne. Ved å høste fra bestandene økes produktivitet. Dette kalles

kompensatorisk vekst. Og det som biologisk sett gir optimal beskatning er å høste overskuddet av den økte produksjonen. Når det fastsettes kvoter på fiskeslag, er det derfor også nødvendig å ikke fiske mer enn det som gir god og langsiktig produksjonsevne av fiskebestandene. Økt verdiskaping i fiskeriene kan likevel skje ved at man skaper større verdier av de ressursene som allerede tas ut av havet og ser på muligheten for å høste nye arter.

Det er stort potensial i bedre utnytting av marint restråstoff. Regjeringen la derfor i 2019 frem en strategi for økt verdiskaping fra marint restråstoff.

I framtidens fiskerier vil nye arter kunne spille en viktig rolle. Samtidig er det nødvendig at dette skjer på en bærekraftig måte. Regjeringen signaliserer i havstrategien fra 2017 at den vil vurdere å åpne for kommersielt fiske etter mesopelagiske arter og rødåte, herunder vurdere å innføre en konsesjonsordning for mesopelagiske arter for å sikre bærekraftig høsting. I 2019 ble det åpnet for kommersiell høsting av rødåte, mens konsesjons-

Boks 5.4 Leverandørutvikling som motor for innovasjon i havnæringene

Leverandørutvikling gjør det lettere for kundene å formidle sine utfordringer til leverandørene. Da blir det lettere å komme fram til nye og bedre løsninger, innovasjoner blir spredd raskere og produktiviteten øker.

Økt bearbeiding av råvarer, sterkere merkevarebygging og utvikling av leverandører innen blant annet forretningsmessig tjenesteyting bidrar til å fremme bærekraftig næringsutvikling i nord. Dette har vært klare budskap fra aktører som jobber med næringsutvikling i nord. I oppfølging av regjeringens nordområdestrategi ble det derfor i perioden 2017–2020 innenfor rammen av Bedriftsnettverk-ordningen¹, satt av 56 mill. kroner til prosjekter til utvikling av leverandørmiljøer i Nord-Norge. De avsatte midlene er en del av leverandørutviklingssatsingen *N2 – Framtidens leverandører innen sjømat, reiseliv og opplevelsesnæringen i Nord-Norge*. Satsingen ser flere virkemidler i sammenheng, og forvaltes av en styringsgruppe i fellesskap bestående av eierne, fylkes-

kommunene Nordland og Troms og Finnmark, Sametinget, med samarbeidspartnerne Innovasjon Norge Arktis/Nordland og Forskningsrådet. Satsingen innebærer også at det hittil er bevilget betydelige beløp til kompetanseutvikling og nettverksbygging til bedrifter og kompetansemiljøer i Nord-Norge, herunder egne prosjekter rettet mot samiske næringer.

Regjeringen gir i 2020 om lag 11 mill. kroner i tilskudd til Nasjonalt program for leverandørutvikling, som er en pådriver for at statlige og kommunale virksomheter skal skape innovasjon gjennom sine anskaffelser. Programmet virker over hele landet og gjennomfører blant annet prosjekter som utslippsfrie hurtigbåter. Det gir nye arbeidsplasser, mer miljøvennlige løsninger og eksportmuligheter.

¹ Et bedriftsnettverk kan hjelpe små- og mellomstore bedrifter med vekstambisjoner til å etablere kommersielt, strategisk og markedsrettet samarbeid for å styrke innovasjonsevne og konkurransekraft. Innovasjon Norge gir støtte til å opprette bedriftsnettverk.

ordning for lysprikkfisk og andre mesopelagiske arter er til vurdering.⁴⁷

Klimaendringer og havforsuring fører til endringer i de marine økosystemene som også påvirker grunnlaget for fiskeri- og havbruksnæringene i nord. Hittil har økningen i havtemperatur i hovedsak vært gunstig for viktige kommersielle bestander som torsken i Barentshavet, og forskjøvet områdene som er best egnet for lakseoppdrett mot nord. Samtidig kan klimaendringer i kombinasjon med økt tilførsel av næringssalter ifølge FN's klimapanel være årsak til en økning i giftige algeoppblomstringer. Den globale oppvarmingen svekker også havstrømmene i Nord-Atlanteren, som på sikt kan medføre redusert biologisk produksjon i norske farvann.

Regjeringen vil forbedre kunnskapsgrunnlaget for klimatilpassing av marine næringer og samfunnssektorer som er avhengige av havet, og vektlegge en klimatilpasset forvaltning av levende

marine ressurser. En viktig del av dette blir å øke kunnskapen om effekter av klimaendringer og havforsuring på de marine økosystemene, og hvordan dette virker sammen med annen påvirkning. Blant annet vil det bli gjennomført en risikoanalyse for de norske havområdene om direkte og indirekte virkninger av klimaendringer på marine økosystemer under ulike utslippsscenarioer.

Vekst i havbruksnæringen må også skje på naturens premisser. Nytt system for kapasitetsjusteringer i norsk lakse- og ørretoppdrett («trafikklyssystemet») trådte i kraft 15. oktober 2017, og skal sørge for forutsigbar og bærekraftig vekst i havbruksnæringen. Innenfor hvert av de 13 produksjonsområdene langs kysten vurderes næringens miljøpåvirkning i form av hvordan lakselus påvirker vill laksefisk. Er miljøpåvirkningen akseptabel, vil næringen kunne tilbys vekst, men i motsatt fall kan oppdretterne måtte redusere sin produksjonskapasitet.

Trafikklyssystemet gir i seg selv insentiver til teknologiutvikling ved å tillate vekst i områder med god miljøtilstand. I de fleste områdene i Nord-Norge er denne påvirkningen vurdert til å være akseptabel, og de har derfor fått tilbud om

⁴⁷ Mesopelagisk fisk lever i de åpne vannmassene på mellom 100 meter og 1000 meters dyp. Anslag viser at det kan finnes 10 000 mill. tonn mesopelagisk fisk i verdenshavene – 100 ganger mer enn mengden av villfisk som høstes hvert år.

Figur 5.7 Fiskerinæringen og sjømatindustrien har alltid vært viktig i nord. Her er fiskeri- og sjømatministeren på besøk hos Norway King Crab i Bugøynes.

Foto: Nærings- og fiskeridepartementet.

6 prosent vekst i de to tildelingsrundene som har vært under trafikklyssystemet.

Det er også etablert andre tiltak for å stimulere til utvikling av ny teknologi. Andre virkemidler for teknologiutvikling er blant annet forskningstillatelser, vederlagsfrie tillatelser til landbasert oppdrett og ordningen med utviklingstillatelser. Det foregår mye teknologiutvikling innen havbruk. Utviklingstillatelsene, som kunne omsøkes i perioden 2015–2017, ga et betydelig insentiv til å gjennomføre mange innovative prosjekter.

Regjeringens virkemidler for stimulering til ny teknologi kan bidra til utvikling av næringen og økt arealtilgang, herunder havbruk lengre ut til havs enn det som er vanlig i dag. Et eksempel på slike prosjekter er Nordlaks sitt Havfarm-prosjekt, som ble ankret opp på Ytre Hadseløya i Nordland i 2020. Regjeringen er i prosess med å utvikle regelverk for havbruk til havs som blant annet omfatter vurderinger knyttet til tekniske krav, arbeidsbestemmelser, system for lokalitetsklarering og tildeling av tillatelser.

NCE Aquaculture er en havbruksklynge i Nordland som arbeider for økt verdiskaping, forskning og innovasjon innen produksjon av laks og sjømat til et globalt marked. Klyngen er et lokomotiv i videreutvikling av norsk havbruk og relaterte virksomheter, og er et godt eksempel på at havbruksnæringen får en stadig sterkere posisjon i landsdelen. Klyngen samarbeider med Nord universitet, regional prosessindustri og myndigheter for å utvikle biomarine ingredienser til nye tredjegerasjons fôrråvarer. Satsningene skal bruke CO₂ som innsatsfaktor (CCU; carbon capture utilization) og bidra til sirkulærøkonomisk utnyttelse av rest- og avfallsprodukter fra havbruksnæringen til ny bioproduksjon.

En lønnsom og bærekraftig havbruksnæring i nord kan også gi nye muligheter for utvikling av arbeidsplasser og aktivitet langs kysten og deriblant innenfor leverandørindustrien. Grovfjord Mek. Verksted er et eksempel på en bedrift i landsdelen som har lyktes med betydelige leveranser av service- og oppdrettsbåter til havbruk.

Maritimt Forum Nord har satt i gang et initiativ for å se nærmere på hvordan den nordnorske leverandørindustrien kan oppnå ytterligere framtidige leveranser til havbruksnæringen.

Sjømatindustrien i nord som arbeider med foredling av råstoff, har hatt lav lønnsomhet i de senere årene. Mange sjømatindustribedrifter har også utfordringer med å få tak i nok arbeidskraft. Næringens satsing på innovasjon, teknologi og automatisering kan foruten å effektivisere produksjonen, også gi nye muligheter for forbedrede produkter fra bedriftene innenfor sjømatindustrien. Det vil samtidig innebære behov for mer kompetent arbeidskraft og at fiskeindustrien blir mer attraktiv for arbeidstakere med utdanning og kompetanse.

Sjømatnæringen har Europa som et stort marked. Gjennom EØS-avtalen er regelverket for mattrygghet felles med EU. Dette er av avgjørende betydning for adgangen til det europeiske markedet for norsk fisk, da handelen med sjømat foregår uten grensekontroll internt i EØS-området.

Mattilsynet er departementenes utøvende organ på matområdet, og har forvaltningsansvar langs hele sjømatverdikjeden. En forenklet og brukerorientert forvaltning vil styrke muligheter for utvikling og vekst i sjømatnæringen. Bedre utnyttelse av digitale teknologier, samarbeid mellom offentlige etater med forvaltningsansvar for sjømatnæringene, samt mellom offentlig og privat sektor, vil være viktige faktorer for økt verdiskaping.

Det arbeides med flere tiltak som kan bidra til en god arealtilgang for havbruksnæringen, herunder oppfølging av rapporten fra en interdepartemental arbeidsgruppe om Havbruk til havs. Regjeringen er også opptatt av å legge til rette for en god sameksistens mellom de ulike havnæringene og en god samlet utvikling. Man vil se på ulike modeller for framtidig arealplanlegging og koordinering mellom ulike aktiviteter. Senter og hav og Arktis sitt prosjekt *Sameksistens og bærekraft i det blå* vil blant annet gi innspill i dette arbeidet.

Fylkeskommunal og kommunal planlegging er også viktig for å sikre fiskeri- og havbruksnæringenes langsiktige arealbehov, samtidig som andre samfunns- og miljøinteresser blir ivaretatt. Her har kommunene et ansvar for å sikre tilstrekkelig kompetanse.

Det er viktig at fylkeskommuner og kommuner samarbeider med næringslivet og statlige myndigheter for å finne bærekraftige løsninger og god samordning mellom plan- og bygningsloven og sektorlover. Potensialet for framtidig bærekraftig matproduksjon bør ha oppmerksomhet i plan-

Boks 5.5 Bedre kartlegging gir økt bærekraftig verdiskaping

I 2020 ble det satt i gang et treårig pilotprosjekt med utvikling av metode og kartlegging for marine grunnkart i kystsonen. Et av områdene er i Troms/Kvænangen. Kartverket skal, i samarbeid med Norges geologiske undersøkelser, Havforskningsinstituttet og relevante kommuner og fylkeskommuner, samle inn data om bunnforhold, biologi og geologi i utvalgte områder. Slike data er av betydning for blant annet plassering av oppdrettsanlegg, og danner grunnlag for å vurdere økonomiske og økologiske verdier. Det vil dermed gi et bedre grunnlag for kommunal planlegging og kan dempe konfliktnivået, samtidig som det gir betydelig samfunnsøkonomisk gevinst.

prosessene. Samiske interesser skal ivaretas i planleggingen i sjøsamiske områder.

Flere aktører utvikler nye teknologiske konsepter for havbruk lenger ut til havs. For å utløse dette potensialet vil det være avgjørende at det avklares areal for havbruksvirksomhet også utenfor plan- og bygningslovens virkeområde.

Kvotesystemet er vårt viktigste fiskeripolitiske virkemiddel. Det består av flere deler som til sammen setter rammene for hvordan ressursene kan utnyttes og fordeles. Status for norske fiskerier er at bestandene forvaltes bærekraftig, fiskeflåten driver lønnsomt, og det er systemer som legger til rette for at fangstkapasiteten ikke er større enn ressursgrunnlaget. Samtidig er det behov for å forenkle systemet og gjøre det mer effektivt, fleksibelt, tidsmessig og framtidsrettet. I kvotemeldingen, Meld. St. 32 (2018–2019) *Et kvotesystem for økt verdiskaping*, fremmet regjeringen 21. juni 2019 forslag til et framtidrettet kvotesystem for norske fiskerier.

Det pågår også et arbeid for å vurdere organiseringen av ressurskontrollen i fiskeriene, etter høringen av NOU 2019: 21 *Framtidens fiskerikontroll*. Formålet er å styrke Fiskeridirektoratets arbeid. Regjeringen har foreslått å øke styrkebevilgningene til fiskerikontroll med 42 mill. kroner i 2021, finansiert med en kontrollavgift for fiskeflåten. Det vil også være aktuelt å styrke Analyseenheten i Vardø. En bedre ressurskontroll vil styrke grunnlaget for fiskeriaktiviteten i nordområdene og konkurransekraften for bedriftene.

Nærmere om hvalfangst

Hvalfangst er har lange tradisjoner i Nord-Norge. Hvalfangsten i Norge har internasjonalt vært til dels omstridt gjennom mange tiår. Rettslig og biologisk står Norge imidlertid på trygg grunn i dette spørsmålet. Vi har fulgt opp og opptrer i tråd med våre internasjonale forpliktelser, og har et kunnskapsgrunnlag som sikrer bærekraftig vågehvalbestand og en fangst som ivaretar dyrevelferd og sikkerhet for fangerne.

Forenkling av regelverket og fjerning av unødvendige hindre for næringsvirksomhet er viktig også for å sikre hvalfangstens framtid. Endringene innført våren 2020 knyttet til hvalfangstnæringen hadde som formål å gjøre det enklere å etablere seg og sikre nyetablering i næringen, uten at dette går ut over kravene til kunnskap, opplæring og sikkerhet for den som vil inn i denne fangsten. Endringene dreide seg om en lemping på kravet til tidligere deltakelse for fartøy som driver hvalfangst, til at enten eier eller minst en av mannskapet skal ha deltatt i fangst av vågehval i minst et av de siste seks årene. Det ble også åpnet for at fartøy som er tatt ut av det ordinære fisket eller fangst, kan settes til hvalfangsten, dersom fartøyet er egnet og utrustet for hvalfangst. Håpet er at flere unge mennesker ønsker å gå inn i hvalfangstnæringen, og bidra til at vi høster sunn og god sjømat også i denne delen av næringen.

5.3.3 Petroleumsvirksomhetens betydning

Som følge av en forventet økning i verdens befolkning og velstandsnivå, er også den globale etterspørselen etter energi forventet å øke. Samtidig må klimagassutslippene fra bruk av fossile brenslere reduseres for å nå målene i Parisavtalen om å begrense den globale oppvarmingen til godt under to grader sammenliknet med førindustriell tid og tilstrebe å begrense oppvarmingen til 1,5 grader. Klimagassutslipp fra norsk produksjon er vesentlig lavere enn gjennomsnittet for andre oljeproduiserende land.

Petroleumsvirksomheten har i de seneste årene, og i tiden siden den forrige nordområdemeldingen ble lagt fram i 2011, fått en økende betydning for Nord-Norge. Den har skapt arbeidsplasser og bidratt til velferd i landsdelen. Næringen bidrar også til å løfte produktiviteten i resten av økonomien med læringsprosesser og teknologioverføring, for eksempel innen havbruk, maritim industri og helsesektoren.

De samlede sysselsettingseffektene i forbindelse med olje- og gassaktiviteten for de nordlig-

ste fylkene er i overkant av 8 000 personer.⁴⁸ Dette inkluderer de ansatte i sektoren, men også ansatte i hele verdikjeden som leverer varer og tjenester som kan «spores» tilbake til olje- og gasssektoren. Det inkluderer også utpendling av arbeidstakere som jobber på olje- og gassinstallasjoner, men som har fast bosted i Nord-Norge. Verdiskapingen i petroleumssektoren nasjonalt er betydelig, og var i 2019 om lag 9 mill. kroner per sysselsatt (inkludert sysselsatte knyttet til direkte tjenesteleveranser), mot om lag 1 mill. kroner per sysselsatt i fastlandsøkonomien samlet.⁴⁹

Virksomheten i nord har utviklet seg gradvis etter hvert som petroleumsaktiviteten på norsk kontinentalsokkel har utviklet seg og beveget seg nordover. Letevirksomheten startet tidlig på 1980-tallet i Norskehavet og Barentshavet. Norne-feltet ble første produserende felt i den nordlige delen av Norskehavet i 1997 med drifts- og forsyningsbase på Helgeland. Med Skarv-feltet i drift fra 2013 og Aasta Hansteen-feltet i 2018 økte olje- og gassvirksomheten i området ytterligere. Aasta Hansteen-feltet inkluderer også gassrørledningen Polarled som legger til rette for nye utbygginger og leteaktivitet i den nordlige delen av Norskehavet. Barentshavet fikk sitt første felt i produksjon i 2007 med Snøhvit og deretter Goliat i produksjon fra 2016. Johan Castberg-feltet er under utbygging og forventes å komme i produksjon i løpet av de nærmeste årene. Castberg ventes alene å gi 470 årsverk i et normalt driftsår, og om lag 265 av disse i Troms og Finnmark.⁵⁰

Feltene og leteaktiviteten utenfor kysten betyr mye for nordnorsk næringsliv og lokalsamfunn, slik som for eksempel i Hammerfest. I takt med økende offshoreaktivitet i nord har det gradvis etablert seg kompetansebasert langs kysten innen konstruksjon og fabrikasjon, vedlikehold og modifikasjon, sikkerhet og beredskap samt operasjonelle tjenester. Forsyningsbasene i Sandnessjøen og Hammerfest er viktige næringsklynger for et bredt spekter av varer og tjenester. Mo i Rana har lenge hatt verkstedindustri som etter hvert også har fått petroleumsvirksomheten som marked. I Vesterålen ligger en av verdens ledende produsenter av oljevernustyr, mens Kirkenes mekaniske industrimiljø leverer til olje- og gassprosjekter i nord.

I takt med at flere olje- og gassfelt bygges ut i nord styrkes grunnlaget for langsiktige ringvirk-

⁴⁸ Næringen er grunnlaget for 225 000 arbeidsplasser over hele landet, jamfør Fjose m.fl. (2019).

⁴⁹ SSB (2020)

⁵⁰ Prop. 80 S (2017–2018)

Figur 5.8 Utbyggingen av Snøhvit-feltet med det tilhørende LNG-anlegget på Melkøya har gitt befolkningsvekst og økte skatteinntekter til Hammerfest kommune. Snøhvit er den første utbyggingen på norsk sokkel uten installasjoner på overflaten.

Foto: Manfred Jarisch/Equinor

ninger. Nærhet til feltene i drift er et konkurransefortrinn for leverandørene i nord. I løpet av de siste ti år har nordnorsk leverandørindustri levert varer og tjenester til petroleumssektoren for totalt 41 mrd. kroner og utført over 20 500 årsverk.⁵¹ Petroleumsvirksomheten på norsk sokkel legger til rette for at arbeidskraft fra Nord-Norge kan pendle til offshorearbeid også i andre deler av landet, og dermed også for bosetning i nord.

Olje- og gassindustrien bidrar til å gi større bredde i arbeidstilbudet i nord og at eksisterende bedrifter diversifiserer sine leveranser. Ringvirkningene er betydelige også utover de direkte, bransjespesifikke leveransene.

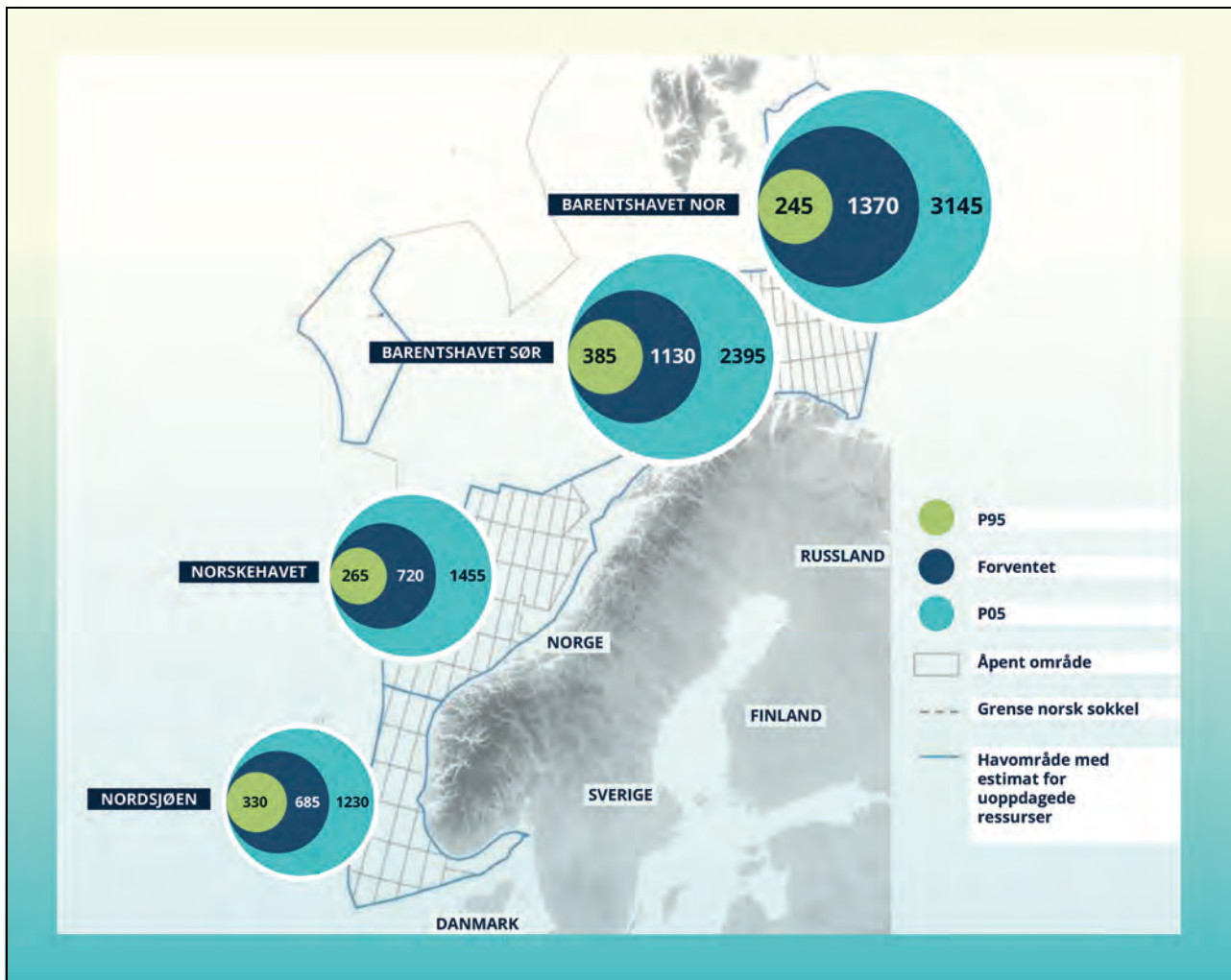
Selv om petroleumsnæringen vil være viktig i flere tiår framover, vil vi ikke kunne lene oss like mye på petroleumsnæringen som motor i økonomien. Flere næringer må dermed bidra mer til den samlede verdiskapingen enn i dag for å opprettholde et bærekraftig velferdssamfunn.

Det er samtidig store gjenværende olje- og gassressurser i nord. Oljedirektoratets ressursregnskap indikerer at vi etter femti år med petro-

leumsvirksomhet har produsert om lag halvparten av de totale forventede petroleumsressursene på norsk sokkel. Oljedirektoratet forventer at rundt to tredjedeler av de samlede forventede uoppdagede ressursene, som for hele norsk sokkel er estimert til 4 000 mill. Sm³ o.e., eller om lag førti Johan Castberg-felt, ligger i Barentshavet (nord og sør). Resten befinner seg i Nordsjøen og Norskehavet.

En nødvendig forutsetning for videreutvikling av olje- og gassaktiviteten i nord er at det regelmessig gjøres nye og lønnsomme funn. Langsiktig verdiskaping fra norsk sokkel sikres derfor ved fortsatt leteaktivitet gjennom tildeling av leteareal. De siste konsesjonsrundene på norsk sokkel har vist at det er stor interesse for leting på norsk sokkel. Det arbeides med å utvikle flere av de betydelige funnene som er gjort i Barentshavet de siste ti årene, blant annet Wisting, Alta og Gohta. Johan Castberg-feltet skal etter planen produsere i 30 år, mens det på Snøhvit-feltet arbeides med videreutvikling for mulig produksjonshorisont mot 2050-tallet. Dette illustrerer petroleumsindustriens langsiktighet, og med flere felt i drift i nord styrkes grunnlaget for varige regionale ringvirkninger.

⁵¹ Kunnskapsparken Bodø (2020)

Figur 5.9 Estimerte oppdagede ressurser på norsk sokkel (mill. Sm³ o.e.).

Boks 5.6 Hammerfest – en kommune i vekst

Fra 1959 og fram til 1980- og 1990-tallet var Nestlé/Findusfabrikken hjørnesteinsbedriften i Hammerfest kommune med på det meste inntil 1 200 ansatte på land i tillegg til 500–600 som mannskap på trålere. Utfordringer i næringen førte til at arbeidsplasser forsvant og at folketallet sank. I 2002 var folketallet i Hammerfest 9 000 mennesker, som var laveste nivå siden midten av 1960-tallet. Etter at Stortinget samme år godkjente utbyggingen av Snøhvit-feltet med det tilhørende LNG-anlegget på Melkøya, snudde befolkningsutviklingen. I dag er folketallet om lag 10 500, og en stor andel av de som har flyttet til Hammerfest er mennesker i alders-

gruppen 20–40 år og som har bidratt til at kommunen har fått en yngre befolkning. Veksten i folketallet har gitt økte skatteinntekter til kommunen. En annen stor inntektskilde er eiendomsskatt fra Melkøya. Hammerfest var preget av nedgangstider og fraflytning før petroleumsvirksomheten kom til byen. Ny virksomhet har medført at kommunen har kunnet ruste opp infrastruktur, skoler, barnehager, offentlige og private bygg. Det er lav arbeidsledighet i Hammerfest. Johan Castberg-feltet, som er under bygging, vil forsynes fra helikopter- og driftsbasen i Hammerfest og styres fra Equinors driftskontor i Harstad.

Petroleumsvirksomheten foregår i de områder som er åpnet av Stortinget innenfor de rammer som følger av forvaltningsplanene for havområdene og øvrige rammer satt av Stortinget. Meld. St. 20 (2019–2020) *Helhetlige forvaltningsplaner for de norske havområdene* gir en oversikt over områdespesifikke rammer for petroleumsvirksomheten, inkludert iskantsonen i Barentshavet. I områder som er åpnet for petroleumsvirksomhet, skjer dette etter strenge krav til helse, miljø og sikkerhet og ivaretagelse av det ytre miljø. Det legges stor vekt på å sikre god sameksistens med andre næringer.

Utvinnning av olje- og gassressurser til havs krever betydelig kunnskap, avansert teknologi, solid kapitaltilgang og langsiktig satsing. Innovasjonskraften fra petroleumsnæringens aktivitet gir positive overførings- og produktivitetseffekter til andre sektorer som for eksempel teknologi for rensing av sjøvann, overvåking- og kontrollsystemer til vindkraft, støpeteknikker fra betongplattformer til brofundamenter og konstruksjoner til oppdrettsnæringen. Den kunnskapsbaserte leverandørindustrien bidrar til de teknologiske løsningene til havs. Med økende petroleumsaktivitet i nord vil det lokale næringslivet i økende grad kunne ta del i denne utviklingen. Sokkelaktiviteten er avhengig av en landbasert leverandørindustri.

Satsing på FoU rettet mot olje- og gassvirksomheten i nordområdene er et sentralt bidrag for et mer robust og levedyktig næringsliv i nord. Det er viktig å videreutvikle den petroleumsfaglige forskningen og kompetansen rettet mot problemstillinger som er særskilte for nordområdene. I lys av pågående aktivitet innen leting og utbygging av nye olje- og gassfelt i nordområdene, er videreutvikling av geologisk, teknologisk og økonomisk kunnskap knyttet til leting, feltutbygging og drift i disse områdene sentralt. Petroleumsrelevant forskning og kompetanseutvikling i og for nordområdene vil bli videreført innenfor eksisterende rammer og virkemidler.

5.3.4 Vindkraft til havs

Vindkraft til havs er en bransje i sterk vekst internasjonalt, og særlig i landene rundt Nordsjøen. NVEs strategiske konsekvensutredning fra 2012 har vurdert mulige virkninger for miljø- og andre samfunnsinteresser for 15 områder som kan egne seg for vindkraftproduksjon til havs. Av disse ligger Træna Vest, Trænafjorden-Selvær, Gimsøy

Nord, Nordmela, Auvær, Vannøya Nordøst og Sandskallen-Sørøya Nord i nord.

Sommeren 2020 ble områdene Utsira Nord og Sørlege Nordsjø II i Nordsjøen åpnet for konsesjonssøknader om fornybar energi til havs. Et forslag om å åpne Sandskallen-Sørøya Nord hadde vært på høring høsten 2019. Regjeringen valgte, blant annet ut fra hensynet til fiskeriinteresser, å ikke gå videre med dette forslaget. Olje- og energidepartementet fikk under høringen også innspill om en åpning av områder utenfor kysten av Helgeland, og vil vurdere å gå videre med sikte på en åpning her.

5.3.5 Potensial for vekst i maritime næringer og nye transportruter til havs åpner for nye muligheter

Den maritime aktiviteten i nordlige havområder har vært økende, og de norske områdene har den største andelen skipstrafikk i Arktis. Den består blant annet av tankskip med petroleum fra Russland som omlastes i Nord-Norge, cruisetrafikk, fiskebåter og offshore servicefartøy.⁵² Koplingen til nærskipfart og fiskeri- og havbruksnæringen har bidratt til stabil aktivitet for maritim tjenesteyting, skipsfart og utstyrproducenter.

Nord-Norge ligger gunstig til for å kunne dra nytte av nye nordlige transportruter som åpner seg. Interessen for transitttrafikk gjennom Nordøstpassasjen har de siste årene vært merkbart, spesielt fra store asiatiske land. Større bruk av disse sjørutene vil ifølge Senter for hav og Arktis kunne gi muligheter for vekst for maritim industri og havnetjenester i Nord-Norge. Det er likevel fortsatt uvisst om dette i seg selv vil gjøre områdene til betydelige korridorer for global sjøtransport, da forutsigbarhet er nødvendig for næringen. Økt skipstrafikk i nordområdene skaper også nye utfordringer, beskrevet i kapittel 7 om samfunnssikkerhet.

I DNV GLs framtidstudie utarbeidet for Senter for hav og Arktis blir det pekt på at det er stort potensial for verdiskaping i maritim næring i Nord-Norge, særlig dersom forutsetningene for bærekraftig blå vekst utvikles.⁵³ Maritim næring i Nord-Norge vil i dette scenariet kunne ta i bruk en energimiks bestående av elektrifisering, hydrogen, biogass og ladesystemer. Til sammen vil dette bidra til lavere karbonavtrykk av varer som blir eksportert fra landsdelen.

⁵² DNV GL (2019)

⁵³ DNV GL (2019)

Boks 5.7 Industriklyngen Arctic Cluster Team

Arctic Cluster Team (ACT) er en ledende industriklynge i nord med over 80 samarbeidspartnere. Klyngen har som mål å være spydspiss i bærekraftig omstilling og satser på å utvikle industri i nord i verdensklasse ved blant annet å satse på økt vertskapsattraktivitet og innovasjon. Satsingen skal bidra til å innfri flere av FNs bærekraftsmål og har stor betydning for omstilling, arbeidsplasser og verdiskaping i nord. For klyngen er det viktig å bidra til å inkludere andre relevante industribedrifter i nord utover bedriftene i prosessindustrien, i tillegg til forskningsmiljø og relevante kunnskapsmiljø både regionalt og nasjonalt. Klyngesatsingen støttes av blant annet av Nordland fylkeskom-

mune, Prosess21, NCE Eyde, Olje- og gassklynge Helgeland, Innovasjon Norge Nordland, LO, NHO og Nord-Norges Europakontor. Blant de ledende bedriftene i klyngen er Finnfjord AS som har satt seg mål om å bli verdens første klimanøytrale smelteverk gjennom CCU (Carbon Capture and Utilization). Selskapet bruker CO₂ fra ferrosilisiumproduksjonen til framstilling av alger. Algeproduksjonen har vist seg egnet til bruk i laksefor og det arbeides med alternativ bruk av algeskall til batteri og solcelleproduksjon samarbeid med Sintef og NTNU. Potensialet for framtiden verdiskaping av slik algeproduksjon kan være betydelig.

5.3.6 Utviklingspotensial for grønn kraftintensiv industri

Nord-Norge har en betydelig kraftintensiv industri som utgjør en stor del av norsk prosessindustri. Denne industrien betyr mye for Norge som industrinasjon, både i form av arbeidsplasser, kompetanse, teknologiutvikling og eksportinntekter. Nord-Norge har flere steder med en betydelig kraftintensiv industri, som for eksempel Mo i Rana, Mosjøen, Glomfjord, Sørfold og Finnsnes.

Industristedene i Nord-Norge har lange tradisjoner, og virksomheten har hovedsakelig vært eksportrettet. Det å operere i krevende internasjonale markeder krever kontinuerlig effektivisering av produksjonen, stor evne til omstilling og nyutvikling. Den kompetansen og omstillingskulturen som disse stedene og miljøene besitter har medvirket til at flere av virksomhetene er attraktive for internasjonale konsern i de samme bransjene. Dette gir samtidig muligheter for oppstart av ny framtidsrettet produksjon og industri. FREYRs planer og arbeid med en battericellefabrikk i Rana er et eksempel på slike muligheter. Tilgang på fornybare energiresurser er også sentralt for slik næringsvirksomhet. Dette omtales nærmere i kapittel 6.9 Energiforsyningen i Nord-Norge.

Den kraftintensive industrien i Nord-Norge har lenge satset på miljøforbedringer av virksomheten og reduksjon av klimautslipp. Rundt de store kraftintensive bedriftene er det andre bedrifter og kompetansemiljøer som bidrar til et forster-

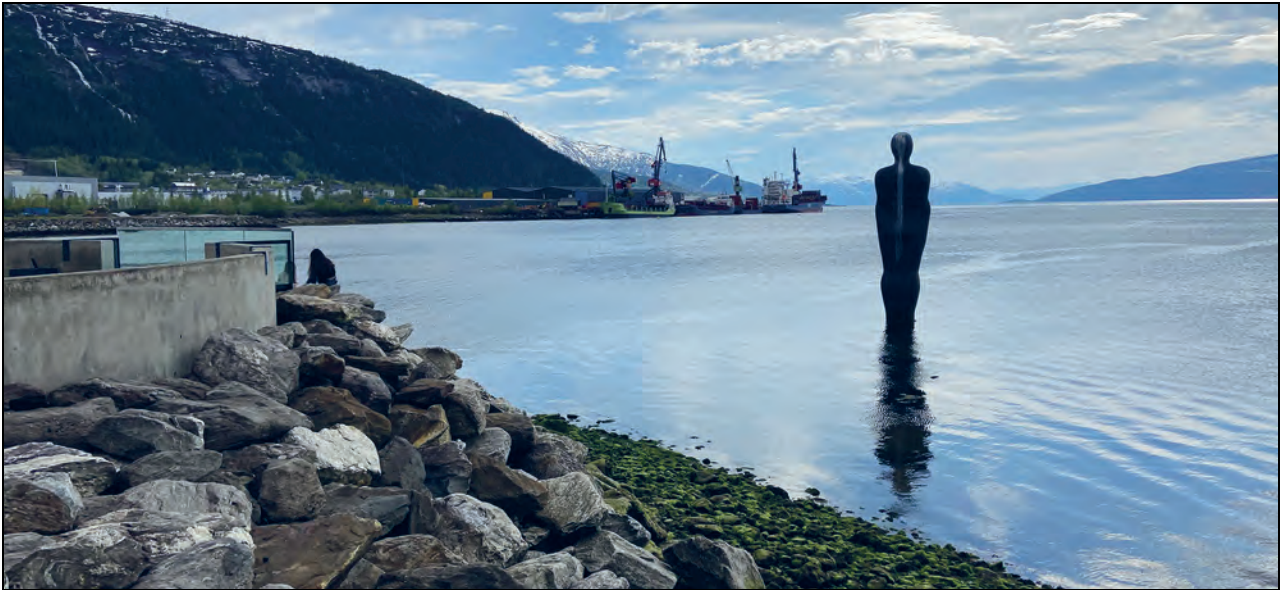
ket industrielt miljø. Satsingen Arctic Cluster Team er et godt eksempel på dette.

Den kraftintensive industrien i Nord-Norge er en del av prosessindustrien som står for det meste av klimautslippet fra industrien. Regjeringen har etablert strategiforumet Prosess21 som ser på hvordan prosessindustrien best kan bidra i overgangen til lavutslippssamfunnet. Regjeringen vil bidra til bærekraftig vekst i prosessindustrien gjennom å følge opp det igangsatte strategiarbeidet i Prosess21, som leverer sine anbefalinger innen utgangen av 2020.

Hydrogen som ny mulighet for industriell produksjon

Norge har lang industriell erfaring fra hele hydrogenverdikjeden, og flere norske selskaper utvikler og leverer allerede utstyr og teknologi for produksjon, distribusjon, lagring og bruk av hydrogen til ulike sektorer. Det er flere pågående utviklingsprosjekter i Nord-Norge med en ambisjon om å produsere og ta i bruk lav- og nullutslippshydrogen. Som omtalt i kapittel 3 er det også tildelt midler til prosjekt for hydrogenbåt i Troms og Finnmark gjennom Klimasats.

I Berlevåg kommune er et demonstrasjonsanlegg for produksjon av hydrogen ved elektrolyse under bygging og skal etter planen stå ferdig i 2020. Prosjektet har fått 50 mill. kroner fra EUs forskningsprogram Horisont 2020. Statkraft, CELSA og Mo industripark AS inngikk en intensjonsavtale 3. juni 2020 om å etablere en verdikjede for grønt hydrogen til industriell bruk. Sam-

Figur 5.10 Mo i Rana har en lang og sterk industritradisjon. Her blikk utover Ranfjorden med Havmannen i forgrunnen.

Foto: Thomas Nilsen

arbeidsprosjektet «Hydrogen Hub Mo» handler om å produsere hydrogen til flere bedrifter og prosesser tilknyttet Mo Industripark og å utnytte biprodukter som varme og oksygen. Statkraft og CELSA ønsker å utvikle et av verdens mest klimavennlige armeringsstål, «grønt stål», til bruk i bygge- og anleggssektoren. CELSA bruker i dag fossile energikilder i sitt anlegg i Mo i Rana, men CELSA har allerede produksjonsteknologi som muliggjør bruk av hydrogen. Første prosjekt i samarbeidet er å utrede en mindre produksjonsenhet for hydrogen som kan levere hydrogen til stålproduksjonen.⁵⁴

5.3.7 Mineralnæringen i nord og det grønne skiftet

Nord-Norge har betydelige mineralressurser som gjennom utvinning kan gi grunnlag for økt verdiskaping og arbeidsplasser. Den globale etterspørselen etter mineraler er knyttet til økonomisk vekst. God tilgang på visse mineraler er også avgjørende for å bidra til å løse de globale klimautfordringene. Mineraler må utvinnes mest mulig

⁵⁴ Statkraft (2020)

Figur 5.11 Berlevåg, et lite kystsamfunn på nordspissen av Varangerhalvøya, har vist at også små steder kan bidra med nytenkning og radikal innovasjon. Sammen med blant andre Troms og Finnmark fylkeskommune jobber Berlevåg kommune nå for å utvikle verdikjeder og bruksområder for hydrogen regionalt. Ringvirkningene for både lokalsamfunnet og regionen er store.

Foto: Varanger kraft

bærekraftig og i best mulig sameksistens med næringer og andre som berøres av utvinning.

Regjeringen har tildelt Nussir ASA driftskonseksjon for utvinning av en av Norges og Europas største kobberforekomster i Kvalsund i Hammerfest kommune. I Sør-Varanger kommune videreføres en over hundre års industrihistorie som følge av at Sydvaranger Eiendom AS har fått nødvendige tillatelser for utvinning av jernmalm, med planlagt oppstart av full drift i 2021.

Fylkeskommunene i nord er opptatt av å bidra til utviklingen av næringen og har utarbeidet en mineralstrategi for Nord-Norge. Visjonen for strategien er å utvikle en bærekraftig mineralindustri i Nord-Norge som skal bidra til gjennomføring av det grønne skiftet. Blant sentrale mål i strategien er å legge grunnlaget for en verdiskapende og lønnsom næring, at næringen utvikles med krav til sosial og miljømessig bærekraft og bidrar til positiv lokal og regional utvikling.

Kommunale prioriteringer av arealbruk er viktig for framtidig tilgang på mineralressurser. I *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019–2023* har regjeringen en forventning til at fylkeskommuner og kommuner sikrer viktige mineralforekomster i sine planer, og avveier utvinning mot miljøhensyn og andre samfunnsinteresser.

Mineralnæringens eget arbeid med bærekraftig mineralutvinning er viktig. Regjeringen vektlegger god og løpende kontakt med næringen om dette.

Et offentlig utvalg ble oppnevnt 23. juni 2020 for å vurdere endringer i mineralloven, og skal etter planen legge frem sin rapport i slutten av 2021. Utvalget skal vurdere forenklinger, moderniseringer og forbedringer i loven. De skal også vurdere hvordan loven bør ivareta norske folkerettslige forpliktelser overfor samene. Tilrettelegging for gode prosesser innenfor rammene av mineralloven er også av stor betydning for mulighetene for god sameksistens mellom mineralvirksomhet og samisk reindrift i Nord-Norge.

Det er allerede muligheter til forenklinger og forbedringer på mer avgrensede områder i loven. For å få på plass slike justeringer i loven raskt er det juni 2020 sendt på høring et forslag til enkelte forbedringer og forenklinger i mineralloven. Det tas sikte på å fremme en lovproposisjon om dette i løpet av vinteren 2021.

Havbunnsmineraler gir potensial for framtidig verdiskaping i Nord-Norge.

Norge har lang erfaring med forsvarlig og bærekraftig ressursforvaltning, og dette ligger også til

grunn for det som kan komme til å bli en ny og viktig havnæring for Norge; utvinning av mineraler på havbunnen. Dette har et framtidig markeds-potensial som følge av at den globale etterspørse-len etter en rekke metalliske mineraler ventes å øke. Det kan gi ny framtidig næringsvirksomhet dersom slik utvinning kan drives lønnsomt. På norsk sokkel er det gjort funn av mineralressurser som skorper og sulfider. Det er påvist og tatt prøver av flere forekomster av metalliske sulfider langs den vulkanske Mohnsryggen mellom Jan Mayen og Bjørnøya og det er klare indikasjoner på slike forekomster også nordover på Knipovitsryggen. Skorpene, ofte kalt manganskorper, vokser som laminerte belegg på fast fjell der dette stikker opp på havbunnen. Det er påvist og tatt prøver av flere forekomster av manganskorper under kartlegging av Norskehavet.

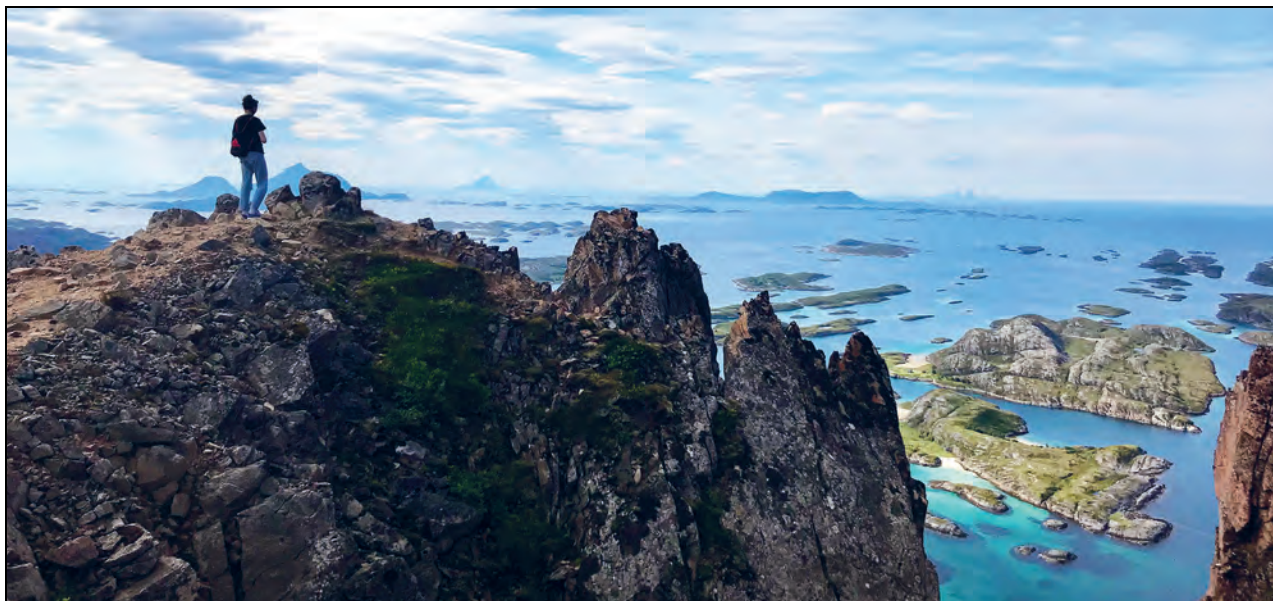
Oljedirektoratet har fått i oppdrag fra Olje- og energidepartementet å kartlegge potensialet for mineralforekomster på norsk sokkel, og har gjennomført flere tokt de siste årene. Resultatene fra analysene av de innsamlede prøvene viser høyt innhold av spesielt kobber, sink og kobolt. Dette er metaller som verden vil trenge framover.

Det følger av havbunnsmineralloven at før tillatelser til leting og utvinning kan tildeles kommersielle aktører, må områder åpnes for slik virksomhet. Regjeringen har igangsatt åpningsprosess for mineralvirksomhet på norsk kontinentalsokkel. Utredningsområdet for åpningsprosessen omfatter områder mellom Jan Mayen og Svalbard og sørøst for Jan Mayen.

5.3.8 Reiselivsnæringen – utvikling av økt bærekraft og helårsturisme

Reiselivsnæringen har fram til utbruddet av korona-pandemien hatt god utvikling i nord. Ifølge tall fra SSB økte antall besøkende til Nord-Norge i 2019 for sjette år på rad. Reisende fra både inn- og utland viser økende interesse for å oppleve arktisk natur og nord-norsk kultur. Tall for samlede kommersielle overnattinger gjennomført av utenlandske borgere viser at det i Nord-Norge var en økning på 7,2 prosent fra 2018 til 2019. Tilsvarende tall for hele landet var en økning på 5,6 prosent. Det er potensial for å utvikle reiselivsnæringen i nord videre med utgangspunkt i landsdelens kultur og natur.

Korona-utbruddet har hatt stor påvirkning på reiseliv i hele landet. Fra og med 13. mars 2020 ble det innført karantene for alle reisende fra utlandet. Det ble lempet på disse restriksjonene i juli slik at turister fra enkelte land innenfor EU/

Figur 5.12 Helgeland tilbyr et bredt spekter av aktive opplevelser. Her utsikten fra Rødøylova ut mot Helgelandskysten og den fantastiske skjærgården.

Foto: Utenriksdepartementet

EØS likevel kunne komme til Norge på ferie. Innreiserestriksjoner justeres nå etter smittespredning i det enkelte land, og dette betyr i praksis at det vil komme få utenlandske gjester til Norge fram til det kommer en vaksine, eller at viruset kan slås ned på annen måte. Fra januar til juli 2020 ble det registrert 28 prosent færre gjestedøgn ved overnattingssteder i Nordland, Troms og Finnmark og på Svalbard, sammenlignet med samme periode året før. For utenlandske gjester er nedgangen på 60 prosent. Reiselivsnæringen i Nord-Norge har en høyere andel utenlandske gjester enn resten av landet. I Nord-Norge sto utenlandske turister for 40 prosent av overnattingene i hele 2019, mens tilsvarende tall for hele landet er 30 prosent. På Svalbard var andelen utenlandske overnattinger hele 45 prosent i 2019.

I Nord-Norge er også flere sysselsatte i reiselivsnæringen enn for landsgjennomsnittet målt som andel av arbeidsstyrken. Konsekvensene av redusert turisme og reiseaktivitet som følge av korona-utbruddet rammet dermed reiselivsnæringen i nord hardt, ikke minst i kommuner der næringen står sterkt. Hvordan de langsiktige konsekvensene av pandemien vil bli for reiselivet i Nord-Norge er det fortsatt høsten 2020 for tidlig å utlede med sikkerhet. Regjeringen følger utviklingen nøye og er opptatt av en god dialog med næringen om utfordringene.

Regjeringen har etablert flere generelle støtteordninger for å hjelpe næringslivet gjennom

krisen. Kompensasjonsordningen for bedrifter med stort omsetningsfall, lånegarantiordningen og endringene i permitteringsregelverket er blant tiltakene som har hatt god effekt for reiselivsbedrifter. Det vil bli etablert flere støtteordninger særlig rettet mot reiselivsnæringen, blant annet en garantiordning for luftfarten, en ordning for pakkereisearrangører, en tilskuddsordning for omstilling og utvikling i reiselivsbedrifter og en egen tilskuddsordning for reiselivet på Svalbard. Regjeringen har også fremmet en ny kompensasjonsordning for næringslivet. I sum skal alle disse ordningene dempe de økonomiske konsekvensene av korona-utbruddet for bedriftene og legge til rette for omstilling og utvikling i ellers levedyktige bedrifter.

Reiselivsnæringen bidrar til bosetting og attraktive lokalsamfunn i Nord-Norge. Næringen er arbeidsintensiv og sysselsetter en høy andel unge mennesker, kvinner og innvandrere. Mange steder fører reiselivsaktivitet til mer bredde i arbeidsmarkedet. Tilstrømmingen av turister til et reisemål bidrar til å utvide markedsgrunnlaget for lokale kultur- og aktivitetstilbud og også annen næringsvirksomhet som handel, som blir bredere enn det lokale befolkningsgrunnlaget skulle tilsi. Samtidig kan oppmerksomhet rundt turistattraksjoner medvirke til stolthet rundt lokalsamfunnets kvaliteter og kultur.

Kulturopplevelser er i økende grad etterspurt av tilreisende turister. Regjeringen la i 2019 fram

Figur 5.13 Idrett og arrangement er viktig for boattraktivitet i nord. Finnmarksløpet er et eksempel på et idrettsarrangement med store ringvirkninger for lokalsamfunn i nord.

Foto: Finnmarksløpet

en strategi for kultur og reiseliv. Undersøkelser viser at turister som oppgir kultur som viktig begrunnelse for å komme, har et høyere forbruk og blir lenger enn andre turistgrupper. Kultur og kreativ næring gir viktige bidrag til innhold i opplevelser og tjenester som reiselivet tilbyr.

Reiseliv kan også bidra til å ta vare på kulturarven gjennom bærekraftig bruk. Det er mange eksempler i nord på at kulturminner og -miljø som er i bruk fyller en funksjon og dermed blir tatt vare på, slik at de ikke forfaller. Når kulturmiljø blir tatt i bruk i reiselivssammenheng øker mulighetene for at disse blir tatt vare på. Det skal legges til rette for økt næringsvirksomhet og verdiskaping basert på kulturmiljø.

Nord-Norge har et unikt grunnlag for produksjon av mat og reiselivsopplevelser basert på ressursene fra både landbruk, havbruk, fiske og reindrift. Regjeringen ønsker å stimulere til økt vekst, nettverk og kompetansebygging gjennom *Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindrifbasert vekst og verdiskaping*, som retter seg både mot lokalmat- og reiselivsaktører. Gjennom flere år er det arbeidet med å gjøre Nord-Norge til en internasjonalt kjent mat- og reiselivsregion, basert på lokale råvarer, mattradisjoner, spesielle matopplevelser og unike reisemål.

Regjeringens mål for reiselivspolitikken er å legge til rette for en bærekraftig og mer lønnsom reiselivsnæring. Mange av reiselivets økono-

miske, sosiale og miljømessige utfordringer har sitt opphav i de betydelige sesongvariasjonene i aktiviteten. Etterspørselen etter reiselivstjenester er klart størst på sommerstid, og mange av de ansatte i reiselivsnæringen arbeider derfor kun deler av året. Dette gjør det vanskeligere å opprettholde et tilfredsstillende kompetansenivå i næringen og reduserer dermed også potensialet for reiselivets bidrag til utviklingen av lokalsamfunn. Økt besøksvekst utenom høysesong kan gi økt lønnsomhet i næringen og legge grunnlag for flere helårsarbeidsplasser i reiselivet.

Besøksvekst utenom høysesong kan også bidra til å redusere miljømessige utfordringer knyttet til reiselivsaktiviteten. Økt besøk til Nord-Norge i høysesong tydeliggjør imidlertid utfordringer knyttet til overturisme på enkelte reisemål ved press på lokalsamfunn og slitasje på natur- og kulturmiljøet. For å synliggjøre kulturmiljøets rolle for å nå FN's bærekraftsmål, vil det legges til rette for økt samarbeid mellom kulturmiljøforvaltningen og næringslivsorganisasjoner.

For å nå målene om flere helårsarbeidsplasser, bedre lønnsomhet og mer bærekraftige reisemål må besøket til Nord-Norge øke mest utenom høysesong. Og for å lykkes med dette er det nødvendig å utvikle et mer mangfoldig tilbud av reiselivsprodukter, som også er attraktive i vinterhalvåret. Reiselivsnæringen i Nord-Norge hadde før korona-utbruddet over flere år hatt en positiv

Figur 5.14 Fleinvær i Gildeskål kommune trekker internasjonale besøkende som kan oppleve Sami Rintala og TYIN tegnestues spektakulære samtidsarkitektur i storslåtte omgivelser.

Foto: Kathrine Sørgård, The Arctic Hideaway

utvikling i vintermånedene. Denne utviklingen kan blant annet tilskrives økt oppmerksomhet rundt nordlys. Det aktive samarbeidet mellom Innovasjon Norge, NordNorsk Reiseliv og andre nordnorske aktører for å utvikle og markedsføre et bredere reiselivstilbud på vinterstid har vært viktig for å lykkes.

5.3.9 Bærekraftige naturopplevelser

Reiselivet i Nord-Norge er i stor grad basert på de unike naturopplevelsene landsdelen kan by på, og må derfor være i tråd med en bærekraftig bruk av naturen og kulturarven.

Nasjonalparkerne representerer de mest verdifulle delene av norsk natur, og omfatter noen av de flotteste naturområdene i Nord-Norge. Turisme i og bruk av slike områder må derfor være bærekraftig og i samsvar med verneformålet.

Kommuner som har fått deler av sitt areal vernet som nasjonalpark kan søke status som nasjonalparkkommune. Disse kommunene skal aktivt legge til rette for informasjon om og reiselivsutvikling rundt nasjonalparkerne. Enkelte tettsteder har derfor fått status som nasjonalparklandsby. Dette er tettsteder som danner en naturlig innfallsport til en nasjonalpark. Et sted der man kan handle og overnatte, for deretter å oppleve nasjonalparken enten ved en organisert

tur eller på egenhånd. I Nord-Norge har Storslett i Nordreisa kommune status som nasjonalparklandsby.

Varangerhalvøya nasjonalpark har vært et av pilotområdene for å utvikle besøksstrategier for verneområdene, i tråd med regjeringens handlingsplan for styrket forvaltning av verneområdene. Også naturreservater kan være viktige for turistnæringen, for eksempel i forbindelse med utvikling av fugleturisme. Utvikling av reiseliv og turisme i forbindelse med verneområdene må skje i samarbeid med samiske interesser.

Årlig gjester om lag 20 000 lokale og tilreisende fiskere Finnmarks lakseelver, og i snitt blir det her fisket over 110 000 kg laks årlig. Finnmark har blitt den «nye» regionen som nordmenn og utlendinger reiser til for å fiske laks. Her er det over 50 lakseelver med et relativt lavt fiskepress. Det ligger derfor godt til rette for tilrettelegging og guidede turer i de mange elvene.

Finnmarkseiendommen (FeFo) forpakter bort 49 vassdrag til lokale forvaltere. FeFo skal ikke være prisledende på utmarksprodukter, men skal legge til rette for utvikling som skaper attraktive og levedyktige samfunn i Finnmark, herunder samiske samfunn. Forpakterne utfører en viktig jobb for å opprettholde et attraktivt fiske for lokale og tilreisende fiskerne, i tillegg besitter de lokal-kunnskap og ekspertise om hver enkelt elv.

Boks 5.8 Davvi Siida

Familien Utsi har gjennom selskapet Davvi Siida utviklet et helhetlig reiselivsprodukt basert på arktisk natur, samisk kultur og samisk mat. Davvi Siida tilbyr autentiske opplevelser som omfatter aktiviteter, overnatting og tradisjonsmåltid. Samtlige familiemedlemmer jobber som reindriftsutøvere og turistverter, og byr på kunnskap om den samiske kulturen og reindriften. Bedriften samarbeider med større reiselivsaktører som for eksempel A Taste of Lapland og Hurtigruten for å øke etterspørselen etter sine produkter og styrke næringsgrunnlaget.

Videre forvalter FeFo 9 prosent av grunnen i Finnmark og selger blant annet rypejakt.

I Nordland og Troms er Statskog en stor grunneier med over 25 mill. dekar. Eiendommene i Finnmark ble overført til FeFo i 2006. Statskog driver utstrakt tilrettelegging for jakt og fiske i Nordland og Troms. I tillegg til salg av fiskekort, jaktkort på småvilt og utleie av storviltjakt, tilbyr også Statskog mange hytter og buer med ulik standard. Statskog er en garantist for et jakt- og fisketilbud til alle, både fastboende og tilreisende.

Samisk kultur og reindrift som grunnlag for reiseliv

I samiske områder bidrar reiselivsnæringen til stadig større økonomisk utvikling. Opplevelser basert på tradisjonell samisk kultur og levemåte har betydelig attraksjonsverdi i reiselivsmarkedet og etterspørres av stadig flere. En rekke private og offentlige aktører arbeider derfor målrettet med å utvikle samisk reiseliv som næringsvei og verdiskaper. Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping, som administreres av Innovasjon Norge, er en sentral aktør både innen rådgivning om og finansiering av reindriftsbasert reiseliv. Reindriftsavtalen bidrar med midler til Utviklingsprogrammet.

Videre bidrar Sametinget, de to nordligste fylkene og reiselivsorganisasjonen NordNorsk Reiseliv i dette arbeidet, og akademia er en viktig medspiller. Det er blant annet etablert et eget samisk reiselivsprosjekt, Johtit, som på norsk kan oversettes til å bevege seg, flytte eller reise. Pro-

sjektet er et nettverk av samiske opplevelsesbedrifter. Nettverket ledes av NordNorsk Reiseliv og har en egen styringsgruppe. Johtit er finansiert av Sametinget, Innovasjon Norge, Nordland fylkeskommune og Troms og Finnmark fylkeskommune. Prosjektet bidrar til nettverksbygging og kompetanseheving blant deltakerne. Målsetningen for prosjektet er blant annet å styrke markedstilgangen og tilgjengeligheten av samisk reiseliv.⁵⁵

Utviklingen av samisk og reindriftsbasert reiseliv må skje med næringen selv som en aktiv premissleverandør. Involverte aktører må sikre en sterk bevissthet for at samisk kultur ikke misbrukes i reiselivssammenhenger.

5.3.10 Landbruk

Landbruket omfatter et bredt spekter av næringsaktivitet, herunder jordbruk, skogbruk, reindrift og andre aktiviteter basert på landbrukets ressurser, og er dermed en betydelig næring også i våre tre nordligste fylker. Andelen sysselsatte i jordbruket i Nord-Norge ligger på landssnittet. I 2019 ble det utført om lag 4 300 årsverk i landsdelens jordbruk. I tillegg kommer om lag 1 200 årsverk i den delen av næringsmiddelindustrien som foredler jordbruksråvarer, samt sysselsatte innenfor transport, service- og tjenesteytende næringer som er knyttet til landbruket. De klimatiske forholdene i nord gjør at produksjon av melk og kjøtt fra storfe, sau/lam og svin er de viktigste produksjonene.

Regjeringen arbeider for et sterkt og konkurransedyktig landbruk i hele landet. Den geografiske differensieringen av økonomiske virkemidler i landbruket bidrar til stabilitet i den regionale produksjonsfordelingen, og dermed et landbruk i Nord-Norge.

Landbruket spiller en viktig rolle i nordområdepolitikken gjennom sitt bidrag til spredt bosetting, sysselsetting, verdiskaping med bærekraftig bruk av naturressursene og vedlikehold av kulturlandskap. Dette gir levende bygder og godt vedlikeholdte kulturlandskap, og i økende grad også et landbruksbasert reiseliv som tilbyr opplevelser innen natur, kultur og lokalmat. Kvalitetssikrede velferdstjenester på gårdsbruk (Inn på tunet) og i tilknytning til reindrift (Ut på Vidda) bidrar også til bosetting.

Landbruksproduksjonen i Nord-Norge er unik i global sammenheng, som følge av at lang lys dag og lav temperatur gir spesielle vekstbetingelser.

⁵⁵ Samicultures (2020) og Sametinget (2020)

For mange planteprodukter gir forholdene en særlig arktisk kvalitet både for smak og konsistens på råvarene.⁵⁶ Både ut fra produksjonsgrunnlaget og etterspørselen er det gode muligheter for økt omfang i grøntproduksjonen i Nord-Norge. Mat med lokal identitet etterspørres stadig mer og det er et potensial for vekst innen nordnorsk landbruk.

For utvikling og økt utnyttning av arktisk kvalitet som konkurransefortrinn for landbruket i nordområdene, er det over flere år avsatt særskilte midler over jordbruksavtalen til arktisk landbruk. Det er gjennomført tiltak innen forskning, utvikling og kompetanse som bidrar til å styrke det arktiske landbruket innen ulike produksjoner. Det er også lagt ned et betydelig arbeid i utvikling av en felles arktisk merkevare for mat med kobling til utvikling av opplevelses- og reiselivsnæringen.

Dette skjer i bredt samarbeid mellom næringsaktører og faglag, fylkeskommuner, Sametinget, Innovasjon Norge og kunnskapsmiljøer som NIBIO og Norsk Landbruksrådgivning (NLR).

Matnasjonen Norge

Regjeringen arbeider med å utforme en felles strategi for å konkretisere og utvikle Norge som en matnasjon og som grunnlag for næringsutvikling og verdiskaping. Strategien skal etter planen legges frem i løpet av våren 2021 og bidra til å samordne innsatsen på området. Målet med arbeidet er å peke ut en felles retning for Norge som matnasjon fram mot 2030, basert på bærekraftsmålene og en aktiv nærings- og helsepolitikk. For å bygge en sterk matnasjon er det betydningsfullt at blant annet den samlede innsatsen innenfor blå og grønn sektor også synliggjøres bedre og inkludere hele matkjeden. Mat og matopplevelser danner videre utgangspunkt for verdiskaping innenfor andre næringsområder og ikke minst innen kultur- og reiselivsnæringen. Dette arbeidet vil derfor også være viktig for utvikling av denne delen av næringslivet i Nord-Norge.

Nordlig landbruk i et klima i endring

Klimaendringene kan bidra til økt produktivitet og gi nye muligheter for landbruket i nordområdene på grunn av forlenget vekstsesong og høyere temperatur. Utvikling av klimatilpasset plantemateriale kan tilrettelegge for dette. Det er viktig at norsk jord- og skogbruk er godt rustet for et

klima i endring, med høyere temperaturer, mer nedbør, flom, tørke og trusler fra ulike skadegjørere. Landbruket har alltid søkt best mulig tilpasning til vær- og klimavariasjoner. I Norge kan endret klima gi nye muligheter for produksjon, men endringen vil også medføre økt usikkerhet. Utvikling av teknologi, samt forskningsbasert og praktisk agronomisk kunnskap vil ha betydning for å lykkes med tilpasningen.

Regjeringen er opptatt av å utvikle det landbruksfaglige samarbeidet på tvers av landegrensene i nord. Som oppfølging av *Felleserklæringen om styrket norsk-russisk grensenært samarbeid*, signert av utenriksministrene i 2010, er planteforedling, fôrproduksjon, utvikling av elitefrø av nordlige sorter og utvikling av reindriften notert som særlig interessante samarbeidsområder på landbruksområdet. Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) har nylig inngått en intensjonsavtale med det russiske forskningsinstituttet KarRC RAS. Forskningsinstituttene skal blant annet utveksle og framskaffe ny kunnskap om næringskjeder og økosystemer i grenseområdene, sett i lys av klimaendringer og miljøutfordringer.

Skogressursene som i dag hovedsakelig brukes til bioenergi, har potensiale for økt utnyttelse og økt verdiskaping gjennom videreforedling i regionen. Skogbruk er en av de viktigste næringene i Sverige og Finland, med sterke og internasjonalt konkurransedyktige aktører, og derfor et godt egnet for samarbeid. På grunn av gode vekstbetingelser langs kysten har nordnorsk skog evne til å binde karbon og å produsere trevirke til foredlingsbedrifter. Dette er et område med vekstpotensial.

Ressursgrunnlaget for bioøkonomien, den produktive skogen i Nord-Norge, har et stående volum på 73 mill. m³ tømmer. Dette utgjør om lag 8,5 prosent av stående volum tømmer i Norge. Drøyt halvparten av volumet, 40 mill. m³, er hogstmoden skog. Utredning viser at det er et betydelig potensial for miljømessig forsvarlig skogreising i Nord-Norge.⁵⁷ Dette kan gi et betydelig bidrag til økt opptak av karbon i skogen og som råstoff til bioøkonomien.

Klimaendringer gir imidlertid økt risiko for skogskader som stormfelling, tørke, skogbrann, råte og uønsket spredning av skogskadegjørere. Det pågår for eksempel klimarelaterte angrep av skadeinsekter på bjørk, som antas å få store økologiske konsekvenser på Finnmarksvidda. Angrep av skogskadegjørere kan også få store økonomiske konsekvenser for skogeiere. Økt risiko for

⁵⁶ Johansen m.fl. (2018)

⁵⁷ Bøe m.fl. (2019)

Figur 5.15

skogskade krever gode beredskapsplaner og samarbeid på tvers av landegrensene om kartlegging, overvåking, prognoser og tiltak.

5.3.11 Reindrift

Samisk reindrift utøves i det vesentligste i fjell- og utmarksområdene i Troms og Finnmark, Nordland og Trøndelag. Hovedtyngden av reindriften i Norge finner sted i Finnmark med 70 prosent av driften. Reindriften er en rasjonell måte å utnytte ressursgrunnlaget i nordområdene på, og bidrar til matproduksjonen. Den er en grunnleggende forutsetning for samisk kultur og samfunnsliv, og en viktig bidragsyter til levende lokalsamfunn i nordområdene. Både gjennom slakt og videreføring av reinkjøtt, og gjennom binæringer som lærings- og omsorgsbaserte tjenester og reindriftsbasert reiseliv. Næringen kjøper varer og tjenester, og selger produkter som skaper aktivitet lokalt, regionalt og nasjonalt og skaper dermed ringvirkninger for resten av samfunnet. I noen områder i Finnmark er reindrift den viktigste næringsvirksomheten. Nesten all rein som slaktes i Finnmark videreføres også i Finnmark. Etableringen av binæringer i form av lærings- og omsorgsbaserte tjenester i reindriftsfamilier bidrar også til verdiskaping i lokalsamfunnet, der lokale ressurser som samisk språk, kultur, binæringer, tradisjon og historie er viktige komponenter i tilbudet.

Regjeringen har som mål å tilrettelegge for stabilt høyt salg av reinkjøtt til en pris som gir god avsetning i markedet, og å sørge for at norske for-

brukere har god tilgang til norsk reinkjøtt. Regjeringen vil bidra til å profilere reinkjøttet og samiske mattradisjoner, og har gjennom satsingen på reindriftsbasert reiseliv fokusert på bedrifter der reinkjøtt og samiske mattradisjoner står sentralt. Gjennom arbeidet til Markedsutvalget for reinkjøtt blir reinkjøttet profilert på både nasjonale og internasjonale matfestivaler, der norske reinkjøttprodusenter har høstet stor anerkjennelse.

Samisk videregående skole og reindriftsskole har tilbud om reindrift til ungdom som ønsker å utvikle kompetanse på dette feltet.

Klimaendringenes påvirkninger på reindriften er imidlertid omfattende, og basert på klimaprog-nosene vil de tilta sterkt fram mot år 2100 som følge av blant annet temperaturstigning, mer nedbør og lengre vekstsesong. Dette understreker igjen behovet for reduksjoner i klimagassutslip-pene, tilpasning av næringen til et endret klima, og beskyttelse av reindriftenes naturgrunnlag mot annen negativ påvirkning.

Boks 5.9 Finnmark rein

Finnmark rein tilbyr et vidt spekter av produkter basert på hele dyret. Det er et mål at hele dyret utnyttes. De har vært innovative på produktutvikling, og har mottatt priser for design og emballasje. Med produktene følger en historie og beskrivelse av distriktet kjøttet kommer fra. De selger historien bak reinkjøttet.

Figur 5.16 Det samiske perspektivet står sentralt i nordområdepolitikken. Reindrift er en viktig næring i Nord-Norge som har vært drevet i mange generasjoner. Denne næringen gir grunnlag for livskraftige samfunn og videreutvikling av samisk kultur.

Foto: Knut Åserud

5.3.12 Næringsutvikling i samiske områder

Det er en betydelig nedgang i folketallet i de samiske områdene sammenlignet med landet for øvrig.⁵⁸ Analyser viser også at folketallet i samiske områder vil fortsette å gå ned dersom kommunene ikke blir mer attraktive for bosetting og næringsliv.⁵⁹ Skal den negative trenden snus, kreves det en aktiv næringspolitikk hvor ny næringsaktivitet slippes til, samtidig som det stimuleres til utvikling av tradisjonelle samiske næringer. Regjeringen vil, sammen med Sametinget, i neste stortingsmelding om samisk språk, kultur og samfunnsliv tegne et bilde av utfordringene kommuner med samisk befolkning møter når de skal legge til rette for næringsutvikling. I meldingsarbeidet vil det også kunne vises til eksempler der ny næringsaktivitet har økt bostedsattraktiviteten i samiske kommuner.

Med egne tiltak og virkemidler bidrar Sametinget til vekst og utvikling av samiske næringer. Sametinget har i 2020 satt av om lag 40 mill. kroner til ulike næringsformål. I sin melding *Šattolaš Sápmi – Bærekraftig næringsutvikling* redegjør Sametinget for sin næringspolitikk i årene fram-

over. I meldingen blir fornybare og bærekraftige næringer prioritert. Videre understreker Sametinget at primærnæringene er viktig for sysselsetting og bosetting i samiske områder, samtidig som de er språk- og kulturbærere. Primærnæringene er nært knyttet til matproduksjon og verdiskaping, med betydelig potensiale for mer innovasjon og produktutvikling. Kreative næringer løftes i Sametingets næringsmelding frem som næringer i vekst og viktige for utvikling av samisk språk, kunst, kultur og bosetting.

Internasjonalt reindriftssenter har over flere år vært opptatt av å fremme urfolks matkulturer, tradisjoner og kunnskap som utgangspunkt for innovasjon og entreprenørskap. En satsing på urfolks matkultur, tradisjoner og kunnskap bidrar etter senteret syn til lokal verdiskaping, destinasjonsutvikling for turisme og regional utvikling. Senteret vil derfor med støtte fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet etablere et arktisk matlaboratorium, Arctic Indigenous FoodLab. Matlaboratoriet vil være mobilt, slik at det kan flyttes og stasjoneres i kortere eller lengre perioder der det skal brukes. Laboratoriet skal bidra til etableringen av et lokalt innovasjonsnettverk i skjæringsfeltet mellom næringsliv og academia, mellom vitenskap og tradisjonell kunnskap, og mellom tradisjon og nåtid. Målet er blant annet å skape økonomisk utvikling for reindriften, nye næringsmuligheter, økt kunnskap om urfolk. Det er også et mål

⁵⁸ SSB (2018). Samiske områder defineres av Statistisk sentralbyrå som virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet (STN-området).

⁵⁹ Vareide m.fl. (2019)

å skape større bevissthet blant urfolksungdom om deres tradisjonelle matkultur og vekke deres interesse for kokkeyrket. Arbeidet med matlaboratoriet vil ha tett kobling til nasjonal og internasjonal fagkompetanse på mat, blant annet nettverket i Bocuse D'Or i Frankrike.

5.3.13 Forsvarets tilstedeværelse og betydning for samfunns- og næringsutvikling

Forsvarssektoren har et betydelig fotavtrykk i Nord-Norge, blant annet i Målselv, Bardu, Bodø, Porsanger og Sør-Varanger. Samlet er det rundt 5 400 ansatte og 4 500 vernepliktige inne til førstegangstjeneste i regionen. Nærværet gir en rekke ringvirkninger. For 2019 var den økonomiske effekten av forsvarssektorens nærvær i regionen estimert til 4,6 mrd. kroner. Sysselsetting er en viktig driver bak den forsvarsrelaterte, økonomiske effekten i Nord-Norge og utgjorde om lag 1,8 mrd. kroner i 2019 knyttet til forbruk og skatt.

En annen viktig driver er at forsvarssektoren for tiden investerer i mer eiendom, bygg og anlegg i Nord-Norge, i tillegg til daglig drift av den eiendomsmassen som allerede er eid av forsvarssektoren. De økonomiske ringvirkningene av eiendom-, bygg- og anleggsrelatert drift og investeringer gav nordområdene en økonomisk effekt i 2019 på om lag 2,2 mrd. kroner.

Etableringen av Evenes flystasjon, som planlegger med i størrelsesorden 400 fast ansatte og 300 soldater, er et eksempel på aktiviteter som vil gi positive ringvirkninger i regionen. Forsvarsbygg vil ha investert for om lag 4,9 mrd. kroner i nybygg og oppgradering av eksisterende anlegg på Evenes fram mot 2024. Forsvarsbygg har fram til i dag brukt i størrelsesorden 1 mrd. kroner i investeringer på Evenes. I underkant av 80 prosent av kontraktene har gått til lokale og regionale bedrifter i Nordland og Troms og Finnmark.

I denne sammenheng skal det legges til rette for at de ansatte kan velge å flytte til regionen med sin familie. Forsvarsbygg har etablert et godt samarbeid med kommunene for å skaffe boliger til de forsvarsansatte på Evenes. Forsvarets personell trenger ulike typer boliger. Forsvaret har uttrykt behov for å bo i nærheten av basen, i kommunene Evenes og Tjeldsund. Boligmarkedet har reagert svært positivt med å tilby boliger til forsvarsansatte nær Evenes flystasjon. Nærhet til skole, barnehage, butikker og andre kommunale tjenester er innfridd i de tilbudene som er kommet inn.

Videre styrker regjeringen Hærens tilstedeværelse i Finnmark gjennom forsterking av Grensevakt ved Garnisonen i Sør-Varanger og oppbygging av Porsangerbataljonen ved Garnisonen i Porsanger. Denne oppbyggingen av Finnmark landforsvar (FLF) vil gi ringvirkninger i form av økt etterspørsel etter varer og tjenester lokalt og regionalt.

I juli 2019 inngikk Forsvaret og Kongsberggruppen en strategisk samarbeidsavtale om drift og vedlikehold av luftsystemer. Som et resultat av dette har det blitt etablert en samarbeidsavtale om drift og beredskap av NH90 helikoptrene. Kongsberg vil etablere 60 til 70 nye stillinger på Bardufoss som en del av denne avtalen. Både det sivile utdanningssystemet, privat næringsliv og andre offentlige virksomheter vil være relevante samarbeidspartnere.

Forsvarssektoren søker aktivt å effektivisere sin anskaffelsesvirksomhet. I mange tilfeller styres dette gjennom sentrale avtaler. Strategiske partnerskapsavtaler og sentralisert anskaffelsesfunksjon bidrar til å utvikle et robust leverandørmarked, der det alltid vil være behov for lokal gjennomføring. I forsvarssektoren vurderes det hvorvidt anskaffelser i større grad kan innrettes slik at små og mellomstore aktører lettere kan nå fram, for eksempel gjennom regionale rammeavtaler.

Regjeringens vedvarende satsing på Forsvaret i nord synliggjør den strategiske betydningen regionen har for landet. Den viser samtidig at det er en nær sammenheng mellom utviklingen av samfunnet i nord og norsk utenriks-, sikkerhets- og forsvarspolitik.

Regjeringens mål er at Norge skal bli blant de ledende landene i Europa på innovasjon, og best på å nyttiggjøre seg ny og eksisterende teknologi. For forsvarssektoren er dette viktig for å legge bedre til rette for å realisere operativ effekt. Derfor styrkes satsingen på næringsrettet forskning og økt innovasjonsevne. Regjeringen vil styrke forsvarssektorens evne til å dra nytte av ekspertisen til næringslivet, ut over de tradisjonelle forsvarsbedriftene, for å gjøre det enklere for små og mellomstore bedrifter å levere til Forsvaret. Forsvarssektoren har en viktig rolle som drivkraft og motor for å forene ressursene på tvers. Det er etablert et velfungerende samarbeid mellom forsvarssektoren, Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) og industrien. Et tettere samarbeid vil kunne bidra til å eksponere sivile miljøer for Forsvarets behov, og Forsvaret vil kunne få bedre innsikt i mulighetsrommet sett fra sivil side. Dette vil kunne styrke det brukernære perspektivet i utviklingsaktiviteter.

Boks 5.10 Svendsen-utvalget

Svendsen-utvalgets rapport *Økt evne til å kombinere menneske og teknologi – veier til et høyteknologisk forsvar* fra juni 2020 peker på at det er næringsutvikling som er nøkkelen til økt tilstedeværelse i nord, da dette tiltrekker seg dyktige fagmiljøer, kompetanse og skaper grunnlag for befolkningsvekst og økt bostedattraktivitet for familier.¹

Utvalget har framhevet nordområdene som et område med et stort konkurransefortrinn, og mener Nord-Norge kan bli verdens fremste region for brukernær utvikling av teknologi og kompetanse som kan benyttes på tvers av flere sektorer og under krevende klimatiske forhold. De mener utviklingen innen klima, geopolitikk og teknologi byr på muligheter som må gripes for å øke den lokale tilstedeværelsen, og bidra til å løse samfunnsutfordringer på en måte som er vinn-vinn for de involverte.

Svendsen-utvalget anbefaler at det satses på et klyngesamarbeid med vekt på innovasjon og vekst som forener private, offentlige og militære satsinger. De mener Forsvaret bør være en sterk motor som forener ressursene i klyngesatsingen. Videre framhever de at en strategisk satsing rundt Forsvarets baser vil være til stor nytte i form av lokale leveranser, kompetansetilgang, sterkere fagmiljøer, arbeidstakermobilitet og økt attraktivitet som bosted for familier.

Ved å prioritere forskning og utviklingsarbeid mot kompetanseområder som er relevante for framtidens militære operasjoner, mener utvalget at næringslivet i nord kan sikre seg tilgang til arenaer med internasjonal relevans. Videre framhever de at et samarbeid med Forsvaret også gir norske teknologi- og kompetanseutviklere gode vilkår for å bidra til ytterligere verdiskaping i nord.

¹ Svendsen-utvalget (2020)

FFI har etablert den forskningsbaserte eksperimenteringsarenaen ICEWorx (Innovation, Concept development & Experimentation) som tilrettelegger for dynamisk samarbeid mellom operative brukermiljøer i Forsvaret og teknologimiljøer, både innenfor forsvarsindustrien og andre sektorer som ikke nødvendigvis har sine primære leveranser til Forsvaret. Dette gjelder også små- og mellomstore bedrifter og er verdifullt for forsvarssektoren, som kan trekke vekslers på den kompetansen, produkter og tjenester som disse besitter.

Det er et mål at innovasjonsevne skal prege alle deler av virksomheten i forsvarssektoren. Regjeringen vil derfor styrke bruken av konseptutvikling og eksperimentering som arbeidsform for å generere ny kunnskap og kompetanse. Sett i lys av det endrede sikkerhetspolitiske bildet og den hurtige teknologiske utviklingen blir innovasjonsaktiviteter for å tilrettelegge for effektiv utnyttelse av teknologi og redusere risikoen i investeringsprosesser viktigere.

For å dra nytte av den teknologiske utviklingen på sivil side, og for å styrke den nasjonale kunnskapsbasen, vil regjeringen også styrke forsvarssektorens samarbeid med akademia og

norsk og internasjonalt næringsliv gjennom å videreutvikle arenaene aktørene møtes på.

5.3.14 Rominfrastruktur

Ivaretagelse av Norges interesser i nord er høyt prioritert i regjeringens satsing på romvirksomhet. Satellittbaserte tjenester har stor betydning for sikker, bærekraftig og effektiv forvaltning og næringsaktivitet i nordområdene. Satellittsystemer er avgjørende for å ivareta grunnleggende samfunnsbehov som posisjonsbestemmelse, kommunikasjon, samt overvåking av klima, miljø og havområder. Ikke minst gjelder dette i nordområdene, der store avstander, utfordrende is- og værforhold og manglende bakkeinfrastruktur gjør at satellittbaserte tjenester ofte er løsningen. Tilgang til satellittdata og -signaler legger til rette for næringsdrift i nord, ikke minst for fiskeriene, maritim næring, turistnæringen og offshorenæringen. Tilgang til satellittbaserte tjenester i nord er også vesentlig for utøvelse av suverenitetshevdelse, samt søk og redning.

Gjennom deltagelse i EUs romprogrammer COPERNICUS, GALILEO og EGNOS har Norge vært med på å påvirke utviklingen av satellitt-

systemer som i dag bidrar med viktig informasjon for å ivareta våre interesser i nordområdene. COPERNICUS leverer blant annet høyoppløselige satellittbilder for å følge klima- og miljøutviklingen og støtter overvåking av en stadig økende aktivitet i nordområdene fra statlige og kommersielle aktører. Romprogrammene GALILEO og EGNOS har gitt en økt nøyaktighet og redundans på samfunnskritiske satellittbaserte navigasjonstjenester, samtidig som programmene har bidratt til å styrke våre næringsinteresser i nordområdene. Programmene skaper aktivitet gjennom tjenesteutvikling og i form av bakkeinfrastruktur på Svalbard, Jan Mayen og på Troll. Deltagelsen gir oss mulighet til å påvirke satellittsystemenes utforming og bruk, slik at det tas hensyn til Norges særlige interesser i nord. Neste programperiode i EU løper fra 2021–2027. Da skal alle EUs romsatsinger samles i ett felles romprogram. I tillegg til COPERNICUS, GALILEO og EGNOS, vil det nye romprogrammet også omfatte nysatsingene SSA (romovervåking) og GOVSATCOM (sikker satellittkommunikasjon for myndighetsformål). Regjeringen ønsker å videreføre Norges deltakelse i EUs romprogram i neste periode, med forbehold om at endelig beslutning om norske deltakelse tas etter at EUs langtidsbudsjett er vedtatt.

Dagens geostasjonære kommunikasjonsløsninger har svært begrenset dekning i våre nordligste interesseområder. Regjeringen har derfor etablert et prosjekt, ledet av det statlig eide selskapet HEOSAT AS, som vil gi full bredbåndsdekning i Arktis fra 2023. Dette vil være et viktig bidrag for å styrke vår evne til tilstedeværelse og å gjennomføre operasjoner i nordområdene.

Vår deltakelse i den europeiske romorganisasjonen ESA skaper aktivitet på Andøya, i Tromsø og på Svalbard, og gir drahjelp til å utvikle løsninger for særlige norske brukerbehov, blant annet i nordområdene. En mangeårig og tverrsektoriell satsing i regi av Norsk Romsenter, Kystverket og Forsvarets forskningsinstitutt på småsatellitter for AIS-overvåking, har gitt en betydelig forbedret oversikt over skipstrafikken også i nordområdene. Denne overvåkingen har stor verdi både for den generelle sjøsikkerheten, søk- og redningsoperasjoner, for norsk suverenitetsutøvelse i nordområdene og med tanke på internasjonalt samarbeid. Med bruk av observasjoner fra radarsatellitter og AIS-satellitter, oppnås en langt mer effektiv utnyttelse av bemannede plattformer som kystvaktfartøyer og patruljefly.

Andøya Space tilbyr et bredt spekter av infrastruktur tjenester for forskning og teknologite-

sting på Andøya, herunder oppskyting av sonderaketter, slipp av forskningsballonger og test av missil- og raketeknologi. Virksomheten er med 94 årsverk en hjørnesteinsbedrift på Andøya, en sentral del av det høyteknologiske miljøet i Nord-Norge, og en viktig leverandør av infrastruktur tjenester til forskning, teknologiindustri og militære myndigheter, både i Norge og internasjonalt. Andøya Space har i en årrekke arbeidet med å utvikle planer for en oppskytningsbase for små satellitter på Andøya. Regjeringen har gitt Andøya Space et betinget tilsagn om inntil 282,6 mill. kroner i egenkapital og 83 mill. kroner i tilskudd for å etablere en slik base. Forutsetning for at finansieringen skal kunne utbetales er at det dokumenteres at egenkapitalen vil gi staten en finansiell avkastning som tilsvarer det en rasjonell markedsinvestor ville ha akseptert, at løsningen er i samsvar med EØS-avtalens statsstøtteregler, og at Andøya Space legger frem en plan som sikrer at andre næringers interesser ivaretas på en forsvarlig måte. Første del av egenkapitalen (25,65 mill. kroner) ble utbetalt i september 2020.

Regjeringen la i desember 2019 frem Meld. St. 10 (2019–2020) *Høytflyvende satellitter – jordnære formål. En strategi for norsk romvirksomhet*. Stortinget behandlet i juni 2020 Innst. 350 S (2019–2020) om samme sak. Romvirksomhet gir høyteknologiske og bærekraftige arbeidsplasser på Svalbard. Rombasert næringsaktivitet på Svalbard skaper også grunnlag for næringsutvikling på fastlandet. Selskapet Kongsberg Satellite Services (KSAT), som har hovedkontor i Tromsø, driver gjennom Svalbard Satellittstasjon (SvalSat) verdens største nedlesningsaktivitet fra satellitter i polare baner. SvalSat-basen er en forutsetning for selskapets drift av et globalt bakkenettverk av nedlesningsstasjoner. Basen har kunder fra hele verden og omfatter tunge aktører som European Organisation for the Exploitation of Meteorological Satellites (EUMETSAT), US National Aeronautics and Space Administration (NASA) og US National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA).

Stortingets betingede tilsagn Prop. 127 S (2019–2020) og Innst. 360 S (2019–2020) om finansiering av en satellittoppskytningsbase på Andøya kan bli et taktskifte i utviklingen av norsk romindustri. En slik etablering kan gi mange nye muligheter for norske og internasjonale selskaper til å ta i bruk verdensrommet innenfor mange nye anvendelsesområder. Med det etablerte teknologi – og forskningsmiljøet på Andøya i kombinasjon med jordobservasjonsmiljøet i Tromsø og etablerte kompetansemiljøer innen dette feltet en

Figur 5.17

rekke steder i Nord-Norge, gir dette unike muligheter til å bygge en ny norsk industri innenfor romteknologi i Nord-Norge.

Klima og miljø

Norge har en helt unik rolle i Europa på grunn av vår geografiske posisjon i Arktis. I nordområdene er det spesielt viktig med kostnadseffektiv og nøyaktig fjernmålt overvåking. Norge bidrar blant annet med utvikling, bakkevalidering av fjernmålte data, bistand i styring av programmet, og levering av essensielle nedlesningstjenester via verdens mest brukte bakkestasjon for satellitter i polare baner – SvalSat på Svalbard. EUs program COPERNICUS utreder nå blant annet satellitter som kan måle sjøis med økt nøyaktighet og hyppighet. De lange måleseriene fra jordobservasjonssatellittene er uvurderlige for polarforskning, klimaforskning og annen geofysisk forskning i nord. De syv operative satellittene i EUs jordobservasjonsprogram COPERNICUS gir daglig en rekke målinger over våre nordområder.

5.4 Omstilling og vekst fordrer tilgang til kapital

Kapitaltilgangsutvalget påpeker at kapitalmarkedet i Norge i hovedsak fungerer godt og at virkemiddelapparatet supplerer med ulike ordninger der det er behov. Innovasjon Norge ga 7,7 mrd. kroner i tilsagn til Nord-Norge i perioden 2013–2018, særlig gjennom ordningen lavrisikolån (3,8 mrd. kroner) og distriktsrettet bedriftsstøtte (1,1 mrd. kroner). Utvalget peker samtidig på at

det er mulig å legge til rette for en bedre kanalisering av den tilgjengelige kapitalen, og en mer effektiv kobling mellom gründerne og bedriftene som søker finansiering og kapitaleierne som søker investeringsmuligheter.

Kapitaltilgangsutvalgets analyse av det norske bedriftsbankmarkedet viser at Troms og Finnmark og Nordland har blant landets høyeste konsentrasjon på utlånssiden. Utvalget peker på at lange avstander mellom tilbyder av kapital og bedriften kan skape informasjonsbarrierer og usikkerhet. En del av løsningen på avstand er digitalisering. Det norske kapitalmarkedet har kommet langt i digitaliseringsprosesser. En annen kilde, hvor avstand er mindre relevant, er ulike former for folkefinansiering som egenkapital og lån. Dette er også en kilde for små og mellomstore oppstarts- og vekstbedrifter.

Regjeringen har innført flere tiltak for å avbøte utfordringer i markedet for tidligfasekapital:

- SMB-rabatten som ble innført da EUs kapitalkravsregelverk (CRR/CRD IV) trådte i kraft i Norge ved årsskiftet 2019/2020. Rabatten er en lettelse i bankenes kapitalkrav for utlån til små og mellomstore bedrifter, slik at bankenes utlån kan bli vridd i favør av slike bedrifter.
- Inntektsfradrag ved investering i gründer- og oppstartsbedrifter – skatteincentivordningen. Personlige skattebetalere kan få fradrag i alminnelig inntekt med inntil kroner 500 000 årlig for aksjeinnskudd i oppstartsselskap.
- Regjeringen flyttet i 2019 forvaltningen av Investeringsfondet for Øst-Europa og Nordvest-Russland til Kirkenes. Tidligere kunne fondet bare investere utenfor Norge. Regjerin-

gen har åpnet for investeringer i de nordligste fylkene og bedt om at dette prioriteres.

- Regjeringen støtter organisasjonene Connect Norge og Seed Forum, som begge tilbyr møteplasser for investorer og bedrifter med behov for kapital, og som har aktivitet i Nord-Norge.

Staten tilbyr eksportfinansiering for å bidra til at eksportørene har like gode konkurransevilkår som eksportører i andre land med et tilsvarende eksportfinansieringstilbud. Norges eksportfinansieringstilbud skal være et supplement til kommersiell finansiering av eksportkontrakter og spiller en sentral rolle i finansieringen av norsk eksport, spesielt i tider med uro i finansmarkedene og få alternative finansieringskilder. Det norske statlige tilbudet av langsiktig eksportfinansiering består av lån fra eksportkredittordningen og eksportgarantier. GIEKs garantier til bedrifter i Nord-Norge har så langt primært vært innenfor oppdrett og sjømat.

Kapitaltilgangsutvalget vurderte ikke kapitaltilgangen i Nord-Norge særskilt. Under arbeidet med Nordområdemeldingen har flere aktører framført at næringslivet i nord mangler tilgang til kapital, blant annet Sametinget. Det er også blitt framført at andelen nordnorske bedrifter som vokser seg store framstår som relativt begrenset sammenlignet med andre deler av landet. Årsaksfaktorene er trolig sammensatte og kan også omfatte mangel på lønnsomme prosjekter eller mangel på investeringsvillige nordnorske investorer. Regjeringen ser et behov for å utvikle kunnskapsgrunnlaget om kapitaltilgang i Nord-Norge.

Kapitaltilgangsutvalget ga råd om hvordan man kan bedre tilgangen på kapital. De foreslo endringer i innretningen på virkemiddelbruken og å legge mer til rette for kobling mellom kapital og lovende bedrifter. Regjeringen er opptatt av at man også klarer å bygge gode forvaltermiljøer i Nord-Norge og at dette kan bidra til bedre kobling mellom investorer og lovende bedrifter.

Regjeringen har lenge hatt en ambisjon om å opprette et nytt såkornfond i Nord-Norge. Fondet skulle opprettes som ett av seks fond i den tredje bølgen med offentlig støttede såkornfond. I statsbudsjettet for 2015 ble det bevilget midler til et såkornfond forvaltet fra Nord-Norge, men forvalteren som ble valgt lyktes ikke i å tiltrekke tilstrekkelig privat kapital for å etablere fondet. Mandatet ble trukket tilbake 2. januar 2017. Etter forsøket på å etablere et såkornfond i 2017 jobbet derfor regjeringen for å finne en alternativ løsning, blant annet sammen med ulike aktører i Nord-Norge. Løsningen ble Koinvesteringsfondet

for Nord-Norge, hvor de statlige midlene (132,3 mill. kroner) investeres av Investinor i bedrifter sammen med private investorer, som velger ut og følger opp investeringene. Fondet gjorde sine første investeringer i 2018, og hadde ved utgangen av andre kvartal 2020 prekvalifisert 18 investorer og gjort tre investeringer.

Tilbakemeldingene regjeringen har fått i forbindelse med meldingsarbeidet tyder videre på at forholdene ligger bedre til rette for å opprette et fond i Nord-Norge nå enn i 2017. Regjeringen vil derfor lyse ut et mandat til å forvalte et fond med statlige og private midler. Formålet skal være å bedre kapitaltilgangen og framveksten av gode forvaltermiljøer i nord. Fondet skal være lokalisert i Nord-Norge og innrettet mot de delene av markedet hvor det er ønskelig med mer kapital enn hva kapitalmarkedet allerede tilbyr. Etableringen vil bygge på erfaringene fra såkornfondene og se hen til kapitaltilgangsutvalgets anbefalinger for slike fond. Det er en forutsetning for etableringen at private investorer deltar med tilstrekkelig kapital til fondet.

Samarbeid over landegrensene er også et viktig ledd i å finansiere innovasjonsprosjekter. Den nordiske investeringsbanken NIB har en egen arktisk fasilitet på 500 mill. kroner. Innenfor rammen av EU-programmet Interreg Nord utreder regionene i Nord-Finland, Nord-Sverige og Nord-Norge i felleskap opprettelsen av en Arctic Investment Platform. Den europeiske investeringsbanken (EIB) er blant samarbeidspartnerne i dette prosjektet. Ambisjonen er å øke tilgangen på investeringskapital for små og mellomstore bedrifter i regionen, herunder etablering av et arktisk fond i fond-instrument som skal investere i investeringsfond i regionen. En av forutsetningene for at EIB skal bidra med kapital er at de nordligste fylker og län etablerer en hensiktsmessig samarbeidsstruktur. Nordland og Troms og Finnmark har besluttet å delta. En etablering av en Arctic Investment Platform vil kunne bidra til å øke kapitaltilgang for utvikling av vekstbedrifter, samt utvikle forvaltningsmiljøer i landsdelen. Tiltaket vil supplere et dedikert nordnorsk fond på en god måte. Regjeringen vil derfor bidra til at Nord-Norge har en aktiv rolle i etableringen av Arctic Investment Platform, og ønsker med dette å gi et tydelig signal til EIB, EU og nordiske naboland.

Regjeringen vil følge tilgangen på tidligfasekapital i Nord-Norge nøye. Effekten av igangsatte tiltak bør evalueres, og eventuelle nye tiltak bør vurderes. Regjeringen vil derfor foreta en samlet gjennomgang av tilgangen på tidligfase kapital i

Nord-Norge og evaluere igangsatte tiltak når fondet er på plass og har begynt å virke.

5.5 Nordnorske eksportbedrifter skal sikres god markedsadgang

Eksport er en viktig drivkraft for nordnorsk økonomi, og god og forutsigbar tilgang til eksportmarkeder får særlig stor betydning. Norge har sammen med de andre EFTA-landene et av verdens mest omfattende nettverk av frihandelsavtaler. Avtalene sikrer norske bedrifter økt markedsadgang og bedre forutsigbarhet for eksport av varer, tjenester og investeringer. De siste årene har vi sett flere forhold internasjonalt som utfordrer den frie handelen. Etter tiår med økende globalisering har vi i det siste sett økende omfang av handelskonflikter, tilsidesettelse av WTO og etablering av nye barrierer mellom land og regioner. En annen viktig hendelse er Storbritannias uttrekken av EU. Storbritannia er Norges største handelspartner og det fjerde viktigste markedet for norsk sjømat. Norge har inngått flere avtaler med Storbritannia og følger situasjonen fortløpende.

Det eksportrettede virkemiddelapparatet skal bidra til størst mulig verdiskaping gjennom økt verdiskapende eksport, samt internasjonalisering som bidrar til produktivitet, læring og innovasjon. Viktige aktører inkluderer Innovasjon Norge, Norges Sjømatråd AS, Norwegian Energy Partners, utenriksstjenesten, Eksportkreditt og GIEK. Gjennom disse aktørene tilbyr staten fellesgoder som informasjon, rådgivning, profilering og finansiering som kan utløse verdiskapende eksport i hele landet. Innovasjon Norge har ti distriktskontorer som bidrar i eksportarbeidet. Sjømatrådet er lokalisert i Tromsø.

Regjeringen har høsten 2020 lagt frem en eksportforhandlingsplan som bistår norsk næringsliv gjennom og etter koronakrisen, og legger til rette for at flere konkurransedyktige næringer skal eksportere varer og tjenester som etterspørres i verdensmarkedene.

5.6 Omstilling i kommuner eller regioner med vesentlig fall i sysselsetningen

Enkelte steder opplever fra tid til annen nedleggelser og/eller store nedbemanninger ved hjørnesteinsbedrifter- og næringer. Dette gir negative ringvirkninger både for det berørte lokalsamfunnet og enkeltindivider, og det må bevilges midler

til en ekstrainsats i disse kommunene. Denne type omstillingsarbeid har lang tradisjon i Norge. Det startet i midten av 1980-tallet med omstillingen i Mo i Rana og Sør-Varanger. Til enhver tid fins det 25–30 kommuner som opplever brå og stor nedgang i sysselsetting i en hjørnesteinsbedrift/-næring. Midler til omstilling i områder som opplever vesentlig reduksjon i sysselsettingen skal styrke næringsgrunnlaget og bidra til etablering av nye arbeidsplasser. I forslag til budsjettet for 2021 er over halvparten av midlene til regional omstilling avsatt til omstillingskommuner i Nord-Norge.

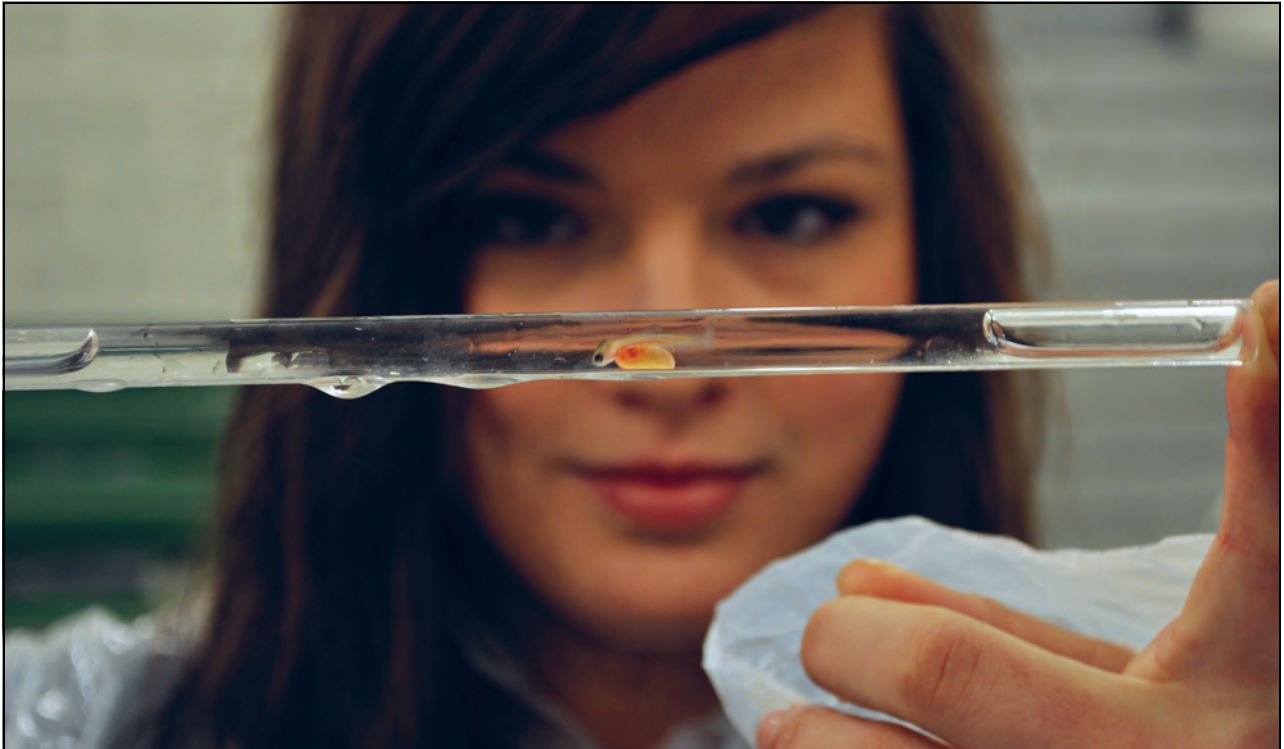
Utover dette, mottar Sør-Varanger og Andøy ekstraordinære statlige omstillingsmidler. For Sør-Varanger ble det i 2016 bevilget 45 mill. kroner i en engangsbevilgning. Omstillingsprogrammet i Sør-Varanger løper ut 2022. Fra 2017 til og med 2020 er det bevilget 60 mill. kroner til omstillingsarbeidet i Andøy. Regjeringen har foreslått 15 mill. kroner til omstilling i Andøy kommune i 2021, og vil bidra med ytterligere 20 mill. kroner i årene som kommer. Omstillingsprogrammet i Andøy skal vare ut 2023.

5.7 Forskning og innovasjon for bærekraftig vekst i nord

Satsing på forskning og innovasjon fremmer omstilling og bærekraftig vekst i næringslivet og fører til at bedriftene i Nord-Norge utvikler nye varer, tjenester og løsninger. Investeringer i forskning og innovasjon er på sikt avgjørende for å øke

Boks 5.11 Nord-Norge – en sterk innovatør

I Europakommisjonens undersøkelse *Regional Innovation Scoreboard 2019* omtales Nord-Norge som en sterk innovatør, men samtidig som noe svakere enn Nord-Sverige og Nord-Finland i samme undersøkelse. Nord-Norge gjør det bedre enn gjennomsnittet av europeiske regioner og har en høy andel offentlig finansiert FoU som skyldes antall offentlige forskningsinstitusjoner i landsdelen. At Nord-Norge ligger noe under landsgjennomsnittet når det gjelder næringslivets forskning, skyldes blant annet at næringsstrukturen preges av næringer som tradisjonelt ikke har vært forskningstunge. Dette er imidlertid i endring.

Figur 5.18 Etter klekking har lakselarven en del av plommesekken intakt. Den har betydning som næringskilde i tidlig stadium av en lakselarves liv, og henger fast i larven til den er oppbrukt. Fra Sundsfjord Smolt AS i Gildeskål i Nordland.

Foto: Arne Sklett Larsen

verdiskapingen og sikre et bærekraftig velferds-samfunn.

Derfor er regjeringen opptatt av å opprettholde et høyt nivå på bevilgningene til forskning og innovasjon. Regjeringen prioriterer de næringspolitiske virkemidlene som har høyest innovasjonsgrad og effektivitet, og viderefører satsingen på de brede landsdekkende ordningene.

Samlet sett har virksomheter i Nordland og Troms og Finnmark høy bruk av offentlige støtte- og fasiliteringsordninger. Nordland hadde i 2019 5 prosent av alle brukerne i virkemiddelapparatet, mens Troms og Finnmark hadde 6 prosent, noe som er høyere enn sysselsettingen og verdiskapingen skulle tilsi. Det er særlig ordninger under Innovasjon Norge og de distriktsrettede ordningene som treffer Nord-Norge godt.⁶⁰ Antall virksomheter som har benyttet seg av virkemiddelapparatet i de tre nordligste fylkene har økt med 19

⁶⁰ SSB (2020). Statistikk over næringspolitiske virkemidler som omfatter Argentum, Eksportkreditt, Enova, EUs rammeprogram, Fiskeri- og havbruksnæringsens forskningsfond, fylkeskommunene, GIEK, Innovasjon Norge, Investinor, Norges Forskningsråd, Norsk Romsenter, Regionale forskningsfond, Siva, godkjente søknader i Skattefunn og såkornfond.

prosent fra 2013 til 2018. Totalen skjuler imidlertid noen forskjeller mellom de ulike aktørene. Mens antallet som bruker Innovasjon Norge har gått ned med 28 prosent, har antall brukere av de næringsrettede forskningsprogrammene i Forskningsrådet økt med 45 prosent i Nord-Norge mellom 2013 og 2018. Skattefunn⁶¹ brukes i økende grad i landsdelen. Tallene kan tyde på at virkemidlene treffer de nord-norske bedriftenes utviklingsbehov.

5.7.1 Økt samarbeid mellom næringsliv og forskning og mer FoU

Regjeringen er opptatt av å styrke samspeillet mellom næringslivet, academia og innovasjons- og forskningsmiljøer og ha gode ordninger som stimulerer næringslivets forsknings- og utviklingsaktivitet. Langtidsplanen for forskning og høyere utdanning slår fast at tiltak for økt kommersialisering, forskningsbasert innovasjon og næringsrettet forskning er viktige deler av prioriteringen av fornyelse og omstilling i næringslivet. I Forsk-

⁶¹ Skattefunn er en fratrekksordning for FOU-utgifter.

Boks 5.12 Kapasitetsløft for økt forskning og kompetanse for bygg- og anleggssektoren i Nord-Norge

Prosjektet *Kompetansesenter for bygg- og anleggsvirksomhet i nordområdene* ble tildelt et Kapasitetsløft i 2017. Prosjektet skal i nært samarbeid med bygge- og anleggsnæringen styrke den bransjerelevante utdanningen og forskningen ved UiT Norges arktiske universitet og bidra til økt FoU-aktivitet i bedriftene. «BA-senter Nord» er etablert ved UiT som et kompetansesenter for bygg- og anleggsvirksomhet i nord. Kapasitetsløftprosjektet er en viktig bidragsyter til styrking av senteret. Senteret ledes fra UiT i Narvik og involverer blant annet universitetets øvrige kompetansemiljøer i Nord-Norge.

Prosjektet er et samarbeid mellom UiT, SINTEF Nord, SINTEF Narvik, arenaprosjektet

Norwegian Cold Concrete Cluster (N3C), Smart Construction Cluster, representanter fra bygg- og anleggsnæringen i nord og fylkeskommunene.

Midlene går til å sette i gang helt nye tiltak knyttet til undervisning, forskning og næringsutvikling. Resultater så langt er nye og reviderte studietilbud, nettbasert utdanning, kortere kurs, utvikling av etter- og videreutdanning innen bygg- og anlegg, og forskningsprosjekter. Prosjektet har videre bidratt til utvikling av forskning og rekruttering av flere stipendiater i senteret og til økt laboratoriekapasitet i Narvik og Alta.

ningsrådets strategi for nordområdeforskning (revidert 2019) tar Forskningsrådet til orde for ytterligere å mobilisere næringslivet i nord til økt FoU-innsats gjennom regionale, nasjonale og internasjonale virkemidler og programmer, å styrke kunnskap om behovet for forskning og utvikling i nordnorsk næringsliv samt å styrke koplingen mellom forskningsmiljøer, næringsliv og offentlig sektor i Nord-Norge. I regjeringens strategi for helhetlig instituttpolitikk fra 2020 vektlegges det at instituttsektoren er i en unik posisjon til å bidra til bærekraftig utvikling og omstilling i samfunnet.⁶²

Norges forskningsråd er samlokalisert med Innovasjon Norges distriktskontorer i Bodø, Tromsø og Vadsø. De regionansvarlige har dialog med næringsliv, offentlig sektor (herunder regionale forskningsfond) og forskningsmiljøer i sin region. De er støttespillere for regionale aktører og bidrar til å kople regionale forskningsbehov i næringsliv og offentlig sektor med fagressurser i Forskningsrådet eller med andre regionale og nasjonale forskningsressurser. Kapasitetsløft-prosjekter i Forskningsrådets FORREGION-program (Forskningsbasert innovasjon i regionene) bygger forskningskapasitet på områder som er viktige for næringslivet. I 2017 ble det etablert et kapasitetsløftprosjekt for økt forskning og kompetanse for bygg- og anleggssektoren i Nord-Norge (se boks 5.12). Regjeringen er opptatt av å styrke

samspeillet mellom næringslivet og innovasjons- og forskningsmiljøene.

Regjeringen er opptatt av økt kommersialisering fra offentlig finansiert forskning og av å styrke kunnskap, kompetanse og kultur for innovasjons- og kommersialiseringsaktiviteter i universitets- og høyskolesektoren, helseforetakene og i forskningsinstituttene. Regjeringen forventer at institusjonene i sektoren innenfor sine faglige og institusjonelle rammer arbeider for å finne gode løsninger for å styrke kommersialisering. For å oppnå økt verdiskaping fra forskning er det sentralt med samspill mellom universitetene og høyskolene, Technology Transfer Office (TTO) tilknyttet universiteter og høyskoler, helseforetakene og forskningsinstitutter, nytt og eksisterende næringsliv, offentlig sektor og virkemiddelapparatet.

Nord universitet (NU) og Universitetet i Tromsø Norges arktiske universitet (UiT) er begge opptatt av verdiskaping med basis i regionens fortrinn. NU har særlig fokus på profilområdene blå og grønn vekst, velferd, helse og oppvekst, og innovasjon og entreprenørskap.

UiT har fem strategiske satsingsområder som blant annet omfatter «Samfunnsutvikling og demokratisering» og «Energi, samfunn og miljø». Begge satsingene er også rettet mot å bidra til positiv utviklingen i landsdelen. Flere forskningsinstitutter og større bedrifter og offentlige etater med forskningsvirksomhet i Tromsø har et tett samarbeid med UiT. Blant disse er Norsk

⁶² Kunnskapsdepartementet (2020)

Boks 5.13 Forskningsrådets nordområdestrategi – midler og prioriteringer

Forskningsrådets nordområdestrategi¹ fra 2019 peker på en rekke sentrale kunnskapsområder med betydning for nordområdene. Forskningsrådet skal følge opp nordområdestrategien ved å finansiere forskning i og for nord, styrke internasjonalt samarbeid og stimulere til bærekraftig forvaltning, samfunnsutvikling og næringsliv i nord – i tråd med regjeringens ambisjoner med nordområdepolitikken. De siste årene har Forskningsrådets nordområdeportefølje vært på om lag 800 mill. kroner årlig. I perioden 2017–2019 var midlene fordelt på rundt 1 100 prosjekter innenfor en rekke tema- og fagområder. Nordområderelaterte prosjekter med norsk deltagelse i EUs 7. rammeprogram og Horisont 2020 utgjorde i 2019 om lag 42 mill. kroner.

Hoveddelen av Forskningsrådets nordområderelaterte portefølje er knyttet til fagområdene teknologi og matematikk/naturvitenskap. Dette står for henholdsvis 30 og 50 prosent av porteføljen, mens samfunnsvitenskap og humaniora er

vesentlig mindre representert i nordområdeforskningen. Samfunnsutviklingen i nord et hovedområde i Forskningsrådets nordområdestrategi hvor det står: «Det trengs mer kunnskap om forutsetningene for å realisere målet om økt bosetting og flere arbeidsplasser i nord.» Forskningsrådet viser i sin strategi også til at også flere aktører i Nord-Norge ønsker styrke den samfunnsvitenskapelige forskningen i landsdelen.

Forskningsrådets nordområdestrategi understreker mulighetene for endring og nyskaping som skjer gjennom samarbeid mellom næringslivet og sterke forsknings- og kunnskapsmiljøer både i landsdelen, nasjonalt og internasjonalt. Forskningsrådet mener det er gode muligheter for økt verdiskaping gjennom tettere samspill mellom tradisjonelle og moderne teknologiområder.

¹ Forskningsrådet (2019)

Polarinstitutt, Havforskningsinstituttet, NORCE, Akvaplan-Niva og Lerøy Aurora. Flere av disse er lokalisert i Framsenteret, og UiT deltar aktivt i forskningssamarbeidet i Framsenteret.

5.7.2 Samarbeid og kompetanse gir vekst

Regjeringens virkemidler for nettverk og klynger er viktige for utvikling av sterke næringsmiljø og for at små og mellomstore bedrifter kan få tilgang til ledende kunnskap og kompetanse. Slike virkemidler bidrar til økt vekst og verdiskaping i bedriftene gjennom samarbeid, blant annet mellom bedrifter og forsknings- og utdanningsinstitusjoner. I klyngeprogrammet Norwegian Innovation Clusters er det per november 2020 to Arenaklynger i Nord-Norge. De er innen marin opprydding og resirkulering (Marine Recycling Cluster) og betong (Betongklyngen). Så sent som 19. november 2020 ble Arenaklyngene Arena torsk innen torskenæringen og Arctic Cluster Team innen prosessindustri utnevnt til Arena Pro-prosjekter. Arena torsk er en sammenslåing av tidligere Arena Torsk i Vesterålen og Båtsfjord-klyngen. Bedriftene i Arenaklyngene styrker sin langsiktige innovasjonsevne gjennom samarbeid, både med hverandre og med forskningsinstitusjoner.

Siva – Selskapet for industrivekst – er et statlig foretak som utvikler, eier og finansierer en nasjonal infrastruktur for innovasjon. Siva har et velutviklet innovasjonsnettverk med forskningsparker, inkubatorer og næringshager i Nord-Norge. Sivas fem nasjonale testsentre er tilgjengelige for bedrifter i hele landet. Katapult-sentrene tilbyr utstyr og kompetanse slik at bedrifter kan lage prototyper, teste og utvikle nye løsninger, produkter og tjenester. Ni av landets 40 næringshager og 7 av 34 inkubatorer ligger i Nord-Norge. Gjennom inkubasjons- og næringshageprogrammet får næringslivet i landsdelen tilgang til kompetanse, nettverk, bedriftsrådgivning og andre vekstfremmende tiltak til en subsidiert pris. Tilstedeværelse av et regionalt kompetansemiljø som kan bidra med nettverk og rådgivning kan være helt avgjørende for utvikling og innovasjon i mange små og mellomstore bedrifter. Fylkeskommunene har fra 2020 fått ansvar for å innrette regionale oppdrag til Siva innen disse programmene, med det formål å treffe det regionalt næringslivets behov på best mulig måte.

Næringshagene og inkubatorene har hatt en stor økning i etterspørsel etter tjenester fra bedrifter som har behov for bistand som følge av korona-pandemien. Regjeringen har derfor økt

bevilgningen til disse programmene med 40 mill. kroner i 2020 for å bidra til at bedriftene fortsatt kan vokse og utvikle seg. Fra 2020 har Nordland og Troms og Finnmark fylkeskommune fått ansvar for hvert sitt regionale forskningsfond (RFF) som gir fylkeskommunene mulighet til å prioritere forskningsinnsatsen sin ut fra regionens muligheter og fortrinn. De regionale forskningsfondene skal styrke regionenes forskningsevne gjennom tilskudd til forskning og innovasjon, og gjennom mobilisering av bedrifter og offentlige virksomheter til økt FoU-innsats. RFF har en viktig rolle i å mobilisere og kvalifisere nordnorske bedrifter til å delta i nasjonal og internasjonal forskning og dermed medvirke til at bedriftene øker sin kompetanse, innovasjonsevne og konkurransekraft. I fordelingen av midler mellom fylkeskommunene settes 5 prosent av tilskuddsmidlene av som eget Nord-Norge-tillegg til fylkeskommunene Nordland og Troms og Finnmark. Tillegget utgjør om lag 10,7 mill. kroner i 2020. Totalt mottar de to nord-norske fylkeskommunene 41,2 mill. kroner i 2020.

5.7.3 Nord-Norges bioressurser og ny næringsutvikling

Bioøkonomien gir økte muligheter for næringslivet i Nord-Norge og grunnlag for å utvikle et enda grønnere og mer bærekraftig næringsliv i landsdelen basert på havets ressurser, landbruk og skogbruk. Det ligger et stort potensial for blågrønne synergier innenfor bioøkonomien, for eksempel ved at avfall og sidestrømmer i én verdikjede kan inngå som en verdifull ressurs i en annen. I tillegg til god ressursutnyttelse og økt konkurransekraft i de etablerte bionæringene, ønsker regjeringen at en videre utvikling innenfor bioøkonomien skal legge til rette for ny næringsvirksomhet og nye arbeidsplasser. For en framvoksende havbruksnæring er bærekraftige fôr ingredienser en nøkkel både for framtidig vekst og verdiskaping. Marin bioøkonomi og sirkulær økonomi blir dermed svært viktige for å øke matproduksjon og verdiskaping.

I *Regjeringens strategi for auka verdiskaping frå marint råstoff* (2019) ble fortsatt arbeid med forskning og utvikling, kompetanse på marked, prosess og produkt, og oppdatert regelverk framhevet som suksessfaktorer. Regjeringen har lansert flere strategier som er relevante for marin sektor og for marint restråstoff, særlig Masterplan for marin forskning, Bioøkonomistrategien og Havstrategien. Gjennom støtte til forskning og innovasjon vil regjeringen legge til rette for arbeidet

næringen gjør for å øke lønnsomheten i utnyttning av restråstoff og øke andelen av produkter som gir størst verdiskaping.

Bioøkonomiens verdiskaping er basert på produksjon og utnyttelse av fornybare biologiske ressurser. Ny kunnskap og teknologi, blant annet innen bioteknologi og industriell prosesssteknologi, gjør det mulig å produsere og utnytte de fornybare biologiske ressursene på nye måter. Bioteknologi utgjør en motor i utviklingen av bioøkonomien, og slik teknologi er sentral for framtidig utvikling av blå og grønne verdikjeder.

Norge og Nord-Norge har gode muligheter for vekst og et klart fortrinn i å utnytte våre store sjø- og havarealer, og ikke bare til økt matproduksjon, men også ved å ta i bruk restråstoffet og nye marine råvarer. Nordland fylkeskommune undersøker mulighetene i kystsonen som del av sin strategi for smart spesialisering. Regjeringens satsing på Blått bygg ved Nord universitet bidrar til videreutvikling av Nord universitets forskning på biomarine muligheter.

Bioprospektering

Bioprospektering kan beskrives som systematisk leting etter nye ingredienser og biokjemikalier i organismer både i havet og på land. Hensikten er å finne bestanddeler, forbindelser eller gener som kan inngå som komponenter i produkter eller prosesser innenfor medisin, prosessindustri, mat eller fôr. Interessante biomolekyler isoleres gjerne fra spesielle naturområder der ekstreme forhold har gjort at organismer som lever der over tid har utviklet spesielle egenskaper for å overleve. Norge har flere slike områder herunder undersjøiske korallrev og polare områder der såkalte «cold adapted organisms» med fungerende enzymsystem lever.

Det er over ti år siden regjeringen la frem en nasjonal strategi for marin bioprospektering i Norge. Siden den gangen er det gjort mye for å karakterisere ulike biomolekyler fra marine miljøer. Marbio ved UiT Norges arktiske universitet er ledende i dette arbeidet, i tillegg til Marbank som er en del av Havforskningsinstituttets avdeling i Tromsø. Begge er lokalisert i SIVA Innovasjonssenter og er sentrale i klyngen Biotech North. Forskere ved Marbio har blant fått mye internasjonal oppmerksomhet etter funnet et helt nytt molekyl som dreper brystkreftceller. Molekylet stammer fra et lite arktisk havdyr som ble funnet under et forskningstokt ved Bjørnøya og kan bli medisin mot den mest aggressive formen for brystkreft. Også innen diagnostikk kan vårt nord-

Boks 5.14 Biotech North

Biotech North er en kunnskapsbasert næringsklynge i Tromsø-regionen med en internasjonalt ledende posisjon innen «blue biotech». Klyngen skal øke bedriftenes innovasjons- og konkurranseevne, samt utvikle en sterk merkevare Biotech North. Prosjektet skal resultere i flere arbeidsplasser, flere innovasjons- og samarbeidsprosjekter, nye produkter/prosesser i markedet, og økt omsetning og inntjening i bedriftene. Klyngen skal være en driver for utvikling og kommersialisering av produkter fra marine restråstoffer, nye marine råvarekilder og marin bioprospektering. Sterke bedrifter med potensiale for vekst som Calanus, Marealis og ArcticZymes er alle medlemmer i klyngen, i tillegg til ledende kompetansemiljøer.

lige havområde gi viktige komponenter. ArcticZymes er et eksempel på en bedrift som har kommersialisert enzymprodukter basert på nordøst-atlantisk torsk. Produktet brukes blant annet i Covid-19-testene.

Nye råstoffkilder

I tillegg til restråstoff fra tradisjonelt fiskeri og akvakultur vil fisket etter lavtrofiske arter, oppdrett av nye arter samt tang og tare være framtidige mulige ressurskilder. Dyrking av tang og tare er en ny næring i Norge. Det pågår forskning for å utvikle bioraffinering av makroalger med mål om å utvinne flere komponenter som basis for nye produkter, og dermed bedre lønnsomheten. Dyrking av mikroalger for å utvikle fiskefôr og som bidrar til redusert klimautslipp ved Finnfjord smelteverk er et godt eksempel på hva samarbeid mellom tradisjonell industri og academia kan gi av banebrytende resultater, også for miljøet.

Forsterke miljøene i Nord-Norge

I løpet av de siste 15–20 årene har Norge bygget en komplett verdikjede for utnyttelse av marint biologisk restråstoff til kommersielle formål. Myndighetene har spesielt investert i Nord-Norge, med sin unike tilgang til de store havområdene og marine ressursene. Dette inkluderer utvikling av kunnskap, FoU-verktøy og en pilot-

infrastruktur for å støtte og legge til rette for marin biobasert industri og oppstart. Noen eksempler på slike støtteorganisasjoner er: Marbank (biobank for arktiske marine ressurser), Havforskningsinstituttet, Biotep (nasjonalt anlegg for marin bioprosessering), Marbio (analytisk plattform for screening, isolering og identifisering av bioaktive naturlige produkter/molekyler), MABIT og Norinnova som bistår med kommersialisering av vitenskapelige ideer og utvikling av lokale gründere. Næringsklyngen Biotech North skal sikre at verdikjeden til enhver tid er funksjonell og fullstendig.

Skal vi lykkes innen marin bioteknologi må det gjøres valg og investeringer i dag, med sikte på å realisere usikre gevinster både 10 og 20 år fram i tid. Behovet er stort for risikoavlastning i utviklingsfasene. Dette omfatter blant annet utvikling og testing av prototyper og ved oppskalering. Økt industriell avkastning av bioteknologi og bioprospektering krever god markedskunnskap og langsiktig satsing på forskning, verifisering, utprøving og kommersialisering med internasjonalt samarbeid.

Regjeringen mener Nord-Norge har et potensial til å videreutvikle sin nasjonale og internasjonale posisjon innen marin bioteknologi og bioprospektering. Nordland fylkeskommune undersøker blant annet mulighetene i kystsonen som del av sin strategi for smart spesialisering.

5.7.4 Havforskning er med på å realisere havnæringens potensial

Siden det meste av de norske havområdene ligger nord for polarsirkelen er det naturlig at både en vesentlig del av norsk marin forskning skjer i nord og at en betydelig del av vår samlede marine forskningsinfrastruktur er lokalisert her.

Havforskningsinstituttet er et av de største marine instituttene i Europa og har en avdeling i Tromsø. Instituttet er en ledende kunnskapsleverandør for forvaltning av de marine økosystemene og ressursene der, akvakultur, fiskeernæring og trygg og sunn sjømat.

Stortinget sluttet seg våren 2020 til regjeringens forslag om å bygge et nytt kystgående forskningsfartøy, jmfør Prop. 127 S (2019–2020). Havforskningsinstituttet skal eie og drifte fartøyet som fortrinnsvis skal brukes langs kysten fra Trondheim og nordover.

Nofima er et av Europas ledende næringsrettede forskningsinstitutt og driver forskning og utvikling for akvakulturnæringen, fiskerinæringen og matindustrien innenfor produksjonstek-

Figur 5.19 Norge er fremst i verden på kunnskap om Arktis. Her fra forskningsfartøyet Kronprins Haakon.

Foto: Ann Kristin Balto, Norsk Polarinstitutt

nologi, økonomi og samfunnsfag. Instituttet har hovedkontor og tre forskningsstasjoner i nærheten av Tromsø. Virksomheten ved forskningsanleggene i Tromsøområdet foregår ofte i samarbeid med lokale bedrifter og kompetansemiljøer.

Universitetet i Tromsø har en betydelig utdannings- og forskningsvirksomhet innenfor marine fag, og er internasjonalt ledende innenfor arktisk marin biologi, havrett, geofag og fiskerifag. Instituttet er største bruker av Forskningsskipet Kronprins Haakon, eier Forskningsfartøyet Helmer Hansen og har ellers omfattende infrastruktur for arktisk marin forskning.

Boks 5.15 Nytt isgående forskningsfartøy med hjemmehavn i Tromsø

Norges nye isgående forskningsfartøy F/F Kronprins Haakon ble tatt i bruk i 2018 og er viktig for å hente inn ny kunnskap om de polare havområdene. Skipet er utstyrt med avansert teknologi til å drive hav- og polarforskning og har isbryterklasse. Det har allerede vært på flere forskningstokt i Arktis og Antarktis. Kunnskapen som genereres vil være viktige for å forstå klima-, miljø- og økosystemutviklingen i Arktis, som grunnlag for god forvaltning og samfunnsutvikling i nord.

Norsk polarinstitutt driver også utstrakt marin forskningsvirksomhet og står sentralt i arbeidet med forvaltningsplanene for Barentshavet. Instituttet forvalter statens eierskap til F/F Kronprins Haakon. Norsk polarinstitutt er lokalisert i Framsenteret der også en rekke andre forskningsinstitusjoner har betydelig marin aktivitet.

Veterinærinstituttet er et biomedisinsk beredskaps- og forskningsinstitutt innenfor fiskehelse, dyrehelse, dyrevelferd og fôr- og mattrygghet. Instituttet har regionale enheter blant annet i Harstad og Tromsø.

Fiskeri- og havbruksnæringens forskningsfinansiering AS finansierer forsknings- og utviklingsoppgaver som fiskeri- og havbruksnæringen ønsker gjennomført. Regjeringen vil be styret i Fiskeri og havbruksnæringens forskningsfinansiering om å utrede om hovedkontoret kan flyttes til et regionsenter i nord. FHF's virksomhet finansieres i sin helhet av fiskeri- og havbruksnæringen gjennom en FoU-avgift på eksportverdien av fisk og fiskevarer. Vurderingen av framtidig lokaliseringsstruktur vil bli gjort i dialog med de sentrale organisasjonene i næringen.

Forskningssentret ARCEX med UiT som vertsorganisasjon, er et eksempel på hvordan forskningsmiljøer og industri samarbeider for å løse helt konkrete miljøutfordringer i petroleumsvirksomheten. Senteret utvikler blant annet nye modeller for miljørisiko knyttet til leting og for bedre forståelse av geologien i Barentshavet.

5.7.5 Landbruks- og matfaglige forskningsinstitutter sterkt til stede

De landbruks- og matfaglige forskningsinstituttene tilstedeværelse i nord spiller en viktig rolle i å utnytte nordområdenes potensial, og bidrar i betydelig grad til næringsutvikling og kompetansearbeidsplasser. Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) er lokalisert i Bodø, Pasvik, Tjøtta og Tromsø, mens Veterinærinstituttet (VI) ligger i Tromsø og Harstad. Matforskningsinstituttet Nofima AS er lokalisert i Tromsø og Alta.

NIBIOs enhet på Svanhovd i Pasvik er et viktig utgangspunkt for forskning og samarbeid i Barentsregionen. Svanhovd har et omfattende internasjonalt nettverk, og har siden 1993 utviklet gode relasjoner til en rekke russiske FoU-miljøer. Svanhovds rolle i internasjonalt klima- og miljø-samarbeid kan videreutvikles.

NIBIOs enhet på Holt i Tromsø er verdens nordligste forskningsstasjon innen jord- og plantekultur. Den unike geografiske plasseringen opp mot dyrkingsgrensa i nord gir blant annet muligheter for planteforsøk ved lave temperaturer, med lys hele døgnet i vekstsesongen. Enheten arbeider blant annet med problemstillinger knyttet til utmark, areal- og ressurskartlegging, klimapåvirkning og næringsutvikling. I tillegg arbeides det med problemstillinger knyttet til utmark, areal- og ressurskartlegging, klimapåvirkning og næringsutvikling. Et klimalaboratorium med veksthus, som eies og drives i samarbeid med UiT Norges arktiske universitet, gir mulighet for forsøk under kontrollerte lys- og temperaturforhold og har stor betydning for forskning på plantevekst og klima.

Veterinærinstituttets enhet i Tromsø er samlokalisert med NIBIO og spiller en viktig rolle i å overvåke og utvikle kunnskap om dyrehelse, fiskehelse, dyrevelferd og fôr- og mattrygghet. Sammen med NIBIO utgjør instituttet en unik enhet for integrert forskning på planter, dyr, miljø og bærekraftig landbruk i nordområdene. Veterinærinstituttet har en viktig beredskapsrolle for å forutsi og forebygge smitte, og i bekjempelse av eventuelle helsetrusler i nordområdene.

5.7.6 Kunnskap om klima og miljø er strategisk viktig

Kunnskap om klima- og miljøendringer er av stor strategisk betydning for næringsliv, samfunnsutvikling og verdiskaping i Nord-Norge. Norges framstående rolle i arktisk forskning er hovedsakelig forankret i klimaforskning og marin forskning.

Norsk Polarinstitutt i Tromsø er den sentrale statsinstitusjonen for kartlegging, miljøovervåking og forvaltningsrettet forskning i nordområdene, og et mangfold av institusjoner og forskningsmiljøer deltar aktivt på denne forskningsfronten. Fram – Nordområdesenter for klima- og miljøforskning i Tromsø er et unikt samarbeid mellom 20 forskningsinstitusjoner, og et sentralt tiltak i regjeringens satsing på klima- og miljøforskning i nord. Framsenteret har som formål å skaffe fremragende ny kunnskap om klima og miljø, og om miljøkonsekvenser av ny næringsvirksomhet i nord. En evaluering i 2019 vurderte senteret som et vellykket forskningsstrategisk tiltak i nord. Framsenterets nybygg i Tromsø sto klart i 2018, og er et viktig løft for å samlokalisere og styrke senteretsamarbeidet.

Norsk-russisk forskningssamarbeid er også vektlagt i regjeringens Panoramastrategi som definerer totalt seks land som Norge har særskilt interesse av å samarbeide med innen høyere utdanning og forskning. Strategien viser til den strategiske betydningen av forskningssamarbeid i Arktis og Nordområdene, og at Norge har både et behov og ansvar for å framskaffe kunnskap om nordområdene.

5.8 Små og mellomstore bedrifter

Næringslivet i Nord-Norge består som i landet for øvrig i stor grad av små og mellomstore bedrifter. Over en million arbeidstakere i Norge og over 77 000 ansatte i Nord-Norge arbeider i bedrifter med færre enn 50 ansatte. Nesten alle bedrifter i Nord-Norge har under 100 ansatte.

En sterk base med små og mellomstore bedrifter er nødvendig for nord-norsk økonomi. Det mangfold av varer og tjenester denne delen av næringslivet produserer er avgjørende for bevaring av livskraftig lokalsamfunn og bosetning i Nord-Norge. Regjeringens strategi for små og mellomstore bedrifter – *Småbedriftslivet* – skal legge til rette for utvikling og økt verdiskaping i denne delen av næringslivet.

I strategien har regjeringen prioritert innsats innenfor følgende områder:

- En enklere hverdag for små og mellomstore bedrifter.
- Å gi små og mellomstore bedrifter tilgang til kunder (markeder).
- Stimulere til økt innovasjonsevne i små og mellomstore bedrifter.
- God nok tilgang på kompetanse og kapital til små og mellomstore bedrifter.

Arbeidet med å legge til rette for økt verdiskaping innenfor små og mellomstore bedrifter omfatter mange innsatsområder. Den raske omstillingshas-tigheten innebærer også at det hele tiden er behov for å se på muligheter for forbedringer i rammebetingelser for denne delen av næringsli-vet. Regjeringen ønsker å ha en god dialog med små og mellomstore bedrifter i nord om oppføl-ging av strategien *Småbedriftslivet*, og framtidig politikktutvikling for denne delen av næringslivet.

5.9 Satsing på entreprenørskap

Det er færre som starter bedrift i Nord-Norge enn i resten av landet. Samtidig som veksten i antall nyetableringer i Nord-Norge de siste årene har vært høy er den noe lavere enn i resten av landet. OECD (2017) har pekt på at det kan være rom for å øke antall nyetableringer i landsdelen.

Nordnorske entreprenører viser gradvis ster-kere evne til å vokse. Begge nordnorske fylker klatrer raskt på gasselékåringene over bedrifter med blant annet doblet omsetning og positivt driftsresultat over de siste fire årene. Andelen oppstartselskaper som blir vekstselskaper⁶³ etter 5 år er nå like høy eller høyere i nord enn i resten av landet, men det er få som blir virkelig store. Bedriftenes evne til å overleve er i stor grad den samme i Nord-Norge som andre steder i landet. En av tre jobber i landsdelens næringsliv finner man i bedrifter som er ti år eller yngre.

Etablerertilskudd er et av virkemidlene for å oppnå offentlig tilleggsfinansiering ved etablering av et foretak. Tilskuddet, som forvaltes av Innova-sjon Norge, er utformet for å bidra til gjennomfø-ring av nødvendige tiltak i en tidlig oppstartsfase, og når også godt ut til etablerere i nord. I 2018 ble 10 prosent av de landsdekkende etablerertilskud-dene tildelt i Nord-Norge og 20 prosent av de distriktsrettede etablerertilskuddene. Oppdrags-ansvaret for deler av ordningen er nå overført til fylkeskommunene.

Innovasjon Norge tilbyr også andre midler som skal bidra til å finansiere oppstart av bedrift, blant annet tilskudd til markedsavklaring og opp-startslån. En viktig del av tilbudet er rådgivning til de som skal starte bedrift.

Innenfor Forskningsrådets FORNY2020 er det satt av midler til en særskilt satsing på student-

Boks 5.16 Tandberg – nordnorsk gründer og verdensnavn

Vebjørn Tandberg (1904–1978) fra Bodø bygde opp norgeshistoriens største virksomhet innen forbrukerelektronikk, med på det meste nærmere 3 500 ansatte på 1960- og 1970-tallet. Han vokste opp i Tandberggården, regnet som Bodø flotteste forretnings-gård fram til 1940 da tyske bomber ødela byen. Tandberg eksperimenterte allerede i tenårene med elektronikk. Han var utdannet elektroingeniør ved Norges Tekniske Høgskole i 1930, og åpnet i 1933 egen radio-fabrikk i Oslo. En del av radioene som TP3 og radioforsterkeren Sølvsuper er blitt ver-denskjente designikon. Tandbergkonsernet innførte velferdsordninger og sosiale tiltak for sine ansatte lenge før dette ble vanlig i Norge; herunder fire uker sommerferie, lørdagsfri og barnetrygd (da kalt barnelønn). Siden 2010 har foreningen «Tandbergerne» bygget opp en samling apparater og doku-menter, og tar sikte på å åpne et multimedialt museum i Bodø til byen skal bli Europeisk kulturhovedstad i 2024. Bak prosjektet står også lokalt næringsliv.

entreprenørskap. I vekstfasen kan virkemiddel-apparatet bidra med blant annet innovasjonslån og støtte til FoU-aktiviteter. Virkemiddelapparatet bidrar også til å styrke kapitaltilgangen.

For å fremme entreprenørskap blant ungdom vil regjeringen videreføre tilskuddet til Ungt Entreprenørskap Norge. Regjeringen foreslo en tildeling på 30,75 mill. kroner i 2020. Ungt entreprenørskap er aktivt i begge fylker i Nord-Norge, og for eksempel deltok 36 ungdomsbedrifter i fylkesmesterska-pet i ungt entreprenørskap i Finnmark i 2019.

Kommuner og fylkeskommuner i Nord-Norge har en viktig rolle i å stimulere til entre-prenørskap. Lokalkjennskap kan gi innsikt i så vel potensiale som behov. Fylkeskommunene er derfor fra 2020 gitt et større ansvar for å priori-tere bruken av virkemidler for mobilisering og tilrettelegging for bedriftsutvikling og nyska-ping i sitt fylke. Som i landet for øvrig, har Nord-land og Troms og Finnmark fylkeskommuner fått ansvar for å utforme oppdrag til Innovasjon Norge og Siva for blant annet næringshagepro-grammet, inkubatorprogrammet, mentorpro-

⁶³ Et vekstselskap har gjennomsnittlig årlig omsetningsvekst på ti prosent over fem-årsperioden etter oppstart og verdi-skaping i selskapet på over 500 000 per ansatt det femte året etter oppstart.

Figur 5.20 Vebjørn Tandberg (1904-1978) fra Bodø bygde opp norgeshistoriens største virksomhet innen forbrukerelektronikk. Tandberg innførte også flere sosiale ordninger før disse ble vanlige i Norge.

Foto: NTB

gram, bedriftsnettverk, samt deler av etablerer-tilskuddet. Dette er ordninger som i stor grad rettet mot tidlig utvikling hos gründere, bedrifter og bedriftsnettverk og prosjekter som ennå ikke er modne nok til å konkurrere om nasjonale eller europeiske virkemidler.

5.10 Tilgang på kompetanse i næringslivet

5.10.1 Behovet for kompetanse i bedriftene

Mangel på tilstrekkelig og kompetent arbeidskraft utgjør en hovedutfordring for at bedriftene i Nord-Norge skal kunne utløse sitt vekstpotensial. Kompetent arbeidskraft kan også bidra til økt omstillings- evne i bedriftene og til nye muligheter for nærings- livsutvikling.

Selv om Korona-pandemien har ført til økt arbeidsledighet i Nord-Norge, har arbeidsmarke- det vært preget av relativt høy sysselsettingsgrad

og lav ledighet de senere år. Samtidig er det varia- sjoner innad i fylkene. Næringslivet i nord har utfordringer med å rekruttere arbeidskraft med relevant utdanning og kompetanse. Ifølge NAVs Bedriftsundersøkelse i 2015–2019 er vedvarende mangel på kompetanse en utfordring i Nord-Norge. NAVs Stramhetsindikator⁶⁴ viser at mangelen var størst i Nordland og i tidligere Troms fylke.

Mangelen på arbeidskraft er størst i helse- og sosialtjenester, bygg og anlegg og eiendomsdrift, samt i forretningsmessig og faglig tjenesteyting.

Næringslivet har ulike barrierer for å inves- tere i kompetanseutvikling i sin virksomhet. De små bedriftene har ofte liten kapasitet til å vurdere kompetansebehovene på kort og lang sikt, og til å

⁶⁴ Stramhetsindikatoren er forholdstallet mellom mangelen på arbeidskraft og ønsket sysselsetting, hvor ønsket syssel- setting er lik den faktiske sysselsettingen pluss mangelen. Stramhetsindikatoren uttrykker dermed hvor stor andel av den ønskede sysselsettingen den estimerte mangelen utgjør.

etterspørre relevant etter- og videreutdanning. Fragmentert eller mangelfull informasjon om hvilke tilbud som finnes, kan gjøre tilbudene lite tilgjengelig for mange bedrifter. I tillegg kan det være vanskelig å rekruttere et tilstrekkelig antall studenter til en del studie- og utdanningstilbud. Det hjelper ikke å bygge ut tilbud dersom studenter eller arbeidstakere ikke etterspør disse.

Kompetansebehovsutvalget peker på at teknologisk utvikling, klimautfordringer og demografiske endringer vil føre til nye arbeidsoppgaver og nye måter å jobbe på som trolig vil endre næringsstrukturen og kompetansebehovene i årene framover. Endringene vil påvirke alle næringer og de fleste yrker.⁶⁵ De representerer også drivere for omstilling innen utdanning, kompetansebehov, forskning og næringsliv i nord.

Behovet for god grunnkompetanse og utdanning på minimum videregående nivå er voksende. Det utgjør en grunnleggende forutsetning for å sikre likeverdige levekår for alle, men også for å møte arbeidskraftbehovet i både privat og offentlig sektor. Kompetente medarbeidere på alle nivåer i nordnorske bedrifter gir økte muligheter for å realisere nye forretningsmuligheter og vekst.

Fordi kompetansebehovene varierer med næring, bransje og geografi, er det helt avgjørende med god kunnskap og løpende dialog mellom arbeidslivet og utdanningsinstitusjoner om kompetansebehovet. Fylkeskommunene har derfor fått forsterket ansvar for den regionale kompetansepolitikken, og for å legge til rette for at det regionale arbeidslivet får tilgang til den kompetansen det trenger.

Det gjøres også et betydelig arbeid i både næringslivet, organisasjoner, kommuner og av de to fylkeskommune i landsdelen ved å kople unge mennesker til det lokale næringslivet gjennom blant annet ulike typer av traineeprogrammer, som for eksempel Trainee Salten, Trainee Helgeland og Trainee Nord-Troms. Det er et verdifullt bidrag for å rekruttere kompetent arbeidskraft, men er også av stor betydning for å kunne beholde ung arbeidskraft som næringslivet i landsdelen etterspør.

5.10.2 Hva gjøres for å bedre tilgangen på kompetent arbeidskraft?

God utvikling og bruk av innbyggernes kompetanse og et utdanningssystem som gir unge et solid grunnlag for deltakelse i arbeidslivet og videre studier, er avgjørende for et livskraftig nærings- og

samfunnsliv i Nord-Norge. Regjeringen har allerede satt i gang flere tiltak for å tette kompetanse-gapet mellom arbeidslivets behov for kompetanse og den kompetansen arbeidstakerne faktisk har.

Utdanningssystemet tilpasses voksne som har behov for mer utdanning og for å heve sin kompetanse. Regjeringen vil også fjerne hindre som gjør at voksne ikke kan kombinere arbeid og utdanning. Regjeringen har derfor innført flere endringer i lån og stipend fra Lånekassen, slik at enkeltpersoner enklere kan investere i egen kompetanseutvikling. Fra og med studieåret 2020–2021 kan den enkelte få lån og stipend til all deltidsutdanning, og fra og med studieåret 2021–2022 foreslår regjeringen en ny beregningsmåte for lån og stipend basert på hvor mange studiepoeng den enkelte tar i stedet for antall år man er student.

Fagarbeidere er viktige for omstillingen av norsk økonomi. Regjeringens satsing på yrkesfag gir resultater: En større andel elever søker yrkesfag, flere får læreplass og flere fullfører og tar fagbrev. I samsvar med Granavolden-plattformen er regjeringens mål at minst ni av ti elever skal fullføre videregående opplæring, og at flere skal ta fagbrev. En samfunnskontrakt for flere læreplasser er inngått gjennom trepartssamarbeidet mellom regjeringen og partene i arbeidslivet for perioden 2016–2020. I Nord-Norge har årlig antall nye lærekontrakter økt med 597 kontrakter (26,7 prosent) fra 2013 til 2019. I Nordland har 15 bedrifter i fylket undertegnet en intensjonsavtale med fylkeskommunen om å stille som læreplassgarantist.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet har etablert en ny ordning for å bidra til at etter- og videreutdanningstilbudet i landet dekker etterspørselen og behovene i offentlig og privat sektor. Alle fylkeskommunene, med unntak av Oslo, deltar i Kompetansepiloter (2020–2022) med prosjekter i utvalgte områder i sitt fylke. Det igangsettes i 2020 pilotprosjekter i fire områder i nord: Sør-Varanger, Nord-Troms, Salten og Indre Helgeland, jmfør boks 5.17. Hensikten med pilotene er å identifisere virksomheters behov for kompetansehevende tiltak, tilrettelegge for et tilpasset etter- og videreutdanningstilbud i Distrikts-Norge og å mobilisere virksomhetene til å ta dette i bruk. Målgruppen for ordningen er offentlige og private virksomheter, med særlig vekt på små bedrifter i Distrikts-Norge. Ordningen skal bidra til å utvikle og prøve ut nye måter og modeller for å mobilisere små bedrifter til å dra nytte av etter- og videreutdanningstilbudene.

⁶⁵ NOU 2020: 2

Boks 5.17 Kompetansepiloter i Nord-Norge

I *Nordland* gjennomføres det to prosjekter som del av Kompetansepilot-ordningen, i henholdsvis Salten og Indre Helgeland. Prosjektene er forankret i Nordland fylkeskommune, og i styringsgruppe der også Fylkesmannen i Nordland, NAV, NHO, LO, Nord universitet, UiT Norges arktiske universitet og Voksenopp-læringsforbundet inngår. I de to regionene deltar representanter fra videregående skole, karrieresentre og næringsliv, og arbeidet ledes av henholdsvis Karrieresenter Salten og Kunnskapsparken Helgeland. I prosjektene prioriteres ansatte i bransjene industri, havbruk, reiseliv (med vekt på opplevelse), samt offentlig tjenesteyting.

I *Troms og Finnmark* gjennomføres det to prosjekter, i henholdsvis Nord-Troms og i Sør-Varanger. Prosjektene er forankret i Kompetanseforum Arktis, som består av Troms og Finnmark fylkeskommune, NHO, KS, LO, UiT og NAV. Ut fra kunnskap om lokale og regionale forhold og aktuelle aktører i regionene har fylkeskommunen valgt å satse på sjømat- og industrinæringene i Nord-Troms, samt beredskapssektoren i Sør-Varanger. I Nord-Troms etableres det samarbeid med Nord-Troms Studiesenter, som er tett koblet mot Halti nærings-hage og bedrifter i regionen. Sør-Varanger Utvikling er et offentlig omstillingsselskap med ansvar for gjennomføring av prosjektet i kommunen.

Boks 5.18 Grenseoverskridende samarbeid fremmer muligheter i et felles arbeidsmarked på Nordkalotten

Samarbeid gjennom EUs Interreg programmer i nord, bidrar til å øke kunnskap og interesse for at det er et felles arbeidsmarked på Nordkalotten. Flere av prosjektene retter seg mot studenter og nyutdannede for å vise de gode arbeidsmulighetene på Nordkalotten, og bedriftene får økt kompetanse om rekrutteringsmuligheter også over grensene. Gjennom prosjekter som «Arctic Labour», «BRIDGE» og «BeTech» har det blant annet blitt gjennomført «matchmaking» aktiviteter mellom bedrifter og nyutdannede som har ført til både internships og konkrete ansettelser. Studentene deltar i forskning og til mer innovative og konkurransedyktige bedrifter. De får gjennom slike programmer også økt motivasjon og interesse for entreprenørskap, som kan bidra til å styrke næringsutviklingen i nord.

5.10.3 Flere muligheter for kompetansesamarbeid

Svendsen-utvalget viser til at samarbeid på tvers av sivile virksomheter og forsvarssektoren om rekruttering og utvikling av talenter, øker interessen og attraktiviteten i markedet og bidrar til å skape større fagmiljøer på tvers av sektorene.⁶⁶ Dette kan ha relevans for et tettere samarbeid mellom kommuner, næringsliv og Forsvaret i nord.

Utvalget tar til orde for å eksperimentere og teste ut nye måter å få tilgang til relevant kompetanse på. Konkrete eksempler som trekkes fram er talentprogrammer som enten kan knyttes opp til et geografisk område, bygges rundt allerede inngåtte avtaler mellom virksomheter, forene ellers små og sårbare kompetansemiljøer eller for å tiltrekke seg en spesifikk kompetanse. Utvalget anbefaler å tilrettelegge for samarbeidsformer som gjør terskelen lavere for å hospitere og å lage karriereveier på tvers av sektorer og virksomheter. De tar også til orde for bruk av «kompetansehuber» og «ressursspooler» der unge nyutdannede kan melde seg til tjeneste eller der ulike aktører kan «shope» relevant kompetanse.

Regjeringen ønsker ytterligere å styrke Forsvaret i nord. Dette vil gi økt aktivitet for både næringslivet og lokalsamfunnene rundt Forsvarets baser. For å dekke Forsvarets kompetansebehov er det viktig å få til samarbeid mellom Forsva-

⁶⁶ Svendsen-utvalget (2020)

ret og den lokale og regionale kompetanseproduksjonen. Forsvaret har for eksempel behov for mange nye flyteknikere i årene framover, ikke minst på Bardufoss og på Evenes. På Bardufoss er det allerede etablert et spennende kompetansesamarbeid mellom Luftforsvaret, Kongsberg Defence & Aerospace og Bardufoss videregående skole om utdanning av flyteknikere.

Forsvarsdepartementet har inngått en toårig samarbeidsavtale med Midt-Troms regionråd om etableringen av Midt-Troms Karrieresenter. Tilbudet gjelder for vernepliktige og T35-personell som tjenestegjør fra Evenes og nordover. Midt-Troms Karrieresenter gir om lag 2 400 vernepliktige som avtjener førstegangstjenesten i Troms og Finnmark mulighet til sivil lokal karriereveiledning.

5.10.4 Fylkeskommunene i Nord-Norge har fått økt strategisk ansvar for kompetanseutviklingen

Fylkeskommunene har ansvar for videregående opplæring, fagskoleutdanning og karriereveiledning. Fylkeskommunen har også det strategiske ansvaret for å få til et bedre samsvar mellom tilbud og etterspørsel etter kompetanse i det regionale arbeidsmarkedet. Troms og Finnmark fylkeskommune har etablert Arktisk kompetanseforum, som skal styrke samordning mellom næringslivet, partene i arbeidslivet og utdanningssektoren, skape konsensus om regionens kompetanse og arbeidsmarkedsutfordringer og forbedre karriereveiledningen. Fylkeskommunene har gjennom deltakelse i europeiske programmer og nettverk stor mulighet til å utvikle dette området i samarbeid med sine naboer på Nordkalotten og i Barentsregionen.

5.10.5 Styrket samarbeid mellom høyere utdanningsinstitusjoner og arbeidslivet

Regjeringen vil legge fram en stortingsmelding om arbeidsrelevans i høyere utdanning våren 2021. Arbeidsrelevansmeldingen er en del av regjeringens langsiktige satsing på samspill mellom arbeids- og næringsliv og høyere utdanning, herunder mer vekt på innovasjon og entreprenørskap i høyere utdanning. Det er et mål at universiteter og høyskoler utdanner kandidater som både møter dagens kompetansebehov og samtidig kan bidra til å utvikle framtidens arbeidsliv. For å nå dette målet er det behov for bredere og mer systematisk samarbeid mellom universiteter og høg-

skoler og arbeidslivet om samfunnets kunnskapsbehov og studentenes læring.

5.10.6 Universitets- og høyskolesektorens betydning for landsdelens framtid

Universiteter og høyskoler er viktige for å utdanne kandidater tilpasset arbeidslivets behov lokalt, regionalt og nasjonalt. Et landsdekkende nett av institusjoner for høyere utdanning, sammen med et bredt utbygd tilbud av fleksible utdanninger, gir gode muligheter for å ta høyere utdanning for befolkningen i alle landets regioner. På denne måten vil det være studietilbud i nærheten av der folk bor, slik at studentene ikke nødvendigvis behøver å flytte for å kunne studere. I et regionalt og distriktspolitisk perspektiv er den desentraliserte utbyggingen av høyere utdannings- og forskningsinstitusjoner og studietilbud viktig for å fremme likeverdige tilbud over hele landet. Et tredje moment er at universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter tilbyr arbeidsplasser for høyt utdannet arbeidskraft og stimulerer boattraktiviteten i berørte kommuner og omland ved å tiltrekke seg talenter som ellers ikke ville funnet det aktuelt å bosette seg der. Et fjerde moment er at kompetanse bidrar til å øke omstillingsevnen i regionen, i tillegg til at nærings- og arbeidslivet får dekket sine behov på en god måte.

5.10.7 Strukturreform skal styrke høyere utdanning i Nord-Norge

En sentral målsetting med strukturreformen i høyere utdanning er spesielt å samle ressursene i sektoren på færre, men sterkere institusjoner for å styrke kvaliteten på utdanningen og forskningen. Videre skal institusjonenes regionale rolle videreutvikles.⁶⁷ I Nord-Norge ble Universitetet i Nordland, Høgskolen i Nesna og Høgskolen i Nord-Trøndelag slått sammen til Nord universitet (NU) i 2016. Samme år ble Universitetet i Tromsø Norges arktiske universitet (UiT), Høgskolen i Harstad og Høgskolen i Narvik slått sammen. Strukturreformen i universitets- og høyskolesektoren er av stor betydning for utviklingen i landsdelen, og et viktig mål er at alle delene av Nord-

⁶⁷ Det er viktig med god tilgang til høyere utdanning for hele befolkningen, i hele landet. Over tid er det bygget opp høyere utdannings- og forskningsinstitusjoner i alle landsdeler og fylker. Den norske universitets- og høyskolestrukturen kjennetegnes av sin desentraliserte struktur som har bidratt til økt tilgang på relevant kompetanse i offentlig og privat sektor.

Figur 5.21 En bred innspillsprosess ligger til grunn for denne meldingen. Her fra møte med ulike aktører på UiT Norges arktiske universitet.

Foto: Statsministerens kontor

Norge har tilgang til god kompetanse og arbeidskraft.

Etter sammenslåingen har UiT undervisningsvirksomhet med studenter og ansatte på ni steder i Nord-Norge. NU har per 1. januar 2020 fem studiesteder i Nordland og fire studiesteder i det nordlige Trøndelag. De to universitetene i nord tilbyr også utdanning utenfor sine campuser, som fleksibel utdanning. På landsbasis studerte omkring 8,7 prosent av studentene på fleksible tilbud i 2019. Ved UiT utgjorde andelen fleksible studenter i overkant av ti prosent, mens det var hele 16,8 prosent ved Nord universitet.

Styret for Nord universitet har fastsatt en studiestedstruktur som innebærer at aktiviteten på Nesna avvikles. Universitetet viser til at dette er en del av en helhetlig løsning hvor hensikten er å nå strategiske mål, sikre økonomisk holdbarhet og å ivareta regionale behov. Den nye studiestedstrukturen skal legge til rette for at universitetet kan bruke faglige og økonomiske ressurser bedre slik at universitetet kan utdanne flere kandidater, levere forskning av høy kvalitet og bidra til regional utvikling. Nord universitet har som mål at den nye studiestedstrukturen øker antall utdannede sykepleiere og lærere. Universitetet vil gjøre sam-

lingsbaserte lærerutdanninger enda bedre tilgjengelig for flere søkere.

Sammenslåingene av institusjonene i nord gir blant annet grunnlag for styrket høyere utdanning i landsdelen, og at fagmiljøene ved de tidligere høyskolene lettere får tilgang til grunnforskningsmiljøer, noe som skal gi økt kvalitet og faglig styrke. I tillegg har Samisk høgskole og Universitetet i Tromsø videreutviklet sitt samarbeid, noe som styrker begge institusjonene. Samisk høgskole, Universitetet i Tromsø og Nord universitet har alle sterke fagmiljøer innenfor samisk språk og kultur, og er alle opptatt av verdiskaping med basis i regionens fortrinn.

Nord universitet er en sentral utdanningsinstitusjon for Nordland og Trøndelag og en nasjonal kunnskapsleverandør innenfor profesjonsfagene. NU samarbeider med regionalt næringsliv særlig innen blå-grønn innovasjon og entreprenørskap, jmfør 5.7.1. Når Blått bygg står ferdig i Bodø, vil nybygget sette Nord universitet i stand til å styrke den marine og helsevitenskapelige kompetansen i landsdelen.

NU har ambisjon om å være en sterk og synlig aktør på forskningsbasert kunnskap om nordområdene. Nordområdesenteret ved NU ble etablert

2007 og skal være et nasjonalt ledende og internasjonalt anerkjent fagmiljø for utvikling og formidling av kunnskap om nordområdene og næringslivets muligheter. Det er strategisk viktig for norske interesser at vi har sterke fagmiljøer om nord i nord. Regjeringen har ført en bevisst politikk og investert i sterke fagmiljøer som er viktige kunnskapsleverandør for landsdelen, for Norge og verden forøvrig.

UiT har fem strategiske satsingsområder, jmfør 5.7.1 og samarbeider også med industri- og næringsaktører. UiT har videre et omfattende samarbeid med offentlig sektor over hele landsdelen. Universitetet arbeider i 2020 med å ferdiggjøre en strategi for nyskaping, innovasjon og entreprenørskap. Samarbeid med innovasjonsmiljøer, offentlig sektor og næringsliv kommer til å stå sentralt i strategien. UiT har en meget vesentlig posisjon i forskning om Arktis og er i dag den tyngste aktøren i Norge innen forskning på og i Arktis og nordområdene, med mer enn 500 forskere innenfor feltet.

Samisk høgskole er en viktig bidragsyter for å dekke kompetansebehovene i det samiske samfunnet. I 2020 har Samisk høgskole blant annet samarbeidet tett med Universitetet i Tromsø om å legge til rette for en egen samisk sykepleierutdanning. Samisk høgskole skal bidra til styrking og utvikling av det samiske samfunnet; næringer, språk og kultur. I 2005 ble Nordisk Samisk Institutt slått sammen med Samisk høgskole. Senter for samisk i opplæringa, som er et nasjonalt kompetansesenter og arbeider innenfor samisk lese- og skriveopplæring, er også en del av høgskolestrukturen.

5.10.8 Instituttsektoren

Det er flere samfunnsvitenskapelige forskningsinstitutter i Nord-Norge. Nordlandsforskning er lokalisert ved Nord universitet i Bodø. Forskningsinstituttet NORCEs hovedkontor ligger i Bergen, men instituttet har FoU-aktivitet blant annet i Alta, Bardu, Bodø og Tromsø. Regjeringen vil understreke at instituttene i Nord-Norge har en viktig rolle regionalt og nasjonalt som leverandør av anvendt forskning.

I instituttsektoren har det vært samme utvikling som i universitets- og høyskolesektoren. Flere forskningsinstitutter i Nord-Norge har de senere år slått seg sammen eller gått inn i større forskningsinstitutter eller i forskningskonsern med hovedkontor utenfor landsdelen. Hovedårsakene til sammenslåingene har vært ønsket om å

styrke forskningskvaliteten, redusere økonomisk og administrativ sårbarhet og å styrke posisjonen i oppdragsmarkedet i landsdelen og nasjonalt. Fusjonen mellom Norut Tromsø og NORCE ble iverksatt i 2019. Forskningsstiftelsen SINTEF overtok samme år aksjemajoriteten i det teknisk-industrielle instituttet Norut Narvik. Instituttet heter nå SINTEF Narvik.

5.10.9 Moderne bygg tilpasset behov i universitets- og høyskolesektoren

Universiteter og høyskoler trenger omfattende areal og har avanserte teknologiske og andre behov som krever jevnlig, større investeringer. Bygg, utstyr og annen infrastruktur er grunnleggende innsatsfaktorer for å nå de overordnede målene for forsknings- og utdanningspolitikken. Et godt utformet bygg kan invitere til samarbeid, til å krysse grenser mellom fag og til bedre kommunikasjon mellom studenter, mellom studenter og forskere, og mellom akademia, næringslivet og lokalsamfunnet.

Regjeringen arbeider blant annet med et nytt bygg til Norges arktiske universitetsmuseum (Tromsø Museum) i sentrum av Tromsø. Målet med det nye bygget er at det skal sikre befolkningen og kommende generasjoners tilgang til kultur- og naturvitenskapelig kunnskap om Nord-Norge og Arktis. Prosjektet nærmer seg ferdig forprosjekt og går deretter inn i en prosess hvor kommunen skal godkjenne reguleringen for bygget. Deretter vil regjeringen ta stilling til om det skal fremmes forslag om startbevilgning. Regjeringen arbeider også med prosjekteringen av et nytt Blått bygg ved Nord Universitet i Bodø. I 2019 ble det gitt klarsignal til å starte forprosjektering av Blått bygg. Forprosjektet er ventet å være ferdig i første halvår 2021, og regjeringen har foreslått 15,5 mill. kroner til arbeidet i 2021. Kombinasjonsbygget skal forsterke utdanningen innenfor biovitenskap og akvakultur og legge til rette for økt opptak av sykepleierstudenter.

5.11 Regjeringen vil

- Bidra til at nordnorsk næringsliv i årene framover kan ytterligere realisere sitt potensial for bærekraftig verdiskaping.
- Styrke det lokale, private eierskapet i Nord-Norge.
- Videreføre ordningen med differensiert arbeidsgiveravgift som er særlig fordelaktig i Nord-Norge.

Figur 5.22 Dialog med en rekke sentrale nordområdeaktører utgjør kunnskapsgrunnlaget for denne meldingen. Her fra Nord universitet.

Foto: Statsministerens kontor

- Arbeide for at maritim næring i nord skal være et viktig nav for bærekraftig blå vekst i Nord-Norge.
- Legge til rette for økt verdiskaping i sjømatnæringen i Nord-Norge.
- Legge til rette for vekst og videre utvikling av havbruksnæringen innenfor bærekraftige rammer. Nordområdene skal være en arena i verdensklasse for sjømatproduksjon med høye standarder, lavt miljøavtrykk og høy lønnsomhet.
- Sikre areal til framtidig havbruk og legge til rette for god samordning av arealbruk og sameksistens mellom nye og eksisterende næringer til havs.
- Etablere et framtidsrettet kvotesystem for norske fiskerier i tråd med Stortingets behandling av Meld. St. 32 (2018–2019) *Et kvotesystem for økt verdiskaping*.
- Forbedre ressurskontrollen som en viktig del av bærekraftig forvaltning av fiskebestandene og for å sikre like konkurransevilkår i fiskerier næringen.
- Styrke Analyseenheten i Vardø og videreutvikle samarbeidet om informasjonsinnhenting og -analyse mellom ulike etater.
- Videreutvikle Fiskeridirektoratets sjøtjeneste for økt tilstedeværelse til sjøs.
- Videreføre tilskuddet til nasjonalt program for leverandørutvikling.
- Fortsatt legge til rette for grønn innovasjon, entreprenørskap og nyetableringer i Nord-Norge.
- Videreføre satsingen på marin forskning fordi forskning og kunnskap er grunnleggende for å få en bærekraftig forvaltning av fisk og marine ressurser.
- Be styret i Fiskeri- og havbruksnæringens forskningsfinansiering AS (FHF) om å utrede om hovedkontoret for FHF kan flyttes til et regionsenter i nord. FHF's virksomhet finansieres i sin helhet av fiskeri- og havbruksnæringen gjennom en FoU-avgift på eksportverdien av fisk og fiskevarer. Vurderingen av framtidig lokaliseringsstruktur vil bli gjort i dialog med de sentrale organisasjonene i næringen.
- Gjennom støtte til forskning og innovasjon legge til rette for arbeidet næringen gjør for å øke lønnsomheten i utnytting av restråstoff og øke andelen av produkter som gir størst verdiskaping.

- Legge til rette for lønnsom produksjon av olje og gass, blant annet gjennom forutsigbare rammevilkår og videreføring av dagens praksis med jevnlig konsesjonsrunder på norsk sokkel for å gi næringen tilgang på nye letearealer.
- Videreføre petroleumsrelevant forskning og kompetanseutvikling i og for nordområdene innenfor eksisterende rammer og virkemidler.
- Vurdere åpning av nye havområder for vindkraft utenfor Helgeland.
- Bidra til bærekraftig vekst i prosessindustrien gjennom å følge opp det igangsatte strategiarbeidet i Prosess21 som leverer sine anbefalinger innen utgangen av 2020.
- Fremlegge en lovproposisjon for Stortinget vinteren/våren 2021 med forslag til forbedringer og forenklinger av mineralloven som kan gjennomføres på kort sikt.
- Foreta en omfattende gjennomgang av mineralloven med sikte på å styrke rammeverket for framtidig bærekraftig og lønnsom mineralutvinning, herunder også vurdering av samiske spørsmål.
- Legge til rette for utforskning og utvinning av havbunnsmineraler og gjennomføre en åpningsprosess etter havbunnsmineralloven for mineralvirksomhet på norsk kontinentalsokkel.
- Bidra til at det etter korona-pandemien er en reiselivsnæring og samlet reiselivsprodukt i Nord-Norge som er tilpasset nye reisemønstre og endret etterspørsel. Alt utviklingsarbeid skal lede næringen i en bærekraftig retning, herunder bidra til økt helårsturisme.
- Legge til rette for å styrke Norges posisjon som kulturdestinasjon og øke den samlede verdiskapingen i norsk kultur- og næringsliv, gjennom oppfølging av regjeringens strategi for kultur og reiseliv.
- Legge til rette for økt verdiskaping fra landbruket i nord ved produksjon som er tilpasset de naturgitte forutsetningene.
- Bidra til aktivt landbruk over hele landet med variert bruksstruktur og geografisk produktionsfordeling.
- Legge til rette for økt produksjon innen grøntsektoren i nord.
- Legge til rette for utvikling av samiske næringer, herunder en økologisk, økonomisk og kulturell bærekraftig reindriftsnæring.
- Støtte opp om Internasjonalt reindriftssenters arbeid med å etablere et arktisk matlaboratorium, Arctic Indigenous FoodLab.
- Følge opp det betingede tilsagnet for etablering av Andøya Space Port som oppskytningsbase for småsatellitter.
- Vurdere behovet for nasjonal og tverrsektoriell tilrettelegging for småsatellitter, blant annet for å dekke brukerbehov i nordområdene og til havs.
- Videreføre Norges deltakelse i EUs nye romprogram for perioden 2021–2027. Her omfattes deltakelse i alle programmets delkomponenter Galileo, EGNOS, Copernicus, SSA og GOVSATCOM.
- Legge til rette for at norske aktører kan delta og få mulighet til å konkurrere om kontrakter med Copernicus-programmet for å forbedre klima- og miljømodellene for Arktis, og dermed også forbedre miljøforvaltningens beslutningsgrunnlag.
- Videreføre satsingen på forskning, innovasjon og høyere utdanning i Nord-Norge.
- Drifte det nye isgående forskningsfartøyet F/F Kronprins Haakon for å skaffe ny kunnskap om miljø og ressurser i havområdene i nord.
- Slutføre anskaffelsen av et nytt kystgående forskningsfartøy.
- Styrke samarbeidet mellom Forsvaret, næringslivet og forsknings- og utviklingsmiljøer i Nord-Norge, herunder vurdere potensialet for en forsvarsindustriklynge.
- Utfordre til kompetansesamarbeid på tvers av virksomheter og sektorer om rekruttering og utvikling av talenter for å øke tilgangen på relevant kompetanse i Nord-Norge.
- Fortsette å arbeide for et velfungerende kapitalmarked, slik at næringslivet har tilgang på finansiering til priser som reflekterer forventet avkastning og risiko.
- Etablere et investeringsfond med statlig og privat kapital som forvaltes fra Nord-Norge. Regjeringen vil komme tilbake til innretning og budsjettering i revidert budsjett 2021.
- Bidra aktivt til opprettelsen av en Arctic Investment Platform.
- Utrede kapitalmarkedet for tidlig fase i nord og evaluere igangsatte tiltak når fondet er på plass og har begynt å virke.
- Sørge for et relevant eksportfinansierings-tilbud som gir like konkurransevilkår mellom norske eksportører og eksportører i andre land, og arbeide for å opprettholde god og forutsigbar markedstilgang for nord-norske bedrifter.
- Ha en god dialog med små og mellomstore bedrifter i nord om oppfølging av strategien

- Småbedriftslivet, og framtidig politikkutvikling for denne delen av næringslivet.
- Opprette et fond for unge gründere på fire mill. kroner over en startperiode på tre år. Fondet skal forvaltes av Norinnova.
 - Legge til rette for tettere samarbeid mellom arbeids- og næringsliv og høyere utdanning om å dekke samfunnets kompetansebehov og studentenes læring.
 - Fullføre forprosjektet til et nytt bygg til Norges arktiske universitetsmuseum (Tromsø Museum) i Tromsø.
 - Gjennomføre forprosjektering av et nytt Blått bygg for Nord universitet i Bodø.
 - Følge opp tilskuddet til Norges arktiske studentsamskipnad til nye studentboliger i Longyearbyen som erstatning for de rasutsatte studentboligene.

6 Infrastruktur, transport og kommunikasjon

Figur 6.1

Utvikling av transportsystemet, med infrastrukturtiltak til sjøs og på land samt grensekryssende forbindelser, er avgjørende for å sikre en bærekraftig samfunnsutvikling i Nord-Norge og nordområdene. Regjeringen vil at transportsystemet i nord skal tilrettelegge for regional utvikling og nye muligheter for landsdelens viktige næringer. Det skal utvikles på en miljømessig ansvarlig måte, med vekt på sikkerhet og tilgjengelighet for alle.

For brukerne av transportsystemet er det viktig med en godt vedlikeholdt infrastruktur som henger sammen. Dette innebærer tilstrekkelig kapasitet på fergene, åpne fjelloverganger og et pålitelig flyrutetilbud på de regionale lufthavnene.

Regjeringen prioriterer gjennom blant annet NTP-prosessen (Nasjonal transportplan) involvering av og dialog med fylkeskommunene i Nord-

Norge som eier av fylkesvegnettet og ansvarlig for kollektivtrafikken. Det samme gjelder overfor Sametinget når infrastrukturprosjekter berører tradisjonelle samiske områder. Regjeringen vil legge til rette for at negative konsekvenser for naturen og samiske interesser begrenses ved planlegging og bygging av infrastruktur.

Det er store avstander i nord, og relativt sett lavt folketall. Utbygging av infrastruktur basert på samfunnsøkonomisk lønnsomhet vil derfor ofte komme negativt ut i denne landsdelen. Samtidig er aktiviteten i næringslivet høy, særlig innen reiseliv, industri, sjømat og bygg og anlegg. Mulighetene for vekst er store, men næringsliv og regionale myndigheter uttrykker at bedre infrastruktur er avgjørende for videre vekst. Høye transportkostnader for næringsliv og befolkning gjennom

Figur 6.2 Bøkfjordbrua på E105 mellom Kirkenes og Murmansk er et resultat av samarbeid mellom veimyndighetene i Norge og Russland over flere tiår og er et konkret uttrykk for nordområdesatsing og brobygging mellom naboene i grenseområdet.

Foto: Statens vegvesen

få kollektivtransportavganger, høye billettpriser, uregelmessig tilgjengelighet gjennom vinterhalvåret, rasfare og vinterstengte veier kan hemme næringsutvikling og bolyst. I tillegg svekkes sikkerheten. Infrastrukturtiltak må derfor prioriteres, måles og baseres på andre faktorer enn ren samfunnsøkonomisk nytte.

Nærmest alle viktige samfunnsfunksjoner er avhengige av en sikker energiforsyning. Nord-Norge har samlet sett god forsyningssikkerhet og betydelig tilgang på fornybare energiresurser. Ressursene er spredt over store områder, og krever lange overføringsforbindelser for at produksjonen skal framføre dit kraften forbrukes. De siste årene er det gjennomført og satt i gang flere tiltak for å forsterke nettkapasiteten i regionen. Regjeringen vil sikre fortsatt god forsyningssikkerhet og legge til rette for verdiskaping, næringsutvikling og energiomlegging basert på de fornybare energiresursene. Regjeringen vil at utbygging av ny fornybar kraftproduksjon skal være lønnsom og ha akseptable konsekvenser for lokalsamfunn og viktige miljø- og samfunnsinteresser.

På grunn av lange avstander og lav befolkningstetthet, er tilgang til gode og sikre elektroniske kommunikasjonsnett (bredbånd og mobil) svært viktig for utvikling av nye arbeidsplasser både i distriktene og byene i nord. Regjeringen vil derfor videreføre ordningen med statlige tilskudd til utbygging av bredbånd i 2021 i geografiske områder der det ikke er kommersielt grunnlag for investeringer, samt vurdere leveringsplikt for bredbånd. Videre vil regjeringen tildele flere frekvensressurser slik at tilbyderne har et godt grunnlag for kostnadseffektiv utbygging av mobilnettene, og vil fortsette arbeidet med forsterket ekom i hele landet i 2021.

Samlet sett skal dette bidra til å styrke verdiskapingen og mobiliteten for folk og næringsliv i Nordområdene.

6.1 På veien til lavutslippssamfunnet

Et av hovedmålene i Nasjonal transportplan 2018–2029 er at transportpolitikken skal bidra til å redu-

Figur 6.3 Å legge til rette for elektrisk drevne fartøy er en viktig del av regjeringens klimasatsing. Brim Explorer er en hybridelektrisk båt bygget av gründere som vil gjøre turistbransjen mer miljøvennlig.

Foto: Brim Explorer

sere klimagassutslippene i tråd med omstilling til et lavutslippssamfunn, og redusere andre negative miljøkonsekvenser. Regjeringen har en ambisjon om å halvere utslippene fra transport innen 2030.

Grønn skipsfart er et viktig satsingsområde for regjeringen. Dette er særlig relevant i nordområdene, hvor sjøtransport og fiske står sentralt. For landet som helhet utgjør veitrafikk mer enn halvparten av klimagassutslippene fra transportsektoren. For Nordland og Troms og Finnmark er bildet noe annerledes, her står innenriks sjøfart for to tredeler av transportsektorens utslipp.⁶⁸

Som eier av fylkesvegnettet og kollektivtrafikken i Nord-Norge har fylkeskommunene et selvstendig ansvar for å bidra til å nå nasjonale klimamål. Regjeringen vil støtte opp under fylkeskom-

munens mulighet til å tilby klimavennlige kollektivtilbud, og bidra til å fremme lav- og nullutslippsløsninger. Regjeringen har varslet at man vil vurdere krav til fossilfri kollektivtrafikk og lav- og nullutslippsløsninger i offentlige ferge- og hurtigbåtanbud.

Nordland og Troms og Finnmark fylkeskommuner tar del i elfergerevolusjonen. Gjennom Enova er det gitt støttetilsagn for å bidra til den fylkeskommunale satsingen på elferger. Nordland fylkeskommune setter sine første elferger i drift i løpet av 2021. Dette gjelder tre samband på Sør-Helgeland med helelektrisk- og hybriddrift. Troms fylkesting vedtok før sammenslåingen med Finnmark å elektrifisere fergesambandene Breivikeidet–Svensby (Ullsfjord) og Lyngseidet–Olderdalen (Lyngenfjorden).

Regjeringens satsing på klimavennlige hurtigbåter gjennom Klimasats ble videreført med 80 mill. kroner i 2020, og ble ytterligere styrket

⁶⁸ Miljødirektoratet: Utslipp av klimagasser i kommuner <https://www.miljodirektoratet.no/tjenester/klimagassutslipp-kommuner/>

Boks 6.1 Smart mobilitet

Det er et mål for regjeringen at befolkningen skal ha tilgang til grunnleggende og likeverdige tjenester i hele landet. Et godt kollektivtransporttilbud er en del av dette målet. Kommunal- og moderniseringsdepartementet har derfor tatt initiativ til et regionalt toårig læringsnettverk for fylkeskommuner om nye løsninger for kollektivtransport i distriktsområder. I en landsdel preget av store avstander vil nettverket også kunne være nyttig i Nord-Norge. Formålet med læringsnettverket for Smart mobilitet er å samle og dele erfaringer og kunnskap på området, for å bidra til at det legges til rette for et godt samferdselstilbud i distriktene.

med 20 mill. kroner i revidert nasjonalbudsjett for 2020. Regjeringen vil ta hensyn til kostnadsøknin-ger som følge av at fylkeskommunene har stilt krav om lav- og nullutslippsløsninger i ferge- og hurtigbåtsamband, ved framtidige revisjoner av kostnadsnøklerne i inntektssystemet for fylkeskommunene.

Utbredelsen av bruk av elbiler er ikke kommet like langt i hele landet, og utbyggingen av ladeinfrastruktur henger noe etter i Nord-Norge sammenlignet med den sørlige delen av landet. Enova har derfor rettet en særlig innsats mot landsdelen, og har inngått en avtale med lokale aktører om å etablere et nettverk av lynladestasjoner i Finnmark og Nord-Troms, Stasjonene består av 33 hurtigladere og 17 lynladere fordelt på 25 steder.

6.2 Konseptvalgutredning om transportsystemet i Nord-Norge

I desember 2019 forelå Jernbanedirektoratets utredning av ny jernbanestrekning fra Fauske til Tromsø (Nord-Norgebanen). Analysene viser at en fullt utbygd Nord-Norgebane vil koste over 100 mrd. kroner. Utredningen viser at kostnaden av en Nord-Norgebane er større enn nytten. Nyttevirkningene for samfunnet består av innsparte transport- og logistikkostnader for person- og godstrafikk, mulig reduserte CO₂-utslipp og færre trafikkulykker.

Samferdselsdepartementet ga i juni 2020 et oppdrag til transportvirksomhetene om å gjennom-

føre en konseptvalgutredning (KVU) som skal se på framtidige transportløsninger i Nord-Norge. Dette vil være en utredning på overordnet nivå som skal se på de ulike transportmidlene i sammenheng. Vurdering av Nord-Norgebanen, både hel- og delstrekninger, skal inngå i denne. Det vil i KVUen være vesentlig å se på hvilke behov transportsystemet skal løse, og hvilke tiltak som best kan sikre et moderne og framtidsrettet transportsystem i landsdelen. Tidligere gjennomførte utredninger, herunder KVUer, og gjeldende regionale strategier som transportstrategien til Nordland, Troms og Finnmark: «Fra Kyst til marked», vil ligge til grunn for arbeidet. Eventuelle prosjekter som kan være aktuelle for prioritering i Nasjonal transportplan 2022–2033 vil ikke settes på vent selv om det pågår et KVU-arbeid.

KVUen forventes ferdigstilt i 2023. Regjeringen vil ta stilling til hvilke overordnede føringer som skal legges til grunn for den videre utviklingen av transportsystemet i Nord-Norge på grunnlag av gjennomført KVU, ekstern kvalitetssikring (KS1) og høringsuttalelser.

6.3 Veinettet og veitransport

Et omfattende veinett i de to nordligste fylkene binder landsdelen sammen med Sør-Norge (E6). I tillegg til å dekke byer og kystsamfunn har dette veinettet flere grensekryssende korridorer til Sverige, Finland og Russland. Riksveiene utgjør om lag 3 100 km mens fylkesveiene utgjør godt over 8 000 km. En utfordring for veitransporten i de tre nordligste fylkene er framkommelighet. Når E6 er stengt må omkjøring delvis skje gjennom Sverige på grunn av manglende alternativer på norsk side eller ved bruk av ferjesamband på fylkesveinettet.

Videre er flere strekninger utsatt for skred og flom, og vinterregulariteten er dårlig. Mange veier har også dårlig standard med smal og svingete vei, som er særlig utfordrende for tungtransporten. Det er også store behov for tunnelutbedringer. Andelen av tungebiltransport er høy, opp mot 25 prosent på enkelte strekninger. Deler av riksveinettet har dårlig bæreevne. Vintersesongen er lang, og på høytjellsområdene er det utfordrende å opprettholde god regularitet. Dette har vært ekstra utfordrende de siste år preget av lange og stormfulle vintre, især i Finnmark.

Utfordringene for veitransporten i nord gir høye transportkostnader og et mindre pålitelig veisystem. For den framtidige transportutviklingen vil det være viktig å legge til rette for kapasit-

Figur 6.4 Det er gjort en foreløpig avtale med Nye Veier om at det skal være utbyggingsaktivitet på E6 Kvænangsfjellet, som er en høyfjellsovergang som er eneste ferdselsåre mellom Kvænangen og resten av landet. Den er mye stengt vinterstid, så ny vei vil bidra til å holde hjulene i gang og sørge for at spesielt lastebiler kommer seg tryggere fram.

Foto: Statens vegvesen

tet, sikkerhet og god framkommelighet på viktige ruter for næringstransporten. I deler av Nord-Norge kan det også være nyttegevinster ved å binde sammen bo- og arbeidsmarkedsregioner gjennom et mer effektivt og forutsigbart transportsystem.

Det er de siste årene investert betydelige midler langs de viktigste riksveiene i de nordligste fylkene, og det er åpnet en rekke store veiprojekter som bidrar til å redusere reisetider, samt bedre framkommeligheten. Her kan det vises til utbyggingen av E6 gjennom Helgeland, rv 77 Kjernfjellet, E6 Hålogalandsbrua, E6 Indre Nordnes–Skardalen, E6 Sørkjosfjellet, E6 vest for Alta, E6 Tana bru, E105 Storskog–Hesseng med flere. Utbygging av disse strekningene vil gi redusert reisetid, bedre pålitelighet og økt trafikksikkerhet på viktige veiforbindelser i landsdelen. Det pågår og er planlagt ytterligere utbygging av viktige strekninger, som for eksempel E6 på Helgeland og E69 Skarvbergtunellen. Riksvegfergesambandet Bognes–Skarberget er ikke nattåpent i dag, men er lyst ut på anbud med krav til nattåpent tilbud for

kommende kontraktperiode. Det er satt av midler til forberedende arbeid på strekningen E8 Sørbotn-Laukslett, som er innfartsveien inn mot Tromsø og OPS-prosjektet E10/rv 85 Hålogalandsvegen.

Klimaendringer kan medføre økte utfordringer for veinettet i Nord-Norge. Mer ekstremvær, nedbør, flom og skred utgjør en betydelig trussel for infrastrukturen. Det kan føre til at flere veier stenges hyppigere og at det må brukes store ressurser på reparasjoner og oppgraderinger. Store avstander kan gjøre det utfordrende å legge til rette for overgang til elektrifisering og andre null- og lavutslippsløsninger for veitransporten. Samtidig har regjeringen ambisiøse klimamål for sin politikk. Regjeringen vil derfor utlyse fergesambandet Bodø-Moskenes i en 15 års kontrakt med krav om hydrogen. Dette vil både sikre nullutslipp, samt legge til rette for utvikling av hydrogenindustrien i Norge. Dette sambandet er det lengste i Norge, og går over åpent hav. Sambandet må betjenes av stabile og driftssikre ferger. En satsning på hydrogendrevne ferger er vesentlig

for å redusere klimautslipp. Det vil gi mulighet for produksjon, utbygging av hydrogeninfrastruktur i nord og gi incentiver til industrisatsning innen hydrogenteknologi i maritim næring i Norge. En slik kontrakt vil kreve nært samarbeid med andre private og offentlige aktører og bidra til risikoavlastning i forbindelse med utvikling av ny teknologi. Dette som igjen vil gi Norge nye eksportmuligheter. Satsning på hydrogenferger på dette sambandet vil gi om lag 26,5 tonn reduksjon i utslipp per år.

Fylkesveiene i Nord-Norge er viktige næringsveier for sjømat som skal videre ut på riksvei eller bane, og ut til markedene i Europa. Vedlikeholdsetterslepet på fylkesveinettet er stort og mange veier er flaskehals for eksportbasert næringsvirksomhet. Fylkeskommunene og næringen selv har etterlyst en større satsning på fylkesveier fra statens side, og spilt dette inn til arbeidet med Nasjonal Transportplan. Regjeringen har etablert en tilskuddsordning for fylkeskommunale veier med mye sjømatbasert tungtransport, og vil i neste Nasjonal transportplan (2022–2033) vurdere flere tiltak for å redusere etterslepet på fylkesveinettet.

Store deler av nordnorsk næringsliv er lokalisert langs kysten. De største volumene for lange transporter er mellom Bodø, Narvik, Harstad og Tromsø. Gode veiforbindelser og en fungerende hovedferdselsåre for å transportere varer til marked er derfor viktig. Gjennom flere perioder har utbedring av E6 vært en hovedprioritet for nordnorske politikere; synliggjort gjennom innspill til Nasjonal transportplan. Mye er allerede gjort, men vesentlige strekninger gjenstår. Regjeringen vil komme nærmere tilbake til den videre satsingen på E6 og øvrig utvikling av veinettet i Nord-Norge i Nasjonal transportplan (2022–2033).

Nordområdene er viktig for Norge, og Sør-Varanger står sentralt her. Barentsregionen har stort potensiale for næringsutvikling. Nåværende Kirkenes havn, i sentrum av byen, vil ikke kunne dekke behovene for havnefasiliteter knyttet til utløsning av et slikt næringspotensial. Sør-Varanger kommune har ambisjoner om å etablere en ny offentlig havn, som skal erstatte mange av funksjonene som i dag ligger i Kirkenes. De største og viktigste havnene i Norge har riksvegtilknytning. Veitilknytning til en eventuell ny offentlig havn for Sør-Varanger kommune og Kirkenes-regionen er et av spørsmålene som må avklares framover for å utløse Barentsregionens potensiale for næringsutvikling.

Ny teknologi kan bidra til bedre framkommelighet, og er allerede under uttesting på E8. Gjennom forsknings- og utviklingsprosjektet Borealis

er den 40 km lange strekningen langs E8 i Skibotndalen blitt til et nasjonalt testlaboratorium for ny teknologi. Målet er å etablere en intelligent vei for å forbedre trafiksikkerhet, miljøforhold/bærekraft og forutsigbarhet.

Prosjektet skal også belyse mulighetene for å etablere samvirkende systemer (C-ITS). Borealis, som er en del av et finsk-norsk samarbeid, har bidratt til bedre kjennskap om hva slags teknologi som egner seg under krevende vinterforhold. Laksetransporten fra Skjervøy til Helsinki får informasjon om fremkommelighet gjennom et felles system. Prosjektet finansieres blant annet gjennom Nordic Way2-prosjektet som igjen blant annet er finansiert med EU-midler, og Statens vegvesens eget ITS-pilot-program.

6.4 Jernbane

Ofofbanen og Nordlandsbanen spiller viktige roller i nord, både med tanke på vare- og persontransport lokalt, regionalt og internasjonalt.

6.4.1 Ofofbanen

Om lag to tredjedeler av forbruksvarene til Nord-Norge og en tredjedel av sjømatproduksjonen går med tog over Ofofbanen via Narvik godsterminal. I tillegg er tilgang til transport av jernmalm på Ofofbanen avgjørende for gruvedrift i Sverige og Finland. De samlede sysselsettingsvirkningene av containertrafikken, persontrafikken og malmtrafikken for Narvikregionen anslås til å være i overkant av 2 100 årsverk.⁶⁹ Samtidig er det viktig at jernbanen tar hensyn til reindriften og andre berørte aktører gjennom god dialog og effektive tiltak om varsling, gjerdehold med videre. Ofofbanen, er Norges viktigste godslinje målt i transporterte tonn per km. Malmtrafikken er førende for kapasitetsbehovet på banen, og det videre behovet for utvikling av banen er avhengig av utviklingen i etterspørsel etter malm. Godstransport på Ofofbanen via Sverige er viktig også for fremføring av kombilast til Nord-Norge. Samtidig er det internasjonale persontogforbindelser til Sverige fra Narvik. Det er også tatt initiativ fra lokale aktører om å etablere en kommersiell stykkgodsrute mellom Kina og havnen i Narvik.

⁶⁹ Tallet kan deles opp slik: Direkte sysselsetting 1015, indirekte sysselsetting 337, virkninger av investeringer 767, totalt 2119. Beregningene er gjort i 2015 av Lofotbanealliansen og Nordland fylkeskommune.

Figur 6.5 Foruten jernmalm fra Sverige går om lag to tredjedeler av forbruksvarene til Nord-Norge og en tredjedel av sjømatproduksjonen med tog over Ofotbanen. I tillegg er det særlig satsing på nordlysturisme.

Foto: Mads Tolstrup, Montem Adventure

Prognoser for årene framover tilsier vekst i volumene for LKAB og Kauris for uttransport av pellets/jernmalm på Ofotbanen over Narvik havn. I tillegg skjer det en satsing på bruk av jernbanen til turisttrafikk, særlig nordlysturisme.

Det er helt avgjørende at behov for tiltak på Ofotbanen ses i sammenheng med utviklingen av Malmbanan på svensk side, og videre arbeid med planlegging må derfor gjøres i samråd med svenske myndigheter og Trafikverket.

Jernbanedirektoratet har startet arbeidet med en konsekvensutredning av dobbeltspor på Ofotbanen. Første del av arbeidet er en kvalitetssikring av prognoser fra 2011.⁷⁰ Arbeidet utføres sammen med svenske Trafikverket.

6.4.2 Nordlandsbanen

Nordlandsbanen er Norges lengste hovedstrekning, og betjener til sammen over 200 000 innbyggere i Nordland og Trøndelag. I sommersesongen er Nordlandsbanen også et turistprodukt. Nordlandsbanen går gjennom de fleste byer og større

tettsteder i denne transportkorridoren, inkludert Steinkjer, Mosjøen, Mo i Rana og Fauske samt Trondheim lufthavn, Værnes. Toget har en lavere markedsandel i Nordlandsbanekorridoren enn de andre fjerntogkorridorene, men har hatt en økning innen lokaltogfunksjonen. Saltenpendelen bidrar til å knytte Salten sammen som felles bo- og arbeidsmarkedsregion. Det er forventet en økning i persontrafikken, og siden juni 2020 kjører SJ Norge tog på Nordlandsbanen.

Av godset som fraktes på bane til Nord-Norge fra Alnabru har om lag 30 prosent endepunkt i Tromsø, 15 prosent i Bodø og 17 prosent i Harstad og Narvik. En betydelig andel transporterte tonn fraktes på jernbane mellom Trondheim og Bodø/Fauske, noe som i hovedsak er større last (såkalt stykkgoods). Her har jernbanen en beregnet andel av transporterte tonn på 40 prosent, og sjøtransporten 42 prosent.

Regjeringen vil prioritere effektiv godstransport og ønsker å legge til rette for en omlegging i mer miljøvennlig retning. Aktuelle godstiltak på jernbanen vil være terminaltiltak, kapasitetsøkende tiltak som bygging/forlenging av kryssingsspor og banekoblinger. Disse tiltakene må

⁷⁰ Jernbaneverket (2013)

sees i sammenheng med innføringen av signalsystemet ERTMS på stekningen. ERTMS skal etter planen tas i bruk på Nordlandsbanen i 2022, som den første større strekningen i hele landet.

Påkjørsler av tamrein på Nordlandsbanen er en utfordring for dyrevelferd og en påkjenning for reieneierne. Også for togpersonalet og Bane NORs egne mannskaper er slike påkjørsler svært krevende. Det er hovedsakelig elg og rein som blir rammet på denne strekningen. Bane NOR jobber aktivt med å forebygge påkjørsler, blant annet med særskilte rutiner og nye reingjerder. I perioden 2018–2021 har Bane NOR planer om å bygge ut 44 km med vilt-reingjerder på Nordlandsbanen. Når denne utbyggingen er ferdig, vil det bli totalt 63,5 km med vilt-/reingjerder på Nordlandsbanen.

6.4.3 Jernbaneforbindelse med Finnmark

På initiativ fra Finland er det gjort to overordnede utredninger om en Arctic Ocean Railway som ville forbinde Finland med en isfri havn i nord. Korridoren Rovaniemi–Kirkenes ble vurdert nærmere, men samferdselsmyndighetene i begge land har slått fast at prosjektet ikke er økonomisk lønnsomt.⁷¹ Den finske regjeringen har gitt uttrykk for at de ikke vil arbeide videre for en realisering av jernbane mellom Rovaniemi og Kirkenes, men heller forbedre jernbanestrekningen mot Sverige og Narvik. Fra norsk side vil regjeringen avvente et eventuelt videre initiativ fra finske myndigheter med hensyn til dette prosjektet.

6.5 Sjøtransport

Fiskeri og oppdrett har stor betydning for Nord-Norge. Skipstrafikken i nordområdene skiller seg fra skipstrafikken i de andre norske kyst- og havområdene ved at fiskeriaktiviteten står for en vesentlig større andel av trafikken. Arktisk klima og lange transportavstander i nord gjør sjøtransporten til et reelt og nødvendig alternativ til vei og bane. Samtidig er det knyttet særlige utfordringer til de lange avstandene og krevende værforhold. Skipstrafikken i nordområdene krever fokus på både sjøis og klimatiske forhold.

Sammenlignet med de øvrige norske hav- og kystområdene, har Norskehavet og Barentshavet svært omfattende fiskeriaktivitet. Man ser også en økning i internasjonal trafikk gjennom de nordligste havområdene våre. Nær halvparten av skip-

strafikken (utenom fiskefartøyene) i Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten, følger anbefalte seilingsruter. Over 80 prosent av de største skipene og nesten alle tankskip følger disse seilingsrutene. Dette øker sikkerheten og reduserer sannsynligheten for uhell.

Det reduserte isdekket i Arktis har i noen grad åpnet opp for skipstrafikk mellom Atlanterhavet og Stillehavet, både nord for Canada gjennom Nordvestpassasjen, og nord for Russland gjennom Nordøstpassasjen og den nordlige sjørute. Det er utsiktene til kostnadsbesparelser som motiverer redere til å vurdere Nordøstpassasjen. Potensielt er det snakk om 15–20 dager i redusert seilingsdistanse. Det er hovedsakelig lasteskip som har trafikkert gjennom Arktis, men også noen cruiseskip. Utviklingen i antall skipspasseringer via den nordlige sjørute viser at det fremdeles er usikkerhet knyttet til nordøstpassasjens rolle i skipsfarten mellom Atlanterhavet og Stillehavet, både på kort og lengre sikt.

6.5.1 Grønn skipsfart

Til tross for at skipsfart er en miljøvennlig transportform, fører skipene samtidig til betydelige utslipp av klimagasser. Det er derfor viktig å få skipsfarten over på mer miljøvennlig drivstoff. Grønn skipsfart vil bidra til betydelige utslippsreduksjoner for å innfri norske klimaforpliktelser. Gjennom å bidra til utvikling av nye null- og lavutslippsteknologi for maritim transport kan Norge gi et viktig bidrag til det globale klima- og miljøarbeidet. Satsingen på grønn skipsfart vil samtidig skape muligheter for jobb- og verdiskaping langs hele norskekysten. Regjeringens handlingsplan for grønn skipsfart er omtalt i kapittel 3.2.3.

6.5.2 Tiltak for effektiv, sikker og miljøvennlig sjøtransport

For å sikre en effektiv, sikker og miljøvennlig sjøtransport er det etablert en omfattende infrastruktur og en rekke tjenester. Samferdselsdepartementet har overordnet ansvar for tiltakene, med Kystverket som utøvende etat. Infrastrukturen består av navigasjonsinnretninger og trafikkseparasjonssystemer.

Den statlige slepeberedskapen skal bidra til å forebygge eller redusere faren for akutt forurensning ved slep og annen assistanse til fartøy. Fra 1. januar 2020 er Kystvakten ansvarlig for å levere den operative slepeberedskapen på opp-

⁷¹ Finish Transport Agency (2018)

Figur 6.6 Regjeringen har bevilget midler til planlegging av testfasiliteter for oljevern teknologi på Fiskebøl i Lofoten.

Foto: Jann-Egil Gjerde, SOMM

drag fra Kystverket. Kystvakten tilføres to nye fartøy, slik at slepeberedskapen består av seks fartøy, mot tidligere fire. De to nye kystvaktfartøyene KV Jarl og KV Bison er stasjonert på kystvaktbasen på Sortland og vil styrke slepeberedskapen i Nord-Norge. Kystverket skal fortsatt ha den faglige styringen av slepeberedskapen, som utøves ved Vardø sjøtrafikksentral. Sjøtrafikksentralen disponerer fartøyene i slepeberedskapen i samarbeid med Kystvaktens operasjonssentral på Sortland.

Sikkerhet til sjøs er nærmere omtalt i kapittel 7.4. Det vises for øvrig til Meld. St. 30 (2018–2019) *Samhandling for bedre sjøtryggleik*, som gir en statusoppdatering for gjennomføringen av sjøsikkerhetstiltak de senere årene. Samlet sett innebærer de gjennomførte tiltakene at sjøsikkerheten er styrket i norske hav- og kystområder.

6.5.3 Beredskap mot akutt forurensning

Skipstrafikk og annen aktivitet i sjø (petroleum og fiske) i nord strekker seg inn i perioder av året der det tidligere ikke har pågått aktivitet i tilsvarende grad. Det er forventet at denne utviklingen fortsetter. Det er sårbare miljøverdier i områdene, som bør beskyttes. Beredskap mot akutt forurensning i nord krever også nye og bedre metoder og

ny teknologi. Dette omtales nærmere i kapittel 7.9.

Samferdselsdepartementet, med Kystverket som underliggende etat, har ansvaret for statens beredskap mot akutt forurensning, og for å føre tilsyn med den ansvarlige forurensner. Kystverkets hovedkontor er lokalisert i Ålesund, men etaten er lokalisert over hele landet, blant annet i Kabelvåg og Honningsvåg.

Kystverket er nasjonal etat for beredskap mot akutt forurensning. Det grunnleggende prinsippet i forurensningsloven er at den som driver virksomhet som kan medføre akutt forurensning skal sørge for nødvendig beredskap. Kommunen har subsidiær tiltaksplikt. Staten ved Kystverket fører tilsyn med private og kommunale aksjoner mot akutt forurensning, og kan overta aksjonsledelsen ved behov.

6.5.4 Senter for oljevern og marint miljø

Regjeringen har som mål å styrke arbeidet med oljevern og mot marin forsøpling. Tilførsel av avfall og mikroplast til havområdene skal unngås, og mengden av avfall i hav- og kystområdene skal reduseres. Det må også være en god beredskap som er organisert og dimensjonert for effektivt å

Boks 6.2 Barentswatch

BarentsWatch etablerer, videreutvikler og drifter digitale tjenester som bidrar til at norske hav- og kystområder brukes og forvaltes på en effektiv, bærekraftig og godt koordinert måte. BarentsWatch tilbyr offentlig informasjon relatert til hav og kyst. Systemet omfatter også en lukket del med et felles ressursregister for beredskaps- og redningsressurser samt et havovervåkings- og samhandlingssystem for deling av informasjon på en sikker måte mellom offentlige etater. I dag står 10 departementer og 29 forvaltningsetater og forskningsinstitutter bak utviklingen av BarentsWatch. BarentsWatch er en del av Kystverket, og drift og utvikling finansieres i hovedsak over Kystverkets budsjett. De deltagende virksomhetene bidrar med tilrettelegging av egne data og dekker egen deltakelse.

kunne forhindre og begrense miljøskade ved akutte utslipp.

Senter for oljevern og marint miljø (SOMM) er et kompetansesenter som fremmer vitenskapelig og erfaringsbasert kunnskap om oljevern og marin forsøpling. Det har også som oppgave å være en pådriver for utvikling av kostnadseffektive og miljøvennlige teknologier, metoder og tiltak for oljevern og mot marin forsøpling. Senteret er etablert i Svolvær.

Regjeringen har besluttet at det skal etableres testfasiliteter for oljevernteologi på Fiskebøl i Vesterålen. Fasilitetene for testing av utstyr over lengre perioder og under kalde forhold vil styrke forskning og utvikling av oljevernteologi rettet mot aktivitet i isfylte farvann. Slike fasiliteter vil styrke norsk oljevernberedskap.

6.5.5 Fiskerihavner

Som en del av regionreformen skal statens eierskap og forvaltningsansvar for fiskerihavneanlegg overføres til fylkeskommunene. Dette statlige eierskapet har omfattet moloer og kaifronter, som ligger i kommunale havner. Hensikten er å flytte prioriteringene nærmere de som blir berørt av tiltakene. Overføringen til fylkeskommunene skal skje gjennom avtaler, og Samferdselsdepartementet er i dialog med fylkene som

så langt ikke har inngått avtale med sikte på å få dette på plass.

Selv om ovennevnte fiskerihavneanlegg overføres fra staten til fylkeskommunene vil staten fortsatt ha et ansvar i farvann tilknyttet fiskerihavner. Ved ikrafttredelse av ny havne- og farvannslov 1. januar 2020 ble ansvaret for utbedringer i farvannet i sin helhet lagt til staten, jmfør lovens § 6 andre ledd. Utbedringsansvaret omfatter hele farvannet, og loven skiller ikke mellom farvann ved fiskerihavneanlegg og annet farvann. Farvannsutbedringer i farvannet ved fiskerihavneanleggene kan falle inn under statens utbedringsansvar dersom formålet med utbedringen er å ivareta sikkerheten eller den allmenne ferdselen i farvannet. I tillegg til eksempelvis fjerning av grunner, kan også bygging og vedlikehold av moloer med hovedformål å ivareta sikkerhet og framkommelighet i farvannet, inngå i statens utbedringsansvar. Konkrete prosjekter vil inngå i arbeidet med neste Nasjonal transportplan (2022–2033).

At staten har ansvar for utbedringer i farvannet, herunder også i farvann ved fiskerihavneanlegg, begrenser ikke kommuners, fylkeskommuners eller andres adgang til å også utbedre farvannet i disse områdene.

6.6 Lufttransport i nord

Luftfarten har avgjørende betydning for kommunikasjon, samfunn, næringsutvikling og eksport fra den nordlige landsdelen.

Luftfarten i Nord-Norge står i en særstilling. Ved å bruke fly sikres en god mobilitet for alle, noe som er avgjørende for utvikling og drift av hele samfunnsmaskineriet. Dette hører også sammen med effektive internasjonale flyforbindelser direkte til og fra landsdelen og et sterkt knutepunkt i Oslo. Tilgjengelighet til Oslo er viktig fordi myndigheter, organisasjoner og mange hovedkontorer er lokalisert der, og på grunn av hovedstadens rolle som luftfartsknutepunkt innenlands og til utlandet.

Alle lufthavnene i Nord-Norge eies og drives av Avinor. Fram til koronapandemien og tiltakene som ble satt i verk i mars 2020, gikk lufthavnene i Tromsø og Bodø med overskudd. De øvrige flyplassene har hatt langt lavere inntekter og har vært finansiert gjennom intern kryssubsidiering i Avinor. Avinors kommersielle inntekter har dermed vært viktige for at dagens lufthavnstruktur kan opprettholdes uten særskilte offentlige tilskudd, og for å skape det finansielle

Figur 6.7 Kortbanenettet i nord er avgjørende for næringsliv og innbyggere.

Foto: Utenriksdepartementet

grunnlaget for en videre utvikling og drift av flyplassnettet.

6.6.1 Kortbanenettet

Kortbanenettet er et resultat av en distriktpolitisk satsing over mange år og bidrar til å sikre bosetting, næring og et godt helsetilbud i hele landet.

En betydelig del av flytrafikken internt i Nord-Norge er kommersielt ulønnsom, og sikres ved at staten kjøper flytransporttjenester gjennom ordningen med forpliktelse til offentlig tjenesteyting (FOT). Om lag to tredjedeler av kortbaneflygingene i Norge er FOT-ruter. Når statens gjeldende kontrakter utløper, skal ansvaret for kjøp av regionale flyruter overføres til fylkeskommunene, som en del av regionreformen. Hensikten med overføringen er å legge til rette for økt regional prioriteringseffektivitet gjennom den lokale kunnskapen som fylkene besitter. Et annet formål ved overføringen er å kunne se flyrutekjøpet i sammenheng med annen lokal og regional transport der fylkene er oppdragsgivere.

Offentlig kjøp av flyrutetjenester blir ikke en lov- eller forskriftspålagt oppgave. Det vil være opp til fylkeskommunene om de ønsker å prioritere midler, og ev. hvor mye, til kjøp av innenlandske flyruter. Fylkene er erfarne transportkjøpere og har gode forutsetninger for å kunne overta dette ansvaret på en god måte. Midler for helikopterruten Værøy–Bodø overføres til rammetilskud-

det til Nordland fylkeskommune i statsbudsjettet for 2021, om lag 40 mill. kroner. For de øvrige rutene i Nord-Norge overføres midler fra statsbudsjettet for 2022.

Fly av størrelsen som i dag benyttes til passasjertrafikk på kortbanenettet, er ikke lenger i produksjon. Dagens hovedoperatør på de regionale rutene løser dette ved å forlenge levetiden på eksisterende flyflåte og ved innkjøp av brukte fly.

På lengre sikt kan elektriske fly og andre lav- og nullutslippsteknologier bli en løsning. Norge vil med sitt unike nettverk av kortbaneflyplasser kunne være en pådriver og arena for utvikling og tidlig innfasing av slike fly. For å legge til rette for rask innfasing av fly med lave eller ingen utslipp, legger regjeringen opp til å innføre fritak fra flypassasjeravgift for reiser med lav- og nullutslippsfly, forutsatt ESAs godkjenning.

På oppdrag fra Samferdselsdepartementet har Avinor og Luftfartstilsynet utviklet forslag til et program for innfasing av elektrifiserte fly i Norge. Sannsynligvis vil de første modellene av elektrifiserte passasjerfly ha relativt lav setekapasitet (19 seter) og begrenset rekkevidde (350–400 km). Dette er tilstrekkelig for mange flygninger innenriks i Norge, inklusive de fleste rutene på det nordnorske kortbanenettet.

En aldrende flyflåte, avgiftsøkninger, svak norsk krone og etterspørselsendringer legger sterkt press på lønnsomheten for operatørene på kortbanenettet. Regjeringen har innført avgifts-

endringer som styrker grunnlaget for de kommersielle distriktsrutene gjennom å innføre fritak fra plikten til å betale for inntil 6 tonn av den vektbaserte startavgiften. I tillegg har man endret fordelingen av innflygingskostnadene slik at flyene som bare flyr gjennom norsk luftrom må dekke en større del av avgiftene.

For å sikre flyrutetilbudet iblant annet Nord-Norge under koronapandemien, har staten gått inn med merkompensasjon til FOT-operatørene og kjøp av et minstetilbud på tidligere kommersielle strekninger. Dette gjelder både regionale ruter og stamruter. Stortinget har bevilget til sammen 2 mrd. kr i 2020 til disse formålene.⁷²

Minstetilbudskjøpet har gradvis blitt redusert siden starten av virusutbruddet der etterspørselen igjen har gitt et kommersielt grunnlag. Inneværende avtaler gjelder ut 2020 for å sikre et godt flytilbud der hvor det fortsatt ikke er kommersielt grunnlag for flyrutene. Her ligger mange viktige ruter for Nord-Norge inne som gir forutsigbarhet for næringsliv, pasientreiser og andre som er avhengig av fly. De mer langsiktige konsekvensene for luftfarten i forbindelse med koronapandemien er fortsatt usikre, og det vil ta tid før situasjonen normaliseres.

6.6.2 Planlegging av nye lufthavner

Avinor utarbeidet høsten 2019 et skisseprosjekt for flytting av Bodø lufthavn med ulike utbyggingsalternativer. En tilpasset ekstern kvalitets-sikring av de ulike utbyggingsalternativene og Avinors egenfinansiering ble ferdigstilt våren 2020. Prosjektet går nå inn i en forprosjektfase. I tråd med tilrådingen fra Avinor og Bodø kommune tar den videre planleggingen utgangspunkt i en samtidig flytting av rullebanen og terminalen (alternativ 1 i Avinors skisseprosjekt). Departementet arbeider videre med å vurdere finansieringsløsninger for byggingen av den nye lufthavnen.

I Nasjonal transportplan (2018–2029) ble det lagt til grunn midler i andre del av planperioden (2024–2029) til bygging av en ny lufthavn i Mo i Rana, forutsatt at resterende beløp dekkes gjennom lokale bidrag. Prosjektet har vært drevet fram av lokale interessenter. For å unngå forsinkelser i framdriften ga Samferdselsdepartementet våren 2020 Avinor i oppdrag å overta ansvaret for

den videre planleggingen og utbyggingen av den nye lufthavnen. Samferdselsdepartementet er i dialog med Avinor og de lokale interessentene med sikte på å få til en rask framdrift i prosjektet, og foreta justeringer i framdriftsplanen som muliggjør investeringsbeslutning i revidert nasjonalbudsjett 2021.

Avinor har utredet alternative lufthavnsløsninger for Hammerfest-området. En utredning av alternative vei- og lufthavnsløsninger for Lofoten, Ofoten og Vesterålen er gjennomført av Avinor og Statens Vegvesen i samarbeid.

6.7 Statens nullvekstmål i byene – byvekstavtaler

I gjeldende Nasjonal transportplan (2018–2029) går det fram at det kan være aktuelt for staten å inngå en byvekstavtale for Tromsø, for å nå nullvekstmålet og bidra til et null- og lavutslippssamfunn. Regjeringen har mål om å følge opp dette. Tromsø har i 2020 inngått en belønningsavtale med Samferdselsdepartementet.⁷³ Denne avtalen omfatter også tilskudd til reduserte billettpriser, i tråd med bompenggeavtalen fra 2019. Formålet med avtalen er å stimulere til bedre framkommelighet, miljø og helse i storbyområdene gjennom å dempe veksten i personbiltransporten og øke antallet kollektivreiser på bekostning av reiser med personbil. Avtalen går over fire år, og gjør at Tromsø får et tilskudd på 340 mill. kroner.

Bodø kommune, Nordland fylkeskommune og staten har gjennom Bypakke Bodø lagt godt til rette for et fungerende transportsystem. Innfartsåren til Bodø er styrket. Samtidig er det et ønske om å øke andelen kollektivreisende, gående og syklende for å nå nullvekstmålet, og bidra til reduserte klimautslipp. Kommunen og Nordland fylkeskommune har uttrykt at byvekstavtalene er godt verktøy og har hatt ønske om å ta del i ordningen. Regjeringen har ikke lagt opp til å utvide byvekstavtalene utover de ni største byområdene, men vil i arbeidet med neste Nasjonal transportplan (2022–2033) se på hvordan det kan legges til rette for at byer som ikke er aktuelle for byvekstavtaler, herunder Bodø, lettere kan nå nullvekstmålet.

⁷² Prop. 57 S (2019–2020) og Innst. 200 S (2019–2020), Prop. 127 S (2019–2020) og Innst. 360 S (2019–2020)

⁷³ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/tromso-far-260-millioner-kroner-til-kollektivtransport-sykel-og-gange/id2701054/>

Figur 6.8 Nord-Norge har i dag en normal årsproduksjon av kraft på om lag 25 TWh. Mesteparten av produksjonen er lokalisert i Nordland. Her fra Øvre Forsland kraftverk i Leirfjord kommune i Nordland.

Foto: Helgeland Kraft

6.8 Internasjonalt samarbeid

Norge overtok høsten 2019 ledelsen av styringskomiteen for Barents Euro-Arctic Transport Area (BEATA) og har formannskapet fram til høsten 2021. Det overordnede målet er å utvikle et effektivt og bærekraftig transportsystem i Barentsregionen, med gode interne forbindelser i regionen og med gode eksterne forbindelser til verdensmarkedene. Arbeidet ses også i sammenheng med Norges formannskap i Barentsrådet 2019–2021 der overskriften er «En sterk og livskraftig Barentsregion». Utviklingen av transportsystemet skal være i tråd med FNs globale mål for bærekraftig utvikling (Agenda 2030) og Paris-avtalen. Innsatsen i BEATA vil være basert på forslaget til felles transportplan for Barentsområdet⁷⁴, som ble oppdatert under det svenske formannskapet i 2019. I arbeidsprogrammet er det et uttrykt mål å oppnå konkrete resultater innenfor ITS, trafiksikkerhet og miljø. Det er opprettet en norskledet arbeidsgruppe med deltakere fra de fire Barents-

landene som skal analysere behovet for døgnhvileplasser for tungtransport langs de grensekryssende veiene i Barentsområdet.

6.9 Energiforsyningen i Nord-Norge

Nord-Norge har en betydelig tilgang på fornybare energiresurser. Ressursene er spredt over store områder, og krever lange overføringsforbindelser for at produksjonen skal fremføres dit kraften forbrukes. Kraftforbruket i landsdelen forventes å stige i årene som kommer.

Kraftsituasjonen varierer mellom og innad i fylkene. Nordland har mye kraftkrevende industri og en del større vannkraftverk og nok kraftproduksjon til å være i kraftoverskudd hele året. Troms og Finnmark har underskudd om vinteren, og er avhengig av import. Om sommeren eksporterer Finnmarksregionen kraft. Det gjennomføres og planlegges for ytterligere investeringer i nettet i regionen. Landsdelen har også utvekslingskapasitet med utlandet, gjennom overføringsforbindelser til Sverige, Finland og Russland.

⁷⁴ The Barents Euro-Arctic Region (2019)

Boks 6.3 En forbedret konsesjonsprosess

Forutsetningene for vindkraft på land har endret seg mye de siste årene. Vindkraftteknologien har vært i rask utvikling, og vindkraft er trolig den teknologien som vil ha lavest utbyggingskostnader framover.

I Meld. St. 28 (2019–2020) *Vindkraft på land – Endringer i konsesjonsbehandlingen* varslet regjeringen tiltak for tilstramming og forbedring av konsesjonsbehandlingen av vindkraft. Virkninger for landskap og miljø, samfunn og naboer skal vektlegges sterkere i konsesjonsbehandlingen, og lokal og regional medvirkning skal styrkes. I stortingsmeldingen varsler regjeringen også bedre involvering av samiske interesser og reindriftsmyndighetene i konsesjonsbehandlingen. Reindriftens arealbrukskart og reindriftens egen beskrivelse av arealbruken skal legges til grunn for konsekvensutredningene, og berørte reinbeitedistrikter skal gis mulighet til medvirkning i utredningsprosessen. Samlede virkninger for reindriften skal vurderes og vektlegges i konsesjonsbehandlingen. Sameetinget, reindriften og eventuelt andre samiske interesser skal konsulteres.

Utnyttelse av energiresurser kan skape inntekter i regionen, men medfører også naturinngrep. Regjeringen vil at energiforsyningen i nord skal gi grunnlag for fortsatt vekst og velferd, og sikre fortsatt god forsyningssikkerhet i årene framover. Energi- og naturressursene må forvaltes på en langsiktig, bærekraftig og samfunnsmessig rasjonell måte, som også kommer framtidige generasjoner til gode. Involvering av samiske interesser omtales også i kapitlene 4.3.9 og 4.3.10.

6.9.1 Kraftproduksjon

Norge har i dag en normal årsproduksjon av kraft på om lag 149 TWh, hvorav 25 TWh produseres i Nord-Norge. Mesteparten av produksjonen i Nord-Norge er lokalisert i Nordland. Det er totalt 3,2 TWh ny kraftproduksjon under bygging. Av dette er tre fjerdedeler vindkraft.

Vannkraften er den viktigste energikilden i Nord-Norge, men framover kan også vindkraft bli

viktig. Landsdelen har gode vindressurser, og var forholdsvis tidlig ute med bygging av vindkraftverk sammenlignet med resten av landet. Innen utgangen av 2021 forventes vindkraftproduksjon å øke med 2,6 TWh fra prosjekter som er under bygging, sammenlignet med 1,3 TWh to år tidligere.

Den termiske kraftproduksjonen i Nord-Norge består primært av gasskraftproduksjonen på Melkøya med en årlig produksjon på 1,7 TWh. I Nordland bygger Elkem Salten et anlegg som skal gjenvinne prosessvarme og produsere 300 GWh elektrisitet per år. Prosjektet er planlagt ferdigstilt i 2020.

6.9.2 Forsyningssikkerhet

Forsyningssikkerheten i Nord-Norge er samlet sett god. Regionen har et kraftoverskudd på om lag 6 TWh i et år med normale værforhold, men variasjoner i tilsig gir store endringer fra år til år og mellom sesonger. Det er også store variasjoner mellom fylkene. Troms og Finnmark er i kraftunderskudd i sum over ett år. På sommeren er det imidlertid et kraftoverskudd og behov for å eksportere produksjon.

Kraftforbruket vinterstid er ofte høyere enn hva kraftverkene i Troms og Finnmark selv kan produsere. Fylket er derfor avhengig av import i deler av vintermånedene, spesielt i kalde perioder. Importkapasiteten inn til området er imidlertid tilstrekkelig til forsyningen av regionen også om vinteren. Nordland har en annen forsyningssituasjon. En rekke større vannkraftverk ligger fordelt over hele kysten fra Helgeland til Ofoten. I tillegg er Nordland tilknyttet Sverige med tre ledninger.

De geografiske og klimatiske forholdene i Nord-Norge kan tidvis gi utfordringer med forsyningssikkerheten. Store avstander og spredt bebyggelse, samt værhardt klima og krevende geografi, gir lange og utsatte linjetraseer. Ekstremvær og utilgjengelige traséer kan også gjøre feilgjennomføring tidkrevende. Stedvis er også ledningenes overføringskapasitet og alder avgjørende for forsyningssikkerheten. Det er derfor gjennomført og planlagt for flere utbedringer av nettet i Nord-Norge.

6.9.3 Perspektiver for kraftforsyningen i Nord-Norge

Det er forventet økt kraftforbruk i Nord-Norge i årene som kommer. En slik vekst er gunstig ut fra at landsdelen tidvis har betydelig overskudd av kraft. Den enkelte tilknytning av nytt forbruk kan likevel utløse lokale nettinvesteringer. Spesielt i

Boks 6.4 Aktuelle planer for økt kraftforbruk

En elektrifisering av virksomheten på Melkøya kan øke kraftforbruket ved Hammerfest betraktelig. For Syd-Varanger gruve forventes full drift våren 2021. I Vest-Finnmark har kobbergruven Nussir fått konsesjon til et uttak på 25 MW. Det er i tillegg planer om utbygging av industri i Mosjøen, Mo, Hammerfest og Kirkenes, som vil medføre lokal forbruksøkning. Det har tidligere foreligget planer om utbygging av flere datasentre med høyt effektuttak i regionen, men både antallet prosjekter og størrelsen på disse har blitt redusert.

Det er særlig i Hammerfestområdet det er forventet en forbruksøkning i årene som kommer. Dette gir grunnlag for å forsterke nettet fra Skaidi til Hammerfest med en ny transmissions-nettforbindelse. NVE ga konsesjon til dette, men avgjørelsen er påklaget til Olje- og energidepartementet. Forbindelsen kan også legge til rette for en eventuell framtidig forbruksøkning ved Goliatfeltet, men er kun aktuell å etablere hvis Equinor beslutter heller delelektrifisering av gassprosesseringsanlegget på Melkøya.

Finnmarksregionen er det lite kapasitet til økt forbruk, samtidig som det finnes mange planer, jmfør Statnetts utredninger *N3 Næring i nord* og *N3 Nett i nord* (2019)⁷⁵ og boks 6.4.

Hvis en større andel av energiresursene i Nord-Norge skal bygges ut, er det blant annet nødvendig med økt kapasitet i nettet.

Siden 2018 har det blitt gitt nettkapasitet til omtrent 1000 MW vindkraft i Nord-Norge. Flere aktører har fått konsesjon til et større volum vindkraftproduksjon enn det er mulig å mate inn i dagens nett. Forbindelsen Balsfjord-Skaidi vil bidra til å legge til rette for økt forbruk og produksjon i Finnmark. I tillegg er det planer om flere forsterkninger, blant annet i Hammerfestområdet, og i Lofoten og Vesterålen. Dette er likevel ikke nok for å legge til rette for en større forbruksøkning eller ytterligere utbygging av vindkraft.

Boks 6.5 Næring og nett i nord

I mars 2018 etablerte Statnett prosjektet *Næring og nett i nord* (Statnett 2019a og Statnett 2019b) for å se på samspillet mellom næringsutvikling og nettbehov i Øst-Finnmark. Avinor, Enova, Gassco, Petoro og Statkraft har også deltatt i prosjektet. Statnett konkluderer med at framtidig kraftbehov i Finnmark kan dobles innen 2030, på bakgrunn av mulig elektrifisering og aktivitetsvekst innen flere næringer. På dette grunnlaget har Statnett besluttet at de vil videreføre den tidligere planen om å bygge en 420 kV ledning fra Skaidi og østover til Varangerbotn. Statnett planlegger å starte konsesjonsprosessen av tiltakene i 2020 og 2021.

6.10 Elektronisk kommunikasjon

God dekning samt sikre og motstandsdyktige nett danner et viktig grunnlag for utvikling av nye arbeidsplasser både i distriktene og byene i nord. Samtidig utfordrer lange avstander og lav befolkningstetthet kommersiell lønnsomhet og gjør det til tider krevende å bygge gode og robuste nett i Nord-Norge. Regjeringen har derfor i lengre tid lagt til rette for at utbygging skal prioriteres i distriktene, blant annet ved å gi tilskudd til bredbåndutbygging og tilskudd til telesikkerhet og beredskap for å øke motstandsdyktigheten i nettene.

6.10.1 Bredbåndstilgang

Nær 100 prosent av husstandene i Norge har dekning av bredbånd med lavere hastighet (> 10 Mbit/s). Per første halvår 2020 har om lag 89 prosent av husstandene tilbud om 100 Mbit/s (nedlastningshastighet). I Troms og Finnmark har 85 prosent tilbud om 100 Mbit/s, mens andelen i Nordland er 77 prosent.⁷⁶ Regjeringen tildelte nær 60 mill. kroner i 2020 til bredbåndutbygging i Nord-Norge, og av dette går nær 39 mill. kroner til Nordland.

De kommersielle aktørene har de siste årene investert rundt 10 mrd. kroner i elektroniske kommunikasjonsnett og -tjenester årlig, og i 2019

⁷⁵ Statnett (2019a) og Statnett (2019b)

⁷⁶ Ekomstatistikken (2020)

Figur 6.9 Statnetts pågående og planlagte nettforsterkninger i nord legger til rette for forsyningsikkerhet, næringsutvikling og utnyttelse av våre fornybare ressurser i regionen.

Foto: Statnett

økte dette til over 12 mrd. kroner. Kostnadene ved å bygge ut bredbånd i områder med spredt befolkning er høyere per bruker enn kostnadene i områder med flere brukere. Gitt eksisterende teknologi og betalingsvilje, vil enkelte områder med få brukere ikke være kommersielt lønnsomme å bygge ut. Derfor har det vært gitt statlig tilskudd til bredbåndsutbygging i områder der det ikke er kommersielt grunnlag for utbygging. I 2020 er det bevilget om lag 406 mill. kroner til ordningen. Beløpet inkluderer en tilleggsbevilgning på 150 mill. kroner som ble vedtatt ved Stortingets behandling av Prop. 67 S (2019–2020), jamfør Innst. 216 S (2019–2020), som et økonomisk tiltak i møte med korona-pandemien. Fra 2020 er tilskuddsordningen overført til fylkeskommunene, jamfør Meld. St. 6 (2018–2019). I perioden 2014 til 2020 har staten bidratt med om lag 1,3 mrd. kroner til bredbåndsutbygging for landet som helhet. Av disse har om lag 270 mill. kroner gått til Nordland og Troms og Finnmark.

I tillegg til tilskudd til bredbånd vurderer regjeringen ytterligere tiltak for å legge til rette for at alle bedrifter og innbyggere skal ha rett til et grunnleggende bredbåndstilbud. Kommunal- og moderniseringsdepartementet sendte høsten 2019 på høring et forslag om innføring av leveringsplikt på bredbånd i Norge, og jobber nå med å vurdere høringssvarene.

Regjeringen vil i 2021 videreføre ordningen der det bevilges midler til utbygging av bredbånd

i geografiske områder der det ikke er kommersielt grunnlag for investeringer.

6.10.2 Mobile tjenester

Norge har en velutbygd mobilnettinfrastruktur. For Nordland og Troms og Finnmark er det tilnærmet full utendørsdekning der folk bor. Dekningsgraden for innendørs 4G har økt fra 11 prosent til 96 prosent (98 prosent på landsbasis) mellom 2013 og 2020 i den nordligste landsdelen.

Neste generasjon mobilnett, 5G, vil utgjøre en fundamental bestanddel av den digitale grunnmuren som digitaliseringen av samfunnet bygger på. Regjeringen er derfor opptatt av en snarlig utbygging av 5G og at 5G skal bli tilgjengelig over hele landet. Pilotprosjekter som tester ut 5G-teknologi pågår mange steder i Norge, blant annet i Bodø og på Svalbard. Ice har meddelt at en stor andel av deres mobilnett er forberedt for 5G, og har varslet at selskapet starter testing i Tromsø og regner med å tilby 5G-tjenester i 2021. Både Telia og Telenor åpnet i 2020 5G-nett for vanlig bruk flere steder i landet. Dette omfatter Telenors nett i Bodø og i Longyearbyen.

6.10.3 Sikkerhet og beredskap i ekomnettene

I Nord-Norge har det vært utfordrende å bygge motstandsdyktige nett, med flere føringsveier, på grunn av kostnadene forbundet med lange strek-

Boks 6.6 Forsterket ekom

Programmet Forsterket ekom skal identifisere de mest utsatte kommunene, og sikre at et utvalgt område i hver kommune får forsterket mobilnett. Området som dekker kommunens beredskaps-/kriseledelse blir som regel valgt til forsterking, og får 72 timers reservestrom, og mer motstandsdyktig tilknytning videre inn i mobilnettene.

ninger. Ekom-myndighetene har etablert flere programmer og prosjekter som er tildelt midler over statsbudsjettet. Dette skal bidra til at motstandsdyktigheten i nettene økes i distriktene, slik at man får færre og kortere utfall som følge av ekstremvær eller graveuhell. Gjennom programmet *Forsterket ekom* gjennomføres tiltak for styrking av mobilberedskap i kommuner i hele landet. Fra 2014 til og med 2020 har 62 kommuner i Norge fått midler til forsterket ekom, herunder 25 kommuner i Nord-Norge, inkludert alle kommunene i Finnmark bortsett fra to. Nasjonal kommunikasjonsmyndighet tar sikte på å tildele forsterket ekom-midler til de siste to kommunene i Finnmark i 2021.

Stortinget vedtok 19. juni en tilleggsbevilgning på 90 mill. kroner i 2020⁷⁷ til forsterket ekom-programmet. Ti nye kommuner i Finnmark får med dette forsterket ekom; Sør-Varanger, Vardø, Vadsø, Båtsfjord, Tana, Nesseby, Nordkapp, Porsanger, Måsøy og Alta. Planleggingsarbeid og befaringsfor disse kommunene er startet opp, og utbygging starter i 2021. Tidligere i programmet er seks kommuner i Finnmarksregionen fullført eller under gjennomføring: Hasvik, Loppa, Hammerfest, Gamvik, Lebesby og Berlevåg.

Nasjonal kommunikasjonsmyndighet har utarbeidet en rapport som belyser risiko og sårbarheter i infrastrukturen i Finnmark.⁷⁸ Det foreslås flere tiltak for å redusere sårbarhet fordi Finnmark opplever hyppigere og mer langvarige utfall enn resten av landet. Rapporten peker på mulige tiltak som kan øke motstandsdyktigheten for ekomnettene i Finnmark. Prosjektet *Pilot for alternativt kjernenett/transportnett* som det ble bevilget totalt 80 mill. kroner til over statsbudsjettet i

2018 og 2019, har som mål å teste ut løsninger som styrker robustheten i norske ekomnett. Fra før er det gjennomført et tiltak som knytter Svalbard-fiberen til to uavhengige transportnett på fastlandet. Det vil videre brukes midler fra prosjektet til tiltak i Finnmark.

6.11 Regjeringen vil

- Gjennom en helhetlig KVV for Nord-Norge se transportsystemet i sammenheng fra kyst til marked, herunder vurdering av Nord-Norgebanen.
- Videreføre den betydelige satsingen på å utvikle veinettet i den nordligste landsdelen, herunder tiltak på fylkesveinettet.
- Utlyse fergesambandet Bodø–Moskenes i en 15 års kontrakt med krav om hydrogen.
- Initiere forhandlinger med Tromsø kommune og Troms og Finnmark fylkeskommune om en byvekstavtale når det er grunnlag for det.
- I arbeidet med Nasjonal transportplan se på hvordan det kan legges til rette for at også byer som ikke er aktuelle for byvekstavtaler, herunder Bodø, lettere kan nå nullvekstmålet dersom byene selv ønsker dette. Hvordan dette skal utformes i praksis må vurderes nærmere.
- Sørge for høyere punktlighet, økt sikkerhet og på sikt mer kapasitet på Nordlandsbanen, først og fremst gjennom å ta i bruk nytt signalsystem (ERTMS) fra 2022.
- Vurdere tilbudsforbedringer på Ofotbanen, i første omgang gjennom en konsekvensutredning.
- Vurdere virkemidler for uttesting og innfasing av lav- og nullutslippsfly.
- Vurdere aktuelle tiltak i Nasjonal transportplan knyttet til blant annet fiskerihavner i Nord-Norge innenfor statens utbedringsansvar i ny havne- og farvannsløp.
- Fortsette å styrke beredskapen mot akutt forurensning i nordområdene.
- Videreutvikle Senter for oljevern og marint miljø i Lofoten og Vesterålen, herunder test-senteret på Fiskebøl, og vurdere tiltak for å målrette senterets arbeid mot marin forsøpling.
- Legge til rette for en bedre lokal og regional forankring, og bedre involvering av reindriftsinteresser, i konsesjonsbehandlingen av vindkraft.
- Vurdere innføring av leveringsplikt for bredbånd.

⁷⁷ Prop. 127 S (2019–2020), Innst. 360 S (2019–2020)

⁷⁸ Ekominfrastruktur i Finnmark (2020)

- Tildele flere frekvensressurser slik at tilbyderne har et godt grunnlag for kostnadseffektiv utbygging av mobilnettene.
- Videreføre ordningen med statlige tilskudd til bredbåndsutbygging i geografiske områder uten kommersielt grunnlag for investeringer i 2021.
- Videreføre ordningen med statlige tilskudd til telesikkerhet og -beredskap, herunder fortsette arbeidet med forsterket ekom i hele landet i 2021.
- Sørge for at alle kommunene i Finnmark får et område med forsterket ekom og at tiltak i Finnmark blir prioritert i prosjektet alternativt kjernenett/transportnett.

7 Samfunnssikkerhet

Figur 7.1

Samfunnssikkerhet handler om samfunnets evne til å verne seg mot og håndtere hendelser som truer grunnleggende verdier og funksjoner og setter liv og helse i fare. Store avstander, krevende klimatiske forhold og periodevis mørketid gir særskilte utfordringer når det gjelder forebygging, beredskap og håndtering av uønskede hendelser i nord. Regjeringen vil legge til rette for koordinering og samarbeid mellom sektorer, forvaltningsnivåer og landegrenser i nord.

Klimaendringene gir økt risiko i nord. Høyere temperaturer gjør at mer nedbør kommer som regn i stedet for snø. Vinterstormene vil bli mer intense i form av mer snø og vind. Isbreene smelter raskere enn tidligere. Fjellpartier med permafrost kan bli mer ustabile etterhvert som frosten tiner. Endringer i havis og is i vassdragene

påvirker ferdsel, økosystemer, flommer og lokalklima. Kunnskap om disse faktorene og betydningen for vår beredskap er viktig og prioriteres av regjeringen. For å styrke beredskapsarbeidet i nord etablerer regjeringen blant annet en vær-radar på Finnmarksvidda, jmfør kapittel 3.

Den maritime aktiviteten i nordlige havområder øker. Mesteparten av den totale skipsfarten i Arktis går i dag i farvann som er innenfor Norges redningsansvarsområde. Fiskeflåten trekker stadig lengre nord, cruisetrafikken har økt kraftig, og nye skipsruter vurderes i takt med issmeltningen. Cruiseskipene som seiler langs kysten av Nord-Norge og til Svalbard har blitt større og har langt flere passasjerer enn tidligere. Samtidig har ekspedisjonsturer med små og mellomstore passasjerskip med 12 til 300 passasjerer også blitt

Figur 7.2 Kystvakten har oppgaver forbundet med akutt forurensning, søk og redning. Kystvakten er også en viktig aktør knyttet til suverenitetshevdelse og myndighetsutøvelse både i nære kyststrøk og de store havområdene i nord.

Foto: Kystvakten

mer populære. Økt maritim aktivitet kan gi økt ulykkesfrekvens. Regjeringen har på denne bakgrunnen oppnevnt et utvalg som skal se på beredskapsutfordringer knyttet til den økende cruise-trafikken i norske farvann.

Helikopterberedskapen i nordområdene styrkes også gjennom ulike midlertidige eller permanente tiltak. I fjerntliggende og værharde havområder i nord er det dårlig dekning for kommunikasjonstjenester. Dekning fra satellittbaserte systemer avtar nord for 72 grader nord (litt sør for Bjørnøya), og er begrenset og ustabil nord for 75 grader nord. Radiokommunikasjon har også begrenset rekkevidde i havområdene langt mot nord. Pålitelige og velkjente kommunikasjonssystemer er avgjørende når det oppstår hendelser som krever bistand fra redningstjenesten eller andre.

Som omtalt i kapittel 4, har mange lokalsamfunn i nord beredskapsutfordringer som følge av den demografiske utviklingen. Det blir færre som kan sikre velferdssamfunnets bærekraft. Flere eldre innbyggere, nedgang i folketall og rekrutte-

ringutfordringer får konsekvenser for kommunene og statens håndtering av uønskede hendelser som kan true liv, helse, miljø og materielle verdier. Tilgang på grunnleggende velferdstjenester og trygghet for liv og helse er avgjørende for å kunne bidra til levende lokalsamfunn og vekst i Nord-Norge, og tilstrekkelig rekrutteringsgrunnlag for frivillige organisasjoner er avgjørende for beredskap og redning.

Statens beredskap skal forhindre og begrense miljøskade ved akutt forurensning eller fare for akutt forurensning. Det er imidlertid store avstander mellom potensielle utslippssteder og ressurser som depoter, mannskap, verksteder, flyplasser og mottakssteder for oppsamlet olje og avfall. Videre stiller varierende isforhold høye krav til kvaliteten på beredskapsmateriell og fartøy.

Det er også ekstra oppmerksomhet rettet mot Nord-Norge i arbeidet med matvareberedskap, og det utstrakte samarbeidet over grensene i nord om helseberedskap videreføres.

Regjeringen har nylig lagt frem en egen stortingsmelding om samfunnssikkerhet, Meld. St. 5

Figur 7.3 Hovedredningsentralen Nord-Norge ligger i Bodø, med ansvar fra 65 grader nord og opp til polpunktet.

Foto: Hovedredningsentralen i Bodø

(2020–2021) *Samfunnssikkerhet i en usikker verden*. Meldingen redegjør for regjeringens politikk innenfor samfunnssikkerhetsfeltet i et fireårsperspektiv. Den må sees i sammenheng med andre dokumenter som er sentrale for samfunnssikkerheten, særlig langtidsplanen for forsvarssektoren Prop. 14 S (2020–2021) *Evne til forsvar - vilje til beredskap* og Meld. St. 29 (2019–2020) *Politimeldingen - et politi for framtiden*.

7.1 Samordning av aktører og innsats

7.1.1 Hovedredningsentralen

Hovedredningsentralen (HRS) er den sentrale offentlige virksomheten for ledelse og koordinering av redningsaksjoner i Norge for både land-, sjø- og luftredning. Avdeling Nord-Norge (HRS NN) ligger i Bodø og har ansvaret fra 65 grader nord og opp til polpunktet. I vest går grensen ved 0-meridianen og i øst fra grensen Norge-Russland og et stykke nord nord-øst til den treffer 35 grader østlig lengde. Derfra følger grensen 35 grader nord til Nordpolen. HRS NN har det overordnede ansvaret for redningstjenesten på land i Nordland, Troms og Finnmark og på Svalbard.

Avdeling Sør-Norge (HRS SN) ligger på Sola og har ansvar fra Skagerrak og opp til 65 grader nord, og det overordnede ansvaret for all redningstjeneste fra og med Trøndelag og sørover. Politimesteren i Nordland politidistrikt er opera-

tivt ansvarlig for HRS avdeling Nord-Norge, mens politimesteren i Sør-Vest politidistrikt er operativt ansvarlig for HRS avdeling Sør-Norge. HRS ble slått sammen til én statlig virksomhet med virkning fra 1. februar 2020.

7.1.2 Politiet

Mens det tidligere var seks politidistrikt i nord, er det i dag tre: Finnmark, Troms og Nordland politidistrikter. Operasjonssentralene er lokalisert i distriktenes hovedseter i henholdsvis Kirkenes, Tromsø og Bodø. Politidistriktene i nord har fått flere politiansatte i innsatspersonell kategori 4, og de har fått flere ansatte med utvidet kompetanse i innsatspersonell kategori 3. De nasjonale beredskapsressursene til politiet har fått økt kapasitet til å bidra i hele landet – også i Nord-Norge. De nasjonale beredskapsressursene er styrket gjennom økt bemanning i beredskapstroppen og bombetjenesten, og med nye aksjonsbåter og politihelikopter med transportkapasitet. Med dette er de nasjonale ressursene en reell kapasitet i et større geografisk område enn tidligere.

Samlokalisering av nødmeldings- og operasjonssentralene til politiet og brann- og redningsvesenet er en del av politireformen og er viktig for effektiv samhandling og rask hjelp. Dette er allerede gjennomført i politidistriktene Innlandet, Møre og Romsdal, Øst og Sør-Øst. Den akuttmedi-

sinske tjeneste i helsevesenet kan samlokaliseres på et senere tidspunkt.

Samlokalisering av operasjonssentralen til politiet, 110-sentralen til brann- og redningsvesenet og AMK-sentralen er gjennomført i Nordland politidistrikt, og erfaringene er positive. Nødetatene drar nytte av å være nær hverandre og av å kunne dele kunnskap og informasjon ved både små og store hendelser.

Det blir arbeidet med å gjennomføre samlokalisering i Finnmark politidistrikt og med å legge til rette for tilsvarende i Troms. I Finnmark tilrettelegges det i tillegg lokaliteter for Forsvaret for hendelser som krever samarbeid med politiet. Den nye nødmeldingssentralen vil bidra til tilstedeværelse og myndighetsutøvelse som understøtter samfunnsutviklingen i den nordøstre delen av Norge. I mange av de resterende distriktene er det planlagt nye politihus, som gjør at det ikke er hensiktsmessig å samlokalisere de eksisterende sentralene nå.

7.1.3 Kystverket

Kystverket er forurensningsmyndighet i forbindelse med akutt forurensning og er også delegert myndighet når det gjelder håndtering av skipsvrak. Kystverket har ansvaret for å koordinere statlig, kommunal og privat beredskap i et nasjonalt beredskapssystem. Forurensningsmyndighet etter loven innebærer blant annet ansvar og myndighet til å fatte vedtak, føre tilsyn og til å gjennomføre tiltak.

7.1.4 Sivilforsvaret

Sivilforsvarets primæroppgave er å beskytte befolkningen i krig. Staten er også statens beredskapsressurs og gir støtte til nød- og beredskaps-tater ved store og spesielle hendelser. Det har en styrke på 8 000 tjenestepiktige og er en del av Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB). Fem av Sivilforsvarets 20 distrikter ligger i Nord-Norge.

Klimaendringer, globalisering, urbanisering og endringer i den sikkerhetspolitiske situasjonen har stor betydning for samfunnssikkerheten og utfordringsbildet i nordområdene. Erfaringer har vist at samfunnet har behov for en operativ ressurs med organiserte, godt utrustede og trente avdelinger som kan bistå ved et bredt spekter av hendelser. Sivilforsvaret har vært en sentral forsterkningsressurs i håndteringen av flere flom- og skred-hendelser de siste årene.

Sivilforsvaret har i tillegg internasjonale kapasiteter, herunder lett feltsykehus, Emergency Medical Teams (EMT), som er godkjent for arktiske forhold og som kan brukes som en nasjonal ressurs ved store hendelser i nord. Innsatsteamet er kommet i stand gjennom tett samarbeid mellom helse-, justis- og forsvarssektoren og Utenriksdepartementet.

7.1.5 Fylkesmannen

Fylkesmennene har samordningsansvaret for samfunnssikkerhetsarbeidet regionalt. I Nord-Norge arbeider de målrettet og systematisk på samfunnssikkerhetsområdet, og ivaretar samordningsrollen på en god måte. Utfordringsbildet er i endring, og arbeidet med samfunnssikkerhet er derfor en viktig prioritet. Risikoene favner bredt og inkluderer blant annet endringer i klimaet, det sikkerhetspolitiske bildet og andre sammensatte trusler.

De nordligste fylkene har gjennom mange år hatt et tett og godt sivilt-militært samarbeid, fordi det er stasjonert betydelige militære kapasiteter i regionen. Som følge av stor geografisk avstand mellom de sivile beredskapsressursene, er behovet for støtte fra Forsvaret viktigere her enn i mange andre deler av landet. I årene etter terrorangrepet 22. juli 2011 var det betydelig økt fokus på Forsvarets evne til å støtte det sivile samfunn i krisesituasjoner, og prosedyrene for politiets anmodning om bistand fra Forsvaret er forenklet. Det arbeides nå med å fastsette et formelt regelverk for Forsvarets bistand til andre sivile beredskapsaktører. Samtidig har økt fokus på gjensidig sivilt-militært samarbeid innenfor rammen av totalforsvaret også bidratt til å styrke den sivile beredskapen for støtte til Forsvaret. Dette gir en bedre beredskap totalt sett, og styrker dermed også evnen til å håndtere fredstidshendelser. Begge fylkesmannsembetene i nord jobber aktivt med videreutvikling av det sivil-militære samarbeidet innenfor totalforsvaret.

På grunn av store avstander og sårbar infrastruktur er forsyningssikkerhet et sentralt tema for de nordligste fylkene. Forsvaret og sivilsamfunnet er helt avhengig av at forsyningssikkerheten i nord blir ivarettatt og at de kritiske samfunnsfunksjonene opprettholdes i kriser. Det gjøres tiltak for å styrke infrastruktur og bedre redundans på ekom-området. De store avstandene og kommunenes behov for støtte gjør det også krevende for fylkesmannens oppfølging av kommunene.

Boks 7.1 Sivilforsvarets ressurser i nord

Sivilforsvaret har flere operative avdelinger fordelt over fem sivilforsvarsdistrikt i Nord-Norge. Avdelingene er vist i kartoversikten under:

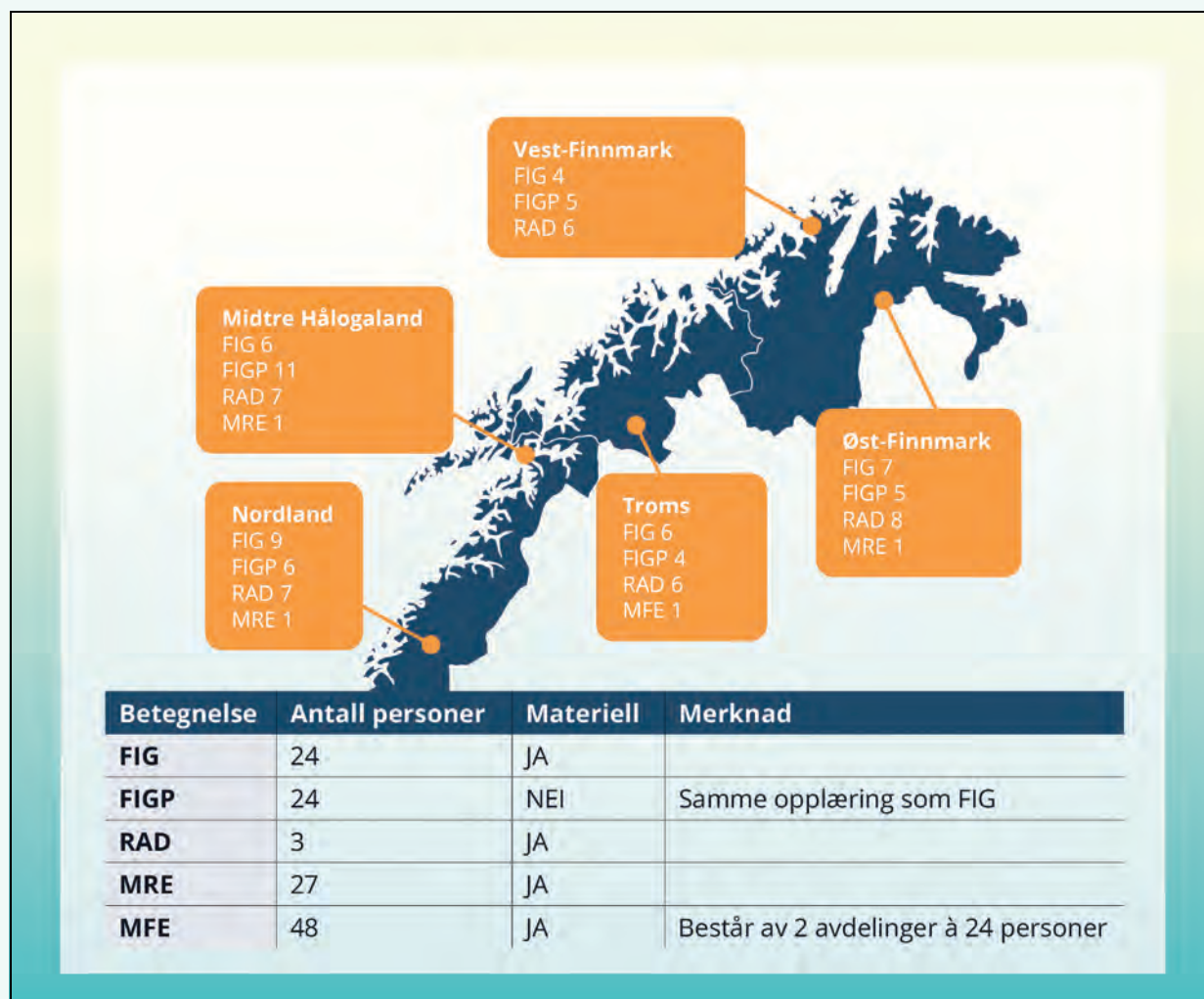
Fredsinnsettingsgruppe (FIG): Hovedoppgaven til FIG i fredstid er å forsterke innsatsen til andre etater med primæransvar innen redning og beredskap ved større ulykker og andre uønskede hendelser. FIG er oppsatt med eget avdelingsmateriell.

Fredsinnsettingsgruppe personell (FIGP): Fredsinnsettingsgrupper personell (FIGP) skal avlaste og sikre utholdenhet av førsteinnsatsstyrken. Utplassering av disse styrkene er i mindre grad avhengig av lokal tilstedeværelse. FIGP har samme kompetansenivå og personlig utrustning som FIG, men er ikke oppsatt med eget avdelingsmateriell.

Radiac-lag (RAD): Sivilforsvaret har flere viktige oppgaver i landets atombereidskap. RAD er Sivilforsvarets spesialavdeling for måling av radioaktivitet. Laget måler regelmessig på om lag 100 faste referanse-målepunkter i Nord-Norge.

Mobil renseenhet (MRE): MRE kan bidra med rens av forurenset personell ved CBRN-hendelser, der primæretatene ikke har tilstrekkelig kapasitet til å utføre rens før de eksponerte fraktes til sykehus for videre behandling. MRE kan også benyttes til å støtte Mattilsynet.

Mobil forsterkningsenhet (MFE): For å stå bedre rustet ved store og komplekse hendelser, ble det etablert Mobile Forsterkningsenheter på seks steder fra 2015–2017. To av disse avdelingene er i Nord-Norge, henholdsvis Bodø og Tromsø.

Figur 7.4

Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskaps kommuneundersøkelse 2020 viste at det er en klar sammenheng mellom kvaliteten på samfunnssikkerhetsarbeidet og kommuner som samarbeider tett med andre aktører. Mange kommuner i nord er involvert i totalforsvarsarbeid, og kommuneundersøkelsen viser at kommunene i Nord-Norge samarbeider mer med Forsvaret enn landsgjennomsnittet for øvrig. Dette inkluderer i utarbeidelse av Forsvarets planverk og som deltager i Forsvarets øvelsesvirksomhet.

Det er et bredt samarbeid mellom fylkesberedskapssjefene i Nord-Norge og deres motparter i Nord-Sverige og Nord-Finland. Den daværende Fylkesmannen i Finnmark tok i 2015 initiativ til å få reetablert samarbeidet på samfunnssikkerhetsområdet med Sverige og Finland. En ny *Memorandum of Understanding* (MOU) ble undertegnet i Tromsø 18. august 2016 i forbindelse med møtet Governors North. I dag er Nordland, Troms og Finnmark, Lappland, Nord Finland, Västerbotten og Norrbotten parter i dette samarbeidet som møtes årlig. Som underlagsmateriale for samarbeidet legges det blant annet til grunn felles identifiserte utfordringer i risiko- og sårbarhetsanalyser. Som et resultat av reetableringen, er det også tatt initiativ til etablering av et samarbeid over grensene mellom kommunikasjonspersonell. Nettverket bistår hverandre under hendelser og under håndteringen av korona-pandemien, og det har vært møter i dette nettverket annenhver uke.

7.1.6 Brann- og redningsvesenet

Regjeringen vil styrke brannutdanningen ved å etablere en ny utdanningsmodell for brann- og redningspersonell. Denne skal erstatte dagens etatsskolemodell. I dag må brann- og redningspersonell være ansatt i et brann- og redningsvesen og ha gjennomført internopplæring før de kan gjennomføre en formell kursutdanning ved Norges brannskole. Etatsmodellen gir store kompetanseforskjeller i kommunene, og ivaretar ikke i tilstrekkelig grad den fagkompetansen som brann- og redningsvesenet har behov for. Den nye utdanningsmodellen vil bestå av en offentlig toårig fagskole for utdanning av brann- og redningspersonell ved Norges brannskole i Tjeldsund kommune i Troms og Finnmark og en høyere utdanning på bachelornivå for utdanning av ledere til brann- og redningsvesenet. Etableringen av ny fagskole er igangsatt. Det er behov for ny infrastruktur ved Norges brannskole før fagskolen kan starte opp. Regjeringen foreslår å bevilge 139,1 mill. kroner i 2021 til å starte bygging av nødvendig infrastruktur

og videre etablering av ny fagskole, jmf. Prop. 1 S (2020–2021) for Justis- og beredskapsdepartementet og Prop. 1 S (2020–2021) for Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Fagskolen vil gi et viktig kompetanseløft for brann- og redningsvesenet og brannberedskapen i hele landet.

7.1.7 Frivillige ressurser

Frivillige ressurser er et sentralt element i norsk beredskap. De rykker ut med mannskaper og materiell ved større ulykker, leteaksjoner, pasientoppdrag utenfor vei, snøskredulykker og andre hendelser. Frivillige ressurser rekrutteres av lokalbefolkningen. Det sikrer mannskaper som har lokal kunnskap om terreng, vær og føreforhold.

Frivilligheten i nord er annerledes enn sør i landet og i de store byene. Sentralt på Østlandet kan man mobilisere en rekke lokallag med mannskaper fra for eksempel Røde Kors eller Norsk Folkehjelp, og det vil være relativt god tilgang på redningshunder. I Nord-Norge vil det ofte være nødvendig å hente en hundeequipasje med helikopter og det vil være færre lokallag som kan hentes inn under en aksjon.

Kommunene i nord oppfordres til å støtte opp om de frivillige beredskapsorganisasjonene og deres arbeid. Det er et mål at organisasjonene blir benyttet der de kan bidra. Det er avgjørende at den enkelte kommune vet hvilke ressurser den har å spille på, og bidrar til at disse ressursene er rustet til å løse oppdraget når det gjelder. Samordnede beredskapsplaner, samarbeidsarenaer og felles øvelser med andre beredskapsaktører og nødetater er viktige stikkord.

7.2 Flom og skred

De siste årene har det vært mange flom- og skredhendelser i de nordligste fylkene. Det har også vært mange evakueringer som følge av snøskred i Nord-Norge, og snøskred har truffet bolighus. De fleste som har omkommet av snøskred har drevet med friluftaktivitet, og denne aktiviteten er økende i nord. Siden vinteren 2014–2015 har 32 mennesker omkommet i snøskred i Norge, og av disse over halvparten i Nordland og Troms.

Det har også vært utfordrende hendelser både sommer- og vinterstid som følge av kvikkleireskred, store flommer og store nedbørsmengder. Beredskapen ved denne type hendelser fungerer godt, og det utvikles et stadig bedre samarbeid

mellom beredskapsaktørene. Dette gjelder også det sivil-militære samarbeidet, som er viktig i nord. Alle fylkene, og de fleste kommunene, vurderer flom- og skredfare i risiko- og sårbarhetsanalyser etter sivilbeskyttelsesloven.

Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) har bistått en rekke kommuner med å gjennomføre forebyggende tiltak for å sikre eksisterende bebyggelse mot naturfare i nordområdene, både i områder som er rammet av hendelser og i områder der kartlegging har avdekket stor flom- eller skredfare. NVE har også prioritert oppgraderinger av eksisterende sikringstiltak som ikke har fungert optimalt.

NVEs varsling av flom og skred blir enda viktigere i nordområdene framover, og særlig vil snøskredvarsling være viktig for sikkerheten i Nord-Norge der det går mange snøskred. Varslingstjenestene på *Varsom.no* blir stadig forbedret, og det er et godt samarbeid mellom NVE, Meteorologisk institutt og Statens vegvesen. I Nord-Norge er det også eksempler på interkommunalt samarbeid for lokal snøskredvarsling. Turistnæringen, frivillige organisasjoner, universitetsmiljøer og etater som NVE, gjennomfører også informasjonstiltak for å unngå at folk utsetter seg for fare.

Kartleggingen av flom- og skredfare er viktig for at samfunnet skal kunne ta nødvendige hensyn. NVE vil fortsatt bistå kommunene i dette arbeidet. Når det gjelder bygging av fysiske sikringstiltak, vil dette også framover bli prioritert ut fra en vurdering av risiko og nytte/kost.

7.3 Sikkerhet til sjøs

For å sikre en bærekraftig utvikling i nordområdene og forhindre ulykker og skadelige utslipp, er det viktig at skipsfarten opererer med høye sikkerhets- og miljøstandarder, og at regelverket er tilpasset rådende forhold. Mye er gjort de siste ti årene for å øke sjøsikkerheten i nord. Det aller viktigste er arbeidet for å forebygge ulykker, inkludert å sikre at skip er bygget og utrustet i henhold til forholdene de skal operere i, og at mannskapet har nødvendig opplæring til å håndtere utfordringer som kan oppstå.

Hovedutfordringene i nordlige havområder er grenseoverskridende og kan bare håndteres gjennom tett internasjonal samarbeid. Det er i dag et solid globalt juridisk rammeverk for å regulere skipsfarten i nordområdene gjennom havrettskonvensjonen og FNs sjøfartsorganisasjon (IMO). Internasjonal samarbeid om sjøsikkerhet og

bærekraftig skipsfart i nordområdene i IMO og Arktisk råd er også viktig.

Regulering av skip som opererer i polare farvann

Skipsfarten er global, og det er viktig for regjeringen å opprettholde en internasjonal regulering av næringen. På samme måte som for andre farvann, er operasjon av skip i nordområdene omfattet av globale regler fastsatt av FNs sjøfartsorganisasjon IMO.

Det er viktig å sikre at design og utstyr er egnet for operasjon i polare farvann, og at miljøhensyn tas opp på en riktig måte.

Med økende skipstrafikk, og et regelverk som ikke var tilpasset de spesielle forhold som råder der, var det viktig for Norge å få på plass globale regler for skipsfart i polare farvann. IMOs arbeid med Polarkoden er noe av det viktigste som har vært gjort for å sikre en bærekraftig utvikling i skipsfarten i nord. Norge var pådriver i dette arbeidet og ledet arbeidsgruppen i IMO. Polarkoden trådte i kraft 1. januar 2017 og omfatter skip i internasjonal fart som opererer både i Arktis og Antarktis. Den består av en sikkerhetsdel og en miljødél. Skip må tilfredsstille kravene i Polarkoden og sertifiseres for operasjon i områdene. Polarkoden bidrar til å redusere sannsynligheten for uønskede hendelser, herunder økt sikkerhet for skip og mannskap og beskyttelse av det sårbare miljøet i polare farvann.

Farvannsutbedringer

Statens utbedringsansvar omfatter farvannet langs hele kysten og farvannet ved alle havner og havneanlegg som har betydning for den alminnelige ferdselen. Utbedringsansvaret gjelder uavhengig av om havnen er kommunalt eller privat eid. Tiltakene gjennomføres for å redusere sannsynligheten for ulykker, bedre framkommeligheten for skipstrafikken i trange farvann og for å redusere seilingsdistanse, blant annet gjennom å fjerne grunner og å øke dybden i leden.

Navigasjonsinfrastruktur

Navigasjonsinfrastrukturen omfatter fyr, merker og annen navigasjonsveiledning i kystnære farvann som reduserer sannsynligheten for ulykker og øker sjøsikkerheten.

Trafikkseparasjonssystemer og anbefalte seilingsruter

Trafikkseparasjonssystemer og anbefalte seilingsruter er etablert på strekningene Vardø-Røst

Boks 7.2 NORDLAB - Nord universitets beredskapsledelseslab

Figur 7.5

Foto: NORDLAB

NORDLAB er et testlaboratorium og et øvings- og treningssenter ved Nord universitet i Bodø, med et bredt faglig nedslagsfelt innen sikkerhet, beredskap og kriseledelse. NORDLAB ble åpnet i 2018 av justis- og beredskapsministeren, og tilbyr trening og opplæring rettet både mot studenter og ledere innen sivil og militær beredskap.

En viktig del av virksomheten er overvåking av aktivitet i nordområdene og gjennomføring av risiko- og sårbarhetsanalyser med spesielt fokus på maritime operasjoner. NORDLAB tilbyr beredskapsøvelser med sjø-, land- og luftscenarier, der en tar i bruk ledelsesverktøy og simulorteknologi. Øvelsene omfatter blant annet søk og redning, oljevern, cyberangrep, hybride hendelser, atomberedskap, naturkatastrofer og pandemier samt totalforsvar.

Nord universitet har også utviklet Øvelse Nord som er en samvirkeøvelse innen krisehåndtering med en kombinasjon av operativ øvelse og fagseminarer. Masterprogrammet i beredskap og kriseledelse utnytter disse øvingsplattformene og tilbyr samtidig FoU-basert kunnskap i krisehåndtering til studenter fra hele landet.

Undervisnings- og øvingsaktiviteten ved Nord universitet er blant annet forankret i resultatene fra flere internasjonale forskningsprosjekter ved Nordområdesenteret med særlig fokus på beredskapssamvirke over etats- og landegrensene. Denne forskningen er blant annet finansiert av Utenriksdepartementets *Barents 2020* og *Arktis 2030*-programmer, Forskningsrådet samt Nordland fylkeskommune, og inkluderer et nettverk av universiteter i de arktiske landene under UArctic-paraplyen.

Boks 7.3 Uttesting av droner og ubemannede helikoptre

Miljø- og ressursforvaltning og beredskap i nord er styrket gjennom betydelig støtte fra tilskuddsordningen *Arktis 2030* til store samarbeidsprosjekter. Ett eksempel er uttesting av store droner/ubemannede helikoptre til hav- og miljøovervåking samt støtte ved søk- og redningsaksjoner i Arktis. Prosjektet *VTOL UAS* ledes av Andøy kommune, i samarbeid med blant annet Andøya Test Center, Kystvakten, Kystverket, Hovedredningssentralen og Nord universitet. Formålet er å bidra til utvikling og bruk av nye systemer og løsninger som vil kunne styrke sjøsikkerheten i norske farvann

samt bidra til å begrense miljøskade ved akutt forurensning. Mange av aktørene som er involvert har også deltatt i *SARiNOR* og *SARex*-prosjektene, som i samarbeid mellom et stort antall offentlige og private maritime aktører har gjennomført flere realistiske beredskapsøvelser og bergingsoperasjoner i arktiske farvann. Kunnskapen og erfaringene fra prosjektene har kommet til nytte både i FNs sjøfartsorganisasjon (IMO) og i norske myndigheters arbeid med å styrke søk- og redningsberedskapen i Arktis.

(2007), Runde-Utsira og Egersund-Risør (2011). Tiltakene har bidratt til å flytte skipstrafikk ut fra kysten, separere motgående trafikkstrømmer og etablere et fast seilingsmønster. Trafikkseparasjonssystemene reduserer risikoen for kollisjon, forenkler trafikkovervåkingen og gir sjøtrafikksentralene bedre tid til å assistere fartøy ved behov.

Infrastruktur for maritim overvåking

Overvåking av skipstrafikk i norske kyst- og havområder, blant annet gjennom mottakere for signaler fra fartøyenes antikollisjonssystem (*Automatic Identification System – AIS*), gir et detaljert maritimt situasjonsbilde og gir muligheten til å gi assistanse eller iverksette skadebegrensende tiltak til rett tid. Det forenkler også myndighetenes håndtering av ulykker og redningsaksjoner.

Sjøsikkerhetstjenester: lostjenesten og sjøtrafikksentraltjenesten

Losordningen styrker sjøsikkerheten gjennom å bidra til at fartøy som seiler langs kysten har navigatører med tilstrekkelig farvannskunnskap og kompetanse. Sjøtrafikksentralene overvåker skipstrafikken i områder der den utgjør stor risiko, og kan gi navigasjonsrelevant informasjon og navigasjonsveiledning ved behov. Samlet sett bidrar tjenestene til trygg og effektiv ferdsel langs kysten.

Kunnskap og opplæring

Sjøfolks kompetanse er et viktig element for å sikre god sjøsikkerhet og redusere sannsynlighet

for hendelser. Skipsoperasjoner i arktiske farvann medfører store utfordringer for både skip og mannskap, og områdenes avsides beliggenhet i kombinasjon med krevende klimatiske forhold stiller særskilte krav til kompetanse.

En forsvarlig, bærekraftig og effektiv operasjon av skip i disse områdene fordrer en god oppdatert maritim arktisk kompetanse. Det er derfor viktig å sikre en generell kompetanseoppbygging. Det er i denne sammenheng ønskelig å koble utdanningsinstitusjoner tettere til industrien, slik at opplæringen i større grad tilfredsstiller de behovene næringsaktørene har. Regjeringen har på den bakgrunn etablert en arktisk maritim kompetansenode under daglig ledelse av Maritimt Forum Nord. Formålet er å styrke den maritime næringens kompetanse om de særskilte utfordringene knyttet til skipsoperasjoner i polare farvann. Videre skal noden styrke samarbeidet mellom maritim næring og miljøer innen arktisk maritim kompetanse. Den skal bidra til en bedre tilrettelegging av nye kurs- og utdanningsmaterieell for maritimt personell, slik at opplæringen i større grad tilfredsstiller de behovene næringsaktørene har. I arbeidet med å styrke arktisk maritim kompetanse skal det tas utgangspunkt i innmeldte problemstillinger, utfordringer og behov fra aktører i skipsfartsnæringen.

Skipsutstyr

Test av utstyr som skal benyttes til skipsoperasjoner i polare områder foregår normalt i testlaboratorier. Erfaring tilsier at det er viktig å teste utstyret i praksis. Svalbards sentrale plasse-

Boks 7.4 Samarbeid om sikkerhet og beredskap i Arktisk råd

Skipsfart

Det er spesielt to arbeidsgrupper som dekker skipsfartssaker; *Protection of the Arctic Marine Environment* (PAME) på skipsfart og miljø og *Emergency Prevention Preparedness and Response* (EPPR) på akutt forurensing- og beredskap.

PAME har en egen ekspertgruppe på skipsfart. Norge har en aktiv pådriverrolle i gruppen og har hatt ansvar for flere prosjekter og tiltak. Gruppen har utviklet et godt samarbeid med internasjonale organisasjoner og den maritime næringen. Dette har bidratt til at PAME de siste årene har etablert seg som et godt forum for diskusjon av arktisk skipsfartspolitik, med deltakelse fra observatørland til Arktisk råd som blant annet Singapore, Kina, Sør-Korea og Storbritannia.

Oljevern og SAR

Avtale om samarbeid om beredskap og respons ved marin oljeforurensning under Arktisk råd og

Avtale om søk og redning i forbindelse med luft- og sjøfart i Arktis (SAR-Arktis-avtalen) følges begge opp i EPPR. Det arrangeres øvelser i tråd med begge avtalene. Når det gjelder SAR Arktis-avtalen har EPPR en egen ekspertgruppe om søk og redning med deltakelse fra Hovedredningssentralen avdeling Nord-Norge.

I EPPR arbeides det blant annet med å fremme samarbeid og kunnskapsutveksling mellom de arktiske landene for å styrke forebygging, beredskap og respons til maritime atomhendelser i Arktis. For å kartlegge nåværende radioaktiv forurensning og vurdere potensielle kilder til framtidig forurensning av betydning for helse, miljø og næringsinteresser, jobbes det i arbeidsgruppen *Arctic Monitoring and Assessment Programme* (AMAP).

Norge vil arbeide for å opprettholde og videreutvikle samarbeidet i arbeidsgruppene gjennom aktiv deltakelse og ledelse når Norge har lederverv.

ring i Arktis gjør at området tidvis benyttes til testing av utstyr, teknologi og prosedyrer. Den økte skipsaktiviteten i nordområdene samt implementeringen av Polarkoden forsterker behovet for testing av utstyr for skip til bruk i polare områder. Bedre tilrettelegging vil være et forebyggende tiltak for å hindre ulykker, bidra til å styrke sikkerheten til sjøs og forbedre evnen til overlevelse dersom ulykken inntreffer. Dette vil bidra til at produsenter av utstyr til bruk i polart klima får testet operative funksjoner og pålitelighet under kontrollerte forhold. Slike tester kan identifisere svakheter og forbedringer parallelt med at nye kommersielle produkter og tjenester for polar skipsfart utvikles.

7.4 Utredning om beredskapsmessige utfordringer med cruisetrafikk

Norges redningsansvarsområde i nord er svært stort. Selv om Norge har en offentlig organisert redningstjeneste som fungerer godt, er det ofte

lange avstander til redningsressurser, og kommunikasjonen er utfordrende.

Hva hver enkelt gjør for sin egen sikkerhet og beredskap vil alltid være viktig. Klimaet, avstandene og tidsfaktoren vil gjøre visse redningsaksjoner svært krevende uansett hvor store ressurser redningstjenesten har.

Regjeringen har i 2020 oppnevnt et offentlig utvalg for å vurdere sjøsikkerhets- og beredskapsutfordringer knyttet til cruisetrafikk i Norges farvann og tilgrensede havområder.⁷⁹ Cruisetrafikken har vært jevnt økende de senere år. Cruiseskip med mange passasjerer representerer en særlig utfordring. Hendelsen med *Viking Sky* 23. mars 2019 viste hvor alvorlig det kan bli når et cruiseskip med over 1300 personer driver mot land uten motorkraft, i sterk pålandsvind og grov sjø. En alvorlig hendelse med et cruiseskip har et omfang og en kompleksitet som setter den norske redningsberedskapen på en alvorlig prøve. Klima-

⁷⁹ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/regjeringens-cruiseutvalg-er-klart/id2714984/>

Boks 7.5 ARCSAR

Hovedredningssentralen avdeling Nord-Norge er gjennom EU-programmet *Horizon 2020* innvilget 35 mill. kroner over en femårs periode til prosjektet *ARCSAR – søk og redning, og oljevern i arktiske farvann*. Dette prosjektet startet opp høsten 2018 med hovedmål å etablere et internasjonalt nettverk bestående av representanter fra myndigheter, academia, organisasjoner og frontlinjepersonell for bedre å kunne møte utfordringer knyttet til sikkerhets- og risikoutfordringer som følger av den økte kommersielle aktiviteten i den arktiske og nord-atlantiske regionen innen blant annet cruisetrafikk og olje- og gassindustri. Etter innledende kartleggingstiltak starter nå arbeidet med å utlede hvilke tiltak som bør iverksettes og hvordan disse forankres hos de forskjellige aktørene innen søk- og redning, oljevern, utdanningsinstitusjoner og relevant industri.

tiske forhold og lange avstander til redningsressurser gir særlige utfordringer jo lenger nord vi kommer. Utvalget skal levere sin innstilling i form av en NOU til Justis- og beredskapsdepartementet innen utgangen av 2021.

7.5 Internasjonalt samarbeid og øvelser

I tynt befolkede områder eller langt til havs kan beredskapsressurser fra en annen stat være nærmere enn de nasjonale ressursene. Samarbeid mellom landene i nordområdene for effektiv utnyttelse av tilgjengelige rednings- og beredskapsressurser er derfor viktig, og regjeringen vil fortsatt prioritere dette framover. Norge er part i flere avtaler om samarbeid om søk og redning og sivil beredskap i nordområdene:

Avtale om samarbeid om søk og redning i forbindelse med luft- og sjøfart i Arktis

Avtalen regulerer samarbeid om søk og redning i forbindelse med luft- og sjøfart i Arktis og trådte i kraft i januar 2013 mellom medlemslandene i Arktisk råd: Canada, Danmark, Finland, Island, Norge, Russland, Sverige og USA. Gjennom avtalen er Arktis delt inn i ansvarsregioner for søk- og

Boks 7.6 Arctic Reihn

Direktoratet for strålevern og atomikkerhet (DSA) planlegger etter oppdrag fra Helse- og omsorgsdepartementet en nasjonal atomberedskapsøvelse ved navn Arctic Radiation Exercise in High North 2021 (*ARCTIC REIHN 2021*). Øvelsen angår en maritim atomhendelse nær kysten av Nord-Norge, som har konsekvenser både på sjø og land. Hendelsen krever lokal, regional og nasjonal håndtering, nødvendiggjør en redningsaksjon og vil utløse behov for internasjonal assistanse.

redning og det er etablert nasjonale kontaktpunkter for utveksling av informasjon og gjensidig bistand og assistanse.

Bilaterale avtaler med Russland og aktuell øvingsvirksomhet

På grunnlag av avtale mellom Norge og Russland om samarbeid ved søk og redning i Barentshavet, veksler Norge og Russland på å arrangere årlige sjøredningsøvelser (varsling, skrivebordsøvelse og i felt) utenfor Varangerfjorden. For økt øvingsutbytte og god ressursutnyttelse, etterfølges feltøvelsen av en oljevernøvelse, basert på en avtale med Russland om gjensidig varsling, øvelser og assistanse ved akutte oljeutslipp i Barentshavet.

Barents Rescue

Barents Rescue er en øvingsserie som har vært arrangert siden 2001 som en del av Barentssamarbeidet. Den består av en sivil rednings- og beredskapsøvelse og relaterte aktiviteter med deltakelse fra Finland, Norge, Russland og Sverige. Ansvar for arrangementet går på omgang hvert tredje år blant disse fire landene. Norge har ansvaret for å arrangere Barents Rescue i 2022.⁸⁰

⁸⁰ Dagens grunnlag for Barents Rescue er Barentsavtalen fra 2008 om samarbeid innen forebygging, beredskap og innsats rettet mot krisesituasjoner. Krisebegrepet omfatter liv, helse, miljø og materielle verdier. Avtalen gjelder Barentsregionen og følges opp med representanter fra de fire landenes ansvarlige myndigheter. Norge er representert ved Justis- og beredskapsdepartementet.

Figur 7.6 Trafikksentralen i Vardø er involvert i mange øvelser og hendelser som gir økt kunnskap og kompetanse innenfor sjøsikkerhet. Sentralen samarbeider med beredskapsmyndigheter på russisk side.

Foto: Kystverket

SARex

Universitetet i Stavanger og Kystvakten har gjennomført tre store øvelser på Svalbard i 2016, 2017 og 2018 med hovedfokus på bruk av redningsmidler i polare farvann. Flere statlige etater var representert i øvelsene. Resultatene fra øvelsene viser blant annet behov for oppgradering av redningsutstyr og styrking av kompetansen til sjøfolk. Rapportene har blitt presentert i IMO og Arktisk råd, og er viktig bakgrunnsmateriale i det videre regelverksarbeidet.

Maritimt Forum Nord har med støtte fra blant annet Utenriksdepartementet, ledet *SARex Svalbard*-prosjektet. Dette er en videreføring av *SARi-NOR*-prosjektene og *SARex*-øvelsene. *SARex Svalbard*-prosjektets mål var blant annet å finne ut om sikkerhetsutstyr, prosedyrer og rutiner er gode nok til å tilfredsstillende IMO's regelverk når det kommer til overlevelse etter en evakuering og inntil mannskap og passasjerer blir reddet. Miljøberedskap var også del av prosjektet. I lys av koronapandemien måtte prosjektet avsluttes før alle planlagte øvelser var gjennomført. En sluttrapport ble overlevert i juli 2020.

Ansvar for øvingsaktivitetene i nordområdene er i dag fordelt mellom mange departementer og etater. Videre har næringen behov for å gjennomføre ulike typer øvelser. Samhandlingsøvelser med ulike offentlige instanser og private aktører gir store muligheter for læring og bedring av sjøsikkerhet og beredskap i polare farvann. *SARex* og *SARex Svalbard* er eksempler på øvelser som har gitt verdifullt kunnskapsgrunnlag for myndighetenes videre arbeid med sjøsikkerhet og beredskap i polare områder.

7.6 Helseberedskap

Det er et utstrakt og nødvendig helseberedskaps-samarbeid mellom landene i nordområdene om kunnskapsutveksling, varsling og koordinering ved grenseoverskridende helsetrusler. Norge, Sverige, Finland og Russland samarbeider om helseberedskap innenfor Barentssamarbeidet. Gjennom nordisk helseberedskapsavtale har de nordiske landene også plikt til å informere hverandre om kriser og på anmodning yte hverandre assistanse så langt de har mulighet. Smitteverntilt-

kene som følge av koronapandemien, viser at internasjonalt samarbeid ved smittsomme sykdommer er avgjørende. Helse Nord Regionale helseforetak (RHF) har en avtale med helsemyndighetene i Murmansk om gjensidig assistanse ved ulykker og pasienttransport over grensen. Norge skal gjennom en avtale med EU nå etablere et ambulansefly for transport av pasienter med alvorlige smittsomme sykdommer, og har en beredskapsordning med helseteam (Emergency Medical Team) som kan tilbys til internasjonal krisehåndtering i samarbeid med EU og Verdens helseorganisasjon. Disse ressursene vil også bety en styrket beredskap i nordområdene.

Regjeringens Atomhandlingsplan skal bidra til å redusere risikoen for ulykker og radioaktiv forurensning. Planen skal også forhindre at radioaktivt materiale kommer på avveie. Beredskapssamarbeid med Russland inngår også i planverket som sist ble revidert i 2018. Tiltakene i planen bidrar til å sikre nukleært og annet radioaktivt materiale, og er viktig for tillitsbygging og kompetanseutveksling med Russland. Aktivitetene bidrar til større åpenhet om atomutfordringene, bedre etterlevelse av internasjonale anbefalinger ved etablering av regelverk og retningslinjer for håndtering av nukleært og annet radioaktivt materiale, bedre oversikt over risikoer for radioaktiv forurensning og rutiner for varsling og håndtering av hendelser. Samarbeid om øvelser gir kunnskap om hvordan man kan redusere konsekvensene av framtidige ulykker. Videre gir samarbeid om risiko- og miljøkonsekvensvurderinger grunnlag for å vurdere tiltak for å hindre framtidig forurensning fra brukt kjernebrensel og radioaktivt avfall i nordlige havområder. I en EU-studie våren 2020 har man sett på kilder med størst fare for framtidig miljøforurensning og kommer med forslag til tiltak som heving, tildekking eller fortsatt monitorering av kildene.

Miljøovervåking og felles ekspedisjoner med russiske fagmiljøer og myndigheter gir forvaltningen oppdatert kunnskap om radioaktiv forurensning i miljøet i nord, som er av betydning for å verne liv og helse og for å beskytte norske næringsinteresser. Samarbeidet mellom norske og russiske parter ved Kola- og Leningrad kjernekraftverk bidrar til redusert risiko for ulykker og til økt åpenhet og dialog om utfordringer som berører norske interesser. Reaktorene på Kola kjernekraftverk har fått forlenget lisenstid og det er planer om å bygge nye reaktorer den dagen de to eldste legges ned. Norske myndigheter samarbeider med russiske myndigheter om fjerning av brukt kjernebrensel fra Andrejevbukta, regelverksutvikling, tokt til dumpede objekter i Arktis

og måling av radioaktivitet i miljø. Arbeidet med å fjerne brukt kjernebrensel fra den russiske nordflåtens tidligere marinebase, 45 km fra norskekysten, er i gang.

Dette er et komplisert og risikofyllt arbeid som forventes å foregå i fem til sju år til. Det brukte kjernebrenselet er lagret under svært dårlige forhold og må overføres til trygge lagringsbeholdere og håndteres på forsvarlig måte for å hindre framtidig miljøforurensning. I regi av Arktisk råd arbeides det for å få oppdatert kunnskap om kilder til – og radioaktiv forurensning i – nordlige områder.

7.7 Matvareberedskap

Et sentralt og fleksibelt verktøy i matvareberedskapen er næringsberedskapsloven fra 2011. Den fikk sin form etter lang tids analyse av utvikling og status i matvareforsyningen og andre analyser av samfunnsutviklingen.

Næringsberedskapsloven har som formål å avhjelpe forsyningsmessige konsekvenser av kriser ved å styrke tilgangen på varer og tjenester. Den skal også sørge for nødvendig prioritering og omfordeling av varer og tjenester gjennom samarbeid mellom offentlige myndigheter og næringsdrivende. Samarbeid er derfor det bærende prinsipp for matvareberedskapen både ved forberedelser i normalsituasjonen og ved håndtering av kriser.

I tråd med næringsberedskapsloven har Nærings- og fiskeridepartementet inngått samarbeidsavtaler om samfunnsikkerhet, beredskap og krisehåndtering med de store, landsdekkende matvaredistributørene. Disse sitter i Rådet for matvareberedskap og utgjør en del av departementets kriseorganisasjon. Rådet møtes 2–3 ganger i året og oftere ved behov.

Matvareberedskapen er i stor grad basert på matvaredistributørenes ordinære logistikk-systemer. Distributørene har betydelig slakk i sine lagre og logistikkjeder. Erfaring viser at de har evne til å levere matvarer også i krevende situasjoner i Nord-Norge. Nærings- og fiskeridepartementet eier nødproviant for om lag 30 000 mennesker i tre dager, beregnet på en akutt situasjon, som et supplement til beredskapen som ligger i distributørenes lagre og logistikkjeder. I tillegg er det utarbeidet lageroppbyggingsplaner for ordinære basismatvarer tilsvarende 20 dagers forbruk nord for Ofoten. Både begrensningene på infrastrukturen og spesielle utfordringer knyttet til risikobildet, gjør at det er ekstra oppmerksomhet rettet mot Nord-Norge i arbeidet med matvareberedskap.

Figur 7.7 God beredskap for forurensning som oljesøl er en viktig prioritet for regjeringen. Internasjonalt beredskapssamarbeid gis høy prioritet. Her fra Øvelse Barents 2019.

Foto: Thomas Nilsen

På oppdrag fra Nærings- og fiskeridepartementet har Fylkesmannen i Troms og Finnmark påbegynt arbeidet med å etablere en forsyningsplan for matvarer og drivstoff ved større kriser. Departementet har også dialog med Fylkesmannen i Troms og Finnmark om håndtering av forsyningsmessige utfordringer knyttet til et mulig ras fra Nordnes i Lyngen. Nordnes-scenariet legger til grunn at ferdselen på E6 blir brutt mellom Tromsø og Alta. Forsyningssamarbeid er også tema i nordisk sammenheng.

Matvareforsyningen i Norge er i sin oppbygging robust. Nærings- og fiskeridepartementet vil fortsatt følge med på forsyningssituasjonen i nordområdene og videreføre det gode beredskapssamarbeidet med næringslivet, fylkesmenn og lokale aktører.

7.8 Beredskap mot akutt forurensning

Hovedmålet for statens beredskap mot akutt forurensning er å forhindre og begrense miljøskade ved akutt forurensning, eller fare for akutt foru-

rensning. Organisering og dimensjonering er viktige forutsetninger for å oppnå effektiv håndtering av akutt forurensning.

Det kalde klimaet utsetter innsatsmannskapene for store utfordringer. Forurensningens fysiske og kjemiske egenskaper blir ofte annerledes under arktiske forhold og setter andre krav til utstyr og metoder. Tungoljeforbud og krav til mindre utslipp av forurensende stoffer til luft gjør at en rekke nye drivstofftyper kommer på markedet. Disse kan være krevende å samle opp med dagens utstyr. De kan eksempelvis ha så høyt voksinhold at de stivner helt når temperaturen går mot null grader. Ordinære opptakere vil da ikke fungere. Miljøberedskap mot akutt forurensning i nord krever derfor nye og bedre metoder. Særlig gjelder dette når en opererer i islagte farvann eller områder med drivis.

De siste årene er det gjennomført flere tiltak for å styrke beredskapen mot akutt forurensning i nordområdene. Flere forskings- og utviklingsprosjekter er satt i gang for å bygge kompetanse og kapasitet for å håndtere akutt forurensning i islagte farvann. Kystverket har analysert mange

av de nye drivstofftypene som nå tas i bruk i norske farvann og i Arktis. Dette gir et bedre beslutningsgrunnlag for gjennomføring av aksjoner mot akutt forurensning, herunder vurdering av ulike tiltak og bekjempningsstrategier.

Hendelsen med tråleren Northguider, som i desember 2018 gikk på grunn i Hinlopenstredet ved Svalbard, ga nyttig kunnskap og erfaring om gjennomføring av aksjoner under ekstreme forhold i mørketiden. Som en konsekvens av dette vil det blir gjort endringer i utstyr og kapasiteter på fartøyene *KV Svalbard* og *MS Polarsyssel*. Det er imidlertid fortsatt behov for å videreutvikle oljevern-utstyr for å håndtere utslipp i kaldt klima og i farvann med is.

Videre har regjeringen besluttet at det skal etableres testfasiliteter for oljevern-teknologi på Fiskebøl i Vesterålen. Testfasilitetene skal være en del av Senter for oljevern og marint miljø som ble åpnet i Svolvær i desember 2018. Testfasiliteter for testing av utstyr over lange perioder under kalde forhold vil styrke forskning og utvikling av oljevern-teknologi rettet mot aktivitet i isfylte farvann. Slike fasiliteter vil styrke norsk oljevernberedskap framover.

7.9 Petroleumsvirksomhet – sikkerhet og beredskap

Regelverket for beredskap i petroleumsvirksomhet er det samme for hele sokkelen. Tilpasning av lokal beredskap i nordområdene bygger på vurderinger av blant annet risiko, geografi og værforhold. Vurderingen av beredskapstiltak gjøres av operatørene som også trener og vedlikeholder beredskapen. Petroleumstilsynet fører tilsyn med dette beredskapsarbeidet, og bidrar til erfaringsutveksling og samhandling. Deler av denne beredskapen kan også avhjelpe andre deler av samfunnet i krevende situasjoner.

Internasjonalt samarbeid for økt sikkerhet og beredskap i petroleumsvirksomheten

Norske myndigheter samarbeider med en rekke land og på arenaer som bidrar til erfaringsoverføring og læring innen petroleumssektoren. De mest relevante er:

- Samarbeidsarena for operatører med leteaktiviteter på sokkelen *Barents Sea Exploration Collaboration* (BaSEC)⁸¹
- Petroleumstilsynet bidrar i Arktisk råd i arbeidsgruppen *Emergency Prevention, Preparedness and Response* (EPPR).

- Petroleumstilsynet deltar i samarbeid med myndighetene i de andre arktiske landene i: *Arctic Offshore Regulators Forum* (AORF).

I petroleumsnæringen er det iverksatt en rekke tiltak for å stimulere aktørene til å utvikle kunnskap og tekniske løsninger tilpasset arktiske forhold. Det pågår også tiltak for å stimulere til internasjonal standardisering som styrker prosesser og metoder for å redusere risiko i petroleumsvirksomhet i nordområdene. Eksempler på kunnskapsutviklingsprosjekter er: *Menneskelig yteevne ved arbeid i nordområdene; Arbeidsmiljø i kaldt klima; Egnede boreinnretninger; utfordringer med hensyn til is og snø*.

Kunnskap som utvikles i disse prosjektene kommer også akademia og andre næringer i nordområdene til gode, for eksempel gjennom bedre værdata og værmeldinger samt bedre arbeidsutstyr og bekledning.

7.10 Kommunikasjon og meteorologiske tjenester

7.10.1 Høyfrekvent radiosamband i nordområdene

For å styrke beredskapen i nordområdene og ivareta Norges redningsansvar, bevilget Stortinget i 2020 seks mill. kroner til å etablere en forbedret høyfrekvens radiodekning (HF) i nordområdene, inkludert Svalbard. Når dekningen er på plass vil Hovedredningsssentralen og kystradiostasjonene kunne ha toveis-talekommunikasjon med nødstedte og redningsressurser i nordområdene, noe som er avgjørende for en effektiv redningsinnsats. Det vil også lyttes kontinuerlig på nødvarsler over HF, slik det i dag gjøres over veldig høy frekvens (VHF) og mellombølge (MF). HF-dekning i disse nordlige områdene vil i tillegg til å bedre beredskapen i de store havområdene, også bidra til god kapasitet langs kysten i Nord-Norge, da en betydelig andel av yrkesfartøy som ferdes langs kysten i nord også har MF/HF-radio, i tillegg til VHF.

7.10.2 Arbeid for bredbåndsdekning i Arktis

Stabil bredbåndsdekning er i økende grad en forutsetning for maritime operasjoner – både for operativ drift, for søk- og redning og for Forsva-

⁸¹ Samarbeidsarena etablert av næringen i 2015 for å fremme samarbeid mellom operatørselskapene med aktiviteter i Barentshavet.

rets aktivitet. Space Norway inngikk i juli 2019 avtaler med satellittoperatøren Inmarsat og med Forsvarsdepartementet for å tilby bredbånd for både sivile og militære brukere i Arktis fra 2023. Dette vil tilrettelegge for at også fiskefartøyer, transportskip og passasjer- og cruiseskip får tilgang til internett uansett hvor de befinner seg i Arktis. Bakkestasjonen vil bli etablert i Nord-Norge sammen med Kongsberg Satellite Services og derved tilrettelegge for nasjonal kontroll med denne kritisk viktige kapasiteten. En langt mer stabil og sikker kommunikasjonskapasitet i nordområdene vil bidra til at oppgaver som suverenitetshevdelse, fiskerioppsyn og redningstjeneste vil bli bedre ivaretatt i store havområder.

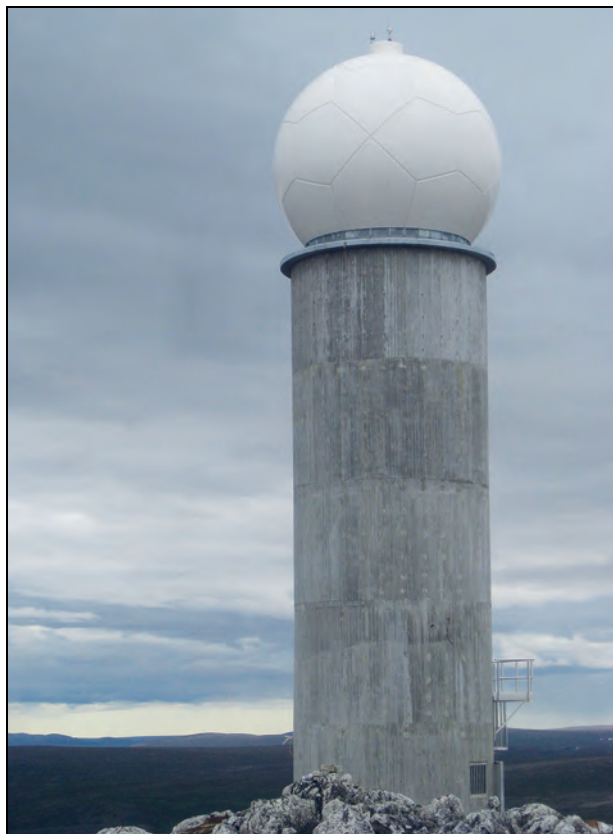
7.10.3 Meteorologiske tjenester

Meteorologisk institutt (MET) har en viktig rolle innenfor samfunnssikkerhet og beredskap i nordområdene, og forvalter kritisk infrastruktur. MET varsler været, overvåker og beregner klimaet for at myndighetene, næringslivet og allmennheten kan sikre liv og verdier, planlegge og ta vare på miljøet. Høy kvalitet på værvarsling og farevarsler er avgjørende for dagliglivet i nordområdene, og for sikkerhet og beredskap.

MET har et nettverk av automatiske målestasjoner rundt Svalbard, og ønsker sanntids tilgang på stasjoner som settes opp for forskningsformål. Opprettholdelse av observasjoner på stasjoner med lange måleserier (Bjørnøya, Hopen, Jan Mayen, Svalbard Lufthavn og Ny-Ålesund) er viktig, ikke bare for værvarslingsformål, men også for utvikling av statistikk for ekstremværehendelser, og for overvåking av klimautviklingen i området. MET sin tilstedeværelse på Bjørnøya og Hopen videreføres. Dette er viktig for evnen til å støtte søk- og redningsoperasjoner.

Istjenesten i MET har ansvar for å kartlegge havis i farvann mellom Grønland og Karahavet, med fokus på Svalbard og Barentshavet. Iskartene representerer en vesentlig og nødvendig del av grunnlaget for all navigasjon i området nær og innenfor iskanten. Istjenesten leverer detaljert og tilpasset analyse etter ønske til norske brukere inkludert skipsfart og søk- og redningsaktører.

Oppdaterte iskart er viktig for sikker navigasjon av skip i polare farvann, inkludert farvann rundt Svalbard. MET har et særlig ansvar for å overvåke og varsle vær i nordområdene. Daglige iskart og rådgivning fra istjenesten er viktige bidrag til sjøsikkerheten i disse farvannene. Kar-

Figur 7.8 Værradarer er svært viktige for å overvåke og varsle ekstremvær og flom, forbedre værvarsling, for trafiksikkerheten og for flysikkerheten, særlig for ambulanseflyvninger.

Foto: Meteorologisk institutt

tene viser ikke bare hvor det finnes is, men gir også informasjon om sjøtemperatur, tilnærmet i sanntid. MET produserer kart og gir rådgivning innen ordinær åpningstid (mandag til fredag). Været i nordområdene skifter raskt, og det er avgjørende med pålitelige og detaljerte iskart.

I lys av et økende behov for støtte til søk og redning og beredskap for forurensning som for eksempel oljesøl, er det behov for gode analyser og varsler av havstrøm og havis. For å sikre god miljøberedskap i et endret klima, arbeider MET i flere prosjekter med å forbedre varslings evnen for vær, hav og sjøis i nordområdene, blant annet med støtte fra tilskuddsordningen *Arktis 2030* og i prosjektet *Arven etter Nansen*. Interaksjonen mellom hav, sjøis og atmosfære er spesielt viktig på høye breddegrader. MET operasjonaliserer derfor en regional varslingsmodell for hav og sjøis, som kobles til den regionale værvarslingsmodellen for Barentshavet og områdene rundt Svalbard. Prosjektet forventes å øke kvaliteten til den regionale

værvarslingsmodellen, og forbedre varslingsevnen for vær, hav og sjøis.

MET satser nå på å koble modeller for atmosfære, hav og land, med fokus på hydrologi. Dette vil være viktig framover for å kunne overvåke og varsle for eksempel flom, jord- og snøskred, noe som med et mildere klima og endret nedbørsmønster er en økende utfordring i nord. Dette vil føre til at for eksempel redningsaksjoner og oljevernaksjoner kan gjennomføres på en bedre og tryggere måte.

Som omtalt i kapittel 3 vil utbygging av en vær-radar på Finnmarksvidda gi god radardekning i hele Finnmark. Dette vil forbedre varslingsevnen og vil være et særlig viktig verktøy for å gi bedre varsling av ekstremvær og flom, og gi bedre sikkerhet for person- og godstrafikk på E8.

7.11 Sentrale beredskapsressurser i nord

7.11.1 Helikopterberedskap

Store avstander, spredt bebyggelse og den senere tids økning i fritidsaktiviteter tilsier behov for helikopterberedskap i nordområdene. Cruisesesongen er forlenget og vintercruise er blitt mer vanlig. Fritidsaktiviteter som fjellklatring, brevandring, fjellvandring, off-piste skikjøring og dykking har økt. I tillegg flytter fiskeriaktiviteten seg lenger nordover. Dette har generert økt antall redningsoppdrag og dermed et press på søk- og redning og luftambulanshelikopterkapasitet. Både politi, helse og redningsmyndighetene har, eller vil i nær framtid, styrke sin helikopterkapasitet i nordområdene gjennom ulike midlertidige eller permanente tiltak.

Tabell 7.1 Helikopterressurser i nord eid eller drevet på oppdrag fra det offentlige

Operatør	Lokalisering	Type	Samarbeid/bistand
Forsvarets 330 skv. Redningshelikoptertjenesten	Bodø, Banak	Westland Sea King redningshelikopter (etter hvert AW101)	Inngår også i luftambulansetjenesten. Bistand til politiet i transportoppdrag,
Forsvarets 337 og 334 skv. (ikke fullt operativ)	Bardufoss Kystvaktfartøyer og fregatter	NH90	SAR som sekundæroppdrag når embarkert kystvaktfartøy.
Forsvarets 339 skv.	Bardufoss	Bell 412	Primæroppdrag for Forsvaret. Støtter sivile myndigheter når omstendighetene tillater det.
Tilbringertjeneste (operert av Airlift AS) for Kystverkets los-tjeneste	Hammerfest	Leonardo AW169	Sørger for å få loser om bord i skip med last til olje og gassterminalene Kårstø, Sture, Mongstad, Nyhamna og Melkøya
Luftambulansetjenesten (Operert av NLA)	Kirkenes, Tromsø, Brønnøysund, Evenes,	Leonardo AW139, Airbus H135-T3 og H145-T2	Utfører enkle SAR-oppdrag
Politihelikopter	Tromsø Harstad	Leonardo AW 169	Utfører transport av personell og utstyr for politiet og kan bidra til enkle SAR-oppdrag
Sysselmannens redningshelikopter (operert av LufttransportAS)	Longyearbyen	AS 332 L1 Super Puma:	Utfører transportoppdrag for politiet og er luftambulanshelikopter på Svalbard

Redningshelikoptre

Justis- og beredskapsdepartementet har fag- og budsjettansvar for redningshelikoptertjenesten. Redningshelikoptrene opereres av Forsvaret.

Justis- og beredskapsministeren signerte i desember 2013 kontrakt med AgustaWestland (nå Leonardo SPA) om levering av 16 nye redningshelikoptre med opsjon på ytterligere seks helikoptre av typen AW101 (*SAR Queen*). De nye helikoptrene vil ha langt bedre rekkevidde, større fart og bedre evne til å operere i dårlig vær enn dagens Sea King-helikopter. De første helikoptrene ble satt i drift 1. september 2020.

For å styrke redningsberedskapen i Nord-Norge utover redningshelikopterbasene i Bodø og på Banak, tas det sikte på å opprette en ny redningshelikopterbase i Tromsø basert på sivil innleie. Det tas sikte på at denne settes i drift i løpet av 2022. Det er foreslått at den nye redningshelikopterbasen også tilrettelegges for å dekke det spesielle behovet til politiet og at dette inkluderer dagens beredskap på én time.

Bell 412

Stortinget har sluttet seg til at Bell-helikoptrene skal fordeles med 15 helikoptre til spesialstyrkene stasjonert på Rygge og tre helikoptre stasjonert på Bardufoss til støtte for Hæren. Dette er vurdert som den løsningen som samlet best ivaretar behovet for økt støtte til spesialstyrkene og samtidig gir helikopterkapasitet til Hæren. Beredskapen for blant annet å bistå politiet innenfor en time, videreføres for Bell-helikoptrene på Rygge. De gjenværende Bell-helikoptrene på Bardufoss vil kunne bistå sivile myndigheter når omstendighetene tillater det.

Helikopterberedskap for politiet

Politidirektoratet inngikk 29. november 2019 en leieavtale for et sivilt helikopter med leverandøren Airlift AS. Avtalen trådte i kraft 1. mai 2020. Avtalen har en varighet på fire år med mulighet for forlengelse. Avtalen sikrer politiet tilgang på et Leonardo AW 169 helikopter som står på én times beredskap gjennom hele året. Helikoptret vil operere fra Tromsø lufthavn og vil støtte Troms, Finnmark og Nordland politidistrikter.

Nye helikoptre til Kystvakten – NH90

Forsvaret jobber med innfasing av NH-90 som på sikt vil kunne styrke evnen til å støtte det sivile

samfunn. Det skal anskaffes 14 NH90-helikoptre til Kystvakten og fregattvåpenet. Helikoptrene var planlagt levert i perioden fra 2005 til 2008, men har blitt vesentlig forsinket. Med gjeldende plan for leveranser vil Norge ha mottatt alle helikoptrene oppgradert til endelig versjon innen utgangen av 2022. Forsvaret skal kunne løse oppdrag fra både Kystvakten og fregattene med NH90. NH90 opererer i dag periodevis fra kystvaktskip, og slike operasjoner vil øke i tiden framover i takt med økt tilgjengelighet på flytimer. Fregattene skal etter planen være teknisk klargjort for NH90-operasjoner i 2020 og man skal være operative på fartøyer i 2022. Det vil ta noe lengre tid å nå fullt ambisjonsnivå for fregatthelikoptrene, anslagsvis i 2024.

Super Puma og MS Polarsysse

På Svalbard har det siden 1. april 2014 vært stasjonert to Super Puma helikoptre i Longyearbyen. Dette er Sysselmannens helikoptre som brukes på mange typer oppdrag, inkludert søk- og redningsaksjoner. Brukt alene eller sammen med Sysselmannens tjenestefartøy *MS Polarsysse* er disse viktige rednings- og beredskapsressurser i området. For å styrke beredskapen ytterligere har Stortinget i statsbudsjettet for 2020 vedtatt å utvide seilingssesongen til *MS Polarsysse* fra 10 til 12 måneder.

Luftambulansetjenesten

Luftambulansetjenesten opererer med helikoptre på flere baser i den nordlige landsdelen. Det er i utgangspunktet tre ambulanshelikoptre operert fra tre baser. Fra 15. juli 2020 ble beredskapen styrket ytterligere med et sivilt ambulanshelikopter stasjonert i Kirkenes, som erstatter Forsvarets helikopter som har vært midlertidig stasjonert siden desember 2019. Helikopterbasene har også legebil, som kan benyttes til utrykning i nærområdet. Luftambulansetjenesten i Nord-Norge har også ambulansfly.

7.11.2 Andre beredskapsressurser fra Forsvaret

I tillegg til å ha oppgaver forbundet med akutt forurensing og søk og redning, er Kystvakten en viktig beredskapsressurs og myndighetsaktør knyttet til suverenitetshevdelse og myndighetsutøvelse både i nære kyststrøk og de store havområdene i nord. Det er besluttet å anskaffe tre nye havgående, helikopterbærende og isforsterkede

kystvaktfartøyer, som skal patruljere i nord. Disse vil fases inn i perioden 2021–2025 og være betydelig bedre enn fartøyene som erstattes. Generelt vil Sjøforsvarets aktivitet i Nord-Norge øke ved gjennomføring av flere seilingsdøgn. Innfasing av flere NH90-helikoptre vil også gi en bedret operativ evne for Kystvakten og Marinen.

De maritime patruljeflyene gir viktige bidrag til beredskapen og situasjonsforståelsen i nord, og de kommende nye flyene (P8) vil sikre økt patruljeaktivitet. Når avtalen for helikopterberedskap i Nord-Norge mellom politiet og sivil leverandør (Airlift) er i kraft, vil Forsvarets stasjonering av Bell 412-helikoptre på Bardufoss bli redusert til tre maskiner med primært militære oppdrag. Disse vil kunne bistå sivile myndigheter når omstendighetene tillater det. Full innfasing av NH90 fra 2022 vil styrke evnen til å støtte det sivile samfunn.

Hæren styrkes i Finnmark gjennom forsterking av Grensevakten ved Garnisonen i Sør-Varanger og oppbygging av en kavaleribataljon ved Garnisonen i Porsanger. Oppbyggingen av Finnmark landforsvar (FLF) bidrar til økt kampkraft og styrket evne til militært nærvær og utholdenhet i Finnmark. Brigade Nord videreutvikles til en mekanisert brigade, med tyngdepunkt i Indre Troms. Manøverbataljonene tilføres nye stridsvogner. Oppbyggingen av Hærens kampluftvern fortsetter i tillegg til at nytt artilleri innføres og dedikerte innsatsstyrker i HV for overføring fra andre deler av landet for operasjoner i Finnmark videreutvikles.

7.11.3 Beredskapsressurser for petroleumsvirksomheten

I tillegg til redningshelikoptertjenesten, er det enkelte private SAR-helikoptre tilknyttet petroleumsvirksomhet i Barentshavet. SAR-offshoretjenesten opererer på kontrakt med oljeselskapene med primæroppgave å utøve redningshelikoptertjeneste for deres virksomhet. Petroleumsnæringen har også betydelige ressurser gjennom beredskapsfartøy med oljevernressurser, i tillegg til supply- og andre støttefartøy.

7.11.4 Statlig slepeberedskap

Samferdselsdepartementet er ansvarlig for den statlige slepeberedskapen og fra 2020 ivaretar Kystvakten det operative ansvaret. Kystvakten er tilført to nye fartøy, slik at slepeberedskapen fra 2020 består av seks fartøy. Kystverket skal fortsatt

ha det faglige ansvaret for slepeberedskapen, og slepeberedskapen kommer fortsatt til å styres fra Vardø sjøtrafikksentral. Sjøtrafikksentralen disponerer fartøyene i slepeberedskapen ut fra risiko og trafikksituasjonen.

7.11.5 Ny redningsskøyte i Vardø

For å styrke beredskapen langs kysten av Finnmark har Justis- og beredskapsdepartementet foreslått å øke det årlige tilskuddet til Rednings-selskapet med 15 mill. kroner fra 2021, slik at det kan bli stasjonert en redningsskøyte med fast mannskap i Vardø. En slik stasjonering vil bedre slepeberedskapen og sjøredningstjenesten rundt Varangerhalvøya med lokalkunnskap, nærhet og raskere responstid, og samlet gi økt trygghet for fiskere og kystbefolkningen i Finnmark

7.12 Nordisk samarbeid om samfunnssikkerhet og beredskap

Økt aktivitet i nordområdene medfører større behov for kommunikasjon for å redde liv og verdier. Redningsaksjoner i disse områdene er krevende og involverer ofte aktører både på land, i luften, på sjøen og fra flere ulike nasjoner. Kommunikasjon på tvers av de tre nødnettene i Norge, Finland og Sverige er viktig for evnen til å håndtere hendelser og kriser i de nordlige grenseområdene. Det norske og det svenske nødnettet ble koblet sammen i 2016 som de to første landene i verden. Det finske og norske nødnettet ble koplet sammen i 2018. Grenseoverskridende kommunikasjon var for øvrig en viktig del av øvelsen Barents Rescue 2019 i Kiruna.

Et av konklusjonspunktene i Haga ministermøtet i oktober 2019 var hvordan Danmark og Island også kan være med å bidra i samarbeidet om grenseoverskridende nød- og beredskapskommunikasjon

I det nordiske 5G-samarbeidet er nødkommunikasjon også eksplisitt trukket fram som et viktig tema og de nordiske nødnettorganisasjonene har signert en intensjonsavtale om å sikre grenseoverskridende kommunikasjon også i framtidens nødnett.

7.13 Regjeringen vil

- Opprettholde og videreutvikle Norges pådriverrolle i det internasjonale samarbeidet for å finne optimale løsninger på viktige spørsmål

- relatert til sjøsikkerhet og miljø i nordområdene.
- Etablere ny, offentlig toårig fagskole for utdanning av brann- og redningspersonell i Tjeldsund kommune i Troms og Finnmark.
 - Vurdere behovet for bedre tilrettelegging for testing av skipsutstyr, og for samhandlingsøvelser for operasjoner av skip i arktiske farvann, inkludert søk- og redningsoperasjoner.
 - Bedre nødkommunikasjonen i nordlige farvann gjennom utvidet høyfrekvent (HF) radio-dekning og lyttevakt fra kystradiostasjonene, også på HF.
 - Etablere bredbåndskapasitet for både sivile og militære brukere i Arktis fra 2023.
 - Fase inn de nye redningshelikoptrene som vil styrke redningsberedskapen betydelig.
 - Ta sikte på å etablere en ny base i Tromsø som vil bidra til økt redningshelikopterkapasitet i nord.
 - Videreutvikle samarbeidet om felles utfordringer i Arktis innen redning og beredskap gjennom avtaler knyttet til internasjonalt rednings-samarbeid i nordlige havområder.
 - Arbeide for at Norge arrangerer en felles beredskapsøvelse – Barents Rescue – for landene i Barentsregionen i 2022, i henhold til avtale mellom Finland, Norge, Russland og Sverige.
 - Fortsette de årlige sjøredningsøvelsene mellom Norge og Russland i Ytre Varangerfjord for å styrke beredskapen og den gjensidige assistansen ved sjøulykker i Barentshavet.
 - Foreslå å øke det årlige tilskuddet til Rednings-selskapet med 15 mill. kroner fra 2021 slik at det kan bli stasjonert en redningsskøyte med fast mannskap i Vardø.
 - Fortsette å styrke og modernisere Forsvaret gjennom innfasing av nye kapasiteter, gradvis økning av bemanningen i strukturen og styrke det sivil-militære samarbeidet innen rammen av totalforsvaret.

8 Økonomiske og administrative konsekvenser

Tiltak som presenteres i denne stortingsmeldingen og som har økonomiske konsekvenser, blir dekket innenfor gjeldende budsjettammer. Stortingsmeldingen beskriver regjeringens mål og ambisjoner og setter rammer og retning for regjeringens videre nordområdepolitikk.

Utenriksdepartementet

t i l r å r :

Tilråding fra Utenriksdepartementet 27. november 2020 om Mennesker, muligheter og norske interesser i nord blir sendt Stortinget.

Referanseliste

- Angell, E. (red.), S. Eikeland, L. A. Grünfeld, I. Lie, S. Myhr, V. Nygaard og P. Pedersen (2012). *Tiltakssonen for Finnmark og Nord-Troms – utviklingstrekk og gjennomgang av virkemidlene*. Norut Alta-rapport 2012:2. Alta: Norut Alta - Áltá.
- AMAP (2019). *Climate Change Update 2019: An Update to Key Findings of Snow, Water, Ice and Permafrost in the Arctic (SWIPA) 2017*. Tromsø: Arctic Monitoring and Assessment Programme.
- AMAP (2018a). *AMAP Assessment 2018: Arctic Ocean Acidification*. Tromsø: Arctic Monitoring and Assessment Programme.
- AMAP (2018b). *AMAP Assessment 2018: Biological Effects of Contaminants on Arctic Wildlife and Fish*. Oslo: Arctic Monitoring and Assessment Programme.
- AMAP (2017a). *Snow, Water, Ice and Permafrost in the Arctic (SWIPA) 2017*. Oslo: Arctic Monitoring and Assessment Programme.
- AMAP (2017b). *AMAP Assessment 2016: Chemicals of Emerging Arctic Concern*. Oslo: Arctic Monitoring and Assessment Programme.
- AMAP (2015). *Summary for Policy-makers: Arctic Climate Issues 2015*. Oslo: Arctic Monitoring and Assessment Programme.
- AMAP (2014). *Trends in Stockholm Convention Persistent Organic Pollutants (POPs) in Arctic Air, Human media and Biota*. AMAP Technical Report No. 7(2014). Oslo: Arctic Monitoring and Assessment Programme.
- Arctic Council (2019). *Expert Group on Black Carbon and Methane – Summary of Progress and Recommendations 2019*.
- Arnberg, M., G. H. Refseth, R. Pettersen, T. Borch and S. Dupont (2020). *Impact of climate change and ocean acidification on ocean-based industries and society in Norway. Observed and future impacts, mitigation and adaptation actions*. Akvaplan-niva report: 61400 -1. Tromsø: Akvaplan-niva AS.
- Brandtzæg, B. A., T. E. Lunder, A. Aastvedt, og G. K. Aasen Leikvold (2020). *Små distriktskommuners deltakelse i innovasjonsvirkemidler*. TF-rapport nr. 540. Bø: Telemarksforskning.
- Breimo, G., M. Leitet, R. Høyli, M. S. Myhre og R. Richardsen (2018). *Havnæringene i nord – næringsutvikling og verdiskaping frem mot 2040*. SINTEF rapport 2018:01146. Tromsø: Sintef Nord AS.
- Bøe, L. V., I. H. Gabrielsen, M. A. Hjorthol, K. M. Klokkeide, V. F. Lillesund, O-K. Selboe og T. Terum (2019). *Pilotfasen for «Planting av skog på nye areal som klimatiltak». Sluttrapportering og evaluering*. M-1161/2019. Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet
- CAFF (2017). *State of the Arctic Marine Biodiversity Report (2017)*. Conservation of Arctic Flora and Fauna (CAFF), Arktisk råd.
- CAFF (2013). *Arctic Biodiversity Assessment. Status and trends in Arctic biodiversity*. Conservation of Arctic Flora and Fauna, Akureyri.
- Carneiro, P. M., K. Liu and K. G. Salvanes (2018). *The Supply of Skill and Endogenous Technical Change: Evidence from a College Expansion Reform. Centre for Economic Policy Research, Discussion Paper No. DP13045*.
- DNV GL (2019). *Sustainable Blue Economy in the Norwegian Arctic. Part 1: Status*. Tromsø: Senter for hav og Arktis.
- European Commission (2019): *Border Orientation Paper (Sweden-Finland-Norway (Nord))*. Ref. Ares(2019)3258549 - 17/05/2019.
- Faglig forum for norske havområder (2019a). *Verdiskaping i næringene – Faggrunnlag for revisjon av forvaltningsplanen for Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten*. M-1297/2019.
- Faglig forum for norske havområder (2019b). *Verdiskaping i næringene. Faggrunnlag for oppdatering av forvaltningsplan for Norskehavet og for Nordsjøen-Skagerrak*. M-1408/2019.
- Fjose, S., A. Helseth, J. Erraia, H. Baustad, M. N. Basso, E. Jakobsen og K. E. Schøtt-Pedersen (2020). *Regional effekt av korona for norsk eksportrettet næringsliv*. Menon-publikasjon nr. 38/2020. Oslo Menon.
- Finish Transport Agency (2018). *Arctic Ocean Railway Report*. Helsinki: Finish Transport Agency.
- Fjose, S., J. Erraia og S. Pedersen (2019). *Bakgrunnsnotat om database over olje- og gassrela-*

- terte inntekter i kommunene. Menon-Notat nr. 14/2019. Oslo: Menon.
- Forskningsrådet (2019). *Forskning og innovasjon i og for nord. Forskningsrådets strategi for nordområdeforskning*. Revidert 2019. Oslo: Forskningsrådet.
- Fylkesmannen i Nordland (2019). *Årsrapport 2019*.
- Fylkesmannen i Troms og Finnmark (2019). *Årsrapport 2019*.
- Gleditsch, R. F., M. J. Thomas og A. Syse (2020). *Nasjonale befolkningsframskrivninger 2020. Modeller, forutsetning og resultater*. SSB-rapport 2020/24. Oslo-Kongsvinger: Statistisk Sentralbyrå.
- Grünfeld, L. A. og G. Grimsby (2010). *Forretningsengler i Norge. Omfang, betydning og behov for offentlig involvering*. MENON-publikasjon nr. 15/2010. Oslo: Menon.
- IPBES (2019). *Global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (2019)*. Det internasjonale naturpanelet (IPBES).
- IPCC (2019). *Special Report – The Ocean and Cryosphere in a Changing Climate*. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC).
- IPCC (2018). *Special Report – Global Warming of 1.5 °C*. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC).
- Ipsos og Samfunnsøkonomisk analyse (2018). *Variasjoner i finansiering av fastlegeordningen*. KS-FoU-rapport. Oslo: KS.
- Jernbaneverket (2013). *Dobbeltspor på Ofofbanen*. Utredning utført av Jernbaneverket Utbygging. Oslo: Jernbaneverket.
- Johansen, T. J., A-L. Hykkerud, E. Uleberg og J. Mølmann (2018). *Arktisk kvalitet. En beskrivelse av nordlige natur- og klimaforhold og virkning på egenskaper hos nordnorske matprodukter*. NIBIO rapport nr. 4/40/2018. Tromsø: Norsk institutt for bioøkonomi.
- Kann, I. C., T. Dokken, J. Sørbø og J. Yin (2018). *Geografisk og yrkesmessig mobilitet blant arbeidsledige*, Arbeid og velferd 1–2018. Oslo: Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV).
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2018). *Smart spesialisering som metode for regional næringsutvikling*. Veileder. Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartementet.
- Kunnskapsdepartementet (2020). *Strategi for helhetlig instituttpolitikk*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Kunnskapsparken Bodø (2020). *Levert 2019. Petroleumsrelatert leverandørindustri i Nord-Norge*. Bodø: Kunnskapsparken Bodø.
- Leknes, E., A. Gjertsen, A. K. Tennås Holmen, B. Lindeløv, J. Aars, I. Sletnes og A. Røiseland (2013). *Interkommunalt samarbeid. Konsekvenser, muligheter og utfordringer*. Rapport IRIS – 2013/008. Stavanger: International Research Institute of Stavanger.
- Meld. St. 20 (2019–2020) *Helhetlige forvaltningsplaner for de norske havområdene — Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten, Norskehavet, og Nordsjøen og Skagerrak*. Oslo: Klima- og miljødepartementet.
- Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019–2023*, vedtatt ved kongelig resolusjon 14. mai 2019.
- NCCS (2019a). *Climate in Svalbard 2100 – a knowledge base for climate adaptation*. NCCS report no. 1/2019. Norsk Klimaservicesenter.
- NCCS (2019b). *Klimaprofil Longyearbyen*. Norsk klimaservicesenter.
- NCCS (2016). *Klimaprofiler for Nordland, Troms og Finnmark*. Norsk klimaservicesenter.
- Nilsen, G., J. Huemer, L. Eriksen (2012). Bachelor studies for nurses organized in rural contexts – a tool for improving the health care services in circumpolar region. *International journal of Circumpolar Health* 71(1): 1-8.
- NKOM (2019). *Ekonomi 2019: Den digitale grunnmuren. Risikovurdering av ekosektoren*. Oslo: Nasjonal kommunikasjonsmyndighet.
- NOU 2020: 2. *Framtidige kompetansebehov III — Læring og kompetanse i alle ledd*. Kompetansebehovsutvalgets tredje rapport.
- Oslo Economics (2020). *Kartlegging og vurdering av lokale ordninger for å beholde og rekruttere arbeidskraft i Nord-Norge*. OE-rapport 2020-31. Oslo: Oslo Economics.
- PAME (2019). *Desktop Study on Marine Litter, including Microplastics in the Arctic*. Protection of the Arctic Marine Environment (PAME). Rovaniemi: Arctic Council.
- Prop. 127 S (2019–2020) *Endringer i statsbudsjettet 2020 under Kunnskapsdepartementet, Kulturdepartementet, Justis- og beredskapsdepartementet, Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Arbeids- og sosialdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Barne- og familiedepartementet, Nærings- og fiskeridepartementet, Landbruks- og matdepartementet, Samferdselsdepartementet, Klima- og miljødepartementet, Finansdepartementet, Forsvarsdepartementet*

- og Olje- og energidepartementet (økonomiske tiltak i møte med virusutbruddet).
- Prop. 57 S (2019–2020) *Endringer i statsbudsjettet 2020 under Nærings- og fiskeridepartementet, Samferdselsdepartementet og Finansdepartementet (økonomiske tiltak i møte med virusutbruddet)*.
- Prop. 14 S (2020–2021) *Evne til forsvar – vilje til beredskap*.
- Prop. 80 S (2017–2018) *Utbygging og drift av Johan Castberg-feltet med status for olje- og gassvirksomheten*.
- Røberg, K.I.K. (2014). *Høgskolenes betydning for regional rekruttering til næringsrettede profesjonsyrker*. Rapport nr 7 – 2014. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Sametinget (2020). *Johtit*. Hentet 27. oktober 2020 fra <https://sametinget.no/naring/samisk-reiseliv/johtit/>.
- Sametinget (2020a). *Høringsnotat – Revidering av Sametingets planveileder*. (URL: <https://sametinget.no/aktuelt/horing-forslag-til-endringer-i-sametingets-planveileder.4728.aspx>)
- Sametinget (2020b). *Høringsnotat – Revidering av Sametingets retningslinjer for endret bruk av utmark*. (URL: <https://sametinget.no/aktuelt/horing-forslag-til-endringer-i-sametingets-retningslinjer-for-endret-bruk-av-utmark-i-finnmark.4731.aspx>)
- Samicultures (2020). *Prosjekt Johtit*. Hentet 27. oktober 2020 fra <https://samicultures.com/ProsjektJohtit/nettverk>.
- Sletnes, I., C. Henrichsen, O. Lundin og E. Mäkinen (2013). *Kommunelovene i Norden. En kartlegging og sammenligning*. HiOA Rapport 2013 nr. 13, Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Statistisk sentralbyrå (SSB) (6. februar 2018). *Samiske forhold*. Hentet 27. oktober 2020 fra <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/samisk>.
- Statistisk sentralbyrå (SSB) (12. juni 2020). *Næringspolitiske virkemidler*. Hentet 27. oktober 2020 fra <https://www.ssb.no/teknologi-og-innovasjon/statistikker/naringvirk>.
- Statkraft (3. juni 2020). *Hydrogenproduksjon og grønt stål i Mo industripark*. Hentet 27. august 2020 fra <https://www.statkraft.no/nyheter/nyheter-og-pressemedlinger/arkiv/2020/hydrogen-og-stal/>.
- Statnett (2019a). *Næring i nord. Næringsutvikling og framtidig kraftbehov i Finnmark*. Oslo: Statnett.
- Statnett (2019b). *Nett i nord. Plan for nettutvikling i Finnmark*. Oslo: Statnett.
- Svendsen-utvalget (2020). *Økt evne til å kombinere menneske og teknologi. Veier mot et høyteknologisk forsvar*. Rapport fra utvalg nedsatt av Forsvarsdepartementet august 2019.
- The Barents Euro-Arctic Region (2019). *Joint Barents Transport Plan. Revised draft – main report 2019*. Fra ekspertgruppe.
- UNEP (2019). *Global Mercury Assessment 2018*. UN Environment Programme, Chemicals and Health Branch Geneva, Switzerland.
- Vareide, K., D. Vareide og K. P. Miland (2019). *Regional analyse for Samisk område 2019. Næringsutvikling, befolkningsutvikling, attraktivitet og scenarier*. TF-rapport nr. 508. Bø: Telemarkforskning.
- Vinsand, G. (2020). *Interkommunalt samarbeid i Nordland 2020*. Utarbeidet på oppdrag av Fylkesmannen i Nordland. NIVI Rapport 2020:3. Oslo: NIVI.
- Vinsand, G. (2019a). *Gode grep i Troms*. Utarbeidet på oppdrag av Fylkesmannen i Troms. NIVI Rapport 2019:2. Oslo: NIVI.
- Vinsand, G. (2019b). *Status for interkommunalt samarbeid i Troms og Finnmark*. NIVI Rapport 2019:4. Oslo: NIVI.
- Vinsand, G. (2018). *Gode grep i Finnmark*. Utarbeidet på oppdrag av Fylkesmannen i Finnmark. NIVI Rapport 2018:4. Oslo: NIVI.

Vedlegg 1**En nordområdepolitikk for ungdom**

*Dette vedlegget inneholder anbefalingene fra ungdomspanelet i sin helhet.
Anbefalingene vedlegges uredigert og slik de ble oversendt fra panelet.
Anbefalingene gir uttrykk for ungdommenes mening.*

Figur 1.1 Illustrasjon: Reibo AS.

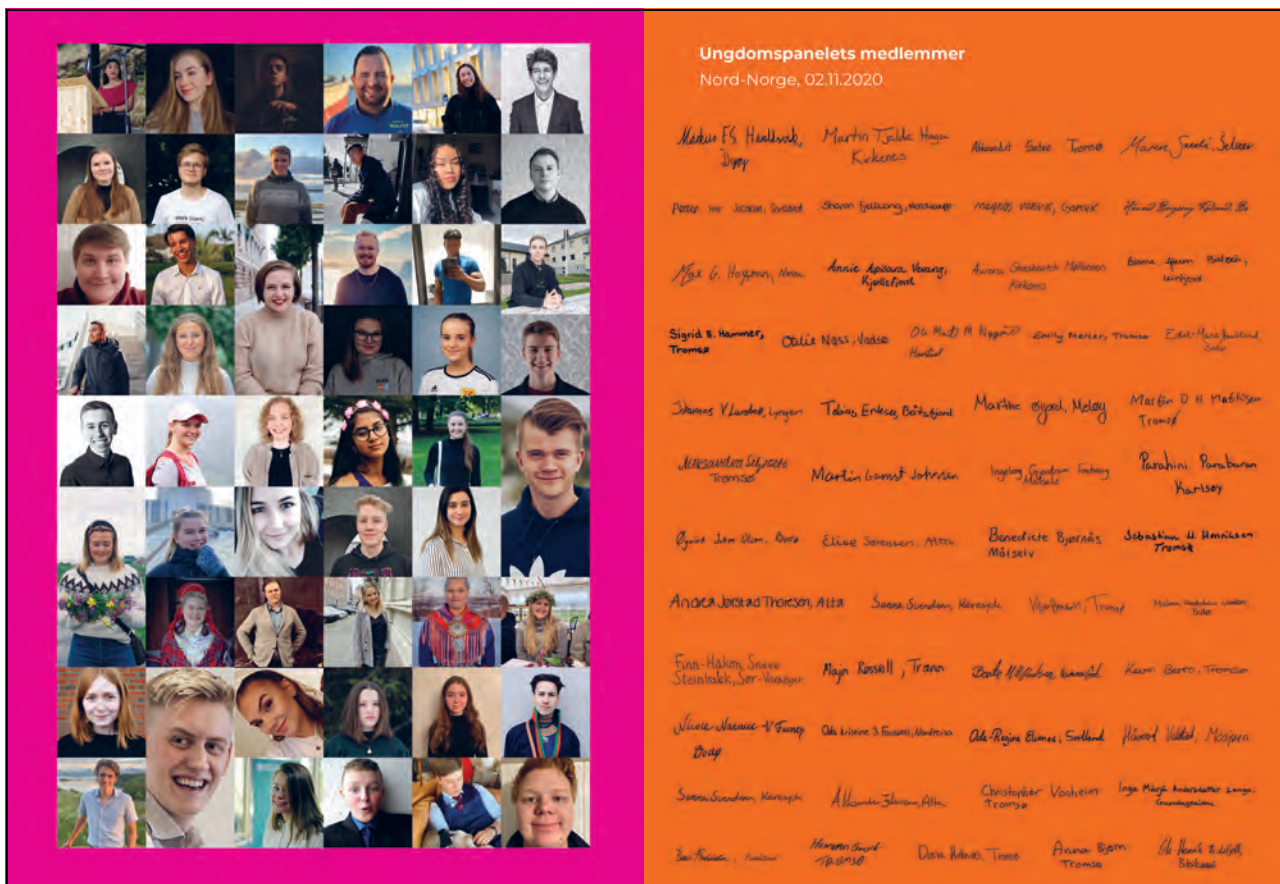
En god nordområdepolitikk må ikke være så høyt-flyvende, men rette seg mer konkret mot menneskene i Nord-Norge. Det må ikke bare være fokus på klima og miljø i Arktis, om fiskekvoter eller om spionsaker. Nordområdepolitikken bør handle om oss som bor her. Det er unge som er fremtidens Nord-Norge. Det må snakkes om det vi trenger for at vi skal ha lyst å bli værende. Det må ikke bare være prat og arrangement. Vi unge trenger noe å se frem til, noe som skjer med jevne mellomrom, ikke bare en engangshendelse med pomp og prakt, og så drar alle. Tiltak og tilbud må være varige.

Vi må skape arbeidsplasser der næringene ligger. Verdien må komme oss som bor her til gode. Det må ikke være sånn at ressurser hentes ut og går til sør samtidig som Nord-Norge fremstilles som sugerør i statskassa fremfor bidragsyter til norsk økonomi. Naturressursene må foredles i nord. Det hjelper ikke oss at det er mye fisk i havet langs kysten vår dersom alt råstoff sendes til Kina.

Mange unge opplever at det er økt sentralisering i nord. Det er ikke motiverende for å bli her.

Unge vil bo der vi har tilhørighet og får være med å bestemme. Når vi ser at tilbudene fjernes fra distriktene opplever vi det som dårlig kjennskap til forholdene i nord. Hvis regjeringen vil utvikle Nord-Norge, må sentraliseringen stoppes. Regionreformen har vært demotiverende for oss i Troms og Finnmark og for vårt forhold til Oslo. Det har vært en følelse av tvang og av at vi ikke fikk være med på samtalen om noe viktig som ble besluttet. Fylkene ble slått sammen, men er mer splittet nå.

Vi er glade for å kunne si våre meninger i arbeidet med nordområdemeldingen. Det har vært fint og lærerikt å delta. Panelmedlemmene er også veldig fornøyde med den grundige, brede og positive prosessen som er gjort for å ta inn våre meninger. Men vi er også opptatt av om vi har reell påvirkning og om våre innspill blir lyttet til. Statsministeren sa på Agenda Nord-Norge i 2019 at nordområdemeldingen gjennom ungdomspanelet også skal bli ungdommens nordområdemelding. Vi er spente på hva som skjer etter at meldingen er lagt frem. Det er det som er det viktigste for oss. Reell ungdomsmedvirkning er når våre meninger omgjøres i praktisk politikk.

Figur 1.2 Ungdomspanelet ble nedsatt av regjeringen våren 2020 for å gi innspill til arbeidet med nordområdemeldingen. Panelet består av 50 nordnorske ungdommer i alderen 16 til 28 år med ulik geografisk tilhørighet og variert bakgrunn. Illustrasjon: Reibo AS.

Når man skal lage en god politikk for nord, er det viktig at ting henger sammen. Infrastruktur, næringsliv, utdanning kan ikke snakkes om som adskilte tema fordi de går inn i hverandre. Det samme gjelder verdiskaping, klima og miljø, helse, integrering, det samiske, identitet og kultur. I dette innspillet fra ungdomspanelet er alle tema like viktige og avhenger av hverandre.

Ungdom må inviteres til å medvirke og tas alvorlig.

Politikerne må involvere oss unge aktivt i debatter, møter, og beslutninger og sørge for løpende dialog. Unge må få komme på talerstolen. Informasjon, fleksibilitet og velvilje er viktig for å inkludere ungdom slik at forslagene fra oss ikke forsvinner i papirhaugene på kontorer rundt omkring. Reell ungdomsmedvirkning er når vi oppsøkes aktivt av politikere som fremstiller ting på en forståelig måte og vil høre vår mening i saker som angår unge. Vi må gis mulighet til å stille forslag og spørsmål og fremme saker i kommunestyrene. Å bli tilsendt link til kommunens nettside med 700 sider saksdokumenter med kort lesefrist er ikke ungdomsmedvirkning. Vi ønsker heller ikke å bare være 'kakepynt' når politikere trenger en selfie i avisa. Ungdom må involveres tidligere i prosesser, slik at vi faktisk får mulighet til å påvirke sakene. Vi må ikke bare inviteres inn for å strø sukker på når ting egentlig er bestemt. Det er ingen vits at vi kommer på møtene i kommunestyret hvis sakene allerede er «vedtatt» på gruppemøter i forkant. Alle som har ansvar for viktige saker der unge påvirkes, burde ringe en ungdom. Det er viktig for oss å føle at vi blir sett på som kloke folk som kan gi gode råd. Prosjektet Nye stemmer, Perspektivmelding 2019 av SpareBank1 Nord-Norge har vist hvordan man virkelig kan jobbe seriøst med å lytte til mange ulike unge, og at vi kan gi informasjon som kan bidra til en god fremtid for Nord-Norge. Det føles mer ekte og riktig når samtalene er på våre premisser, når vi ikke presses til å være så korrekt eller si ting som forventes. Politikere og andre må heller ikke være redd for å oppfordre unge til å engasjere seg. Det er ikke farlig å spørre oss. De fleste unge kan mer enn de tror, noen ganger trenger vi bare en dytt i ryggen.

Vi vil ha ungdomsstyrte samfunn der ikke bare voksne bestemmer og har fokus på saker som de synes er viktige. Det snakkes mye om boattraktivitet. Da må det bygges ungdomshus, idrettshaller, kulturhus og moderne skoler. Det er slike ting som gjør at vi blir. Når vi har det bra,

”Det snakkes mye om boattraktivitet. Da må det bygges ungdomshus, idrettshaller, kulturhus og moderne skoler. Det er slike ting som gjør at vi blir.”

Ungdomspanelet til nordområdemeldingen

Figur 1.3 Illustrasjon: Reibo AS.

flytter vi ikke. Kommunikasjon med elevrådet og ungdomsrådet burde være obligatorisk i viktige avgjørelser. Det er ikke bare vi som engasjerer oss som skal høres, men også de som vanligvis ikke er politisk aktive eller fremmer sine meninger.

Anbefalinger

- Sekretærene i ungdomsrådene må få nok ressurser og opplæring til å drive et aktivt og engasjert ungdomsråd som kan få påvirkningskraft og deretter gjennomslag!
- Regionalt nordområdeforum bør gjøres tilgjengelig for ungdom, slik at vi har direkte kontakt opp mot regjeringen.
- Vi vil ha flere prosjekter som SpareBank1 Nord-Norges Unge stemmer, Perspektivmeldingen der vi kan delta på våre premisser og påvirke fremtiden i nord.
- Det bør ansettes en nordområdeungdomskordinator med ansvar for å følge opp kommunenes ungdomsarbeid. Det er veldig varierende hvordan pålegget om å ha et ungdomsråd følges opp.
- Møter med ungdommer bør være obligatorisk programinnslag når regjeringen besøker nord slik at vi har reell mulighet til å påvirke politiken.
- Samisk ungdom må alltid være en naturlig del av alt ungdomsarbeid.
- Arkitekter og byplanleggere og veimyndigheter må snakke med de unge, ting må designes og bygges på våre premisser. Det er dette som er reell ungdomsmedvirkning.
- Politiske utvalg bør involvere ungdomsråd og elevråd i saker som påvirker ungdom.
- Det bør etableres et nasjonalt ungdomsråd hvor Nord-Norge er representert.
- Det må i utformingen av framtidige nordområdemeldinger nedsettes ungdomspanel som sik-

Figur 1.4 Det har funnet sted en rekke samtaler med medlemmer av ungdomspanelet i arbeidet med nordrådemeldingen. Bildet viser forsvarsminister Frank Bakke-Jensen i samtale med ungdommer i Kirkenes.

Foto: Forsvarsdepartementet

rer ungdomsmedvirkning gjennom hele prosessen. Ungdomspanelet skal bestå av ungdommer fra hele Nord-Norge.

Et fullverdig og attraktivt kulturtilbud vil få flere unge til å bli i nord

Politikere som ikke satser på kultur, satser ikke på ungdom. Vi trenger å oppleve at noe skjer. Kultur er veldig viktig for levende, attraktive samfunn. Vi trenger gode møteplasser som gjør at unge har det bra. Gjennom kultur skapes også godt miljø fordi alle involveres og man får en teamfølelse som forebygger utestenging og mobbing. Å delta i arbeid med festivaler, film workshops, revy, arkitektur og design gir mer optimisme, samhold og tilhørighet. Gjennom kulturaktiviteter finner unge støtte i andre unge, man blir kjent og oppdrar hverandre. Kulturtilbud gir oss en arena på våre egne premisser, som skaper trivsel og hygge. Gjennom kulturaktiviteter lærer unge å uttrykke seg og de som vanligvis ikke skinner, kan løftes frem. Kultur er derfor også viktig for integrering. Lavterskel kulturarrangementer for unge uten alkoholserving betyr mye, spesielt på små steder. Det er for lite gode kulturtilbud ute i distriktene. Små kommuner bør samarbeide om felles aktivitet, slik at ting skjer oftere. Da må man også tenke på et transporttilbud. Arrangementer må utvikles over tid slik at ungdommer kan få eierskap til de. Så må det være kontinuitet, slik at det kan bli en tradisjon. Tilpasning er også viktig. Ungdommer er alt fra 10 år til 28. Spesielt i tenårene opplever man en vekst i modenhet og personlighet over kort tid. Arenaene må spisses slik at ungdom opplever en arena hvor de er med sine likesinnede.

De større byene har også et ansvar for å invitere ungdom fra distriktene når ting skjer. Are-

Figur 1.5 Ungdomspanelet arrangerte folkemøte i Tromsø 19. september med statsminister Erna Solberg, utenriksminister Ine Eriksen Søreide, barne og familieminister Kjell Ingolf Ropstad og daværende Venstreleder Trine Skei Grande.

Foto: Statsministerens kontor

”Lavterskel kulturarrangement for unge uten alkoholserving betyr mye, spesielt på små steder. Det er for lite gode kulturtilbud ute i distriktene.”

Ungdomspanelet til nordområdemeldingen

Figur 1.6 Illustrasjon: Reibo AS.

naer som Rakettnatt, Winterland, Varanger-festivalen og Midnattsrocken er allerede gode på dette.

De store festivalene og arrangementene som får penger fra regjeringen, må oppfordres til å legge til rette for unge. Europeisk kulturhovedstad må ikke bare være en Bodø-greie, men noe for alle unge i nord. Det er viktig å huske at kultur ikke bare er musikk. Det er bildekunst, scenekunst og film, det bør investeres mer i dette i nord. Design og arkitektur er også viktig i samfunn som ønsker å få unge til å trives. Mange tenker ikke på at design kan være veldig viktig for oss og en grunn til at man trives bedre.

Samisk kultur er viktig for hele Nord-Norge og noe vi unge i Nord-Norge identifiserer oss med. Moderne joik, moderne samisk design og samisk kunst er kult og noe vi er stolte av. Samiske musikere som Ella Marja og samiske influencere på sosiale medier er viktige for oss unge. At Frost II filmen ble laget etter inspirasjon fra Sápmi betydde mye for samiske unge. Arenaer som bringer sammen unge urfolk, for eksempel Riddu Riddu har også stor betydning for oss.

Anbefalinger

- Det må legges bedre til rette både med økonomi og kompetanse for å sikre et godt nok kulturtilbud i distriktene.
- Festivaler som finner sted i distriktene, som Riddu Riddu og Trænafestivalen, bør få mer støtte.
- Det bør etableres et eget kulturfond for Nord-Norge rettet spesielt mot ungdom, som kan brukes både for unge kulturutøvere og til kursing og workshops.
- Vi ønsker flere ungdomshus etter Tvibit-modellen som jobber med ungdom og kultur.

Figur 1.7 Ungdomspanelet peker på at det samiske må være en selvfølgelig del av norsk kultur. Panelmedlem Inga Márjá Andersdatter Lango stilte spørsmål om reindrift til regjeringen på folkemøtet i Tromsø 19. september.

Foto: Statsministerens kontor

- Vi ønsker viktige fyrtårn for samisk kultur, ikke at de råtner. Nordnorske kunstinstitusjoner må fortelle om samisk historie, kunst, matlagning, kofte, joik.
- Duodji, joik og samisk mat læres ikke alltid gjennom slekta, slik det var før. Dette bør tilbys gjennom et samisk kultursenter.
- Kultur er mer enn musikk. Regjeringen må støtte mer opp om bildekunst, scenekunst og film i Nord-Norge.
- Det bør lages elektronisk oversikt over kulturtilbud gjennom en brukervennlig app.
- Artister fra nord bør brukes mer i identitetsbygging og i merkevarebygging av Norge.
- Nordnorsk design- og arkitektursenter (NODA) bør få støtte til kursing av unge i Design og arkitektur må løftes mer frem i nord for å få unge til å trives.
- Konsertsaler og kulturbygg bør prioriteres i nordnorske vekstsentre.
- Det bør lages et kulturkort for ungdom i Nord-Norge som gir rabatt på offentlige kulturtilbud.

Gode idrettstilbud har stor betydning for unge i nord

Idrett er viktig for trivsel, for vennskap, læring og mestring. Det er også en veldig god arena for inkludering og integrering. Gjennom idrett blir man raskt kjent og får venner.

Mange lærer mye og utvikler seg gjennom idrett, både som utøvere, trenere og dommere. Det må satses systematisk og bevisst på idretts-tilbud for ungdom, ikke bare for barn. Arrangementer og turneringer betyr at det skjer noe.

”Gjennom idretten kan man også bli kjent med næringsliv og få muligheter. Prosjektet Jakten på bolyst ved Finnmark fotballkrets er et eksempel på dette. Det har skapt stolthet og samhørighet i små samfunn og har involvert både politikere og bedrifter.”

Ungdomspanelet til nordområdemeldingen

Figur 1.8 Illustrasjon: Reibo AS.

Kommuner kan samarbeide mer om å gjøre ting sammen, for eksempel stille felles lag på små steder. Det er viktig at det jobbes ekstra med gode tilbud for jenter. Det må også være andre idretts-tilbud enn bare fotball i distriktene, slik som klatring, håndball, kampsport, turning, og dans. Mange unge er opptatt av e-sport. Det bør lages tilbud for dette.

Det snakkes mye om lys i husene, men lys i idrettshaller er like viktig. Det må bygges gode haller som holder den standarden man kan forvente i 2021. Dette vil føre til at flere unge har det bra og ønsker å bli i nord og at deres egne barn skal oppleve det samme. Det må heller ikke være slik at alle de som er toppidrettsutøvere, må dra sørover for å satse skikkelig. Utøvere må kunne bli gode i Nord-Norge uansett hvor de kommer fra. Underlaget, luftkvaliteten og utstyr som er nødvendig for å drive med idretten må holde en viss standard. For eksempel må vi ha kunstgressbaner av høy kvalitet, nett til målene, baller og et ventilasjonssystem med varmeapparat som gir deltagerne en forfriskende og gøy treningsøkt!

Det å få lov til å kombinere skolegang og idrett har stor verdi for mange idrettsinteresserte barn og unge. Gode skoletilbud i Nord-Norge, som for eksempel Norges toppidrettsgymnas (NTG), er viktig og bør utvides. Dette vil gjøre at elever fra Nord-Norge kan leve ut sine idrettsdrømmer i landsdelen.

Idrett er mer enn konkurranse, trening og svetting. Gjennom idretten kan man også bli kjent med næringsliv og få muligheter. Prosjektet Jakten på bolyst ved Finnmark fotballkrets er et eksempel på dette. Det har skapt stolthet og samhørighet i små samfunn og har involvert både politikere og bedrifter. Det kan oppfordres til flere

slike tiltak, sånn at energien og samholdet fra idretten kan gi enda større virkning.

Det er viktig å bekjempe rasisme og hets i idretten. Det er ikke greit at slikt foregår. Det bør jobbes slik at lag eller foreninger som systematisk jobber mot rasisme, homofobi, hets, trakassering og uønsket adferd kan motta priser for sitt arbeid.

Internasjonalt samarbeid i idretten er tillitsskape og lærerikt for mange. Når vi trener og konkurrerer med de andre landene, får vi også bedre sparring. Barentsprosjekter som finner sted i nord, slik som Barents Games, er veldig viktig for unge.

Anbefalinger

- Det bør avsettes en egen pott til idrettshaller i nord fordi dette er så viktig for at unge trives og skal bli, og for at barnefamilier bosetter seg i nord.
- Idretten må brukes bevisst som inkluderings- og integreringsarena i nordnorske samfunn. Det bør være egne prosjekter for dette som også inneholder holdningsskape arbeid mot hets. Lag og foreninger som jobber godt for dette må løftes frem. Det bør gis anbefalinger fra staten om hvilke tiltak man bør iverksette for å redusere hets. Hva er en rimelig straff og hvor mange bør det omfatte?
- Prosjekter som Jakten på bolyst kan bringe energien og samholdet fra idretten inn i små lokalsamfunn. Det bør være flere lignende tiltak.

Figur 1.9 Ungdommer ønsker å bli involvert når regjeringsmedlemmer har møter i nord. Statsminister Erna Solberg og barne- og familieminister Kjell Ingolf Ropstad i samtale med unge på kafé i Tromsø 19. september.

Foto: Statsministerens kontor

- Norsk idrett (NIF og Olympiatoppen) må tilføres ressurser sentralt og lokalt som gjør at unge mennesker kan drive med toppidrett i Nord-Norge. Flest mulig bør kunne satse lengst mulig uten å måtte forlate landsdelen vår.
- Det burde etableres et fond for datatreff, LAN og eSport, slik at aktører kan søke om midler for å etablere gamer-LAN og eSport-turneringer i nærområdene sine.
- Barents Games bør ha eSport som gren.
- Den digitale møteplattformen Discord bør brukes mer bevisst for å samle unge.

Det internasjonale arbeidet i Arktis er viktig for unge i nord

Mange unge i nord, for eksempel i Sør-Varanger, har erfaring fra internasjonalt samarbeid fordi vi bor nær grensen til Russland, Finland og Sverige. Folk-til-folk-samarbeid er viktig, og mange av oss har vokst opp med hyppige treffpunkter med andre unge i nabolandene. Dette bryter ned muren av fordommer og bygger tillit mellom vanlige folk, blant annet mellom innbyggere i grenseområdene i Norge og Russland og de andre nordiske landene.

Barentssamarbeidet er viktig for mange unge. Vi lærer mye av å være med på prosjektene, og arbeid i Barents Regional Youth Council. Også det arktiske samarbeidet der man kan møte ungdom fra USA og Canada og EU, er spennende og gjør nordområdene attraktive for oss. Ungdomssatsingene Arctic Frontiers Young og Emerging Leaders, og studentkonferansen High North Dialogue er viktige for å få erfaring fra internasjonalt samarbeid. Slik kontakt gir muligheter for ungdom i Arktis. For unge studenter i nord er det givende å bli involvert i samarbeid med andre land. Også innenfor kultur og idrett lærer vi mye av å ha kontakt med unge i andre land. Dette er en side ved å bo i nord som det bør fortelles mer om nasjonalt. Det kan gjøre at flere vil ønske å studere her. For samiske unge er det internasjonale også veldig viktig fordi vi er et grensekryssende folk som finner støtte i urfolksungdom fra andre land. Vi lærer av hverandre, og vi henter inspirasjon fra hverandre.

Noen ganger blir unge i nord invitert for å holde foredrag for gjester fra utlandet. Dette er interessant for oss og bør være fast innslag for eksempel i UD's programmer. Arctic Frontiers har gitt ungdom mulighet til å si sin mening til de viktigste politikerne på scenen. Det bør være mer

”For unge studenter i nord er det givende å bli involvert i samarbeid med andre land. Også innenfor kultur og idrett lærer vi mye av å ha kontakt med unge i andre land. Dette er en side ved å bo i nord som det bør fortelles mer om nasjonalt.”

Ungdomspanelet til nordområdemeldingen

Figur 1.10 Illustrasjon: Reibo AS.

slik ungdomsmedvirkning på viktige internasjonale møter.

Mange unge blir skremt av at media skriver om konflikt og økt militær aktivitet i Arktis. For oss er det viktig å bli informert om hva som skjer på en måte som gjør at vi kan forstå storpolitikken. Politikere bør ha egne samtaler med unge om dette. Vi bør få mer informasjon om Arktisk råd som er tilpasset unge.

Vi unge synes det er betryggende med militær tilstedeværelse i Nord-Norge. Det er fint å føle at Garnison Porsanger bygges opp og prioriteres. Det ville være bra om regjeringen kunne snakke mer med unge om det militære, slik at vi kan forstå hva som foregår.

Figur 1.11 Ungdomspanelet er satt sammen av ungdom fra hele landsdelen med ulike bakgrunn. På dette bildet holder Beate Marie Hægdaahl Paulsen innlegg på innspillsmøte med utenriksminister Ine Eriksen Søreides i Hammerfest.

Foto: Trond Ivar Lunga, iFinmark

Anbefalinger

- Det bør satses mer på internasjonalt samarbeid for unge i Arktis. Læresteder og konferanser som jobber med dette, bør få økt støtte så flere kan delta.
- Det bør informeres mer om at man mange steder i Nord-Norge kan delta i internasjonalt arbeid. Dette er en fordel ved å bo i nord som kan tiltrekke unge.
- Vi bør få mer informasjon om Arktisk råd og være med på noen møter om dette.
- Utenriksministeren og UD bør holde egne orienteringer for ungdom når de er i nord. Dette bør også gjelde Forsvaret.
- Støtten til prosjekter for unge i Barentssamarbeidet og Barents Games må økes. Det bør etableres en hjelpeordning for ungdom som ønsker å skape prosjekter der vi tilbys kurs og opplæring på hvordan man søker om støtte fra Barentssekretariatet.
- Det burde jobbes med å lage et Barentsnettverk for ungdom enten en app eller en nettside hvor organisasjoner eller individuelle aktører kan lyse ut plasser til sine Barentsprosjekter.
- Ungdom bør inviteres fast når gjester fra utlandet besøker Nord-Norge, dette er lærerikt for oss og det er en god form for ungdomsmedvirkning.
- Det bør etableres et samlingsbasert utvekslingsprogram for unge mennesker i nord i samarbeid med ledende land innenfor teknologi, innovasjon og industri.

Livskvalitet for unge i nord

Godt oppvekstmiljø og at vi kan ha utsikt til god utdanning, lærlingeplasser, en trygg arbeidsplass, er viktig for unge. Også gode kommunale tjenester, at vi kan føle oss trygge på at politiet tar telefonen når vi ringer, at redningshelikoptre flyr, at vi kan rekke frem til sykehuset og få nødvendig hjelp i en nødsituasjon, betyr mye. Vi trenger gode boliger og velfungerende internett. Ungdom

”Ungdom bør inviteres fast når gjester fra utlandet besøker Nord-Norge.”

Ungdomspanelet til nordområdemeldingen

Figur 1.12 Illustrasjon: Reibo AS.

”En svak skole der elevene ikke får den oppfølging de har krav på, gjør at det blir opp til foreldrene å sørge for nødvendig faglig utvikling. Dermed blir det de med ressurssterke foreldre som klarer seg best.”

Ungdomspanelet til nordområdemeldingen

Figur 1.13 Illustrasjon: Reibo AS.

i nord må kunne vite at skolen de går på, holder moderne standard med oppdaterte bøker, IT-utstyr og den bygningskvaliteten vi har krav på i den tiden vi lever i. Utstyrsparke på yrkesfag må holde tritt med dagens samfunn. Bilmekanikere kan jo ikke bli stående og fikse en bil fra 1980-tallet, de trenger moderne biler. Utdaterte utstyrsparke er også et fareelement! Utstyret må være moderne, slik at elevene på yrkesfag kan få en samfunnsrettet og fremtidsrettet utdanning.

Det må rekrutteres gode lærere som er til stede. Mye lærerfravær på små skoler gjør undervisningstilbudet dårligere. Når elevene overlates til seg selv, oppstår mer mobbing og utestenging. En svak skole der elevene ikke får den oppfølging de har krav på, gjør at det blir opp til foreldrene å sørge for nødvendig faglig utvikling. Dermed blir det de med ressurssterke foreldre som klarer seg best. Dette skaper en urettferdighet og gir et klaseskille vi ikke kan ha i Norge i 2021.

Helse og mental helse er et veldig sentralt tema for unge i nord, spesielt med tanke på situasjonen under Covid-19, der allerede avsidesliggende samfunn i nord oppleves som enda mer isolerte. Mange unge sliter med dette. Vi trenger tungtveiende tiltak for å sikre god mental helse blant ungdommer i nord. Dette gjelder spesielt for gutter, hvor vi vet terskelen er høyere for å oppsøke kontakt. Mange kjenner på en stor ensomhet som følger av dagens situasjon, og konsekvensene av dette vet vi lite om til nå.

En trygg og god oppvekst er viktigst av alt. Fridstilbud og sosiale møteplasser betyr mye for at unge skal ha det bra et sted. Ungdomshus der alle føler seg hjemme, med ulike tilbud, slik som helsetasjon, er viktig. Det vil lønne seg å investere i dette fordi det forebygger rusmisbruk. Unge som kjeder seg og ikke har noe sted å være, havner i

Figur 1.14 Illustrasjon: Reibo AS.

en situasjon der de henger på sentre eller andre steder til de blir jaget. Aktivitet bør tilbys, slik at unge ikke havner i usunne miljøer der rusmisbruk er en del av hverdagen. Oppfølging fra våkne voksne er viktig. Det må også finnes tjenester for de som ikke har det bra, slik som utekontakt og lavterskelteam. For eksempel utekontakten i Tromsø, som tilbyr aktiviteter som klatring og matservering, men mest av alt er tilgjengelig hele tiden. Der kan mange få den hjelpen og tryggheten man ikke får hjemme, de har faktisk reddet mange ungdommer.

Lavtersketilbud må også gis til ungdommene som bor i distriktene. Her bør det være bedre samarbeid mellom kommunene, slik at de kan gå sammen om tilbud. Funksjonshemmede unge må heller ikke glemmes, de har krav på samme tilbud som andre. Særlig i distriktene virker det som om dette ikke følges opp godt nok.

Det er også viktig med rådgivningsordning og kurs for unge foreldre, samt brosjyrer og ekstra tilpasset informasjon. Det kan være vanskelig å være ung mamma. Det bør settes sammen barselgrupper for unge mødre, ikke bare for de som har psykiske lidelser eller rusproblem. Det skal jo være en god ting å få barn, men det er fordommer mot å få barn tidlig. Det er viktig å vite at man fortsatt kan utdanne seg og ha mange muligheter. Gode barnehagetilbud er viktig.

I samfunnet er mobbing et økende problem, spesielt hvis man skiller seg ut. Mobbing kan foregå over nett og i skolegårder og andre plasser. Det kan handle om hvordan man ser ut, legning, etnisitet eller religion. Mange unge tør ikke å være seg selv av redsel for å skille seg ut. Mobbing bidrar til at mange unge begynner å slite med den mentale helsen. Forebygging av rasisme, hets og mobbing fra tidlig skolealder er veldig viktig for å skape tolerante samfunn, der unge har det bra.

Sterke lokalsamfunn må prioriteres. Vi må ikke ende opp med unaturlige pendlersamfunn med arbeidere som bare er på gjennomfart, og ikke bryr seg om å bli kjent med lokalbefolkningen.

Anbefalinger

- De som kommer til Nord-Norge fra andre land, må ikke plasseres i innføringsklasser der de ikke lærer norsk.
- Fylkene må skape flere møteplasser. Det er motiverende å møte andre fra fylket på ungdommens fylkesting og UKM.
- Det bør være flere gratis fritidstilbud, slik som fritidskort. Ungdomshus etter Tvibit-modellen bør etableres flere steder, og kommuner må samarbeide om dette.
- Det bør satses på flere drop-in helsestasjoner hvor helsesøster og psykolog er tilgjengelig for ungdom gratis, slik Tvibit-modellen gjør.
- Vi trenger bedre og mer tilgjengelige lavterskeltilbud for ungdom som sliter psykisk, så de kan få den hjelpen de trenger raskere, det er viktig å minimere ventetiden.
- Det bør etableres en nordnorsk «Helsesista» og en «Helsebro» som et av flere tiltak for å sikre god mental helse hos ungdommer i nord.
- Det må settes inn flere ressurser mot mobbing og all form for hets.
- Det bør gis mer statlig støtte for unge som ønsker å kjøpe seg bolig i Nord-Norge.

Identitet og stolthet. Vi må snakke om nord på en annen måte

For unge er det viktig at vi kan være stolte av landsdelen. Vi ønsker å føle at det er anerkjennelse for Nord-Norge i hele landet. Det er et tydelig behov for mer informasjon om Nord-Norge nasjonalt. Folk må vite at vi er en høyteknologisk og utviklet del av Norge, og ikke et isøde. Mange folk fra sør i landet vet ikke en gang av vi mangler jernbane her. De er så vant med god infrastruktur og tog at det ikke faller dem inn hvordan det er for oss her.

Det er viktig at vi ikke blir glemt og utelatt. Det kan gjøre at ungdom i nord får svekket nasjonalfølelse.

Det finnes et unaturlig skille mellom sør og nord, som bør fjernes. Lærebøker bør inneholde mer informasjon om nordnorsk historie og kultur, slik at vi lærer om der vi kommer fra, og ikke bare om andre steder. Det er viktig å fortelle om alle krigsheltene i nord også, slik som i Finnmark, ikke bare om gutta på skauen. Og det er viktig at alle vet hvor hardt rammet Nord-Norge ble under krigen, blant annet tvangsevakuering og at store deler av landsdelen ble brent og måtte bygges opp igjen fra scratch.

Figur 1.15 Illustrasjon: Reibo AS.

Myndighetene og media må tenke på hvordan Nord-Norge fremstilles. Bildet som legges frem, er ofte et som vi ikke kjenner oss igjen i. Det bør jobbes for å endre negative bilder og stereotyper.

Historien om Nord-Norge må være positiv. Man tiltrekker ikke unge flinke folk hvis de blir fortalt hvor trasig alt er i Nord-Norge. Mange tror det er verre enn det er og flytter av den grunn. Media og politikere bør passe på å også fortelle om gode fellesprosjekter, fine ting som skjer og positive historier. Unge trenger å høre flere gladsaker, om folk som starter bedrifter. Det er så mye som er bra her, så mye å ta vare på og å være stolt av. Dersom Nord-Norge ble presentert på en mer positiv måte, ville det også være mulig å tiltrekke seg tilflyttere fra andre deler av landet, for eksempel unge fra kreative bransjer som ser etter jobb på spesielle steder. Det er mye snakk om nedgang i befolkningen, men det er viktig at unge kvinner ikke bare fortelles at de må bli for å gifte seg og få barn.

Det bør være samarbeid og dialog mellom fylkene i nord og mellom kommunene. Voksne må ta ansvar for å snakke sammen på ordentlig måte. De kan lære av ungdomspolitikere som er mindre opptatt av partiskillelinjer. Blir det mye kranling og nedsnakking, virker det negativt inn på unge. Ingen har lyst å bare bli beskrevet som sutrete og vanskelige, slik nord ofte fremstilles. Folk i departementene må kjenne Nord-Norge bedre. Vi må ha flere nordnorske inn i styre og stell nasjonalt.

Anbefalinger

- Regjeringen må si 'vi' og ikke 'dere' når de snakker om nord.
- Kampanjer for å opplyse om nord. Flere gladsaker i mediene.
- Fylkene og kommunene må kjenne sitt ansvar for å fronte positive saker.
- Det bør være mer informasjon om Nord-Norge, inkl. det samiske, i de nasjonale læreplanene. Krigshistorien bør skrives slik at innsatsen i Nord-Norge kommer tydeligere frem.

- De regionale samarbeidsordningene bør styrkes. Alle regioner burde ha regionale ungdomsråd slik som RUST i Nord-Troms, som styrker samarbeid og erfaringsutveksling på tvers av kommunegrensene.
- Det bør i fellesskap mellom beslutningstagere og ungdommer i nord avdekkes 5 innsatsområder for fremtidens Nord-Norge. Hva skal vi bli best på? Hva skal det satses på? Eksempler på dette kan være: «Skape Nord-Norges Silicon Valley», «Nord-Norge skal ta en verdensledende rolle innenfor fornybar energi og det grønne skiftet» eller «Nord-Norge skal bli verdens største eksportør innen fiskeri og havbruk».

Unge i nord trenger gode arbeidsplasser og at det legges til rette for innovasjon

Lokal verdiskaping og trygge, gode jobber er noe av det viktigste for at unge skal bli i nord.

Vi behøver næringsliv som er tilpasset de lokale ressursene. Fagutdanning er viktig. Ungdom må kunne finne noe fast.

Det må være bedre kontakt mellom skoler og næringsliv, og flere konkrete grep. Man må ikke bruke mer tid og ressurser på evaluering, enn på å faktisk gjøre noe. Løsninger som har litt skole og litt jobb, slik som Steigen-modellen, er viktig. Alle har ikke erfaring. Bedrifter må oppfordres til å samarbeide med ungdom, det trenger ikke koste så mye. De vil tjene på å samarbeide med oss og få ideer.

Figur 1.16 Det første møtet med ungdomspanelet var et digitalt møte med statsminister Erna Solberg 1. juli. Akkaradet Sateet, Kevin Berro og Hamerton Omondi holdt innlegg sammen fra ungdomshuset Tvibit.

Foto: Utenriksdepartementet

”... innovasjon og nyskaping kommer ikke av seg selv. Det er for lite tilgang til kapital i nord. Nesten alle flinke gründere drar til Oslo for å få finansiert prosjekter. Man må snu om på ting sånn at det lønner seg å jobbe innovativt i nord.”

Ungdomspanelet til nordområdemeldingen

Figur 1.17 Illustrasjon: Reibo AS.

For å tiltrekke unge, kloke hoder er det ikke bare viktig å tilby gode jobber, men også bra bolig og noe hyggelig å gjøre etter arbeidstid. Det er viktig at en eventuell partner også får jobb, og at familietilbudene er attraktive.

Vi må arbeide for mer arbeidsinnvandring fordi dette har stor betydning for økonomisk utvikling i nord og dermed for hele AS Norge. Det bør være bevissthet på hvordan vi tar imot denne innvandringsgruppen for å beholde sentral arbeidskraft og kompetanse som vi trenger.

Vi trenger innovative bedrifter som skaper verdier og oppretter nye arbeidsplasser. Vi kan ikke få alle de nye arbeidsplassene fra det offentlige. Men innovasjon og nyskaping kommer ikke av seg selv. Det er for lite tilgang til kapital i nord. Nesten alle flinke gründere drar til Oslo for å få finansiert prosjekter. Man må snu om på ting sånn at det lønner seg å jobbe innovativt i nord. Da vil man kunne få på plass et større start up-miljø som gir ringvirkninger og skaper verdier. Flere bør oppfordres til å tenke innovasjon og næringslivsideer. Nord-Norge kan være pilot for nye løsningsideer. Finnfjord smelteverk-satsingen er inspirerende og viser at store ting kan skje i nord.

Anbefalinger

- Det må være bedre info om jobbtillbud, gjennom for eksempel en jobb-app.
- Det må arbeides mer systematisk med lærlingeplasser, for eksempel gjennom å etablere lærlingeråd.
- Ungdom må få tilbud om sommerjobb i hjemkommunen.
- Unge i nord bør ha lett tilgang til å lære hvordan man kan starte egen bedrift.

- Lærestedene må ha egen rådgivertjeneste for dette.
- Det bør etableres en gründerskole og avholdes gründerkurs i nord som også har desentralisert tilbud, slik at flere kan lære å starte egen bedrift lokalt.
- Det må gjøres mer attraktivt for private investorer å investere i unge nordnorske start-ups, slik at det ikke bare er fokus på offentlige bidrag i miljøet. Private investorer i hele Norge og utlandet må gis kunnskap om investeringsmulighetene blant unge nordnorske start ups. Departementene og ambassadene bør jobbe med dette.
- Det bør opprettes et nordnorsk investeringsfond for unge.
- Det bør være mer bevissthet om at arbeidsinnvandring er viktig del av samfunnsutviklingen i Nord-Norge. Mangfoldet i nordnorsk arbeidsliv bør støttes gjennom næringsforeninger og bransjeforeninger.

Figur 1.18 De 50 deltagerne i ungdomspanelet kommer fra ulike steder og har ulik bakgrunn. Panelmedlemmene har til felles at de har meninger om utviklingen i Nord-Norge. Parahini Parabarana fra Karlsøy har i flere møter pekt på hvor viktig det er å prioritere forebygging av mobbing og rasisme.

Foto: Utenriksdepartementet

Utdanning

Utdanning og kompetansebygging er noe av det unge i nord er mest opptatt av. Det er viktig for fremtiden i Nord-Norge at utdanningsinstitusjonene i nord er sterke og konkurransedyktige. Arbeidsmarked, boligpolitikk og utdanning må ses i sammenheng. Det må være dialog med næringsliv om relevante kompetansekrav. Skoleelever bør tilbys praksis i arbeidslivet, og det bør være næringslivsdager på skolene, slik at man tenker innovasjon og ideer fra tidlig skolegang. Fleksible løsninger for utdanning i nærområdet vil gjøre at flere blir i nord. Desentralisert videregående og tilgjengelig høyere utdanning betyr demokratisering av kunnskap.

Klima og miljø er også veldig viktig for oss unge. Utdanningsinstitusjonene må ta bærekraftige valg og satse på løsninger for fremtiden.

Stipendordningen for elever i videregående og studenter er ikke god. Borteboerstipendet er altfor lite, det dekker ikke kostnader til å bo engang. Dette kan skape et klasseskille, der noen ikke tar seg råd til å gå på videregående skole eller studere. Det bør være tilbud om utdanning og videregående skole nær der man bor, fordi det er der man har tilknytning. Mange elever må pendle i timevis på dårlige veier til nærmeste videregående skole. Det er tungt og skaper et dårligere utgangspunkt for dem. De får mindre tid til å gjøre lekser, henge med venner, drive på med sport og lignende. De må ofte veldig tidlig opp på morgenen, og får da problemer med søvn og døgnrytme. Om du har en god dag eller ikke, kan bli bestemt av om du klarte å få den ene timen søvn på bussen eller ikke. Arbeidere får reisefradrag som kompensasjon. Noe lignende burde vært gjort for elever. Da ville flere fullføre videregående og ta utdanning, og man vil holde på kompetansen i nord.

LOSA (Lokal Opplæring i Samarbeid med Arbeidslivet) er veldig bra. Dersom man flytter hjemmefra når man er 15, er det stor sjanse for at man ikke kommer tilbake når man er ferdig

”På videregående må man kreve at ungdom vet alt de bør vite om å respektere det seksuelle mangfoldet, om kjønn og identitet.”

Ungdomspanelet til nordområdemeldingen

Figur 1.19 Illustrasjon: Reibo AS.

Figur 1.20 Ungdomspanelet har i sine anbefalinger trukket fram viktigheten av at unge involveres i internasjonalt samarbeid. Her møter utenriksminister Ine Eriksen Søreide og Danmarks utenriksminister Jeppe Kofod medlemmer av ungdomspanelet i Tromsø 14. august.

Foto: Utenriksdepartementet

utdannet. Da er det bare de uten utdanning som blir værende. Det er også viktig å synliggjøre og snakke opp yrkesrettede veier til arbeidslivet. Akademia er ikke nødvendigvis for alle. Yrkesfag på VGS og fagskoler har stor verdi.

Skolen er en veldig viktig møteplass. Mye kan oppnås når man bruker skolen som arena, for eksempel når det gjelder psykisk helse, forebygging av mobbing og integrering. Seksualitet er et tema man glemmer gjennom utdanningsløpet. Seksualundervisning bør integreres i en eller annen form fra barnehagen, gjennom barneskolen og spesielt i ungdomsskolen. Seksualundervisning bør gjøres av unge voksne, og ikke en lærer på 60 år. På videregående må man kreve at ungdom vet alt de bør vite om å respektere det seksuelle mangfoldet, om kjønn og identitet. Skolen danner kultur, og her må det gjøres en helrenovering for å bekjempe stigma.

Regjeringen bør også vurdere større tiltak knyttet til forebygging av rus gjennom skolen. Her faller mange ut, både av eget bruk og av familiære årsaker. For den enkelte er dette et kjempeproblem, men også for samfunnet på sikt.

Det er viktig å bedre tilbudet i nord for de som har lærevansker og dysleksi. Det bør være samme tilbud i hele landet. Skolene må holde moderne standard også i nord. Dersom unge skammer seg over falleferdige skoler og bygg, vil de ikke bli værende. Hvis man selv har det dårlig som barn

fordi skolen ikke er bra, ønsker man ikke at egne barn skal gå på samme skole.

På bakgrunn av at endringene skjer raskere og raskere og kompetansereformen «Lære hele livet» bør det satses på et bredere omskoleringstilbud. Dette har stor betydning for utviklingen i nord.

Anbefalinger

- Det bør komme en utredning eller en fornyelse av skolestrukturen for å forebygge rusproblematikk, homofobi, rasisme, trakassering og mobbing.
- Universitetene i nord bør etablere mindre campuser på flere steder.
- Det bør være studiesentre i distriktene. Vi må kunne sitte sammen og studere samlingsbart eller digitalt.
- Videregående skoler burde ha en ordning for tettere oppfølging av elever som pendler
- Det bør etableres hybelordninger med vertskap, og gratis måltid. Dette ville skape trivsel for borteboere.
- Det bør finnes mulighet for tekniske fag – et nordnorsk NTNU som er lokalisert i nord.
- Man bør videreføre satsinger hvor næringsliv og yrkesfaglige linjer samarbeider om å tilby yrkesrettet opplæring og lokal rekruttering til næringslivet, for å få unge til å bli boende i landsdelen.
- Styrke og tilrettelegge for at utdanninger ved UiT – Norges arktiske universitet og Nord Universitet blir rettet mot nordområdene.
- Fraværgrensa for VGS må tolkes med skjønn og ikke være så A4 at den skyver ut de svakeste.
- Prosjektet 'Snakk for deg sjøl' har betydd mye for mange og bør tilbys til flere for å styrke integrering og inkludering og hindre drop-out fra videregående skole.
- Det er viktig med stabile lærerkrefter. Mer fravær fra lærerne åpner opp for mobbing og usunt skolemiljø. De som sliter på skolen, må få hjelp fra faglig utdannede lærere og ikke bare vikarer uten utdanning.
- Organisasjonen MOT, som jobber for å forebygge mobbing, burde inn på flere skoler.
- Staten burde kartlegge om alle barn og ungdom i Nord-Norge får den svømmeundervisningen de har krav på.
- Det må kunne være mulig å fornye sin kompetanse gjennom hele livet. Regjeringen bør støtte opp om utdanningstilbud som gjør at man samtidig kan stå i jobb. Dersom en ung

”Kollektivtrafikk må planlegges slik at ungdom kan bo i distriktene uten å være helt stuck.”

Ungdomspanelet til nordrådemeldingen

Figur 1.21 Illustrasjon: Reibo AS.

hjelpepleier vil utdanne seg til jordmor mens hun jobber, bør dette kunne være grei skuring å utføre.

Infrastruktur

I nord kommer vi ikke langt med strategier og satsinger dersom infrastruktur ikke er en del av planen. Veiene må være gode nok. Bussene må gå, og de må korrespondere med fergene.

Det hjelper ikke med gode jobber i for eksempel fiskerinæringen, flotte konserter og fritidstilbud, dersom alle hurtigbåter innstilles og unge ikke kommer seg dit. Det er ikke lett å begynne på videregående som 15-åring dersom du ikke kommer deg hjem i helgen, eller må reise natt til lørdag med retur søndag morgen og sitte på bussen i 10 timer totalt hver gang du skal treffe familien. En redusering av kollektivtrafikktilbud er det samme som en styrt avfolkning mange steder.

Figur 1.22 Reell ungdomsmedvirkning er et tema som understrekes i ungdomspanelet anbefalinger. Dette budskapet ble også formidlet til barne- og familieminister Kjell Ingolf Ropstad i Svolvær 18. september. Bildet viser statsråden i engasjert samtale med Marthe Øijord og Max Gårdvik Hoffman.

Foto: Barne- og familiedepartementet

Havneutbygging og veibygging må prioriteres. Veiene må være gode nok til at næringslivet tør å satse og fisken kommer ut til markedet. Kortbane-nettet er også viktig. Transportpriser betyr mye for unge. Det må ikke være dyrere å reise innad i nord enn å reise til Oslo.

Avstandene er store. Men vi må se på hvordan vi tross alt kan minske disse. Digitale løsninger er spesielt viktige i nord. Koronaviruset har vist at virtuelle plattformer gir mange muligheter. Også digital infrastruktur som bredbånd må prioriteres høyt.

Nesten alle ungdommer i nord er keene på Nord-Norgebanen. Mange mener vi ligger 200 år etter skjema siden den første banen ble bygget i Norge for 200 år siden. Banen ville etter manges syn ikke bare gi et miljøvennlig transportmiddel som gir bedre kommunikasjon, men også være et bevis på politisk vilje til å investere stort i nord og tro på Nord-Norge. Mange av ungdommene synes Nord-Norgebanen bør bygges fordi det gir muligheter for regionen, for familier, for næringsliv, studenter og pendlere. Tilhengerne av Nord-Norgebanen tror banen kunne binde sammen fylkene på en god måte og gi forbindelser til Finland og Russland, og at færre utenlandske vogntog og færre

”Mange mener vi ligger 200 år etter skjema siden den første [jern-] banen ble bygget i Norge for 200 år siden. Banen ville etter manges syn ikke bare gi et miljøvennlig transportmiddel som gir bedre kommunikasjon, men også være et bevis på politisk vilje til å investere stort i nord og tro på Nord-Norge.”

Ungdomspanelet til nordområdemeldingen

Figur 1.23 Illustrasjon: Reibo AS.

ulykker vil være en annen effekt. Men de som støtter bygging av banen, mener det er viktig at bygging av banen gjøres i dialog med reindriftsnæringen.

Figur 1.24 Infrastruktur, kultur, design og godt ungdomsarbeid fra regionale og lokale myndigheter er blant ungdomspanelets anbefalinger og ble trukket frem i samtale med Erna Solberg i Bodø 18. september. Statsministeren møtte Maiken Vembre, Øyvind Johan Olsen, Maren Saedi og Nicole Nataile Furnes til interessant samtale.

Foto: Statsministerens kontor

Det er viktig å si at ikke alle i dette ungdomspanelet støtter bygging av Nord-Norgebanen. Noen mener havne- og veiutbygging er mye viktigere og at en bane ikke bør prioriteres. Unge reindriftsutøvere ønsker IKKE at Nord-Norgebanen skal bygges fordi den ville ødelegge så mye beiteområder og gjøre det utrygt for reinen og dyrelivet generelt.

Anbefalinger

- Unge må være med i dialogen om infrastruktur. Transportløsninger er viktige for at vi skal bli i nord.
- Kollektivtrafikk må planlegges slik at ungdom kan bo i distriktene uten å være helt stuck.
- Billettprisene på all transport må senkes for unge. Man bør innføre Ungdom Total – med fast, lav pris så unge i nord kan reise med kollektivtrafikk i hele fylket
- Det bør lages et busskort for hele Nord-Norge, så man kan reise på tvers av fylkesgrensene uten å kjøpe ny billett.
- Kortbanenettet må utvides heller enn å bygges ned. Gode flyplasser i nord er viktig.
- Satsingen på bredbånd i nord må videreføres og gjennomføres i alle områder.

Klima, miljø, bærekraft.

Alle unge er veldig opptatt av klima og miljø og at fremtidens Nord-Norge skal bygge på bærekraftige, ansvarlige løsninger. Klimaendringene er skremmende, og det haster med å handle. Det er derfor viktig å ha en ambisiøs klimapolitikk. De som er politikere i dag forvalter vår fremtid, og vi har ingen tid å miste for å skape omstilling og grønne løsninger. Verdiskaping er viktig, men ikke for enhver pris. Vi må ikke overforbruke ressursene, slik at dagens unge må ta regningen om noen år. Mineralutvinning, vindmøllerparker og olje- og gassutvinning er ikke nødvendigvis gode valg.

”Verdiskaping er viktig, men ikke for enhver pris. Vi må ikke overforbruke ressursene, slik at dagens unge må ta regningen om noen år.”

Ungdomspanelet til nordområdemeldingen

Figur 1.25 Illustrasjon: Reibo AS.

”Politikere: ta vare på det vi skal leve av når vi blir sjefene deres!”

Ungdomspanelet til nordområdemeldingen

Figur 1.26 Illustrasjon: Reibo AS.

Isen smelter, og klimaet endrer seg. Dette rammer reindriften. Rovdyr er stort problem. Det er ikke samiske problemer, men rammer en viktig del av norsk kultur og næringsliv. Vi må bruke egne ressurser, som eget reinkjøtt. Koronakrisen har vist oss at det er en fordel å kunne være selvforsynt. Dette er også mer miljøvennlig. Vi kan ikke sitte midt i ressursene og ikke vite hvordan vi skal bruke dem. Bær, fisk, rein, gårdsbruk – vi har masse kunnskap om dette som bør brukes.

Anbefalinger

- Klima og miljø opptar alle unge. Politikere: ta vare på det vi skal leve av når vi blir sjefene deres!
- Norge må ha en mer ambisiøs klimapolitikk i Arktis.
- Omstilling må skje raskere. Det må skapes grønn industri i nord og grønne arbeidsplasser.
- Det må lages ordninger for å motivere og stimulere satsing på miljøvennlige løsninger.
- Bedre kollektivtilbud og mer tilrettelagt for sykling i byene.
- Reinkjøtt er miljøvennlig og sunt, det må gjøres grep så flere kan spise dette.
- Vi må hindre matsvinn, og gjøre det allment å bruke hele produktet: hele fisken og hele reinen må benyttes.

Det samiske er en del av oss

Vi unge føler eierskap til det samiske som en del av vår identitet. Myndighetene må ikke legge alt på Sametinget og føle at det samiske er kvittert ut. Det er viktig med ressurser til språkopplæring til alle unge i nord som vil lære samisk, og at det er bevissthet på å bygge kompetanse. Vi må ta vare på kunnskapen om det samiske og passe på at vi ikke mister det som ikke står i bøker, som må læres. Vi har mistet nok som det er gjennom for forskingspolitikken.

Reindriften er en viktig næring i nord. Tradisjonell reindrift er bærekraftig, miljøvennlig og gir fantastisk kjøtt. Dette er viktig for framtidig matproduksjon. Reindriften rammes av store utbyg-

”Vi må ta vare på kunnskapen om det samiske og passe på at vi ikke mister det som ikke står i bøker, som må læres. Vi har mistet nok som det er gjennom fornorskingspolitikken.”

Ungdomspanelet til nordområdemeldingen

Figur 1.27 Illustrasjon: Reibo AS.

ginger, som for eksempel Nussir, hyttelandsbyer og vindmølleparker. Dette er demotiverende for unge reindrifstøvere. Det er et tillitsbrudd mellom staten og samene. Men det betydde mye at staten hjalp oss med mat til reinen i vinter. Det gjør at vi føler at vi er viktige og at næringen betyr noe for hele Norge. Vi ønsker at denne utviklingen fortsetter.

Innad er det samiske miljøet veldig variert. Det er viktig å ikke presse dette inn i et kollektivt perspektiv. Psykisk helse for samer må prioriteres, og kulturforståelse må ligge til grunn. Det må jobbes mer systematisk med forebygging av vold i nære relasjoner.

Vi ønsker å føle stolthet over det samiske heller enn skam. Frost II, joik i Stjernekamp, at Ella

Figur 1.28 Kompetanse og gode utdanningstilbud er et nøkkelpunkt i ungdomspanelets anbefalinger. Tannlegestudent Anna Bjørn var tydelig på at sterke utdanningsmiljøer er viktig i samtale med statsminister Erna Solberg, utenriksminister Ine Eriksen Søreide, barne- og familieminister Kjell Ingolf Ropstad og daværende Venstre-leder Trine Skei Grande på UiT Norges arktiske universitet 19. september.

Foto: Statsministerens kontor

Marie og Vegard fronter det samiske i beste sendetid, og NRKs Reinflytting minutt for minutt betydde mye for oss. Vi vil ha mer av dette. Det gjør at vi unge samer føler oss inkludert. Det samiske må være en naturlig og selvfølgelig del av norsk kultur, ikke brukes som påklistrede folkloristiske innslag.

Anbefalinger

- Unge mennesker som ønsker å være reindrifstøvere, må gis mulighet til dette gjennom gode ordninger. Dette er viktig både for å sikre fremtiden til en viktig næring og for å videreføre vår felles kulturarv.
- Vi ønsker flere prosjekter som 'Reinflytting minutt for minutt'. Dette betyr mye for unge samer og gir økt forståelse for samisk kultur i hele Norge.
- Det må støttes mer opp om reindrifsnæringen, som har vært bærekraftig og lønnsom i alle år.
- Samisk mat må profileres på matfestivaler, og Sápmi må løftes som matdestinasjon.
- Moderne løsninger og teknologi, som droner, må innføres i reindriften på næringens premisser.
- Utvikling av andre næringer bør ikke gå på bekostning av reindriften. Bærekraftig arealplanlegging er viktig, det må være dialog tidlig i endringsprosessen.
- Kompetanseheving og økt kulturforståelse behøves i offentlige instanser. Det må formid-

”Nordområdene byr på store utviklingsmuligheter med betydning for hele landet. I stortingsmeldingen skal vi utvikle en politikk for å ivareta norske interesser i nord og bidra til sterke og trygge samfunn i Nord-Norge. Da må vi vite hva som motiverer ungdom til utdanne seg, bo og arbeide i nord. Jeg er glad for å motta innspill fra et så bredt og solid ungdomspanel”

Statsminister, Erna Solberg

Figur 1.29 Illustrasjon: Reibo AS.

- les tydeligere til kommunene hvilke rettigheter reindriften har.
- Det må lages løsninger for å kunne studere samisk digitalt, app'er og andre moderne måter.
 - Det er spesielt viktig med gode skoler i Sápmi på grunn av historien. Rot i kommuner og skoleverk i samiske områder fører til økt stigma og at unge ikke vil bli værende.
 - Samiskundervisning bør tilbys som et alternativ til nynorsk for alle i nord.
 - Samefolkets dag bør gjøres til en offentlig fridag. Så lenge den er en vanlig skoledag bør feiring for de som ønsker det være en gyldig fraværsgrunn som ikke teller inn på det totale fraværet.
-
-

Bestilling av publikasjoner

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

www.publikasjoner.dep.no

Telefon: 22 24 00 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på

www.regjeringen.no

Illustrasjoner: Melkeveien Designkontor

Trykk: Departementenes sikkerhets- og
serviceorganisasjon – 11/2020

